

Empty - 1882

400.000
R. 181206

1. 28
2. 00
3. 00
4. 00
5. 00
6. 00
7. 00
8. 00
9. 00
10. 00
11. 00
12. 00
13. 00
14. 00
15. 00
16. 00
17. 00
18. 00

REPUBLICA DE COLOMBIA	
CORREOS	
BOGOTÁ	
Valor	1
Fecha	2/18
Nombre	

Sancti Michaelis Gran.
REVERENDI PATRIS

F. LODOVICI
GRANATENSIS, SA-
CRAE THEOLOGIAE PRO-
FESSORIS, ORDINIS
S. DOMINICI

ECCLESIASTICAE RHETORICAE,
sive, de ratione concionandi, libri sex.

Fauus mellis composita verba, dulcedo animæ, & fa-
nitas ofsium.

Qui sapiens est corde, appellabitur prudens, & qui dül-
cis eloquio, maiora reperiet.

Proverb.

*Mon. B. Maria V. Munsterien, Luxembi
R. D. petro Roberti Abbate*

COLONIAE AGRIPPINAE,
Apud hæredes Arnoldi Birckmanni,
ANNO M. D. LXXVIII.

Cum Gratia & Privilegio Casaræ Majestatis.

Approbatio Examinatorum.

Nos frater Bartholomæus Ferreira in Theologia Præsentatus, & examini librorum qui aliunde importantur, præfectus, et F. Gaspar Leytão in eadem Theologia Præsentatus, ex speciali commissione & mandato manu propria subscripto Serenissimi Cardinalis Infantis Henrici, Generalis Inquisitoris in regno Portugalia, perlegimus hos sex de concionandi ratione libros, quos R. P. F. Ludonicus Granatensis sacra Theologia professor, in Concionatorum gratiam scripsit: nihilque in eis offendimus, quod vel orthodoxa fidei, aut bonis moribus aduersaretur. Ideoque dignos duximus, qui prælo mandarentur, quod eos omnibus diuini Verbi concionatoribus maxime utiles & salutares fore speramus. In cuius rei fidem nomina nostra subscripsimus, Olyssipone. 1579.

F. Bartholomæus Ferreira, F. Gaspar Leytão,
Præsentatus. Præsentatus.

Accesit præterea iuxta sacri Concilij Tridentini decretum, facultas Reuerendissimi admodumque illustris Ordinarij Olyssipponensis.

F. LUDOVICVS GRANATENSIS
EBORENSI ACADEMIAE,
VIRTVTVM ET LITERARVM
altrici, bonitatem & disciplinam,
& scientiam.

VM te, ô alma mater & egregia virtutum atque disciplinarum magistra, serenissimus Cardinalis Enricus dominus noster est tuis (vt ita dicam) visceribus genuerit, nutrierit, & ab ipsis incunabulis in ista aetate & dignitate prouexerit, omnesque & cogitationes suas in te vna perficienda, cunctisque muneribus exornanda positas & constitutas habeat, dignum profecto est, vt nos, qui omnia clementissimo Principi debemus, & de tua tibi felicitate gratulamur, numerisque omnibus absolutam cupimus, opera quoque nostra (qualiscunque ea sit) studia tua aliqua saltem ex parte iuuare curemus. Cum igitur conatus tuos omnes in hoc vnum præcipue compares, vt alumnos tuos Christi Domini præcones egregios efficias, qui Dominicam messem caelestis doctrinae fluctibus irrigent, operæpretium me facturum

(:) 2 pu-

putaui, si libellū hūc, qui de ratione cō-
cionā di agit, tibi dicarem: quō hui⁹ offi-
cij rudes atq; tyrones ad illud cōmodē
præstandū institueres. Quod eō libētius
fecimus, quoniā D. Aug. benè dicēdi ar-

*Aug. li. 4
de doctri.
Christi.*

tēm, seposito ad hoc idoneo tempore,
in adolescentia discendam esse monet.
Quam quidem eō facilius alūni tui affe-
quentur, quō plenius à te Dialecticis &
Philosophicis disciplinis instituti sunt.
Ab his enim fontib. eloquentiæ laudem
manare, parens ipsius eloquentiæ Cice-
ro in his libris, quos de Oratore inscri-
psit, sub p̄sona Lucij Crassi luculēter p̄-
bat. Ut igitur hanc benè dicēdi faculta-
tē traderemus, necesse fuit præcepta ali-
quot ex Rhetorū officinis colligere: vt
hui⁹ quoq; artis disciplina, quemadmo-
dū & cæteræ, sacræ Theologiæ, & diuini
verbi ministerio deferuiret. De quatu-
or igitur præcipuis eloquentiæ partib⁹,
nempe Inuētionē, Dispositionē, Elōcu-
tionē, atq; omniū potissima Pronuncia-
tionē (quam etiam Actionem vocant)
in his libris differimus. Et quidē de Pro-
nunciationē, si nō meliora quā alij, cer-
tè plura scripsim⁹: quōd citra illius opē
cætera omnia, quālibet eximia, frigēat,
& langueant, atque adeò mortua sint.

Quid

Quid enim tā acre aut magnificū esse
potest, quod non iaceat, si id remissa aut
languida voce & gestu pronūciaueris?
Inuentioni autē (q̄ probandi & amplifi-
cādi materiam continet) tum commu-
nes locos, tū etiam priuatos & singula-
res assignauim⁹. Communes autem lo-
cos, vnde ad quæstiones omnes argumē-
ta promuntur, Dialectici in libris Topi-
corum diligenter tradunt. De his igitur
parci⁹ loquuti sum⁹: quoniam eorū co-
gnitio à Dialecticis petenda est. De qui-
bus breuiter atq; dilucidē paucis ante-
hac diebus scripsit in Dialecticis institu-
tionib⁹ R. P. Petrus à Fonseca: qui etiā
commodissimis exēplis ex sacris literis
desumptis (quod ad nostrum pertinet
institutū) præcepta artis illustrauit. Ad
cui⁹ opusculum studio sum Cōcionato-
rē remittimus. Ceterū de singularib⁹
locis, qui à priuatarū personarum & re-
rum circumstantijs sumuntur (qui pecu-
liariter ad oratorem pertinent, & ma-
gnam vim ad probandū & amplifican-
dū habent) copiosius scribendū esse du-
ximus. Ut autem quanta sit circumstan-
tiarum vis ad res amplificādas, concio-
nator intelligat, duo insignia D. Chryf.
exempla, quæ properanti mihi, cum ad

(:) 3 hūc

hunc circumstantiarum locum venisse,
exciderunt, hoc in loco attexere libuit.
Is igitur illā Domini prædictionē, qua
mulieris, caput ipsi⁹ vngentis, memoriā
p totum orbem celebrandā esse dixit,
ex omnib. circumstantijs hoc modo am-
plificat. In omnib⁹, inquit, ecclesijs ap-
pellari mulierem audim⁹. Sunt cōsules,
duces, viri, mulieres, nobiles, in omnib.
urbib⁹, & in quacunq; orbis partes deue-
neris, summo cum silentio audiunt oēs
hui⁹ mulieris officium. Sunt reginæ, pri-
maria⁹ que foemine, quæ innumerabilia
benefacta contulerunt in eos, quib⁹ im-
perabant: q̄ ne de nomine quidē vlli no-
tæ sunt. Hæc autem abiecta mulier, que
solum effudit vnguētum, toto terrarū
orbe decantatur. Ne temporis quidem
tā immensa lōgitudō memoriā illi⁹ vel
extinxit, vel extinguet vnquā: idq; cū
factum ipsum non esset insigne. Quid
enim magni erat vnguentum effunde-
re? neq; psona esset celebris. Erat. n. mu-
lier abiecta: neque multi testes aderant.
Nam inter discipulos res est gesta. neq;
loc⁹ nobilis: neq; n. hoc faciebat p thea-
trum trāsens, sed in domo decē dunta-
xat hominib. præsentib⁹. Attamē neq;
psonę vtilitas, neq; testium paucitas, ne-
que

*Homil. 1.
contra Iu-
das.*

que vlla res alia potuit illi⁹ abolere me-
moriā. Quin poti⁹ reginis omnibus
ac regibus vniuersis celebrior est nunc
hæc mulier: nec vlla ætas obliuioni tra-
didit quod factum est. Hactenus Chryf.
qui huiusmodi circumstantijs excutien-
dis vt frequētissimus, ita mirus artifex
est. Sed commodissimum amplificatio-
nis huius exemplum extat apud eundē:
quo mundi conuersionem opera atq;
doctrina Pauli perfectā inter maxima
miracula computat: rem videlicet ex
omnib⁹ circumstantijs amplificans, ma-
ximeq; mirabilē faciens. Sicigitur ait:
Quomodo, inquit, Paulus cum illa arte
vilissima tantā potuit inspirare virtu-
tem, quantam ipse rerum testatur effe-
ctus? Homo etenim ignobilis, abiectus,
& circumforane⁹, qui artē exercebat in
pellib. in tātū virtute pgressus est, vt vix
30. annorū spatio & Romanos, et Per-
fas, & Parthos, & Medos, & Indos, &
Scythas, & Aethiopes, & Sauromatas,
& Saracenos, & oē prors⁹ humanū gen⁹
sub iugū mitteret veritatis. Respōde-
gitur, vnde iste opifex vilis, ac public⁹,
stās in loco artis suæ, ac scabellū in ma-
nu gerēs, ita vt ipse phisophat⁹ sit, & a-
lios docuerit philosophari: gentes .s.

*Homil. 4.
de laud.
Pauli.*

vrbes, atque regiones: nec vim in se ser-
monis ostendens? Audi enim ipsum lo-
quentē. Et si imperitus sermone: nec pe-
cunias possidēs: nam hoc quoq; ipse te-
statur: Vsq; ad hanc, inquit, horā & esu-
rimus, & sitimus, & nudi sumus, & cola-
phis cedimur. Et qd dico pecunias? cū
illæ sæpē necessarium quidem non ha-
beret cibū, nec quo se circumdaret indu-
mentū. Quod verò nec de professione
claro fuerit, ipsius discipulus ostendit, di-
cēs: Quoniam manebat apud Aquilam
& Priscillam, propterea quòd eiusdem
artis essent. Erāt enim scenofactorie ar-
tis. Non igitur à proavis nobilis, quippe
qui tam vilis fuisse artis ostēditur: non
à patria, non à gente: tamen progressus
in medium, ac tantum modo apparēs,
inimicorū cuncta turbauit, vniuersa cō-
fudit: & sicut in stipulas aut in fœnum i-
gnis immissus, omnia dæmonum ope-
ra consumpsit, atq; in quicquid voluit,
omnia cōuertit. At nobilis & eruditus
erat fortè persuasor. Nec istud quidem:
nā hoc quoq; ipse confirmauit dicens:
Et ego veni ad vos, non in sublimitate
sermonis aut sapientiæ annuncians vo-
bis testimonium Christi. Nō enim iudi-
caui me scire aliquid inter vos, nisi Ie-
sum

sum Christum, & hunc crucifixum. Et
sermo meus, & p̄dicatio mea non in p-
suasibilibus humanæ sapientiæ verbis.
Sed causa nimirū ipsa p̄dicationis e-
rat idonea, quæ ad se pertraheret audiē-
tes. Accipe quid etiam super hac re ipse
pronunciet: Quoniam, inquit, Iudæi si-
gna petunt, & Græci sapientiam quæ-
runt: nos autem p̄dicamus Christum
crucifixum, Iudæis quidem scandalum,
Græcis autem stultitiam. Sed securitate
ac libertate perfunctus est. At omnino
à periculis nunquam respirauit: Et ego,
inquit, in infirmitate, ac timore, & tre-
more multo fui apud vos. Cum igitur
p̄dicator, & imperitus, cū etiā pau-
per essem, & prorsus ignobilis: & quod
p̄dicabatur, non modò commenda-
tione sui esset vacuū, verūm etiā offen-
sione plenissimum, & auditores ipsi in-
opes, imbecilles, atque omninò nulli, &
pericula tā crebra, tam varia non docto-
rib. solūm, sed etiam discipulis immine-
rēt, & crucifixus esset qui annūciabatur
adorandus: non satis liquet, hoc tantum
opus non humana, sed diuina fuisse vir-
tute p̄fectum? Hactenus Chryf. quem
eius locum quoniam mirè amplifican-
di rationem, quæ p̄cipua concionato-
ris

qua destinanda est. Sæper enim inuentis aliquid addere curabit, vt iuxta Seruatoris sententiã proferat de thesauro suo noua et vetera. Elocutio tamen et pronuntiatio, si auditorum conditionẽ inspicias, hoc est, imperitã multitudinem (quæ res non pro illarũ dignitate, sed pro explicandĩ atq; pronuntiandĩ ratione concipit) priori loco habenda sunt. Videmus enim rudes et imperitos auditores, si quid acriter & vehementer dixeris, vehementer etiam commoueri: eundemq; affectum, quem verbis, voce, atq; vultu præferas, simili ratione concipere. Contrã verò animaduertere licet multos Concionatores eruditione, rerum scientia, & ingenij acumine præstãtes, qui tamen si inculti, barbari, et rudes in eloquẽdo sint, fastidio auditorib; esse. Neq; verò satis est eloqui, nisi facultas etiã rectẽ pronuntiandĩ elocutioni adiuncta sit. Multos enim videmus & rerum optimarũ scientiã, & eloquẽdi ratione insignes: qui quoniam hac pronuntiandĩ facultate carent, contemptui habentur: præsertim si eis vel rauca, vel exilis, vel angusta, vel aspera, vel ingrata vox sit, parumq; flexibilis, & perperã rebus, quæ dicuntur, accommodata. Itaq; attentius mihi harũ rerum naturam cõsideranti apparet, quòd quemadmodũ Philosophi duas materiæ formas tribuunt, alteram quæ illi præbet essentiam, alteram quæ existentiã (quam vltimam rei perfectionem esse astruunt) ita sanẽ apparet, inuentionẽ quidem materiæ, elocutionem verò, prioris formæ, pronuntiationem aut posterioris loco habendã esse. Constat. n. rudem & indigestam inuentionem elocutione quidẽ expoliri atq; ornari: pronuntiatione verò veluti suam quandã faciem & vultũ induere, quem auditorum mentibus affigit & representat. Cũ autem omnibus in rebus potior forma habeatur, quàm materia

quæ

quæ formã recipit, demiror Concinatorũ multos, cũ tantum olei atq; operæ inuentioni (q̃ instar materiæ est) impendant, nullã ferẽ elocutionis aut pronuntiationis rationẽ habere: cum sine his formis præclara etiam inuenta, facillẽ ab imperita multitudine contemnantur.

Cum igitur (vt ad institutum redeam) meus hic labor, vt felicissimẽ cederet (quod vix sperare possum) ad solam rerum inuentionẽ pertineat (quæ, nisi accedat etiam eloquendi & pronuntiandĩ ratio, parum vtilitatis esset allatura) adieci animũ, & pro ingenij mei facultate de eloquendi quoque & pronuntiandĩ ratione aliquid scriberem: ne in hac parte aded necessaria, concinatorum studijs & vtilitati deessem, frustra q; tantum in scribendis concionib; laborem insumpsissem. Diuina igitur ope nixus, aliquid supra vires meas, studio magis inuendi, quã fiducia ingenij fretus, aggressus sum. Itaq; per oratoricæ artis præcepta (quæ adolescens attigeram) oculos circumducens, ea quæ ad munus hoc cum primis necessaria esse videbantur, excerpere decreui. Vt enim Orator à Dialectico propter eius artis cognationẽ multa sumit (cũ finis vtriusq; sit, fidem dicendo facere) ita multum etiã inter concionandĩ & orandĩ munus affinitatis est: cum & concinator, quemadmodũ & orator, persuadere studeat, & vterq; non in scholis apud eruditos, sed in concione apud populũ dicat: qui non solum rationibus euincendus, sed affectibus etiam commouendus, varijsq; dicendi figuris & orationis splendore alluciendus est. Ex horum igitur officina nonnulla officio nostro accommodata delibau: quæ quantũ instituta libelli huius breuitas patitur, sanctorum Patrum exẽplis illustranda curau. Qui enim Rhetores totũ hoc dicendĩ artificium ad ciuiles controuersias accommodarunt, exẽ

plã

pla quoq; ad id pertinentia posuerunt, quae parū inſtitu-
to noſtro conueniunt. Equidē voluiſſem, vt non modò
exempla, ſed etiā praecepta ipſa ad ſolā concionandi ſa-
cultatem pertinere, neq; quicquā in hoc opere eſſet,
q̄ Gentilium literas redoleret. Quia tamen tota haec
diſciplina ex Rhetorum fontib; hauſta eſt, qui eā ad iu-
diciales cauſas tractandas excogitarunt, fieri non po-
tuit, quin & dicendi praecepta, & exēpla, quae ad inſti-
tutum noſtrum minus pertinere videbantur, huic ope-
ri admixta fuerint. Quae tamē non prorsus otioſa erūt:
quandoquidem facile ex ſimilibus ſimilia intelligun-
tur: Erit fortāſſe alius, cui plus otij ſuppetat: qui quod
nos primum coepimus (vt facile eſt inuentis quadā ad-
ijcere) multò plenius atque feliciter hoc opus abſoluat:
& Rhetoricam ipſam (vt ita dixerim) ex omni parte
Chriſtianam nobis eſſiciat. Ex ſacris autē literis, ac pra-
cipue ex Prophetarum libris nonnulla exempla de prō-
pſi. Fuerunt. n. Prophetæ cœleſtes concionatores à Deo
ad homines erudiendos, & corruptos eorū mores caſti-
gandos deſtinati: qui tamē ſine arte, artiſicioſiſſimē, hoc
eſt, eloquentiſſimē dixerunt: vt potē qui non ſpiritu Rhetorico,
ſed ſpiritu ſancto aſſati locuti ſunt. Cuius cum
perfecta ſint opera, eoſdem quoq; perfectiſſimo docen-
di atq; dicendi munere donauit. Is enim qui continet om-
nia, ſcientiam quoq; habet vocis, linguasq; infantium
diſertas facit. Cuius rei cum innumera pene proferrē
exēpla poſſem, priora quindecim Hieremiae capita pio
Concionatori ſpectanda propono. In quibus diuinus hic
orator tanta vi dicendi fertur, tot ſiquis orationis, tot
affectibus, tot metaphoris atq; alijs id genus tropis redū-
dit, tantāq; dicēdi acrimonia ardet, totq; ſubinde per-
ſonae induit, & in tot vultus atq; figuras orationem ſe-

Ar,

Ar, vt neq; Pericles, qui fulgurare & permiscere Græ-
ciam dictus eſt, cum hoc diuino oratore vlla ratione ſit
comparandus. Cuius ſpiritum & affectum, diuinae glo-
ria ſtudio ſagrantem, vti nam concionatores omnes ex-
primere atq; imitari contenderent. Simili quoq; oratio-
nis impetu pluribus in locis ſeſe Ezechiel Prophetæ ef-
fert: praſertim cum Iudaeorum peccata corripit, & cū
perſidi & ingrati animi crimen illis impingit: quod mi-
ra dicendi copia cap. 16. facit. Idem argumentum ſimi-
li magniloquentia, & verborum amplitudine atq; affe-
ctib; perſequitur Moſes in ſublimi illo Canticō, cuius initiū
eſt, Audite celi quae loquor, audiāt terra verba oris mei.

Quod autem praecepta quae ſcribimus, multis inter-
dum exemplis oneramus, id quidem non temerē à nobis
factum eſt. Neq; enim pueris, qui Rhetorum cura &
magiſterio inſtituuntur, ſed concionatoribus ſcribimus,
quibus exempla magiſtri vice futura ſunt: vt potē quae
praecepta ipſa aptiſſimē declarant. Cū enim hac dicē-
di facultas (vt Rhetoribus placet) conſtet arte, imitatio-
ne, & exercitatione, exempla quidem imitationis vice
ſunt, ad quorum normam orationem noſtram formare
debemus. Nos tamen hic etiam re ſtudioſo Lectōri gra-
tificari volentes, ea potiſſimum exempla delegimus,
quae eſſent grauib; reſerta ſententijs: vt etiam ſi artis
exempla non eſſent, digna tamen eſſent, quae legeren-
tur. In quibus tamen aſſerendis cum nihil ex noſtro ad-
iecerimus, nonnulla tamen quae minus neceſſaria vide-
bantur, ſubtraximus, ne nimia longitudine lectōri ſa-
ſtidium pareremus.

Ceterum vt quem ordinem in hoc opere ſecuti ſu-
mus, concionator intelligat, animaduertēdum eſt, quin-
que praeſcipuas Oratoris partes eſſe, nempe inuentionē,

diſpo-

dispositionem, elocutionē, memoriam, & pronuntiatiō-
nē. Ex his aut partibus memoriam ab arte secernimus,
& ea natura magis quam arte constare videatur. Hac
verò parte sublata, aliarum rationem tradere institui-
mus. Quāvis enim hunc laborem propter elocutionis &
pronuntiatiōnis necessitatem præcipuè suscepimus, ta-
men de reliquis duab. nempe inuentione, & dispositio-
ne ea præcepta tradere voluimus, quæ non ad ciuiles cō-
trouersias (quod Rhetores faciunt) sed ad concionandi
munus cōmodiora videbātur. Sed prius tamen quæ hæc ip-
sa attingamus, de Rhetoricæ artis origine, vtilitate, et
necessitate, de quæ, eius artificis Ecclesiastæ, hoc est, de eius
studijs, moribus, et officij dignitate ante omnia dicendū
fuit. Cui quidē argumēto primus sanè liber deseruit: se-
cundus probandi atque argumentandi rationē continet:
tertius amplificandi, & affectus cōcitandi præcepta trā-
dit: quartus varia concionū genera, variosque concionā-
di modos, partiumque concionis rationem ordinemque, de-
scribit: quintus elocutionem: sextus verò pronuntiandi
rationē, & nonnulla ad benè dicendū documētā præbet.
His igitur sex libris totū hoc dicēdi artificij absoluim⁹.

Quāuis aut in priorib. libris ea quæ ad inuentionis
rationem (quam primā inter quinq. artis huius partes
esse diximus) disseramus, tamen quia elocutio ad eò cum
inuentione coheret & connexa est, vt vis ab ea diuelli
possit, multa etiam quæ ad elocutionis artē pertinebant,
illi adiungenda putauimus, vbi hoc ipsum rerum natu-
ra atque cognatio exigere videbatur. Hac studiosim cō-
cionatorum antè huius operis initium admonenda iudi-
cauimus, vt consilij nostri rationem, quam in eo secuti
sumus, planam illi faceremus.

DE RHETORICÆ ARTIS ORIGINE.

Caput. I.

SVMVS ille rerum omnium con-
ditor & moderator Deus, qui omnia
fecit in numero, pondere, & mensura,
sic naturam humanam instituit, vt in
ea & disciplinarum omnium, & vir-
tutum semina animis nostris in gene-
ralet: quæ nos postea partim diuina ope, partim in-
dustria atque labore nostro adiuti, excoleremus, &
ad suum finem perduceremus. Atque vt religionis cæ-
terarumque virtutum moralium officia omittamus
(quatum in mentibus nostris semina cum ipsa na-
tura orta sunt) quid tam proprium rationali creatu-
ræ, quam ratiocinari, ac disputare, & fidem dicen-
do facere? Ipsa tamen ratio atque disciplina ratio-
cinandi atque argumentandi artem excogitauit, &
varia præcepta inuenit: quibus, quod natura instin-
ctu atque beneficio sine doctore agimus, arte atque
doctrina accuratius ageremus. Nec hoc solum in di-
sciplinarum atque virtutum studio, sed in cæteris quo-
que actibus, quæ ad corporis cultum pertinent, lo-
cum habet. Initio namque mundi homines necessi-
tate urgente atque docente, cementariorum, fabrorum,
& sarcinatorum officijs fungebantur: postea tamen
studio atque diligentia, harum rerum artes in uentæ
sunt, quibus hæc ipsa, quæ tunc natura sola docente,
minus perfectè fiebant, longè perfectius & exactius
fierent. Vnde illa ab omnibus recepta sententia ma-
nauit, arte perfici & consummari naturam: illa enim
initium peperit, hæc verò consummationem & ve-
luti formam rebus addidit, extremamque illis manu
A apposu-

2 DE RAT. CONCIONANDI

apposuit. Quocirca verissima illa Fabij sententia putanda est, qua nihil licet esse perfectū, nisi vbi natura cura iuuetur. Cūm igitur persuadere, & fidē cōtradi cētibus & reluctātib; dicendo facere, & in suā sententiam adducere, rudes etiam homines natura docente faciant, ars etiam dicendi à sapientissimis hominibus excogitata est, qua id absolutiūs & cōmodiūs fieri posset. Cūm enim hoc rudes & indocti homines imperfectē & indecorē faciant, alij autem peracuto ingenio & doctrina singulari præditi, ornatissimē, & appositisimē, & cum quadam dignitate faciant, vtrorumq; dicendi rationē primi huius artis inuentores diligentissimē obseruarunt, & hac obseruatione, benē dicendi artem excogitarunt. Nam & qui præclare à natura ad dicendum instructi sunt, & qui pessimē etiam dicunt, non vulgarem huiusmodi obseruationibus materiam præbent. Ex illis enim virtutes, quas imitari: ex his verò vitia, quæ fugere debeamus, auditor minimē stupidus colligere poterit. Vnde non ineleganter disertissimus quidam cōcionator, rudē huius officij tyronē de ratione rectē concionandi interrogantem, ad pessimum quēdam concionatorem audiēdum remisit, & modum, quo ille concionabatur, diligenter annotare præcepit, nihilque profus eorum quæ ille gessisset agere consuluit: atq; ita demum fieri posse, vt præclarus dicendi artifex euaderet, si omnia illius vitia studiosè caueret. Hac autē ratione primi oratoriæ artis scriptores dicēdi peritos & imperitos audiēdo, artis præcepta inueniunt. Hoc autem ante Ciceronem eloquentiæ parentem cumulatisimē præstitit Aristoteles. De quo sic idem Cicero ait: Veteres quidem scriptores artis vsque à principe illo atque inuentore Tysia repetitos, vnum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque præcepta magna conquista cura perspicuē conscripsit, atque enodata diligenter exposuit, ac tantum inuentoribus ipsis suauitate & breuitate dicendi præstitit, vt nemo illorum præcepta

*Cic. lib. 2.
Rhet. 5e.*

L I B E R P R I M V S. 3

cepta ex ipsorum libris cognoscat: sed omnes qui quod illi præcipiant velint intelligere, ad hunc, quasi ad quandam multò commodiorem explicatorem reuertantur. Atq; hic quidem ipse, & sese ipsum nobis, & eos qui ante se fuerant, in medio posuit: vt ceteros & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autē qui profecti sunt, quanquam in maximis Philosophiæ partibus operæ plurimum consumpserunt (sicut & ipse, cuius instituta sequebatur, fecerat) tamē permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alij quoq; alio ex fonte præceptores dicēdi emanarunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. Haftenus Cicero.

De Rhetorica artis vtilitate & necessitate.

Cap. I I.

His autem quæ diximus, satis liquet, eos, qui ad populum concionantur, plurimum Rhetoricæ artis adminiculo iuuari posse. Cūm autem aliarum artium studia ad pleniorē sacræ Theologiæ intelligentiam necessaria esse credamus, cur non etiam benē dicendi artem ad concionandi officium felicius tractandum arripiamus? Constat enim Theologos nostros iam pridem vocasse ancillas ad arcem, hoc est, philosophiam omnem, rationalem, naturalem, ac moralem ad sacræ Theologiæ obsequium & stabilimentum attulisse. Glorietur & nostro seculo Hieronymus Vidas poeta clarissimus, quod sordidas Gentilium poetarum musas ad Iordanem fluuium adduxerit, easque ab omni spurcicia, quam à Gentilium Poetis traxerunt, vndis Iordanicis expurgasse, & Euhangelicæ historiæ, diuorumque laudibus celebrandis consecrassē. Quæ cum ita sint, cur quæso Rhetoricen, hoc est, benē dicendi artem ab Aristotele scientiarum omnium antistite, cæterisq; sapientissimis viris summo consilio excogitaram, multisque posterorum accessionibus auctam & locupletatam, non ad concionandi officium accom-

modabimus: Si enim qui in philosophiæ & Theologiæ studijs atque disputationibus versantur, Dialecticam artem prius sibi comparant, cuius præceptis instructi, & argumentari, & argumentis respondere, & fidem dicendo facere commodiùs possint: non minus Rhetorica perdiscenda est, qua populo quæ volumus, suadere possimus, hoc est, non modò ità dicere, vt vera esse quæ dicimus, credat: sed (quod est difficiliùs) vt quæ vera & honesta crediderit, exequatur. Quocirca si nemo in Philosophicis & Theologicis disputationibus cum laude versari poterit, nisi disputandi arte instructus sit: ita vix quisquam nisi vel diuino spiritu afflatus (quod Prophetis & Apostolis contigit) vel felicissimo ingenio & ad dicendum apposito natus sit (quod rarissimis contigit) sine huius artis præsidio felix esse in concionando poterit: vel certè multò ornatius atque commodiùs munus hoc administrabit, quisquis diligentius huius artis studio fuerit adiutus. Quocirca non immeritò multorum concionatorum accusanda negligentia est, qui sine huius artis præsidio ad hoc officium accinguntur. Vehementer enim indignum esse iudico, pulcherrimum hoc munus, maximeque in Ecclesia necessarium, omniumque difficillimum, absque vlla institutione & dicendi ratione tractari: cum ne artes quidem sedentariæ, nisi præuia institutione atque disciplina exerceri commodè valeant. Quod quidem in causa esse puto, vt inter tam multos concionatores, quibus templa vbiq; personant, vix vnus aut alter inueniatur, qui aptè, copiosè, atque ornatè dicat: multoque pauciores, qui improbos homines ad veteris vite penitentiam, & virtutis studium dicendo traducant.

Quia verò huius ego rei parùm idoneus testis sum, nonnulla clarissimorum autorum exempla in medium proferam: atque in primis grauissimi Philosophorum omnium Plutarchi: qui de hac dicendi facultate in Politica sic ait: Non rhetoricam suaden-

Plutarc.

di opi-

di opificem, sed adiutricè esse debemus existimare. Quæ ratione illud est corrigendum Menandri: Mores dicentis sunt, qui persuadent, non oratio. Recenim vera vtrunq; est, quod rem efficit: mores nimirum atq; oratio: nisi quisquam dicere velit, nauem à gubernatore dumtaxat dirigere, non à clauo quoque: & equitem esse, qui equum in giros verset, non etiam frænum: item ciuitatem quoque oratorum vita & moribus regi, non & oratione: nempe qua veluti gubernaculis ac fræno vtantur, quibus maximè versatile animal homo (vt Plato inquit) tanquam è puppi regatur atque versetur. Homo certè priuatus de veste atque habitu populari ciuitatem regere, multitudinis moribus modo facere nunquam poterit, ni oratione & eloquentia præditus sit, quæ vna suadeat, afficiat, flectat, ducatque multitudinè. Lupum quidem aiunt auribus teneri non posse: populum autem inde maximè duci oportet. Hactenus Plutarchus. Hanc autem aptæ orationis vim atque potentiam appositis similitudine declarat Demetrius Phalereus, armis eam & ferro comparans. Quantum enim in bello valeret ferrum, tantum dicebant in Rep. valere orationem. Illic enim res geritur viribus, hic persuasione. Hinc Pyrrhus Epitrotarum rex dicere solebat, plures vrbes additas suo imperio oratione Cyneæ oratoris ac legati, quàm suis armis, vt Valerius Max. autor est.

Demost.

Val. Max.

L.

Sed inter has tamen insignium virorum laudes, adijciam quid de huius artis vtilitate atque præstantia disertissimus Rhetorum Fabius dicat. Primum enim quorundam orationem commemorat, qui hanc artem malediculis inessebant, deinde verò eius defensionem & insignem vtilitatem & dignitatem exponit his verbis: Sequitur quaestio, an vtilis Rhetorice: nam quidam vehementer in eam inuehi solent, & quod sit indignissimum, in accusationem, orationis vtuntur orandi viribus: Eloquentiam esse

Fab. li. 2.

A 2 quæ

quæ pœnis eripiat scelestos, cuius fraude damnentur interim boni, consilia ducantur in peius: nec seditiones modò, turbæque populares, sed bella etiam inexpiabilia exeitentur. Quo nomine & Lacedæmoniorum ciuitate expulsam fuisse aiunt, & Athenis quoque (ubi actor mouere affectus verabatur) quasi recifam orandi potestatem. Huic igitur calumniæ sic Fabius respondet: Hoc sanè modo, inquit, nec duces erunt vtilis, nec magistratus, nec medicina, nec denique ipsa sapientia: cum in his qui Philosophorum nomine malè vtuntur, grauissima nonnunquam flagitia deprehensa sint. Cibos aspernemur, attulerunt sæpe valetudinis causas: nunquã tecta subeamus, super habitates aliquando procumbunt: non fabricetur militi gladius, potest vt eodè ferro latro. Quis nescit ignes, aquas, sine quibus nulla sit vita, & (ne terrenis immerer) Solem, Lunamque, præcipua syderum, aliquando etiam nocere? Nõnne perterritos militũ animos frequenter à metu reuocat oratio? & tot pugnandi pericula inuentibus, laudem vita potiorẽ esse persuadet? Nec verò Lacedæmonij, aut Athenienses me magis mouerint, quàm populus Romanus, apud quẽ summa semper oratoribus dignitas fuit. Equidem nec vrbium conditores reor aliter effecturos fuisse, vt vaga illa multitudo coiret in populos, nisi docta voce commota: nec legum repertores sine summa vi orandi consequutos, vt se ipsi homines ad seruitutem iuris astringerent. Quin ipsa vitæ præcepta, etiam si natura sunt honesta, plus tamen ad formandas mētes valent, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiam si in vtranque partem valent arma facundię, non tamen est æquũ id haberi malum, quo benè vti licet. Verũ hæc apud eos forsitan quarantur, qui summam Rhetorices ad persuadendi vim retulerunt. Si verò est benè dicendi scientia (quem nos finem sequimur) vt sit orator in primis vir bonus, vtilẽ certè esse con-

constitendum est. Et Hercle Deus ille princeps, parens rerum, fabricatorque mundi, nullo magis hominem separauit à cæteris, quæ quidem mortalia essent, animalibus, quàm dicendí facultate. Nam corpora quidem magnitudine, viribus, firmitate, patientia, velocitate præstantiora in illis mutis videmus, eadem minus egere acquisitæ extrinsecus opis. Nam & ingredi citiùs, & pasci, & tranare aquas, citra docentem, natura ipsa sciunt. Et pleraque contra frigus ex suo corpore vestiuntur, & arma his ingenita quædam, & ex obuiò ferè victus, circa quæ omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, eiusque nos socios esse cum Dijs immortalibus voluit. Sed ipsa ratio neque tam nos iuaret, neque tam esset in nobis manifesta, nisi quæ concepissemus mente, promere etiam loquendo possemus: quod magis deesse cæteris animalibus, quàm intellectum & cogitationem quandam videmus. Nam & moliri cubilia, & nidus texere, & educare fœtus, & excludere, quin etiam reponere in hyemem alimenta, & opera quædam nobis inimitabilia (qualia sunt cerarum, ac mellis) efficere, nonnullius fortassè rationis est: sed quia carent sermone quæ id faciunt, muta atque irratinobilia vocantur. Denique homines, quibus negata vox est, quantulum adiuuat animus ille celestis? Quare si nihil à Dijs oratione melius accepimus, quid tam dignum esse cultu ac labore ducamus, aut in quo malimus præstare hominibus, quã quo ipsi homines cæteris animalibus præstet: Nõnne pulchrũ vel hoc ipsum est, ex communi intellectu verbisq; quibus vtantur oēs, tantum assequi laudis & gloriæ, vt nõ loq. & orare, sed quod Pericli cõtigat, fulgurare, ac tonare videaris? Hactenus Fabius.

Quòd si quis hæc testimonia, quoniam Ethnicorum hominum sunt, parui facienda putet, in Ecclesiæ columnas & clarissima mundi lumen, nempe sanctissimos Doctores Latinos pariter & Græcos,

DE RAT. CONCIONANDI

Ioan. Ang.

oculos conijciat, videbitque nullam in eorum scriptis eloquentiæ partem defuisse. Qua de re Ioannes Angelus Episcopus Ciceſtrenſis in Eccleſiaſtica hitorie præfatione, quam is modò latinam fecit, ſic ait: Quid de veterum Græcorum ſcriptis ſtatuemus, qui & acutè ad veritatis diſquiſitionem, & copioſè ad mentes hominis ſeclendas ſacra Dei eloquia explicauerunt? Nemo enim opinor eſt ad eò à ratione auerſus, qui non illis ſummam eloquentiam tribuat. Quis enim Chryſoſtomo, vel verbis diſertior, vel crebrior ſententijs, vel numeris & tòta orationis circunſcriptione iunctior? Aureum flumen Ariſtotelem olim fudiſſe dixit Tullius: nos verò Chryſoſtommum ex aureo ore aureum & diuinum orationis flumen fundere meritò dicamus. Cuius verba ad eò propria, leniterque fluentia, vt nihil nitidiùs dulciùſue: cuius ſententiæ ad eò ſapientes, vt diuinitùs ad eum delata, non humana indole inuentæ videantur: cuius ſtructura verborum ſic concluda, vt non longo anfractu, qui parit obſcuritatem, ſed ambitu circunſcriptæ terminato incedat. Nihil in eo, quod non præſtantis eloquentiæ tanquam effigiem repræſentet. Quòd ſi ita aliena lingua loqueretur, vt loquitur ſua (quod vel vix, immò ne vix quidem fieri poteſt) tum vt iam paucis, ita tum plerisque omnibus eius diſerta oratio excitaret admirationem. Quis Baſilio magno in polienda oratione exquiſitior, in amplificanda vberior, in toto dicendi artificio limatior? Cùm deterret à vitijs, nemo commotior: cùm ad virtutem incitat, nemo ardentior: cùm res ob oculos ponit, nemo vt ita dicam, pictior. In eo & nerui ſunt ad conuincendum, & mira ad leniendum ſuauiſas. In quancunque partem orationem ita facile torquet, vt in rebus grauioribus altiùs in dicendo ſe tollat, & incitatiùs ſeratur, in tenuioribus leniter & placidè fluat, & non nihil de còtentione remittat. Quem ſanè quidam vir eruditus non veritus eſt Chriſtianum Demoſthenem appellare. Quis Gre-

LIBER PRIMVS.

gorium Nazianzenum hoc loco commemorem? *Gregor. Nazianz.* quis aliquando pungit acutiùs, quis orationem artutiùs colligat. Quem in oratione ſoluta Thucydidiſ imitatore, in carmine Homeri emulum rectiſſimè dixeris. Nam in oratione breuis & compreſſus eſt. Verborum numerù (ſic Tullius de Thucydide) ſententiarum numero còſequitur. Non vagum in eò rationis genus, ſed conſtrictum numeris, non longiùs excurrans, ſed breui circuitu definitum apparet. Carmen plenum & grande fundit, ſententijs Chriſti lotucules, verbis Homeri diſertum. Quare ſiue ſoluti orationis genus & liberum, ſiue (vt Poetarum mos eſt) numeris paulò aſtrictiùs ſequitur, ſemper magnus, ſemper in dicendo excellēs videtur. Qua verò is auaritate ſtudijs eloquentiæ operam dederit, ipſe in oratione funebri ſuper Cæſarij ſiſtris obitu explicat, cùm illum ait Philoſophiæ per diſcenda gratia Alexandriam petiuiſſe, ſe verò (vt eius verbis vtat) oratoriæ artis amore inflammatum, in Paleſtina academijs tum ſtorentiſſimis pedem fixiſſe. In cuius artis ſtudio tantum profecit, vt Lybanius Sophiſta clarifiſſimus ea tempeſtate eius artis profeſſor, à diſcipulis rogatus, quis illi dignus videretur, qui eius cathedram poſt mortem ſuſciperet, Gregorius, inquit, ille, niſi Chriſtianus eſſet. Erat enim idolorum cultor Lybanius. Hæc de Græcis ſcriptoribus.

Ex Latinis verò primum Hieronymum proferamus in medium, cuius tanta fuit in ſcribendo facultas, vt omnes propè eloquentiæ numeros explerit. Quando in aciem cum hæreticis prodiit, nemo pugnacior, aut qui plus habeat lacertorum: quando reſpondet obreclatoribus, nemo ſeruidior, nemo acrior: quando res geſtas narrat, nemo elegantior: quando ſunebrem orationem inſtituit, nemo ad còſolandum aptior, ad laudandum copioſior: quando familiariter cum amicis & neceſſarijs per literas colloquitur, nemo ſuauior, nemo comptior. Miſum eſt videre, quo pacto in tota oratione, paria paribus, cò-

traria relata cōtrarijs, iam verba duplicata, iam iterata, iam breuiter commutata, sentētijs perpulchrè illuminent. Aut igitur pellatur Hieronymus, aut laudetur à Christianis eloquentia: ita tamen, vt inde nos non nobis ipsis falsas gloriæ vmbas, quæ de repente euanescent, aucupati, sed ad Ecclesiæ exa-dificationem, & ad veram Dei gloriam, cui omnis honos decusq; impertendum est; eam perpetuò retulisse videamur. Hac omnia ex Ioanne Anglo. Diuo autem Hieronymo beatissimus Martyr Cyprianus meritò copulandus est: cuius eloquentiam his verbis Lactantius Firmianus commendat. Vnus igitur præcipuus & clarus extitit Cyprianus, quoniam & magnam sibi gloriã ex artis oratoriæ professione quaesierat, & admodum multa conscripsit in suo genere miranda. Erat enim ingenio facili, copioso, suauis, & (quæ sermonis maxima est virtus) aperto: vt discernere nequeas, vtrumne ornatior in eloquēdo, an facilius in explicādo, an potentior in persuadendo fuerit. Hactenus Lactantius. Eiusdem verò Lactantij eloquentiam D. Hierony. vnicè miratur, ipsumq; Tullianæ eloquentiæ flumen appellat. Qui initio statim diuinarum institutionū his verbis eloquentiæ facultatem commendat. Multum, inquit, nobis exercitatio illa fectarum litium contulit, vt nunc maiori copia & facultate dicendi causam veritatis peroremus: quæ licet possit sine eloquentia defendi, vt est à multis sapè defensa, tamen claritate ac nitore sermonis illustrāda, & quodammodò discerenda est: vt potentiùs in animos influat & vi sua, & instructa religione, & luce orationis ornata.

II.

Sed ne quis nos exemplis solum sanctissimorum Patrum, non etiam ipsorum testimonijs eloquentiæ causam agere putet, vnum Augustinum in medium proferā, qui. 4. de doctrina Christiana lib. non solum præcepta multa, quæ ad hanc artem pertinerent, tradidit, eaq; multis exemplis illustrauit, sed eam quoque

quoq; commendat his verbis: Cùm per artem Rhetoricam & vera suadeantur & falsa, quis audeat dicere, aduersus mendacium in defensoribus suis incriminem debere consistere veritatem: vt videlicet illi, qui res falsas persuadere conantur, nouerint auditorem vel beniuolum, vel intentum, vel docilem pro-mio facere, isti autem non nouerint? Illi falsa breuiter, apertè, verissimiliter: & isti vera sic narrent, vt audire tædeat, intelligere non pateat, credere postremo non libeat? Illi fallacibus argumentis veritatem oppugnent, asserant falsitatem: isti nec vera defendere, nec falsa audeant refutare? Illi animos audientium in errorem mouentes impellentesq; dicendo terreant, contristent, exhilarent, exhortentur ardentè: isti pro veritate lenti frigidique dormitent? Quis ita desipiat, vt hoc sapiat? Cùm ergo sit in medio posito facultas eloquij, quæ ad persuadenda seu praua, seu recta valeat plurimum, cur non bonorum studio comparatur, vt militet veritati, si eam mali, ad obtinendas peruersas vanasque causas, in vsus iniquitatis & erroris vsurpant? Sed quæcunque sunt de hac re obseruationes atque præcepta (vnde fit illa, quæ facundia vel eloquentia nominatur) seposito ad hoc congruo temporis spatio, apta & conuenienti ætate discenda sunt eis, qui hoc celeriter possunt. Nam & ipsos Romanæ eloquentiæ principes non piguit dicere, quòd hanc artem, nisi quis citò possit, nunquam possit omnino perdiscere. Hactenus August. Cuius tam illustri testimonio non solum nouam hanc cõsilij mei rationem tueri poterò, sed gratiam quoque apud huius officij studiosos inire (apud eos præsertim, qui varijs occupationibus distracti sunt) quòd eos duplici molestia liberauerim: altera, euoluendi varia & perplexa Rhetorum præcepta, quæ illi magnis voluminibus tradiderunt; altera, eligendi ea potissimū, quæ instituto nostro essent accommodata: eū plurima illi ad ciuiles cõtroversias in foro & iudicio tractandas excogi-

*Lact. lib.
5. diuin.
inst.*

Idem li. 1.

August.

excogitauerint: quæ ad nos minimè pertinent.

III.

Simil.

Si quis autem artis obseruationem impedimento esse dicat, quò minus ex animo atque impetu diuini spiritus concitati dicere videamur; huic ego respondeo, quòd quemadmodum qui Latinam linguam ex Grammaticæ præceptis addiscit, cum primum loqui aut scribere incipit, mentem quidem ad artis leges & præcepta conijcit, ne quid contra ea faciat: vbi verò longo vsu atque exercitatione rectè loquendi rationem assequutus est, iam tum non, vt ante præcepta, consulit, sed sola loquendi consuetudine ductus, ex arte quidem, sed sine arte perfectè & inoffensè loquitur: ita hæc oratoriarum artis præcepta in initio ardorem atque feruorem spiritus non nihil refrigerabunt: vbi tamen ars dicendi consuetudine in naturam quodammodo versa est, egregij artifices sic ex arte dicunt, quasi sola naturæ vi instructi dicerent. Habitus enim ille multa exercitatione confirmatus (quem Philosophi non multiplicem, sed simplicem qualitatem esse dicunt) sic in naturam vertitur, vt à natura ipsa inditus, non aliundè ascitus esse videatur. An quisquam credat Diuo Chrysostomo, Basylio, eiusque fratri Gregorio Nyssano, & Cypriano (qui omnes & eloquentissimi fuerunt, & artificiosissimè dixerunt) impedimento artem fuisse, quò minus flagrantissimo studio atque affectu Dei causam agerent, & homines ab improbitate ad iustitiam reuocarent?

Cæterum ne nihil sit in hac parte, cui oratio nostra non occurrat, illis quoque respondendum est, qui hoc præcipuè nomine eloquentiarum studia negligunt, quòd Diuum Hieronymum sciant diris plagis vapulasse, quòd Ciceronianus esset, non Christianus. Quauis autem idem Diuus Hierony. ad Rufinum scribens, hoc fuisse somnium dicat, meritò tamen illum vapulasse confitemur, non quòd Ciceronianus esset, sed quòd ita se Ciceronis studio addixisset,

vt sa-

vt sacrarum literarum studium (quòd incultus illi sermo horrorem pareret) prorsus negligeret. Quàm multa enim sunt in vita necessaria, quorum tamen immodicus vsus noxius est? Quid enim magis ad vitam tuendam quàm cibus, & potus, & vitalis calor, & sanguis? Nihil tamen horum est, quod vbi modum excessit, non vel perniciem vel mortem afferat. Sic etiam & diuitias & honores appetere moderatè licet: quorum tamen immodicus amor, cum eò vsque hominem perducit, vt diuinas leges earum causa violare non vereatur, nocentissimus est. Ad hunc ergo modum sic aliquem Ciceronis lectioni incumbere, vt sacrarum literarum studia negligat, quis non meritò obiurgandum putet? Iure ergo D. Hierony. hoc nomine vapulauit. Quòd verò nonnulli aduersus eloquentiam illud Apostoli afferunt, quòd is non in sapientia verbi, hoc est, nequaquam humanæ eloquentiarum aut Philosophiarum disciplinis instructus annunciauerit Christum: idem huic accusationi responderet, cum protinus subdit, ne euacuetur crux Christi. Summa enim crucis Christi gloria extitit, quòd rudium piscatorum opera atque doctrina (qui nullis terrenæ sapientiarum disciplinis instructi erant) Diaboli aras euerterit, imperatorum potentiam atque sequitiam fregerit, & mundum imperio suo subiugauerit. Ne igitur hæc tanta gloria aliqua ex parte obscuraretur, non debuit vtiq; Christi fides insignium Philosophorum, aut clarissimorum oratorum facundia propagari, nec hoc tantum opus magis terrenæ sapientiarum, quàm omnipotentis Dei & crucis virtuti ascriberetur. Iam verò quòd quidam dicunt, infelices nostri seculi hæreticos solius eloquentiarum armis catholicam fidem impugnasse, hoc plauè argumentum pro nobis est. Si enim tanta eloquentiarum vis est, vt impudentissima mendacia honestare dicendo possit, quanto magis verissima atque sanctissima catholicæ fidei dogmata eadem dicendi vis tueri, & fraudes atque impietatem hæreticorum

detec-

delegere poterit: cum præsertim illi ea mente sint, vt omnia quæ rudi atque impolita oratione aduersus illorum blasphemias scribuntur, exsibilent, rideant, & ne lectione quidem digna putent? Hæc enim de causa eloquentiæ studia negligere, perinde est, ac si quis ferreis globis sulphureo puluere iactis, vti nos minimè debere sentiret, quòd his armis Turcarum Rex magnâ Christiani orbis partem sub imperium atq; ditionem suam subiunxerit. Hæc enim de causa multò magis nos eisdem aduersus illum armis (quæ tantum habeant virium) pugnare debere certum est. Hæc de huius artis commédatione præmonenda esse diximus, partim vt quorundâ obtrectationibus respõderemus, partim etiam vt pius Ecclesiastes maiori se studio & alacritate huic disciplinæ traderet: quæ tantû illi opis ad munus suum feliciter exequèdum præbere poterit. Nunc quoniam de artis commendatione satis dictum est, de artifice ipso, nempe Ecclesiaste, de eius studijs, moribus, & officij dignitate atq; facultate pauca prius tradenda sunt, priusquàm ad singularia artis præcepta veniamus.

De concionandi officio, & insigni eius dignitate.

Cap. I I I.

VT autem Ecclesiastes ex his nostris lucubrationibus: atque aded ex toto concionandi munere sibi alijsque salutaris esse queat, visum est ante huius operis initium, documenta quedam præscribere, quæ huius officij candidatis non parum utilitatis allatura sint. Inter ea verò, illud primum & omnium maximum sit: vt Ecclesiastes ante omnia, huius officij dignitatem & maiestatem penitus exploratam atque perspectam habeat. Ea verò primum intelligi poterit ex eorum dignitate, quibus hoc officium à Deo demãdatum fuit: qui sanctissimi Prophetæ, ac deinde Apostoli Prophetarum filij extiterunt. Sed multò mirabilius est, quòd idem ipse Prophetarum & Apostolorum Dominus in mundum venire

venire, & per se munus hoc obire dignatus sit. Multifariè enim, multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio, quem constituit hæredem vniuersorum, per quem fecit & secula. Hinc ipse de se filius ait. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati. Et apud Elaiam: Et erunt, inquit, oculi tui videntes præceptorem tuû: & aures tuæ audient vocem post tergum moventis. Hæc est via, ambulate in ea. Et apud Ioel: Et filij, inquit, Sion, lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem iustitiæ. Ex quibus locis, alijsque, quæ longum esset recensere, apertè liquet, quanta huius officij dignitas sit: quãdo eius ministrum & principem, ipsum Dei Filium. Verbum & Sapientiam Patris exiitisse confitemur. Cui deinde Apostoli successerunt: qui primitias Spiritus accipientes, Ecclesiam doctrina sua fundauerunt. Horum enim est illa vox: Pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Nec ministrorum modò dignitas, sed ministrorum quoque finis, eius dignitatem apertè declarat. Finis autem est, diuinæ maiestatis gloria, & pereuntium animarum salus: quas Euangelicus concionator ex teterrimi draconis faucibus ereptas, ad sempiternæ felicitatis pascua transmittit: & id persicere studet, quod Christi Domini mors & sanguis operatus est. Neq; hoc ingens beneficiû in vnum aut alterum hominè, sed in omnes ad quos vox eius peruenit, cõferre nititur. Itaq; si ex sine, rei dignitatem, vt par est, metiamur, nihil hoc sine maius, aut sublimius excogitari potest: vt illud etiã adiungam, quod in omnium ore versatur: nempe, bonû quanto communius, tantò esse diuinus. At concionum si uctus & utilitas ad omnes homines quàm latissimè patet.

Certat autem cum officij dignitate magnitudo meriti. Sic enim spiritualiû rerum naturã conditor instituit, vt quæ essent dignissima & honestissima, parca

Hebr. 1.

*Ioan. 19.
Esaï. 50.*

Ioel. 2.

2. Cor. 9.

*Iacob. 5.**Matt. 5.**Dan. 12.**Matt. 5.**Luce. 1.*

parem cum dignitate vtilitatem & meritum haberent, si non in hac vita, certè in altera: quod in hoc officio videre licet, in quo discernere nequeas, maior ne vtilitas, an dignitas sit. Quod passim sacræ literæ testantur. Hinc Iacob. Ap. post. Qui conuerterit, inquit, peccatorem ab errore viæ suæ, saluabit animam eius à morte, & operit multitudinem peccatorum. Et Dominus in Euangelio: Qui fecerit, inquit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum. Et Daniel Propheta, Qui, inquit, docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Hac verò de causa, eos Dominus sal terræ, lucem mundi, lucernam super candelabrum, & ciuitatem supra mōtem positam appellat. Deniq; ea est meriti & dignitatis magnitudo, huic ministerio à Domino proposita, vt quemadmodum Virginibus atque Martyribus aureola quædam (vt appellant) in cælis reposita est (quæ in illis corruptæ carnis virorem, in his verò inuictæ virtutis constantiam singulari quadam gloria remunerat) ita Doctoribus similis aureola & corona in cælo parata est: propterea quòd non modò ipsi virtutis & iustitiæ propositum tenuerunt, sed alios etiam ad simile virtutis studium doctrinæ suæ ministerio excitarunt: quæ et inter clarissimas Præcursoris Domini laudes numeratur: quòd videlicet multos filiorum Israel ad Dominum esset doctrina sua pertracturus.

De huius muneris difficultate.

Cap. I I I I.

Verùm, cum ita natura comparatum sit, vt nihil in rebus sublime atque magnificum sit, quod non etiam sit arduum atq; difficile: tantum certè in hoc munere (si vtiliter & rectè tractari debeat) difficultatis, quantum dignitatis & vtilitatis est. Cùm enim Præcipuum concionatoris officium sit, non modò

pios doctrinæ pabulo sustentare, sed improbos etiam à sceleribus & improbitate reuocare: & non modò currentibus calcar addere, sed ad cursum iacentes atque dormientes incitare: atque postremò non modò viuentes in vita gratia doctrinæ ministerio conseruare, sed mortuos etiam in peccato eodem ministerio ad nouam vitam traducere, quid hoc studio & conatu difficiliùs? Pugnât enim aduersus hoc collapsæ naturæ vis & potentia: quæ cõmunis peccati tæbe infecta, procliuis in vitia est. Pugnât deprauata, ne dicam inueterata, multo rû consuetudo: cuius tanta vis est, vt Seneca dicat: Ne vniuersa quidè Philosophia, etiam si in hoc omnes vires suas aduocet, duram iam & veterem ab animo extrahet pestem. Quid hic mundum in maligo positum commemorem? Quid sceleratorum hominum, inter quos necessariò viuendū est, contubernia, exempla, consilia, iniurias, contumelias, fraudes, & subdolas adulationes referam? Quid antiqui serpentis vires, astus, insidias, variasque nocendi artes atq; tentationes oratione recenscam? An non fatis constat verum esse, quod in lib. Iob scriptum est, Obstricante manu eius (nempe Dei) eductus est coluber tortuosus? Quæ enim alia nisi omnipotentis Dei manus, ad tortuosum huic colubrum (qui caudæ suæ voluminibus improborum animas stringit) foris protrudendum, sufficiens esse valeat? Dum enim fortis armatus custodit atrium suum, nisi fortior illo superueniat, qui arma eius auferat, & spolia distribuat, dictū mirum est, quanta pace atrium suum custodiat, & vinctos suos retineat. Ita enim omnes sensus atque aditus, per quos lumen aliquod illis atfulgere possit, claudit & obstruit, vt mirabili quadam & abstrusa ratione videntes non videant, & audientes non audiant, nec intelligant. Neque verò exiguo nobis impedimento est vtriusque fortunæ siue aduersæ, siue secundæ conditio. Dum enim illa vehementer premit, nihil audiunt homines, nisi quod

*Seneca in
Epsistol.*

Iob. 26.

Luce. 11.

B illorum

illorum inopiam & laborem leuare possit: quod filijs Israel in Aegypto oppressis euenit, qui Mosi verba ex ore Domini, propter operū quibus premebantur angustiam, audire noluerunt. Vbi verò secundæ fortunæ aura spirare, & ad votum omnia fluere incipiunt, sic humani cordis angustia successibus impletur & intumescit, vt ad omnia ferè alia obsurdescat. Quam rem D. August. & experimento didicit, & his verbis exposuit. Ego cum amatores seculi huius intueor, nescio quando possit esse ad eorum animos sanandos opportuna prædicatio: quando enim res huius mundi velut prosperas habent, fastu suo respuunt salubres monitiones, & quasi anilem reputant cantilenam: quando autem aduersis anguntur, magis conantur euadere vnde ad præsens anguntur, quam capere, vnde curentur. Sed vt multa breui oratione complectar, tam ingens & arduū opus est, hominem à peccati seruitute ad Dei obsequium reuocare, vt D. Greg. dicat: Si inuisibilia pensamus, nimirum constat, quia maius est miraculum prædicationis & orationis solatio, peccatorem conuertere, quam mortuum carne suscitare. His igitur argumentis intelligere Ecclesiastes facillè poterit, quam ingens prouincia sibi demandata, quantumque onus humeris eius impositū sit: quantoque studio contendere debeat, non modò, vt parè huic difficultati animum studiumque adhibeat, sed vt multò magis, qua se erga Deum pietate, reuerentia, animique submissione gerere debeat: vt diuina bonitas & prouidentia, quæ ferè inferiorum causarum ministerio cuncta operatur, eo tanquam idoneo instrumento, ad hoc tantum opus vti velit. Hinc etiam intelliget, si non suam, sed Domini sui gloriam, & animarum salutem querit, quãtò magis negotium hoc orationibus, quam sermonibus: lachrymis, quam literis: lamētis, quam verbis: & virtutum exemplis, quam rhetorum præceptis vrgere debeat.

Gregor.

De

*De puritate & reſtituſine intentionis in
Eccleſiaſte. Cap. V.*

Lia quoque non minor fortasse in hoc opere difficultas est, quæ non minus cœlesti ope indiget: nempe intentionis puritas & reſtitudo, quam Ecclesiastes in huius muneris functione retinere debet: hoc est, vt sui suorumque commodorum, atque honoris oblitus, in solam Domini sui gloriam, & animarum salutem tota mente defixus sit: illam solam intueatur, illam capter, illam cogitet, illam semper ob oculos habeat, nec vnquam ab illa ad se mentem conuertat. Indignissimum enim est, cum de summi conditoris gloria, & sempiterna animarum siue vita, siue morte agitur, vt homo tantarum rerum momenta negligens, solam gloriolæ suæ rationem habeat, magisque hanc inanem rumuscule popularis auram perichitari (si minus auditoribus grata sit eius oratio) quam Dei gloriam, & animarum salutem sentiat. Quis verò adeò sui amans, & Dei negligens erit, quem huius tantæ peruersitatis & diuini contemptus non pudeat, si fortè hanc affectuum suorum prauitatem in pectore suo animaduertit? Armenia clarissima scœmina (vt Franciscus Senens. memorat) cum à Cyri conuiuii domum rediens, Cyri pulchritudinem cunctis laudantibus, interrogata à viro fuisset, quid de Cyri dignitate sentiret, respondit. A te mi vir, oculos nūquam deflexi: itaque qualis alieni viri forma sit, proſus ignoro. Si igitur scœmina hæc nefas esse putabat, in alium, quãuis Regem, forma præstantem, oculos conijcere, quanto detestabilius erit, cum de Dei gloria, & summa hominum felicitate agitur, hæc proſus neglecta, de sola gloriola sua (q̄ vmbra citius euaneſcit) sollicitum esse? Cùm Heliseus Propheta puero suo, quem cū baculo ad mortuū puerum mittebat, præcepisset,

4. Reg. 12

B 2

cepisset,

cepisset, vt accinctis lumbis, quanta posset celeritate accurreret, nec illi res salutandi, aut respondendi occurrantibus & salutantibus facultatē tribuisset: quid aliud quæso innuere voluit, quàm eos, quibus hæc à Domino cura demandata est, vt mortuas in peccato animas, diuinæ seueritatis & iudicij baculo ante oculos posito, ad iustitiæ vitam reuocent, aded in hoc tam præclarum & ingens munus intentos esse debere, vt omnium aliarum rerum vel necessariarū oblitī, hoc vnum agant, hoc vnum cogitent, in hoc vnum dies noctesque intenti sint, nec vllius terrenę rei commercio ab hoc studio auocentur: quò videlicet muneris amplitudini, par quoque ministri cura & diligentia respondeat. Si enim pater aliquis, enitenti filiæ & ob difficultatem partus periclitanti ad medicum accerendum properaret, num is hoc tempore populares ludos, aut similia ludicra spectare, aut ad ea animum aduertere posset? Cùm igitur officij nostri sit, non periclitantia hominū corpora, sed animas pretioso Christi sanguine redemptas, ab ipsis aternæ mortis faucibus eripere, & immortalī vitæ reddere: quid esse magis præposterum atque detestandum potest, quàm hoc tanto munere fungentem ad inanissimæ gloriæ suæ summum oculos conuertere?

Cæterum, quanuis hoc aded damnabile sit, vt vix vllis verbis tanta rei indignitas amplificari possit, difficillimum tamen est, in hanc foueam non incidere. Hæc enim intentionis puritas (quæ ab Ecclesiaste requirimus) potentissimum intra præcordia nostra hostem sibi aduersantem, videlicet honoris & propriæ excellentiæ appetitum habet: qui in plerisque hominibus aded vehemens est, vt insitus à natura vitæ amor, & carnalis commercij cupiditas (quam Theologi inter cæteros corruptæ naturæ affectus dominari dicunt) ac cæteræ deinde cupiditates huic honoris & gloriæ appetitioni cedant. Quàm multos enim quotidie cernimus, vitam (qua nihil

Simil.

nihil in rebus humanis homini chariùs est) in summum discrimen adducere: imò & mortem oppetere, ne vllam honoris iacturam patiantur? Quàm multos, qui illibatum carnis pudorem, non tam diuini timoris, quàm humani dedecoris metu conseruant? Nec verò multis, ad huius affectus vim atque tyrannidem explicandam opus est. Res gestas omnium temporum homo sibi ante oculos ponat, omnes orbis terrarum vastationes cõsideret: & quæ bella Alexander Magnus, Iulius Cæsar, cæteriq; Romanorum, aliarumq; nationum Reges & Imperatores susceperint, & quotidianas item hominum pugnas inspiciat: facileq; deprehendet, omnes ferè has flammæ ab huius cupiditatis igne excitatas. Quid si parùm externis testimonijs credit, se ipsum introspiciat, affectus suos scrutetur: & quantam vim hic morbus habeat, facillè deprehendet. Hæc autem generis humani tabes intentionis puritatem, quam ad hoc munus integrè obeundum requiri diximus, magnopere inficit. Hic enim affectus tantò est vehementior, quãtò est honor & gloria maior, & ad plures permanat. At eximij concionatoris gloria, non modò eius ciuitatis, in qua degit, sinibus cõtinetur, sed ad exteras etiam nationes & regna peruadit. Sic audimus, Romæ, aut Mediolani esse concionatorem quendam præstantissimum, qui plurimum dicendi facultate cæteros antecellat. Neque verò hæc corporis viriū & fortitudinis fama est, qua à multis etiam brutis longè superamur: nec diuitiarum & formæ gloria, quæ fluxa & fragilis est: sed ingenij, dexteritatis, eloquentiæ, liberalis eruditionis, atque aded probitatis, quæ in egregij concionatoris oratione elucere debet. Quæ quidem gloria quantò dignior atque præstantior, tantò cupiditas nostra gloriæ auida ardentius in eam rapitur & concitatur. Quid verò de metu ignominie dicam, qui initio dicendi ita quorundam mentes obsidet, vt corporis etiam membra soluantur, & tremant genua.

dicturis, nec vlla ratione hunc à se metum excutere possint? Vnde autem hic ad eò impotens affectus, nisi ex ignominia metu & periculo, qui tunc dicturis impendet, proficiscitur? Vnde verò ingès hic metus ignominia, nisi ex immodica gloria cupiditate nascitur? His igitur duobus affectibus occupata & op-
 pleta mēs, quem in animo locū relinquet, vt in vnā Dei gloriam, & animarum salutem, omni mente & studio, spreto omnibus alijs, defixus sit? Liqueat igitur ex his, quàm non sit facile, hanc intentionis puritatem in hoc munere obeundo retinere, nisi illam concionator à Deo multis lachrymis, multaque vi precum, & virtutum meritis tanquā rarum aliquod & singulare eius donum impetrare contendat. Et ne si hoc quidem studiosè ac diligenter fecerit, ab huius labis periculo se prorsus immunem credat: semper enim in hac parte suspectus sibi esse debet. Vt enim sapienter D. Greg. ait, sæpè mens sibi mentitur, & fingit de bono opere amare, quod non amat, de mundi autè gloria non amare, quod amat. Huius autem intentionis periculum idem vir sanctus illa beati Iob verba explanans, Si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea, exponit his verbis: Sed sunt nonnulla, quæ sciri à nobis facile nequeunt, etiam cum geruntur. Sæpè officium prædicationis assumimus, vt per hoc fraternæ vtilitati seruiamus: sed nisi placeamus illi, cui loquimur, nequaquam libenter accipitur, quod prædicamus. Cumque placeat mens vtiliter studet, ad amorem laudis propriæ defluit turpiter: & quæ à captiuitate vitiorum alios curabat eruere, ipsa suis fauoribus incipit captiua seruire. Quasi latrunculis quippe est appetitus laudis humana, qui recto itinere gradientibus ex latere iungitur: vt ex occultis educto gladio gradientium vita trucidetur: cumque propositæ vtilitatis intentio ad studia priuata deducitur, honendo modo vnum idemque opus culpa peragit, quod virtus inchoauit. Sæpè & ab ipsis exordijs aliud cogitatio
 expe.

Grego. 172
 Passor.

Iob. 9.

expetit, aliud actio ostendit. Hactenus Gregorius. Hoc autem periculum concionatores multi, ac præfertim iuniores ad eò nō cauent, vt nec etiam agnoscat. Sicut enim in quibusdam regionibus deforme ebrietatis vitium, nec vitium aut dedecus esse putatur, propterea quòd praua hominum consuetudo huic vitio horrorem detraxerit: ita multis concionatorum ad eò familiaris & innata hæc vanitas est, vt vix eam aduertant, & nec inter peccata quidem numerent. At qui diuino timore acti, se ipsos & interiora sua omnia diligenti examine scrutantur, sedq; ex omni parte circūspiciunt, vehementer sibi ab hoc periculo timēt. Fuit olim mihi arctissima familiaritate coniunctus concionator quidā, vir pius, qui (vt ipse narrauit) cū primū concionandi munus aggressus est, parum vanitatis huius periculum aliorū more prauidebat. At vbi processu temporis oculos magis aperuit, & ea, quæ antè diximus, cum animo suo reputauit, ad eò perterrefactus fuit, vt concionandi munus omninò relinquere destinauerit, & multò etiam tempore ab eo munere destiterit. Vbi verò ad illud, parendi necessitate coactus redijt, multos serationibus, multisq; precibus aduersus communem hunc concionatorum hostem munire studiosissimè curabat. Hæc à me paucis dicta sunt, quæ multis planè dici debuerūt: vt occultissimi huius periculi, rei que omnium maxime ad hoc munus exequendum necessaria, diuini verbi ministros admonerē. Cū enim in ijs, quæ ad finem aliquem ordinantur, ratio omnis ex fine petèda sit, efficitur planè, vt sine peram constituto, omnia ordine, ratione, & merito etiam destituantur.

De probitate & moribus concionatoris.

Cap. V I.

Am nunc quid ex ijs, quæ dicta sunt sequatur, expendere incipiamus. Primum, si ea officij dignitas & maiestas est, vt ipsum Dei filium principem & autorem
 B 4 habeat,

habeat, pro eoq; Ecclesiastes legatione fungatur in terris: qualis eius puritas & integritas futura est, qui huic tanto muneri destinatur? Neque enim naturarum patitur, vt in tantæ dignitatis splendore vita sordeat: sed illud exigit, vt cum ministerij dignitate, vitæ puritas & integritas certet. Hinc cum Dominus Hieremiam Prophetam, ad deprauatos populi sui mores castigandos mitteret, in matris etiã vetero delitescentem, nec dum in lucem editum Spiritu sancto repleuit. Isaiq; verò labia, Cherubini ad ipsum volantis ministerio, cælestiq; igne ex altari Dei sumpto, ab omni pollutionis & peccati labe purgauit: quò idoneus minister esset, per quem puritatis autor scelerati & rebellis populi crimina obiurgaret. Quid Apostolos memorem, quos tanta Spiritus sancti gratia in die Pentecostes Dominus repleuit, vt idoneos Euangelicæ doctrinæ magistros efficeret? Quid Paulum referam, quem non modò eodem spiritu repleuit, sed in tertium vsque cælum sustulit: vt inter Angelos disceret, quod inter homines doceret? Sed hæc omnia exempla illud mihi superare videtur, quòd ipse Dei filius non ante munus hoc docendi suscepit, quàm se ad illud, quadraginta dierum ieiunijs, orationibus, & solitudinis secessu præpararet: non quòd is hac præparatione indigeret (qui puritatis & sapientiæ fons erat) sed vt hoc exemplo Ecclesiæ doctores discerent, qua vitæ puritate & innocētia ad hoc cæleste munus obeundum accedere deberent. Intelligebat enim summus ille magister, quantò essent ad fidem faciendam, & vitam hominum instituendam efficaciora præclara virtutum exempla, quàm exulta & perpolitata verba. Vnde, cum idem concionatores lucernam supra candelabrum positam appellasset, vt præluccerent omnibus, qui in Ecclesiæ domo essent, subdit continuò: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cælis est, Quibus verbis non obseuit indicauit, quan-

Mat. 5.

quantò magis egregia virtutum opera, quàm selecta & limata verba gloriam Domini illustrarent: quod illud quoq; Esaiæ vaticinium declarat: Et vocabuntur in ea fontes iustitiæ, planatio Domini ad glorificandum, Quid enim magis diuinæ gloriæ splendorem, quàm probitatis & iustitiæ pulchritudo atque constantia (quæ diuinæ bonitatis imaginem refert) declarare potest? Denique si Ecclesiæ annales & incrementa ad memoriam reuocemus, facile inueniemus longè magis Ecclesiam Sanctorum exemplis, quàm disertorum hominū verbis auctam & locupletatam fuisse. Quàm multorum monachorum cælestem in terris vitam meditantium, pater extitit illiteratus Antonius? De quo illa D. Aug. verba iactantur: Surgunt indocti, & rapiunt nobis paradysum, & nos cū doctrinis nostris in carne & sanguine volutamur. Quid illiteratum etiam Franciscum referam, qui tot virtutum plātaria in Ecclesiæ paradiso, sanctitatis exemplis magis, quàm disertis verbis conseruit? Quid Simeon ille cognomento stultus literarum omnium rudis, cuius vitam coetaneus & familiaris eius amicus Theodoretus cōscripsit: quàm multas nationes in columna illa manēs, admirandæ vitæ suæ exemplis ab idolorum cultu, ad fidem Christi reuocauit? Vicina quoque nostro seculo D. Catherina Senensis, & formina, & literarum ignara, tam multos homines à scelerata vita ad iustitiam & pietatem conuertit, vt quatuor Confessarij (qui illi annuente Greg. XI, Pont. Max. iugiter assistebant) vix tempus ad quietem haberent: dum eorum confessiones audiunt, quos illa splendore magis vitæ, quàm doctrinæ, ad virtutis & iustitiæ studium traducebat. Hæc à me breuiter dicta sunt, non quòd doctrinæ munus aliqua ratione extenuarē, sed quòd vitæ splendorem & indignitatem pio concionatori plurimum commendarem. Quam rem breui oratione Seneca complexus est, cum ad Lucillum scribēs ait: Eum elige doctorem, quem magis admi-

Esai. 61.

Aug. lib.
s. Confes.In hist.
Religi.Seneca
ad Lucil.

Lactan- reris, cum videris, quam cum audieris. Hinc *Lactan-*
ius in 4. tius Firmianus, Qui dat, inquit, precepta viuendi,
diu. insti. debet amputare omnium excusationum vias: vt im-
lib. ponat hominibus parendi necessitatem, non vi ali-
 qua, sed pudore. Quomodo vero amputari poterit
 excusatio, nisi vt qui docet, faciat quae docet, & sit
 quasi praeuius, & manum porrigat secuturo. Na habere non possunt quae doceas firmitatem, nisi ea pri-
 or feceris: quia natura hominum procliuus in vitia,
 videri vult non modò cum venia, sed cum ratione
 peccare. Haestenus ille. Hoc autè (vt ceteros eius of-
 ficij consortes praeiream) ita praestabat Paulus, vt se
 ipsum in imitationis exemplum, fidelibus, quibus
 Verbum vitae tradebat, non semel proponeret. Alibi
 enim ait: Imitatores mei estote fratres, sicut & ego
 Christi: Et alibi: Capite nos: neminem laesimus, ne-
 minem corrupimus, neminem circumuenimus. Et ad
 Philip. rursum, De cetero, inquit, fratres, quaecumque
 sunt vera, quaecumque pudica, quaecumque iusta, quae-
 cunque sancta, quaecumque amabilia, quaecumque
 bonae famae, haec cogitate, quae & didicistis, & acce-
 pistis, & audistis, & vidistis in me. Non ergo solis
 auribus, quae vtiliter audirent, sed oculis etiam, quae
 admirantes viderent, atque imitarentur, bonus ma-
 gister exempla proponebat. Ceterum de his, qui a-
 lia via gradiuntur (qui videlicet aliter viuunt, quam
 viuendum esse praecipunt) sic D. Greg. ait: Sunt
 nonnulli, qui solerti cura spiritualia precepta per-
 scrutantur: sed quae intelligendo penetrant, viuendo
 conculcant. Repente docent, quae non opere,
 sed meditatione didicerunt: & quod verbis praedi-
 cant, moribus impugnant. Vnde idem vir sanctus
 concionatores grauiter admonet his verbis: Mun-
 dari prius oportet, & sic alios mundare: sapientem
 prius fieri, & sic alios facere sapientes: lumen fieri,
 & sic alios illuminare: ad Deum accedere, & sic al-
 ios ad Deum adducere: sanctificari, & ita sanctifica-
 re: manus habere rectas, & sic alijs porrigere manù.

Quia

Quia verò hoc sanctissimi viri preceptum multi ne-
 gligunt, merito D. Bern. queritur, canales nos hodie *Bernard.*
 in Ecclesia habere plurimos, còchas verò perpaucas. *super*
 Tantae enim charitatis esse ait eos, per quos ad popu-
 lum diuitorum eloquiorum fluenta manant, vt *Cant.*
 prius effundere, quam infundi velint: cum tamen
 longè alia ratione hoc fieri debere, vel ille Davidis
 versiculus moneat: Eructauit cor meum verbum bo-
 num. Quid enim aliud est eructare, nisi animum di-
 uinorum eloquiorum epulis faginatum, de pleni-
 tudine cordis verbum bonum pronunciare? Eof-
 dem etiam Seneca gratissimè notauit his verbis: *Seneca.*
 Nullus quidem peius mereri de omnibus mortali-
 bus iudico, quam qui Philosophiam, velut aliquod *Epist. 109*
 artificium venale didicerunt: qui aliter viuunt, quàm
 viuendum esse praecipunt. Exempla enim se ipsos
 inutilis disciplinae circumferunt: nulli non vitio,
 quod insequuntur obnoxij. Non magis mihi potest
 quisquam talis prodesse praceptor, quam gubernator
 in tempestate nauis abundus. Tenendum est rap-
 piente fluctu gubernaculum: luctandum cum ipso
 mari: eripienda sunt vento vela. Quid mihi potest
 adiuuare rector nauigij attonitus & vomitans? Quàm
 tò maiore putas vitam tempestate iactari, quam vl-
 lam ratem? Non est loquendum, sed gubernandum.
 Haestenus ille. Sed quid tam multis argumentis ad
 hoc probandum in re tam aperta opus est, cum ipsi
 etiam rhetores oratorem definiant, esse virum bo-
 num, dicendi peritum? Si ergo orator, qui de stili-
 cidij arcendis, deque depositis reddendis, vt fidem
 apud iudices faciat, vir bonus esse debet, priusq; illi
 vita probitas, quam artis peritia tribuitur: quid de
 concionatore dicendum, cuius tota cura & officiu-
 um est, homines ad virtutis & probitatis studium
 non modò loquendo, sed etiam rectè viuendo tra-
 ducere? Rectissimè enim dictum est: Ab immun-
 do quis mundabitur: Ex quibus omnibus intellige-
 re facile possumus, quid sit in causa, cur cum hoc
 nostro

nostro seculo omnia ferè templa quotidianis concionatorum vocibus & clamoribus resonent, tam paucos homines videamus, qui eorum clamoribus perterrefacti, prauos mores, & inueteratam peccandi consuetudinem deserant. Cùm enim verbum Dei ignis sit, & quasi malleus conterens petras, quid in causa est, vt nec hic cœlestis ignis argentia hominum pectora incendat, nec hic malleus ferrea corda molliat: nisi quòd maxima concionatorum turba negotium hoc, magis verbis quàm exemplis, magis literis quàm lamentis, magis eloquentiæ studijs quàm pijs precibus vrgeat: maiorem què popularis plausus captandi, quàm vitia eliminandi: ac postremò maiorem nominis sui celebrandi, quàm diuinæ gloriæ & salutis humanæ procurandæ curam habeat? Hoc autem quid aliud est, quàm talentum in terra recondere: quando hi commissi muneris ministerium non ad Dei gloriam, & hominũ salutem, sed ad terrena commoda referunt: vt videlicet liberiùs & indulgentiùs viuant, vt amplioris dignitatis locum obtineant, vt popularem famam aucupentur, & pinguiora Ecclesiæ stipendia percipiant? Hæc dum omni studio captamus, Dei gloriã, & animarum salutem, vel negligimus, vel in postremis habemus. Quomodo autem se Dominus aduersus huiusmodi operarios gerere debeat, satis aperte Vates sanctus indicauit, cùm ait: Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? & cætera quæ sequuntur. Quicumq; verò tales sunt, ad eorum sortem pertinent, de quibus Saluator in Euangelio ait: Dicunt enim, & non faciunt: alligant onera grauiã & importabilia; digito autem suo nolunt ea mouere.

Psal. 49.

Mat. 23.

De studio charitatis in Ecclesiæ.

Cap. VII.

VERVM,

Erùm, cum hæc vitæ probitas & virtutum studium non ad concionatores modo, sed ad omnes in vniuersum pertinet, charitatis tamen virtus (à qua concionandi munus proficiscitur) in Ecclesiæ maximè emicare debet. Ex ea nanq; oritur fragrantissimus diuinæ gloriæ amor, ardentissimq; salutaris humanæ desiderium, quod huius officij caput & fundamentum est. Sic enim huic muneris destinatus, Dei gloriam & animarum salutem sitire debet, vt nullus auarus diuitias, nullus ambitiosus honores, nullus denique imperator de hostibus triumphum atque victoriam tanta auiditate desideret, quanta is animarum salutem deperire, & earum interitum lamentari debet. Hoc enim fragrantissimum desiderium, quod à charitatis radice proficiscitur, ad eò Euangelici concionatoris proprium, adeoque illi ad munus suum vtiliter obeundum necessarium est, vt qui hoc ardore ac desiderio destitutus sit, meo iudicio, officium hoc attingere minimè debeat. Hoc desiderio sancta illa mulier in Apocalypsi flagrabat, quæ cruciabatur vt pareret: propterea quòd tanto desiderio pariendi filios Sponsi suo tenebatur, vt nullos corporis cruciatus, nulla tyrannorum supplicia formidaret, dummodò spiritualem hanc sobolem cœlesti Sponso generaret. Cuius ardentissimum desiderium Rachel olim adumbravit, quæ tanto filiorum amore flagrabat, vt ad virum suum diceret: Da mihi liberos, alioqui moriar. Iam verò Dauid rex quo animarum ardore æstuabat, qui tam acri doloris sensu earum interitum & ruinam deslebat? Vidi, inquit, prauaricantes, & tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt. Et, Zelus domus tue comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Quibus verbis significat, non minus se diuinæ gloriæ conuictis torqueri, quàm si is omnibus probis & maledictis inaccessetur. Apostolus verò quàm mul-

Apoc. 12.

Gene. 30.

Psal. 118.

Psal. 68.

tis

tis in locis hoc animi sui studium, desiderium, zelum,
 & charitatem ostendit? Quis, inquit, infirmatur, &
 2. Cor. 12. ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non
 Galat. 4. yror? Et ad Galat. Filioli, inquit, mei, quos iterum
 parturio, donec formetur Christus in vobis. Hoc
 est, quos iterum magno perditionis vestrae dolore
 faucius, magnoque studio atque conatu iterum e-
 niti, & Christo reddere paro. Ex hoc autem inter-
 no igne faces illae verborum prodierunt: Vellem
 esse apud vos modò, & commutare vocem meam
 (id est, in omnes me dicendi figuras transforma-
 re) quoniam confundor in vobis. Hoc est, quoniam
 inops consilij, & plenus mœroris atque angustiae
 sum, nec quò me vertam, aut quid consilij capiam,
 2. Cor. 2. scib. Ad Corinth. verò, quo dolore, quibus lachry-
 mis se priorem epistolam scripserisse profiteretur, quòd
 2. Th. 2. eos ab Evangelica simplicitate descivisse intelligen-
 ret? Quid verò illa eiusdem verba: Omnia susti-
 neo propter electos, ut ipsi salutem consequantur?
 2. Cor. 9. & Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem
 Thess. 2. saluos? Et ad Thessalonicenses scribens, Voleba-
 mus, inquit, vobis tradere non solum Evangelium,
 sed etiam animas nostras, quoniam charissimi
 nobis facti estis. Neque verò illud mihi quisquam
 objiciat, hanc mentem Apostolorum tantum fuisse,
 qui Spiritus plenitudinem acceperunt: nos verò
 in hac mundi fece non eam caelestium donorum v-
 bertatem percepisse, ut simili ardore flagrare possi-
 mus. Sit ita sanè. Sed simili tamen studio & desi-
 derio Prophetarum pectora ante gratiam quoque
 Evangelij aestuabant: quòd eorum lachrymae, quas
 propter hominum peccata fundebant, eorumque
 cruciatus & mortes, quas propter obiurgandi seve-
 ritatem & acrimoniam pertulerunt, facillè decla-
 rant. Sequentibus verò seculis, quàm multi ex san-
 ctis Patribus ac doctoribus hoc eodem desiderio ar-
 serunt? De beato Patre nostro Dominico inter exi-
 mias eius laudes hæc etiam prædicatur: quòd ar-
 deret

deret quasi facula zelo pereuntium. Quo ardore
 incensus, novum in Ecclesia prædicatorum ordi-
 nem, Spiritu sancto instigante, primus excogitavit,
 erexit, ac fundavit. Tanto autem erga homines cha-
 ritatis igne, tantoque pereuntium animarum dolo-
 re torquebatur, ut nullo incommodo, nullique la-
 bori parceret, quò minus die noctuque opportunè atque
 importunè saluti earum inuigilaret: adeo, ut aliquan-
 do integram Quadragesimam solo pane & aqua vi-
 ctarit, noctibusque fessâ diurno labore membra super
 nudam tabulam reclinaret: quòd sceminas, apud quas
 hospitabatur, hæreticorum dolis seductas, ad fidei syn-
 ceritatè hoc exemplo renocaret: quòd & obtinuit.

Hæc igitur mens, hic affectus, hoc flagrantissimū
 diuinæ gloriæ, & humanæ salutis desiderium præci-
 pius huius officij magister est. Neque tantum uniuersæ
 rhetorum scholæ atque præcepta, quàm hic vnus
 ardor concionantem iuuare in dicendo poterit. Hic
 enim vnus affectus (qui velut mens & anima quæ-
 dam huius artificij est) dicenti penè omnia præstat.
 Hic enim docet ea negligere, quæ aures magis tina-
 ntu verborum & acumine sententiarum oblectant,
 quàm mentes erudiant atque sanent. Hic omnes per-
 suadendi rationes excogitare, & omnes dicendi ma-
 chinas auditorum mentibus adiuuere facit: ut eas
 ad timorem Domini, & sceleratæ vitæ odium tra-
 ducere possit. Hic etiam, vbicumque illi orationis
 cursus occasionem præbuit, & affectus excitare, &
 singularia vitæ documenta tradere, & ad mores in-
 sfituendos, quæ dicuntur, accommodare, & languen-
 tes auditorum animos dicendi vi & acrimonia sus-
 pensos tenere, & dormitantes excitare facit. Hic ex-
 clamat, arguit, obsecrat, increpat, terret, stupet, ad-
 miratur, & in omnes se affectus & figuras dicendi
 transformat: defunctos excitat, absentes alloquitur,
 Dei opem implorat, cœlum, terras, maria permiscet,
 & quasi quodam prophetico furore percitus cla-
 mat: Terra, terra, terra, audi sermonem Domini.

Et, Obstupefcite cœli super hoc, & portæ eius defo- lamini vehementer. Et, Generatio praua atque per- uerfa, hæcne reddis Domino popule stulte & infi- piens? Hæc igitur & multa alia flagrantiffimum hoc defiderium concionatoris animo infpirat, qui inter dum fe ipfe non capit, ac penè difrumpitur: cùm fpretam religionem, fccleratos hominum mores, cæ- citatem mentis, obduratum & infenfibile peccus, ac tot pereuntium animarum extremum periculum contemplantur: ideoque nullum non mouet lapi- dem, nihil intentatum relinquit, quod homines, quos in ipfis penè draconis faucibus iam iam deuo- randos videt, reuocare inde poffit: tanta eft huius ardoris (quem folus Spiritus ille cœleftis excitare & inflammare folet) vis atque potentia. Quocirca non ab re dictum à nobis fuit, hunc effe præcipuum huius operis & artificij magiftrum. Hic eft enim fpiritus ille robuftorum, qui turbinis infar impellit parietem: hoc eft, qui pectora etiam diuturna pec- candi confuetudine obdurata difrumpit & concu- tit. Hæc illa Domini vox, quæ cõfringit cedros, quæ intercidit flammam ignis, quæ parere facit præ me- tu ceruas, & omnia tandem fibi obfiftentia perump- pit. Hanc ergo vocem, hunc animum, hoc ardens & incitatum defiderium habere debet, quifquis hoc Propheticum & Apoftolicum munus exercere pro dignitate parat. Vnde, cùm quidam vir pius, qui tũ primùm concionandi munus aggrediebatur, à ve- terano eius artificij principe quæreret, quid fibi ma- ximè ad id munus obeundum neceffarium effet: ille, Nihil, inquit, magis, quàm vt is qui dicit, arden- tiffimo Domini Iefu amore flagret. Qui enim fic erga illum affectus eft, vehementer illius gloriam, & animarum falutem (pro quibus ille vitam pro- fudit) fitiet, & quæ ille maxime odit (nempe ho- minum peccata & flagitia) fimili affectu detestabi- tur: atque ita fiet, vt cùm hæc de rebus agendum erit, non profunctoriè, non ofcitanter, aut feigniter,

fed

fed vehementer, acriter, & pro dignitate rerũ dicat: eumque affectũ animis auditorum imprimat, quem ipfe voce, vultu, gefu, acrimonia, & tota dicendi contentione præferat. Cùm autem hic affectus & ardor (vt antea diximus) à Spiritu fancto fit (non enim hunc natura, fed gratia, & magna quidem gratia præftat) non potest populus audiens hoc ar- dore declamantem non mirari, fufpicere, & reuere- ri: propterea quod intelligat, maius aliquid, & fu- pra hominis facultatem atque naturam ibi latere, ibique Dei digium effe. Cuius rei cognitio huma- na pectora vehementer commouet & concutit: ficut quod Deum intelligant humano ore loquentem, ipfosque ad fe vocantem, ficut quod ex inufitata illa dicentis acrimonia, rei dignitatem, de qua agitur, agnofcant. Cùm autem Cicero, nullam effe elo- quentiam dicat, quæ admiratione careat, nulla re magis, quàm hac dicendi vi auditorum admiratio concitatur.

Quærer hic fortaffe ftudiofus concionator, qua ratione hunc animum atque affectum induere aliquis poffit, Cuius rei facilis admodum refponfo, fed non facilis ad hoc via eft. Cùm enim (vt dictum eft) hic mētis ardor ab inflammata in Deum charitate pro- ficifcatur (quæ nifi intra virtutum omnium finum atque complexum inueniri potest) apertè liquet, innocētia & puritate vitæ hunc animum effe com- parandum. In quo quidem ftudio vehementer ad- iuuat intentionis puritas (de qua paulo antè loqui- tumus) qua homo non fuam, fed Domini fui glo- riam cafto pectore quærit. Adiuuat in hoc etiam ve- ra animi fubmillio: qua pius Ecclefiastes (atque is præfertim, qui ex maiorum fuorũ imperio hoc mu- nus exequitur) fupplicem fe Deo exhibet: & hinc quidem indignitatem fuam profellus, inde verò pa- rendi neceffitatem proponens, fpiritum atque ani- mum ad eius officij funktionem elemēter fibi à Do- mino impartiri poftulat. Ad hanc autem humili-

C

tatem

tatem pertinet, vt homo omnem à se sui fiduciam ad hoc munus obcundum depellat: nec vel eruditione, vel eloquentia, vel vocis & prononciationis elegãtia, vel opinione & fama populari, vel diuturna concionandi consuetudine atq; dexteritate fretus, aliquid se effecturum putet, nisi cœlitus adiuuetur, virtuteque ex alto induatur. In mentem verò operis huius difficultatem reuocet (de qua satis multa superius diximus) intelligetque, hoc vnum sibi superesse remedium, vt cum Iosaphat rege sanctissimo totum spiritum suum conferat ad rogandum Dominum. Ab illo felicem laboris successum, ab illo animarum salutem, ab illo dicendi vim & facultatem, non ab humanis eloquentiæ aut eruditionis præfidijs speret. Si enim vnigenitus Dei filius Patri suo, & doctrinam quam prædicabat, & doctrinæ fructum tribuebat, cum diceret: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. Et, Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor. Et, Sermonem quem audistis, non est meus, sed eius qui misit me, Patris: quis ad eò impudens & insolens erit, qui sibi aliquid in docendi officio arrogare audeat? Depulsa ergo hac impia sui fiducia, pius Dominus obedientiæ atque veræ humilitatis amator nihil verè humilitati atque obedientiæ filio denegabit. Multum præterea conferet ad salutis alienæ sitim acuemendam, eaque paulò antè de huius officij dignitate, & meriti magnitudine diximus, considerare. Cum enim (autore D. Greg.) nullum sacrificium Deo gratius sit, quàm salus animarum, illeq; (vt idem ait) in maiore apud Deum amore sit, qui ad eius amorem plurimos trahit: quisquis huius diuini erga se amoris studiosus est, vehementer optabit, ad eius amorem plurimos adducere: vt ipse tandem voti sui compos efficiatur. Huc pertinet in signe quoque huius operis meritum simul & præmium, quod vbiq; pijs concionatoribus sacræ literæ pollicentur. Hoc declarat Iacobus Apostolus, cum ait: Fratres mei. si quis

Ioan. 7.
Ioan. 14.
Ibidem.

Gregor.

Iacob. 5.

quis ex vobis errauerit à veritate, & cõuerterit quis cum, scire debet, quoniam qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, saluabit animam eius à morte, & operit multitudinem peccatorum. Item Prouerbio. xj. Salomon, Anima, inquit, quæ benedicat, impinguabitur: & quæ inebriat, ipsa quoque inebriabitur. Iustum quippe apud æquissimum iudicem Deum est, vt in omni opere par pari hominibus referatur: & ita, qui opera atque doctrina sua aliorum animas reficit, & spiritualibus bonis ditat, ipse quoque à Domino reficiatur, & similibus bonis locupletetur, quibus ornatus & auctus ante supremi iudicis tribunal tutus apparere possit, & cum Apostolo dicere: Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nõnne vos ante Dominum nostrum Iesum Christum estis in aduentu eius.

Prose. 12.

Iuuabit & illud, si Ecclesiastes nominis sui rationem considerans, meminerit se hominum piscatorem à Domino appellari. Sicut autem piscator cum rete iacit, hoc vnum præcipuè curat, ne vacuum rete donnum referat: sic animarum piscator, hoc præcipuè captare, in hoc neruos omnes intendere debet, vt eo modo actionem suam instituat, qua huiusmodi præda Euangelicam sagenam impleat: hoc est, vt pereuntium animas Christo Domino lucrifaciat. Hoc autem consequetur, si ea dicat, & eo modo dicat, quò possit obdurata corda concutere, & in tenebris & cæca peccati nocte iacentes, doctrinæ suæ luce ad veritatis notitiam trahere: quò miserandum animæ suæ statum & periculum agnoscentes, & animo compungantur, & ad iter salutis reuocentur. Ad quod & incertam mortis horam, & diuini iudicij seueritatem, & horrendas gehennæ flammæ, aternitatemque pœnarum non raro ponere ante oculos debet. Quanuis non semper aduersum hos orationis stilus dirigendus est: quando is sapientibus & insipientibus, pijs & improbis debitor sit,

Simil.

& ad pietatem & iustitiam alios quidem potenter trahere, alios verò blandè & leniter erudire & instruere debeat. Quemadmodum verò piscator tristis abscedit, vbi vacuum sagemam ab vndis extulit: sic animarum piscator, si adeò languidè se in officio gessit, vt conijcere hoc indicio possit, se nihil predidisse, de hac iactura, non de ignominia sua dolere debeat.

Nec leuis etiam stimulus ad dicendum est, si quas fortè animas ab huius magni maris fluctibus ad portum salutis reuocauit. In his namque venustissima virtutis & iustitiæ species, mirabiles in animo pij concionatoris amores excitat, & ad eam docèdi rationem extimulat, qua hunc incomparabilem animarum thesaurum augere queat. Qui accipitres ad capiendas aues nutriunt, hoc ante omnia curant, vt aliqua primum facili præda inescantur, quò auidius deindè ad insequendas eius generis aues rapiantur, quantum iam gustum perceperunt. Ad hunc igitur modum concionatores, qui aliquot animas è Diaboli faucibus ereptas, in libertatem assenerunt, ad alias simili studio atque labore capiendas excitari solent. Sic enim Agesilaus Lacedæmoniorum Rex, militum suorum animos ad prælium acuebat, pulcherrima illis hostium spolia, quæ paulò ante in bello ceperant, ostentans. Hoc ergo modo Ecclesiastes inlicita animarum spolia, quæ à diaboli potestate eripuit, sibi ante oculos ponat: quò se studiosius & alacrius huic tanto muneri accingat. Quisquis autem huiusmodi spolia Christo Domino obtulit: hoc est, qui verbi femine spirituales Christo Domino filios parturiuit, cum Lia vtique gloriari, eiusque verba vlturpare poterit, dicens: Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eò quòd pepererim ei tres filios.

Supra omnia verò ad hunc charitatis affectum consequendum, mirè adiuuat sanctæ orationis & contemplationis studium: quo mens nostra spiri-

tuala

tulia atque diuina contemplatur. Ita enim fiet, vt earum amore accendatur, atq; omnes pios affectus spiritualibus rebus contemplandis nutriat & foueat. Qua de re iam dicemus. Porò autem qui sine hoc interno diuini Spiritus sensu & motu, eam dicendi vim & acrimoniam, quam hætenus descripsimus, consequi volunt, & arte, atque ficta simulataq; acrimonia, hunc veritatis affectum se affecturos putant, sæpe ridiculi sunt, & se ipsos multis modis produunt: præsertim si ipsorum vita parùm cū hac dicendi ratione cohæreat. Si ne Apelles quidem puerum ferentem vvas sic ad viuum pennicillo exprimere potuit, vt auicula picturæ si audem non inteligerent: qua fronte quisquam se arte consecuturū putat, quòd singulare Spiritus sancti donum, & maximum quidem donum est? Si enim ars nondum eò peruenire potest, vt naturam perfecte exprimat: quomodo diuini Spiritus energiara, quæ supra naturam est, exprimere poterit?

De studio sanctæ orationis & meditationis, quòd in Ecclesiaste esse debet. Cap. VIII.

Supra vitæ integritatem, & intentionis sinceritatem, quas in Ecclesiaste esse debere docuimus, singulare etiam sanctæ orationis studium requiro: quòd non poterit non habere is, qui hac vitæ & intentionis puritate præditus est. Nemo autem me aut nimium, aut superstitiosum in tam multis virtutibus exigendis iudicabit, si huius officij rationem prudenter expenderit. Plura enim D. Bern. in Ecclesiastico doctore requirit: qui posteaquam grauitè (vt ante diximus) questus esset, quòd multos in Ecclesia canales haberemus, conchas verò perpaucas (quod videlicet concionatores prius effundere, quam infundi vellent) quæ sint quæ habere debeant, explicat his verbis: En quanta prius infundenda sunt, vt effundere audeamus: de plenitudine, non de pe-

nuria largientes. Primò quidem compunctio, deinde deuotio, tertio pœnitentiæ labor, quarto pietatis opus, quinto orationis studium, sexto contemplationis otium, septimò plenitudo dilectionis. Hætenus ille. Vides ergo inter hæc, deuotionis spiritum, orationis studium, & contemplationis otium à viro sanctissimo requiri? Idemque rursus in Epist. 201. ad Abbatem quendam scribens, tria illi esse necessaria ad hominum salutem promouendam docet: Nunc, inquit, manent tria, verbum, exemplum, & oratio: maior autem horum, oratio. Ea nanque operi & voci gratiâ & efficaciam promeretur. Hæc ille. Verùm vt omittam, quòd hæc ipsa vitæ & intentionis puritas, nisi in pectore diuinarum rerum contemplatione saginato vix vnquã reperitur: constans tamen sanctorum Patrum sententia est, Evangelicos doctores in contemplatione haurire, quod postea populis effundant: quod in Prophetis (qui huius officij principes extiterunt) cernere licet, qui à Domino accipiebant, quod populo nunciabant. Hoc enim illa Prophetæ verba innuunt: Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam. Hinc D. Gregorius. Humani, inquit, generis redemptor, per diem miracula hominibus exhibebat, & ad orationis studium in monte pernoctabat: vt perfectis videlicet prædicatoribus innuat, quatenus nec actiuam amore speculationis funditus deserant, nec contemplationis gaudia operationis nimietate penitus contemnant: sed quieti contemplantes sorbeant, quod occupati erga proximos loquætes refundant. Præterea cum salus animarum, & perditorum hominum pœnitentiæ & conuersio, ministerij huius finis sit (quæ res nisi singulari Dei auxilio perfici non potest, vt paulò antè diximus) opus est, vt Ecclesiastes non solum verbis, sed multò etiam magis precibus & lamentis opem Domini imploret, vt pios conatus & labores suos prouehat, atque secundet. Meminisse enim debet, quid piscanti Perro cucue-

*Idem.**Psal. 71.**Gregor.*

uenerit: qui tota nocte cum socijs laborans, nihil cepit: cum autem in vei bo Domini retia laxasset, copiosam piscium multitudinem conclusit. Qua de causa D. Augustinus concionatorem monet, si voti compos fieri velit, vt precibus magis, quàm verbis munus suum vrgeat. Sic enim ait: Prædicator laboret, vt intelligenter, vt libenter, vt obedienter audiat: & hoc se posse magis pietate orationum, quàm sermonis facultate non dubitet: vt orando pro se, ac pro illis, quos est allocuturus, sit prius orator, antequàm doctor: & ipsa hora accedens, prius quàm exerat proferentem linguam, ad Deum leuet animam sitientem, vt ructet quod biberit, vel quod impleuerit effundat. His etiam adde, quòd cum eiusdem patris Augustini disertorumque omnium sententia, tam oratoris, quàm concionatoris triplex esse officium dicatur: nempe docere, delectare, & flectere: & docere quidem necessitatis, delectare suauitatis, flectere autem, & auditorum animos commouere, victoria sit: quonam modo Ecclesiastes aliorum affectus excitare poterit, nisi ipse etiam commotus sit? Hinc D. Gregor. Ad supernum, inquit, desiderium inflammare auditores nequeunt verba, quæ frigido corde proferuntur: nec enim res, quæ in seipsa non ardet, aliam accendit. Qua de re non grauabor, Quintiliani rhetorum principis sententiam hoc in loco attexere: qui institutionum oratoriarum lib. 6. de concitandis affectibus disserens, lib. 6. sic ait: Summa, quantum ego quidem sentio, circa mouendos affectus in hoc posita est, vt moueamur & ipsi. Nam & luctus, & ira, & indignationis ridicula fuerit imitatio, si verba vultumque tantum, non etiam animum accommodauerimus. Quid enim aliud est cause, vt lugentes utique in recenti dolore disertissime quadam exclamare videantur, & ira nonnunquam indoctis quoque eloquentiam faciat: quàm quòd illis inest vis mentis, & veritas ipsa morum? Quare in his, quæ verisimilia esse volumus,

*Aug. in 4. de doctr. Chri.**Greg.**Quintil. lib. 6.*

simus ipsi similes eorum, qui verè patiuntur, affectibus: & à tali animo proficitur oratio, qualem facere iudicem volet. An ille dolebit, qui audiet me, cum hoc dicam, non dolentem? Irascetur, si nihil ipse qui in iram concitat, idq; exigit, simile patiatur? sic agenti oculis iudex lachrymas dabit? Fieri nõ potest. Neque incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore, nec res vlla dat alteri colorem, quem ipsa non habeat. Primum est igitur, vt apud nos valeant ea, quæ valere apud iudicem volumus: afficiamurq; antequam afficere conemur. Hactenus Fabius. Ex huius ergo præstantissimi artificis sententia liquet, ad affectus excitandos præcipuum esse, vt afficiamur ipsi. Quæro igitur, quinã sint, in quorũ mentibus magis hi affectus erga res diuinas dominantur, siue illi acres & concitati, siue mites & lenes sint: quàm in ijs, qui diuinarum rerum assidua consideratione, & sanctæ orationis studio deuotionis affectũ fouere, nutrire, & augere diu noctuq; student? Horum enim præcipua cura est, huiusmodi exercitatione mentem in Deum attollere, deuotionem alere, piosq; erga diuina affectus incendere. Quorum multum ita animo dispositi & cõstituti sunt, vt (in star pulueris sulphurei) vel vnus verbi Dei scintilla tacti, protinus inflammentur. Vnde, cuidam ex beatissimi Patris Francisci socijs (qui totus erat diuinarum rerum contemplationi addictus) illud sæpe euenisse memoratur, vt vel sola paradisi voce audita, penè in extasim, præ desiderij & gaudij magnitudine, raperetur. Deniq; sicut ligna arida facile ignem concipiunt, viridia verò atq; humentia non item: sic concionatores diuinarum rerum & deuotionis studio dediti, facile velut exsiccata ligna, deuotionis atq; dilectionis igne inflãmantur: quo auditorum animos afficiunt: qui verò deuotionis expertes sunt, tanquã humentia ligna, vt neq; seipsos incendunt, ita nec alios incendere possunt. Hæc autem omnia quæ diximus, breuiter Prosper lib. I. de vita contemplat.

Simil.

Prosper.

com.

complectitur his verbis: Prædicator, non in verborũ splendore, sed in operum virtute totam prædicandi fiduciam ponat: non vocibus delectetur populi clamantis, sed fleatibus: nec plausum à populo studeat expectare, sed gemitum: lachrymasque, quas vult à suis auditoribus fundi, ipse primitus fundat: & sic eos compunctione sui cordis accendat. Hæc igitur de concionatoris officio, eiusq; dignitate præfati, artem ipsam à primis (quod dicitur) incunabulis in sequenti libro tradere incipimus.

ECCLESIASTICAE RHETORICAE, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI LIBER SECUNDUS.

Quid sit Rhetorica, quæ eius materia, quod officium & finis, & quæ sint eius partes.

Cap. I.

Rhetorica est benè dicendi ratio, seu de quaque re proposita, prudenter ornateq; dicendi scientia. Quanius autem Rhetoricæ nomen eam eloquentiæ partem significet, quæ sola artis præcepta continet, nos hic Rhetoricam pro eloquentia accipimus: quæ quidem est vis illa prudenter, explicatè, abundanter, numerosè, que dicendi, id est, eloquentia, quæ nihil aliud est, quàm copiosè loquens sapientia. Quæ quidem ex re liquet, quantum illi decipiantur, qui eloquentiam putant esse tumultuariam verborum idem significantium congeriem, & affectatum dicendi leporem & venustatem: cum nihil tamen veræ eloquentiæ ma-

C 5

gis

simus ipsi similes eorum, qui verè patiuntur, affectibus: & à tali animo proficiatur oratio, qualem facere iudicem volet. An ille dolebit, qui audiet me, cum hoc dicam, non dolentem? Irascetur, si nihil ipse qui in iram concitat, idq; exigit, simile patiatur? sic agentis oculis iudex lachrymas dabit? Fieri non potest. Neque incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore, nec res vlla dat alteri colorem, quem ipsa non habeat. Primum est igitur, vt apud nos valeant ea, quæ valere apud iudicem volumus: afficiamurq; antequam afficere conemur. Hactenus Fabius. Ex huius ergo præstantissimi artificis sententia liquet, ad affectus excitandos præcipuum esse, vt afficiamur ipsi. Quæro igitur, quinã sint, in quorũ mentibus magis hi affectus erga res diuinas dominantur, siue illi acres & concitati, siue mites & lenes sint: quàm in ijs, qui diuinarum rerum assidua consideratione, & sanctæ orationis studio deuotionis affectũ fouere, nutrire, & augere diu noctuq; student? Horum enim præcipua cura est, huiusmodi exercitatione mentem in Deum attollere, deuotionem alere, piosq; erga diuina affectus incendere. Quorum multi ita animo dispositi & cõstituti sunt, vt (instar pulueris sulphurei) vel vnus verbi Dei scintilla tacti, protinus inflammentur. Vnde, cuidam ex beatissimi Patris Francisci socijs (qui totus erat diuinarum rerum contemplationi addictus) illud sæpe euenisse memoratur, vt vel sola paradisi voce audita, penè in extasim, præ desiderij & gaudij magnitudine, raperetur. Deniq; sicut ligna arida facile ignem concipiunt, viridia verò atq; humentia non item: sic concionatores diuinarum rerum & deuotionis studio editi, facile velut exsiccata ligna, deuotionis atq; dilectionis igne inflamantur: quo auditorum animos afficiunt: qui verò deuotionis expertes sunt, tanquã humentia ligna, vt neq; seipsos incendunt, ita nec alios incendere possunt. Hæc autem omnia quæ diximus, breuiter Prosper lib., i. de vita contemplat.

Simil. ¶

Prosper.

com-

completitur his verbis: Prædicator, non in verborũ splendore, sed in operum virtute totam prædicandi fiduciam ponat: non vocibus delectetur populi clamantis, sed fletibus: nec plausum à populo studeat expectare, sed gemitum: lachrymasque, quas vult à suis auditoribus fundi, ipse primitus fundat: & sic eos compunctione sui cordis accendat. Hæc igitur de concionatoris officio, eiusq; dignitate præfati, artem ipsam à primis (quod dicitur) incunabulis in sequenti libro tradere incipiemus.

ECCLESIASTICAE RHETORICAE, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI liber secundus.

Quid sit Rhetorica, quæ eius materia, quod officium & finis, & quæ sint eius partes.

Cap. I.

Rhetorica est benè dicendi ratio, seu de quaque re proposita, prudenter ornateq; dicendi scientia. Quauis autem Rhetoricæ nomen eam eloquentiæ partem significet, quæ sola artis præcepta continet, nos hic Rhetoricam pro eloquentia accipimus: quæ quidem est vis illa prudenter, explicatè, abundanter, numerosè dicendi, id est, eloquentia, quæ nihil aliud est, quàm copiosè loquens sapientia. Quæ quidem ex re liquet, quantum illi decipiantur, qui eloquentiam putant esse tumultuariam verborum idem significantium congeriem, & affectatum dicendi leporem & venustatem: cum nihil tamen verè eloquentiæ ma-

gis contrarium sit. Eloquentia enim non est illa inanis & propè puerilis verborum volubilitas, quæ sæpe in populo insolenter se venditat, sed (vt diximus) disertè & copiosè loquens sapientia, quæ in prudentum animos cum suauitate illabatur. Tolle enim sapientiã, eloquentia sequetur interitus. Quò enim quis prudentius, & grauius loquutus fuerit, eò præclariùs eloquentiæ specimen, modò sermo purus vnà accesserit, cuique dare videbitur.

Materiam porrò huius artis eam dicimus, in qua omnis ars & ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur: vt si medicinæ materiam dicamus morbos ac vulnera, quòd in his omnis medicina versetur: item quibus in rebus versatur ars & facultas oratoria, eas res materiam artis Rhetoriæ nominamus. Has autem res alij plures, alij pauciores existimauerunt. Nam Gorgias Leontinus antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optimè posse dicere existimauit. Hic infinitam & immensam huic artificio materiam subijcere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta subministrant, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putauit, demonstratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, aut vituperationem. Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione, vel cõsultatione ciuili, habet in se sententiæ dictionem. Iudiciale est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem & defensionem, vel petitionem & recusationem. Et, quemadmodũ nostra quidem fert opinio, oratoris ars & facultas in hac materia tripartita versari existimanda est. Hanc nos quoque Ciceronis sententiã libenter amplectimur: sic tamen vt intelligamus, quòd quauis huius artis materia his terminis circumscripta sit, præcipua tamen eius pars, hoc est, elocutio (vnde eloquentia ipsa nomen accepit) ad omnes omnium generum disciplinas quàm latissimè patet. Nam & Philosophi, & Medici, & Iuriconsulti, & Mathematici, & mul-

ti etiam sacrarũ literarum tractatores, huius partis, nempe elocutionis præceptis instituti, ornatissimè & eloquentissimè dicunt.

Ex his autem tribus causarum generibus iudiciale, quod præcipuè apud Rhetores in vsu fuit (qui in hoc benè dicendi artem excogitarunt, vt ciuiles causas in iudicio tractarent) nos tanquam ab hoc instituto nostro, qui non causarum actoribus, sed concionatoribus præcepta comparamus, abdicandum duximus: atque deliberatiuo, hoc est, suasorio, & demonstratiuo contenti erimus: quorum altero in sua dèdis virtutum officijs, ac vitijs dissuadendis, altero in diuorum laudibus celebrandis vtimur.

Officium verò huius facultatis videtur esse, dicere appositè ad persuasionem: finis, persuadere dictione. Inter officium autem & finè hoc interest, quòd in officio quid fieri, in fine quid officio conueniat, consideratur: vt medici officium dicimus esse, curare ad sanandum appositè: finem, sanare curatione. Item oratoris quid officium & quid finè esse dicamus, intelligemus, cum id quod facere debet, officium esse dicemus: illud cuius causã facere debet, finem appellabimus.

Cum autem eorum quæ ad finè aliquem consequendum instituta sunt, ratio ex ipso fine sumenda sit ex hoc ipso fine, quid orator efficiat, & quas res habere debeat, commodissimè intelligitur. Primum enim vt appositè ad persuadendum dicat, oportet eum docere, scelerare, & delectare. Dialectico namque, qui rei dubiæ fidem facere contendit, sufficit vt doceat, hoc est, vt argumentis, quid voluerit, enunciat. Ceterum cum orator non modò fidem facere, sed etiam ad aliquid agendum excitare soleat, non solũ argumentis probat, sed etiam orationis venustate & rerum varietate delectat, atq; affectibus concutere auditores, & ad agendum impellere debet. Itaque docere necessitatis est, delectare suauitatis, scelerare victoriæ. De quibus suo loco copiosius. Et doce

Rodol.
Agricol.
lib. 1. sopi.

re quidem, Rodolphus ait, rem facilem esse, & quam quisque tantum non inertissimæ mentis præstare possit: concutere autem affectibus audientem, & in quemcunque velis animi habitum transformare: allicere item, audiendique voluptate tenere suspensum, non nisi summis, & maiori quodam musarum afflatu instinctis contingere ingenijs.

Ex eodem etiam siue officio siue sine colligimus, quas partes habere orator siue concionator debeat. Oportet enim in oratore esse inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inuentio est excogitatio rerum verarum aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo & distributio rerum, quæ demonstrat quid, quibus in locis sit collocandum. Elocutio est idoneorum verborum & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est firma orationis perceptio. Pronuntiatio est vocis, & vultus, & gestus moderatio cum venustate.

Ad hæc autem omnia paranda, tria sunt necessaria, ars, imitatio, exercitatio. Ars est præceptio quæ dat certam viam rationemque dicendi. Imitatio est qua impellimur cum diligenti ratione, vt aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio est assiduus vsus consuetudoque dicendi. Artis autem præceptis opus est, primum ad iudicandum non solum de scriptis eloquentium virorum, quos nobis proponimus imitandos, verum etiam de nostris commutationibus: deinde ad naturam iuuandam, quæ si non optima sit, corrigi tamen aliquantum potest: & vt scribit Cicero, licet ingenijs magnis præditi quidam dicendi copiam sine ratione consequantur, ars tamen est dux certior quam natura. Quod enim naturali tantum fretus lumine facis, id arte multo melius ac certius efficias. Nemo tamen existimet, tantum opis in præceptis artis positum esse, vt per ea satis se ad dicendum instructum esse arbitretur. Nisi enim reliquæ dux partes accesserint, scilicet imitatio &

exerci.

exercitatio (quarum altera multa eloquentium virorum lectione, altera assiduo scribendi vsu constat) nemo eloquentiæ palmam assequetur. Neque vero satis est multa legere, nisi in eo quod legis, omnes dicendi figuras, sententias, phrasas, tropos, & quidquid postremò ad inueniendi, vel eloquendi rationem pertinet, diligenter animaduertes: vt hac ratione artis præcepta familiaria tibi efficias, & in promptu & veluti ad manum posita semper habeas. Multi enim sunt, qui disertissimorum virorum scripta legentes, quia sola rerum cognitione contenti, nihil de dicendi ratione aduertunt, nihil profus in ea proficiunt.

Quomodo Rhetorica à Dialectica differat.

Cap. II.

Alterum vt Rhetoricæ diffinitionem (quæ magnam lucem ad eius rationem atque naturam penitus cognoscendam affert) aperitius intelligamus, qua in re cum Dialectica conueniat, & ab ea item differat, paulò fusiùs explicandum est. Diffinitio namque exposita rerum inter se finitimarum similitudine & differentia, colligitur. Constat autem ex Aristotelis sententia, finitimam esse Dialecticæ Rhetoricam, & sub illa tanquam superiori disciplina, quemadmodum Musica sub Arithmetica, contineri. Quæ de re sic Arias Montanus ait:

Li. 1. Rhetoricæ ad Theod.

*Huic soror est Venire ex vno concepta gemella,
Præcipuo Logicæ dixerunt nomine Graij,
Quæ rationis opes, sires, neruosq; ministrat
Dixenti, vnos adhibet germana colores:
Hæc vincit, vtrum illa sequi parereq; suadet.*

Illud certè constat, vni iusque disciplinæ eundem esse finem, eademque rationes, quibus ad hunc finem peruenitur. Vtriusque finis est, persuadere, & rei dubiæ fidem facere, ad quod varijs vritu rationibus & argumentis. Vt aque tamen, tum dissimiles quæstiones, tum dissimiles auditores, tum etiam dissimilem

milem dicendi rationem sequitur. Cùm enim quaestio-
 tionum aliæ ad intelligendum, aliæ ad agendum
 destinatae sint (quarum illæ speculatiuæ, istæ practi-
 cæ nuncupantur) Dialectica prioris generis quaestio-
 nes frequentius versat, Rhetorica verò nostra, hoc
 est, ecclesiastica (de qua sermonem instituimus) pos-
 terioris generis sepius tractat. Semper enim (quan-
 uis aliud prima fronte videatur) suadere aut dissuade-
 re intendit, dum auditores aut ab improbitate de-
 ducit, aut ad virtutis & pietatis studium incitat. Est
 & maxima inter auditores differentia, apud quos
 Dialecticus & Ecclesiastes dicunt. Ille enim se in
 scholis apud sapientiæ studiosos disputat, hic apud
 populum, qui magis exemplis & affectibus, quam
 philosophicis rationibus capitur. Vnde etiam illa
 differentia nascitur, quam Zeno inter Dialecticam
 & Rhetoricam compressa & extensa manu assignauit:
 Dialecticam compressæ, Rhetoricam verò protensa
 manui similem esse dicens: quòd illius oratio breuior,
 hæc fusior & latior sit. Dialectica enim oratio velut
 neruos & ossa corporis tantum compingere, & suis
 locis assignare videtur: Rhetorica verò orationis
 splendore & copia veluti sanguinem, & carnem, &
 cutem, & colorem, ac speciem & ornatum addit.
 Quibus rebus qui carent, aridi ac icijani à
 Rhetoribus appellantur. Hæc autem postrema
 differentia ex antecedentibus colligitur. Nec
 minus aptè hoc ipsum pictorum exemplo explicatur:
 qui primum quidem rudi (vt ita dixerim) crassaque
 Minerua omnia simulachri membra delineant,
 deinde verò varios & colores, & ornatum,
 & cætera quæ ad perfectam & absolutam
 imaginem requiruntur, addunt. Prius autem
 illud Dialecticæ officium, posterius verò
 Rhetoricæ declarat. Hæc autem postrema
 differentia, ex duabus superioribus (quæ paulò
 antea diximus) proficiscitur. Nam rudis atque
 imperita multitudo longiori oratione capienda
 est: quoniam non solum
 vt sciat

Simile aptum.

vt sciat & intelligat, sed vt agat quod volumus, nõ
 syllogismis tantum, sed etiam affectibus, & magna
 videndi concutienda & exagitanda est: quæ non
 angustam & breuem, sed acrem, & vehementem, atque
 copiosam orationem desiderat. Cuius rei eò modo
 dissimum extat apud Senecam exemplum: quod do-
 cedi gratia hoc in loco attexere libuit. Sic enim ait:
 Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno vir maximus,
 & huius sectæ fortissimæ ac sanctissimæ conditor.
 Audi ergo quemadmodum colligit virum bonum
 non futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem
 nemo committit, viro autem bono committit: ergo
 vir bonus ebrius non est. Non est animus in sua
 potestate ebrietate deuinctus. Quemadmodum
 multo dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in
 imo iacet, in summam vis caloris eiecit: sic
 vino æstuante, quicquid in imo iacet
 abditum, effertur, & prodit in medium.
 Onerati mero, quemadmodum non continent
 cibum, vino redundante: ita ne secretum
 quidem, quod suum alienumque est, pariter
 effundit. Interim si hoc colligere vis, virum
 bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis
 agis? Dic quam turpe sit plus sibi ingerere
 quam capiat, & stomachi sui non nosse
 mensuram: quam multa ebrij faciant, quibus
 sobrij erubescant. Nihil aliud esse ebrietatem,
 quam voluntariam insaniam. Extende in
 plures dies illum ebrium habitum: nunquid
 de furore dubitabis? Nunc quoque non est
 minor, sed breuior. Refer Alexandri
 Macedonis exemplum, qui Clitum charissimum
 sibi ac fidelissimum inter epulas trās-
 fudit, & intellecto facinore mori voluit,
 certè delituit. Omne vitium ebrietas
 & incendit, & detegit: obstantem
 malis conatibus verecundiam remouet.
 Plures enim pudore peccandi, quam bona
 voluntate, prohibitis abinent. Vbi
 possedit animum nimia vis vini, quicquid
 male latebat, emergit. Non facit ebrietas
 vitia, sed protrahit: tunc libidinosus
 ne cubiculum quidem expectat, sed
 cupiditatibus suis quantum petat.

petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti su perbia, crudelitas sauo, malignitas liuido, omne vitium detegitur & prodit. Adijce illā ignorationem sui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, testa ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totā domum: stomachi tormenta cum efferuescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen utcumq; tolerabile est, dum illi vis sua est. Quid cum somno viatiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes bellicosasque hostibus tradidit. Hæc multorum annorum pertinaci bello defensā mœnia patefecit: hæc contumacissimos & iugum recusantes, in alienum egit arbitrium: hæc inuictas acies inero domuit. Alexandrum, cuius modò feci mentionem, tot itinera, tot prœlia, tot hyemes, per quas victa temporum locorumque difficultate transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt, in temperantia bibendi concidit. Hactenus Seneca. Cuius verba omnia referre hoc in loco volui, quoniam Rhetoricæ ac Dialecticæ orationis discrimen apertissimè docet. Nec tamen hoc modo Rhetor loqui semper debet, nisi cum res amplificationem magis, quàm probationem desiderat. In probationibus nâque Rhetor breuitatem & acumen Dialecticorum imitatur, sed sic tamen, ut oratio nō nervis tantum & ossibus (ut antea diximus) consistet, sed etiam carne & cute, hoc est, oratorio ornatu vestiatur.

Adde, quòd auditor non solum oratione flectendus, sed etiam eiusdem suavitate & elegancia delectandus, qua (ut Aug. docet) & libentius audit, & facilius capitur, & quo impellitur ducitur. Nemo enim ad agendum flectitur, si grauatè & moleste audiat. Hoc autem angusta & ieiuna oratione, qualis Dialectico.

Lib. A. de do. Chris.

lecticorum est, fieri nequaquam potest. Hinc D. Au. *vbi supr.* gustin. Si qui audiunt, inquit, monendi sunt potius quàm docendi: ut in eo quod iam sciunt agendo non torpeant, maioribus dicendi viribus opus est. Ibi obsecrationes, & increpationes, concitationes, & coercitiones, & quæcunque alia valent ad commouendos animos, sunt necessaria. Hæc verò dicendi ratio non breuem & angustam, sed vehementem, aerem, & copiosam orationem desiderat. Ex his liquiddò constat, qua in re hæc duæ artes inter se conueniant, & quibus in rebus distent, & quantò sit difficilius voluntatem hominum impellere ad agendū, quàm intellectum rationibus conuincere ad assentiendum.

Orationem omnem in triplici genere versari, expositione, argumentatione, aut amplificatione.

Cap. III.

QVM oratio, Rhetoricæ artis instrumentum sit, qua munus suum orator exequitur, quisquis orationis rationem, & partes omnes diligenter expenderit, inueniet planè omnes homines oratione aut simpliciter aliquid exponere, aut probare vel improbare, aut rem aliquam ad motum animi excitandū amplificare. Exponimus autem simplici oratione, aut historica narratione, qua mentem nostram, vel id quod gestum est, vel geri potest, explicamus. Probamus verò argumentis & rationibus, quibus rei dubiæ fidem facere conamur. Amplificamus autem, cum amplo orationis genere, rem esse in genere suo maximam declarantes, ad iram, misericordiam, misericordiam, odium, amorem, spem, metum, admirationem, vel ad quenuis alium affectum auditoris animi concitamus. Non sum autem nescius, conuenia esse probandi atq; amplificandi loca & argumenta (ut paulò post videbimus) sed quoniam tractandi ratio diuersa est, docendi gratia alterum ab altero fecernere maluimus.

D Quia

Quia verò nullus inter homines sermo, nullaq; oratio est, q̄ nō in his tribus generibus versetur, quo pacto vnumquodque horum confici debeat, diligenter à nobis in hac arte aperiendum est. Sic enim fiet, vt Ecclesiastes, vbi quid horum in concione occurrerit, facile intelligat, qua id ratione tractare commodius possit. Et quoniam inter tria hæc, probandi & argumentandi ratio præcipua est (ex qua etiam vt modò diximus) vis amplificandi manat: de hac primo loco, mox de alijs dicendum erit. Quia verò rectus dicendi ordo exigit, vt communiora prius, deinde minus communia (quæ sub illis continentur) tradamus, prius quidem communem hanc probandi methodum atque rationem (quæ ad omnia concionum genera pertinet) deinde verò propria singularum concionum præcepta & argumenta exponemus. Quem ordinem & Cicero in Rhetoricis, & in Topicis Aristoteles sequuti sunt: ille enim veluti syluam quandam ad omnia argumentorum genera inuenienda proposuit, deinde ad singulares causas tractandas descendit: hic verò simili ratione locos omnes descripsit, qui ad omnem questionem tractandam pertinerent: deinde ad singulares questiones explicandas transitum fecit: in quibus, vel de genere rei, vel de diffinitione, vel de proprio, aut accidente aliquid quaeritur.

Diuisio questionis. Cap. IIII.

Quoniam omnis argumentandi atque probandi ratio (de qua in hoc secundo libro dicere institimus) ad questionem aliquam terminandam, destinata est, quod duplex sit questio, quæ in disceptationem venit, explicandum prius videtur. Questionum ergo genera duo sunt, vnum infinitum (quod Græcè thesis, Latine propositum) alterum finitum: quod Græcè hypothesis, Latine causa sine controuersia dicitur. Thesis de genere vniuerso quaerit, sine designatione per-

*Prima
questio
nō diuis.*

ne personarum, temporum, locorum, & similibus: Hypothesis verò de rebus singulis, quæ personis, temporibus, & locis implicite sunt. Thesis est, Sitne ducenda vxor, Hypothesis, Sitne Philosopho? aut seni, hoc tempore, illo loco, illis moribus, peregrina, indotata, vetula, puella, Iulia Pompeio ducenda? Circumstantias vocant, quibus fit questio finita: qualia sunt, persona, res, causa, tempus, locus, & modus: de quibus commodiore loco dicemus. Infinita questio duplex est: vel enim ad cognitionem pertinet, cuius finis est scientia: vt, Sitne terra globosa? verane sit vsquam amicitia? Vel ad actionem: vt, sitne gubernanda respublica? Quibus rebus amicitia colenda sit? Superioris genera sunt tria. An sit, quid sit, quale sit, & similia: quæ traduntur à dialecticis in tractatione, thematum simplicium & copulatorum: vt, Sintne Pygmæi? fueritne semper mundus? idemne semper sit futurus? Quid sit, vt, Quid anima? Quale sit, vt, An cælum sit coloratum? Sitne laudabile, sit ne vtile philosophiæ operam dare? Alterius verò questionis (cuius videlicet finis non scientia, sed actio est) duo sunt genera: vnum ad officium, alterum ad motum animi, vel gignendum, vel sedandum, planèue tollendum. Ad officium, sicut cum quaeritur, suscipiendi ne sint liberi? Ad mouendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam Rempubl. ad gloriam, ad laudem. Quo ex genere sunt, quæ relectæ, incitationes, miserationesque flebiles. Rursusque oratio, tum iracundiam restringens, tum metum eripiens, tum exultantem letitiam comprimens, tum agritudinē abstergens.

Ex hac autem questionis diuisione tria intelligimus, quæ ad hanc artem maximè necessaria sunt. Primum quidem alium inuentionis fontem ad infinitam questionem, alium ad finitam, quas thesim & hypothesis Græcè appellari diximus, requiri. Ad thesim quippe tractandam argumenta ex ijs

2. Diuis.

*3. Diuis.
Hæc ex
Cic. in 1.
Topicorum.*

*Prima
Stilicas.*

præcipuè locis depromuntur, quæ Græcè topica vocantur: ad hypothefim verò ex Circūftantiarum locis, quæ vel rebus, vel personis attributa sunt: quandoquidem huiusmodi quæftiones (vt paulò antea diximus) rerum & personarum circumftantijs implicitæ sunt. Quauis autem argumenta, quæ ex circumftantijs oriuntur, ad topicorum quoque loca referantur (vt potè quæ ambitu suo omnia argumentorum genera comprehendant) quia tamen multiplices & variæ circumftantiæ sunt, multaque ex illis argumenta eruuntur, singularis earum tractatus à locis illis feiungi debuit, quò ea quæ illic breuiter in adiunctorum & caufarum loco infinuantur, copiofiùs & latiùs tractarentur.

*Secunda
Scilicet.*

Hæc eadem quæftionis diuifio facit, vt intelligamus (quod & Cicero, & cæteri huius artis fcriptores docent) nempe vt quæftionem finitam ad infinitam, hoc est, hypothefim reuocemus ad thefim. Quod vt exemplo pateat, finita quæftio est, An Aristotelis philofophia fit perdiscenda: eius quali pars quædam est illa infinita, An philofophia fit perdiscenda: ad quam orator finitam trãferet: verùm hac de re fuo loco latiùs.

*Tertia
Scilicet.*

Eadem etiam quæftionis diuifio valet, vt pernoſcamus aliter quæftiones, quarum finis est ſcientia, aliter eas, quæ actionis appellantur, eſſe tractandas. In illis nanque ſatis eſt vt vel rei naturam explicemus, vel dubiæ fidem faciamus: in his verò non ad ſciendum modò, ſed ad aliquid agendum, vel aliquem motum in animis excitandum, auditor impellendus eſt: quod maiorem vim & imperum orationis requirit, vt docuimus, cum Rhetoricæ &

Dialecticæ differentiam traderemus. His ita conſtitutis, de argumentorum inuentione, quibus infinitæ quæſtio-
nes ſiue theſes tractantur, dicere incipiamus.

De locis vnde argumenta ducuntur, quibus præcipuè infinita quæſtio tractatur.

Cap. V.

Via omnis argumentorum inuentione vel ad probandum vel ad amplificandum deſtinatur, neceſſe eſt, vt omnia quæ rem probant, aut amplificãt, rebus iſtis, quas probare vel amplificare volumus, aliqua ratione cõueniant, vel illis etiam aduerſentur: cum cõtrariorũ eadem ſit diſciplina. Rebus autem iſtis quædam intrinſecus, quædam verò extrinſecus cõueniunt. Nã genus, ſpecies, differentia, diffinitio, propria, accidentia, partes, totum, cauſæ & effectus, rebus omnibus natura inſunt. Nulla enim res his velut affiniſibus & attributis deſtituitur. Eſt enim hæc velut communis rerum omnium genealogia, & veluti quædam conſanguinitatis arbor (qualem Theologi pingunt) quæ ante ſe, & poſt ſe, à dextra, læuaque velut affines ſuos habeat. Et quidem anteriori loco ponuntur, genus rei, & totum, & partes, & cauſæ à quibus res proſecta eſt: poſteriori verò loco effectus, qui ex cauſis conſequuntur, à dextra verò læuaque differentia rei, diffinitio, propriæ qualitates, & accidentia eius, niſi malis hæc duo poſteriora inter effectus collocare: quoniam à forma rei tanquã à cauſa prodeũt. Hæc verò quæ rebus accidũt, alij adiacentia, alij adiuncta vocãt, & in tria tempora partiuntur, antecedentia, concomitantia, & conſequentia. Quorum quædam neceſſariò, quædam verò nõ neceſſariò rebus cohærent: atque hæc poſteriora, Dialectici communiter accidentia vocant. Hæc igitur omnia, quæ variè rebus adiuncta ſunt, intrinſecus eis conuenire dicuntur. Extrinſecus verò, ſimilia, diſſimilia, maiora, minora, paria, exempla, teſtimonia, & oracula (quæ ea de re prolata ſunt) rebus iſtis conuenire dicimus. Hæc autem rerum omnium attributa, tam Dialectici, quam Rhetores locos appellarunt: quòd ex ijs tanquam è

locis, & veluti promptuarijs argumenta omnia, siue ad probandum, siue ad amplificandum eruantur. De quibus & Aristoteles, & Cicero, & Boetius, multiq[ue] alij insignes scriptores, & nostro seculo Rodolphus Agricola copiosè scripserunt.

Et hi quidem prima diuisione loca omnia in artificialia & artis expertia, siue inartificialia distribuunt. Ad hoc autem posterius genus variæ auctoritates & testimonia, tum diuina, tum humana, & varia item exempla, hoc est, præclare dicta aut facta pertinent. Ad prius autem illud genus, alia omnia loca, quæ enumerauimus, referuntur: quæ vel in ipsa rei substantia insunt, vel cum ea aliqua ratione, siue necessariò, siue non necessariò coniuncta sunt. Dicuntur autem hæc artificialia, quoniã ab eis probationes & argumenta arte & ingenio dicentis euuntur: illa verò artis expertia, quoniã ab his argumenta non dicentis ingenio: sed aliunde assumpta, ad causam afferuntur: quauis eorundem commoda & venusta tractatio maximè ad artem pertineat: nisi sine arte (vt Rodolphus ait) putamus dixisse Lucanum.

Quis sustinet induat arma,

Scire nefas: magno se iudice quisq[ue] tuetur.

Vixit causa Deis placuit, sed vitæ Catoni.

Hæc autem posteriora loca, quauis sola exempla & testimonia, partim diuina, partim humana comprehendant, infinitum tamen probationum & argumentorum campum nobis aperiant, quando quicquid vbiq[ue] siue in diuinis literis, siue in sacris Canonibus & Concilijs, siue in Philosophorum; Historicorum, & cunctorum sapientum libris atq[ue] disciplinis continetur, huic loco deseruit. Probationes quippe ab his locis manantes, nequaquam arte & ingenio dicentis, sed varia & multa omnis generis auctorum lectione comparantur.

Sed ad institutum redeuntes, summa huius artis est, vt propositionem aliquam, seu veram vel falsam,

nam, probaturus aut improbaturus, omnia quæ eius propositionis subiecto & prædicato (vt Dialectici loquuntur) conueniunt, hoc est, omnem (vt ita dicam) vtriusque vocis genealogiam, diligenter exploret, nempe genus, speciem, diffinitionem, & cætera, quæ superius commemorauimus. Ex his namque omnibus veluti locis argumenta promuntur. Cum enim aliquid subiecto & prædicato conuenire in debita terminorum collocatione probatur, non dubium quin verè alterum de altero affirmetur: quando, quæ in vno tertio conueniunt, inter se quoque conuenire necesse sit: contra verò si dissentiant, ipsa quoque inter se dissentire opus est. Quam rem commodissimo exemplo Rodolphus ostendit. Si enim dijudicare velis an duæ (verbi gratia) columnæ, quæ longè à se distant, æquales an inæquales sint, virgam vtrique parti adhibes: quæ si vtrique par sit, æquales eas esse iudicas: si impar, inæquales. Eadem ergo ratio argumentandi est. Tertiumque illud vtrique parti applicandum, medium appellatur: quod quidem ex his omnibus rerum attributis, quæ supra commemorauimus, desumitur.

Sed operæ pretiū erit, hæc ipsa propositis aliquot exemplis illustrare. Sumamus exempli gratia, pium sanctæ orationis studiū, quod hominibus commendare volumus, & quæ illi conueniant, exploremus: vt ex eis ad persuadendum argumenta ducamus. Genus huius virtutis est Religio, quæ virtutum moralium præstantissima est. Diffinitio est, eleuatio mentis in Deum, vel petitio rei decentis à Deo. Causa orationis præcipua est Spiritus sanctus, nos ad orandum inducens, & postulans pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Cause verò ad orandum impellentes sunt, quotidianæ huius vitæ miseris, & præsentissima pericula, & maxima humani cordis ad malum procliuitas, quæ continua diuini numinis ope eget, & summa item Dei nostri bonitas, quæ vt petamus præcipit, & petètib[us] auxiliū pollicetur.

Effectus orationis sunt, primùm quidem gratiæ & gloriæ augmentum (sicut cætera virtutum opera in charitate edita) promereri . Deinde pro commissis Deo satisfacere . Tertio, id quod petimus, si debite & religiosè petamus, impetrare . Quarto demùm, animo corroborari, & cælesti luce, atque spiritali dulcedine refici atque compleri: & nonnulli item alij, quos longum esset enumerare. Partes verò eius, oratio vocalis atque mentalis, seu malis partes eius esse, quas Apostolus enumerat, cum ait: *Obsecro primum omnium fieri orationes, obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones, &c.* Quæ verba Casianus in Collationibus Patrum diligenter explicat. Adiuncta orationi sunt, quæ necessario cum ea coherant, fides, spes, charitas, & attentio, ceteræque virtutes: sine quibus oratio grata Deo non fit. Adiuncta verò quæ frequenter illam consequuntur, sunt vitæ puritas, solitudinis amor, sanctorum desideriorum seges, & robur animi aduersus peccatum, deuotio & alacritas ad omnia pietatis opera, contemptus rerum humanarum. Gustata enim spiritali suavitate (quæ deuotæ orationis comes est) sordet omnis caro. Hæc autem dixi frequenter orationi adiuncta esse, quoniam nonnullos orare videmus, qui tamen in virtutis & iustitiæ cultu negligentiores sunt. Similia verò orationi sunt lectio, meditatio, & contemplatio, quod his etiam officijs mens eleuetur in Deum. Orationi autem aduersatur obliuio Dei: quæ malorum omnium origo, sicut oratio bonorum omnium fons & initium est. Iam verò exempla & testimonia, siue sacrarum literarum, siue sanctorum Patrum, quæ orationem commendant, eiusque vtilitates & necessitatem declarant, innumera sunt, & passim obuia. Hæc enim argumenta, quæ artis expertia esse diximus, non dicentis ingenium, sed memoria, & varia omnis generis autorum lectio præstat. Dei etiam obliuio, quæ orationi aduersatur, non minus nos, quàm quiuis aliorum

1. Tim. 2.

aliorum locorum iuuare ad inueniendum poterit. Cum enim explicauerimus, quæ mala ex Dei obliuione consequantur, facile erit intelligere, quàm sit oratio commendanda: quæ nos à tot malis liberat, dum assidue mentem in Deum attollit. Hoc igitur exemplo aperte liquet, quanta argumentorum copia hac arte quaeratur. Ex his namque precectionis attributis quæ annotauimus, facile ad eam commendandam varia argumenta promuntur.

Sed inter hos tamen locos, qui ab effectibus & adiunctis ducitur, siue illa necessariò, siue non necessariò cum re coherant (vt modò diximus) secundissimus est. Quauis enim melius sit res ex causis & principijs cognoscere, frequentius tamen & facilius ex effectibus ad causas philosophamur: quoniã notiores nobis effectus, quàm causæ sunt. Ab hoc igitur effectuum & adiunctorum loco & virtutes commendamus, cum earum fructus & effectus, & quæcunque illis adiuncta sunt, explicamus: & vitia quoque perstringimus, cum effectus & mala notantur, quæ secum afferunt, commemoramus & amplificamus. Seneca ex his duobus locis plurima aduersus iram argumenta adducit, his verbis: *Exegisti à me Nouate, vt scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immeritò mihi videre hunc præcipuè affectum pertinuisset, maximè ex omnibus tetrum ac rabidum. Cæteris enim aliquid quieti placidique inest, hic torus concitatus & in impetu est, dum alteri noccat, sui negligens, in ipsa irruens tela, & vltionis secum multa tractare audis. Quidam itaque de sapientibus viris iram dixerunt breuem insaniam: æquè enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi consilijsque præclusa, vanis agitata causis, ad conspectum æqui verique inhabilis, ruinis simillima, quæ super id quod oppressere, frangitur. Vt autem scias insanos esse quos ira possidet, ipsorum habitum intueri. Nam vt furentium certa*

Senec. li.
1. de Ira.

indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color verus, crebra & vehementius acta suspiria: ita irascendum eadem signa sunt. Flagrant & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordijs sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipfos torquētium sonus, gemitus mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo præcuptus, & complosæ sæpius manus, & pullata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque iræ minas agens, fœda visu, & horrenda facies deprauantium se ac intumentum. Nescias vtrum magis detestabile vitium sit, an deforme. Cetera licet abscondere, & in abdito alere: ira se profert, & in faciem exit, quantoque maior est, hoc effervescit manifestius. Iam verò si effectus eius, damnaque; intueri velis, nulla pestis humano generi pluris fletit. Videbis cædes ac venena, & reorum multas sordes, & vrbiū clades, & totarum exitia gentium, & principum sub ciuili hasta capita venalia, & subiectas tectis faces, nec intra moenia coercitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma reluctantia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhaust. Aspice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati. Hæc omnia ex Seneca, qui multa alia his similia enumerat. Quo exemplo apparet, quàm sit fœcūdus hic locus, qui ab effectibus & adiunctis rerum sumitur. Simili quoque ratione Archytas ille Tarentinus apud Ciceronem, voluptatem ex iisdem locis accusat & dissuadet. At enim, nullam capitaliorem pestem, quàm voluptatem corporis hominibus à natura datam, cuius voluptatis auidæ libidines, temerè & effrænate ad potiendum incitarentur. Hinc Patriæ proditioes, hinc rerum publicarum euerfiones, & cum hosti-

Cicer. de
senect.

bus clandestina colloquia nasci. Nullum denique scelus, nullum malum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret. Stupra verò, adulteria, & omne tale flagitium, nullis alijs illecebris excitari, nisi voluptatis. Cumque homini siue natura, siue quis Deus nihil mente præstabilius dedisset, huic diuino muneri ac dono nihil tam esse inimicum, quàm voluptatē. Nec enim libidine dominante, temperantiæ locū esse omnino, nec in voluptatis regnō virtutem posse consistere. Quòd quò magis intelligi posset, fingere animo aliquem iubebat tanta incitatum voluptate corporis, quanta percipi posset maxima: nemini censebat fore dubium, quin tandiū dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. Quæcirca nihil esse tam detestabile, tamque pestiferum, quàm voluptatem. Siquidem ea cum maior esset atque longinquior, omne animi lumen extingueret. Hactenus ille. Diuus verò Cyprianus his duobus locis diffinitionem & comparisonem adiungens, nos ab inuidiæ peste deterret his verbis: Qualis animi tineæ est, aut quæ cogitationum tabes, inuidere in altero virtutem eius aut felicitatem, odisse in eo vel merita propria vel beneficia diuina, in malum proprium bona aliena conuertere, aliorum gloriam facere suam pœnam. Non cibus talibus lætus, non potest esse iucundus, suspiratur semper, & gemitur, & doletur. Dumque ab inuidis nunquam liuor exponitur, diebus ac noctibus sine intermissione pectus obsessum dilaniatur. Mala cætera habent terminum, & quodcunq; delinquitur, delicti cōsummatione finitur. In adultero cessat facinus perpetrato stupro, in latrone cōquiescit zelus homicidio admisso, & prædoni rapacitatem statuit possessa præda, & falsario modum imponit impleta fallacia: zelus terminum non habet, permanens iugiter malum, ac sine fine peccatum est. Quantoque illi, cui inuidetur successu meliøre, profecerit, tanto in.

Cypri. de
de liuore.

tò inuidus in maius incendium liuoris ignibus inardescit. Hinc vultus minax, toruus aspectus, pallor in facie, in labijs tremor, stridor in dentibus, verberabida, effrænata conuitia, manus ad cædis violentiam promptæ, etiam si gladio interim vacuæ, odio tamen furiosæ mētis armatæ. Hactenus Cyprianus. Hæc autem idè tot à me exemplis explicata sunt, vt studiosus Concionator aperte videret, argumenta omnia, quibus aliquid vel probamus, vel amplificamus, ex ijs quæ rebus attributa, & natura cum illis coniuncta sunt, esse sumenda.

*De duobus alijs argumentorum fontibus,
nempe genere rei, & eius contrarijs.*

Cap. VI.

Ite igitur primus ac præcipuus argumentorum fons, qui ex attributis earum vocum, quæ in quæstione ponuntur (hoc est, subiecti, & prædicati, vt appellantur) proficiscitur. Sunt autem duo alij, è quibus etiam, ad eandem quæstionem tractandam, argumenta sumuntur: nempe genus rei, siue vnum, siue multa sint, & contrarium, siue vnum, siue multiplex sit. De genere, hoc sit exemplum. Si quis ab adulterij crimine deterrere velit, adulterij genera inspiciat. Eius enim genus proximū est impudicitia, remotius verò, letale peccatum. Qui igitur ab adulterio dehortatur, primum, quàm ingens periculum sit, in letali peccato diu permanere, declarare poterit, mala omnia, quæ peccatum secum affert, commemorando: quæ ex omnibus locis, hoc est, ex omnibus ijs, quæ peccato attributa sunt, colligi poterunt. Deinde ad proximū impudicitia genus descendens, illud Apostoli proferre poterit: Omne peccatum, quodcunque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat: illud videlicet scedando, ac turpiter inquinando. Cætera quoque mala, quæ impudicitia attribuitur, simili rati-

1. Cor. 6.

one tractari poterūt. Tertio verò loco ad propria adulterio attributa tractanda perueniet, vt ex rei proprijs (quod est multò commodius) argumentetur. Argumenta verò, quæ à rerum generibus ducuntur, ex illa Aristotelis regula, quæ in antepredicamentis ponitur, vim habent: Quando alterum de altero prædicatur, tanquam de se subiecta sibi specie, quæcunq; de eo quod prædicatur, dicuntur, de subiecta quoque sibi specie dicuntur. Hoc est, quidquid generi conuenit, speciei quoque subiectæ conuenit. Constat enim superiora omnia inferioribus conuenire, & de illis (vt Dialectici loquuntur) prædicari.

Næq; verò ea quæ rebus ipsis de quibus dicimus, contraria sunt, minorem argumentorum materiam suppeditabunt: quandoquidem (vt Philosophi tradunt) eadem contrariorum disciplina est. Quod planè non in cæteris rebus modò, sed in moribus præcipuè locum habet. Quò enim detestabiliorem superbiam, impudicitiam, auaritiam, & iracundiã ostēderis: hoc magis humilitatem, castitatem, libertatem & mansuetudinem commendabis: quæ nos à tot malis & incommodis liberant. Hinc Diuus

Cyprian. Serm. de patientia, vbi huius virtutis vitiositatem, necessitatem, cæterasque eius laudes expō-
Cypr. ser. de patiē.
uisset, impatientia mala commemorat, vt patientia laudes amplificet, quæ nos à tanto malo liberat. Sic enim ait: Atque vt magis fratres dilectissimi, patientia bonum luceat, quid mali è contrario impatientia importet consideremus. Nam vt patientia bonum Christi est, sic è contrà impatientia Zabuli malum: & sicut in quo habitat & manet Christus patiens inuenitur, ita impatiens semper exillit, cuius mentem Zabuli nequitia possidet, &c. Et paulo post ita concludit: Et ne longum sit singulatim recensere omnia, omnino quæ patientia ædificat ad gloriam, impatientia destruit ad ruinam: quare fratres dilectissimi, & bonis patientia, & impa-

tien-

tientiae malis diligenter expensis, patientiam, per quam in Christo manemus (vt venire cum Christo ad Deum possimus) plena obseruatione teneamus. Haecenus Cyprian.

Necessariam esse Concionatori absolutam earum rerum scientiam, de quibus est dicendus, quò supra dictis locis sibi possit.

Cap. VII.

Cum igitur argumenta ex his omnibus quae natura ipsa rebus conueniunt, eruenta sint, liquet sane, plenam earum rerum, de quibus dicturi sumus, scientiam nos ad hoc prius habere oportere. Cum enim Dialecticus me ad moneat, vt rei genus, diffinitionem, proprias passiones, & affectiones, causas, effectus, ac partes rei, caeteraque his similia explorem, quid mihi haec admonitio proderit, nisi prius ego ista omnia nouerim? Quomodo autem ea nosse poterò, nisi plenam eius rei scientiam habuero, quae haec omnia tradit? Itaque attentius mihi haec topicorum artem consideranti apparet, eam similem ijs artibus esse, quae methodum quidem & rationem rerum faciendarum tradunt: quae tamen materiam aliunde oblatam sumunt: qualis pharmacopolarum ars est: quae docet ex quibus herbis hoc aut illud pharmacum confici debeat, cum aliunde tamen herbas accipiat, quibus ea pharmaca componat. Ad hunc ergo modum Dialecticus in quaestionibus quas tractat, ea quae rebus natura ipsa conueniunt & attribuuntur, explorare docet: vt ex eis argumenta instituto suo accommodata euat. Haec tamen attributa non ipse, sed illa disciplinae praestant, quae haec de rebus tanquam de propria materia disputant.

Ex hac autem animaduersione colligitur, totius moralis Philosophiae & Christianae doctrinae concionatorem peritum esse debere. Cum enim illi de virtutibus

tutibus & vitijs, de legis diuinae praecipis, de sacramentis, de Christianae fidei mysterijs (quae in symbolo continentur) dicendum perpetuo sit, debet vtique is (quoad eius fieri poterit) absolutissimam harum rerum scientiam habere: vt ex ijs quae haec rebus attribuantur atque conueniunt, argumenta sumere possit: quae ad suadendum vel dissuadendum, probandum aut improbandum, & amplificandum vel extenuandum conducere valeant. Vnde autem haec copia, nisi ex varia sanctorum scripturarum, veterumque Patrum lectione colligi potest: Debet igitur priusquam hoc munus attingat, varia & multiplici lectione refectus habere: vt tanquam scriba doctus in regno caelorum, proferat de thesauro suo noua & vetera. Qui enim cum primum munus hoc aggrediuntur, sanctorum Patrum scripta legere incipiunt: hi non vetera & noua, sed noua solum contra hoc Christi Domini consilium proferunt. Quae in re vermiculos, quos bombyces appellamus, imitari debet: qui plurius diebus nihil aliud faciunt, quam arborum folijs corpora faginare: deinde, vbi in iustam corporis magnitudinem excreuerint, serica fila necesse die noctuque non desistunt. Eos vero, qui sine hac studiosa praeparatione munus hoc obeunt, D. Greg. castigat his verbis: Videant, quos a praedicationis officio aras vel imperfectio prohibet, & tamen praecipitatio mouet, ne cum intempestiue arripiunt quod non valent, perdant illud quod tempestiue aliquoties im-
Simil.
plere possent. Nam & pulli auium, si ante pennarum perfectionem volare appetant, vnde in alta ire cupiunt, inde in ima cadunt: sic & conceptam sobolem, si priusquam formetur, sermina proferat, non tam domum, quam tumultum replet. Haec ille. In hoc autem studio primum est, vt in lectione delectum adhibeat: vt non trita, & vulgaria, & passim obuia, sed praestantissima quaeque eligat, & quae non tam tinnitu & illecebrayci boiu aures mul-
Simil.
ceant.

ceant, quàm quæ acumine & grauitate sententiarũ vim & pondus habeant: & multa paucis cõprehendant: vt in ijs eruendis & ponderandis paululum operæ suæ concionator ponat. Proximum verò (id. quæ maximè necessarium est) vt albiolo ad hoc ante parato, & titulis rerum omnium quæ in concionis argumenta cadunt, in signito, quæ inuenta fuerunt, in his locis collocet: & multa etiam, quæ ad Euãgelia, quæ vel Dominicis, vel festis diebus ab Ecclesia leguntur, pertinent, simili ratione annotabit. Hos ergo proprios & singulares locos concionatori maxime vtilis & necessarios duco: vt si de humilitate, charitate, patientia, abstinentia, precandi studio: contraque si de superbia, auaritia, inhumanitateque dicendum sit, hos locos consulat, & ex huiusmodi penu, ac veluti promptuario sumat, quod sibi ad dicendum commodiùs visum fuerit.

Neque sola lectiõne contentus esse debet: sed quæcunque ab alijs, siue concionatoribus, siue cuiusvis ordinis hominibus grauitate & sententiosè dicta fuerint, vel ipsi aliud etiam agenti in mentem venerint, quæ vim & pondus aliquod ad munus suum habeant, nullo modo negligenda putet: sed protinus schedulis breuiter committat, vt opportunitatem nactus ea in supradictis locis reponat. Quæ enim nostra sunt, multò & copiosius & vehementius (tanquam arma viribus & corpori nostro accommodata) tractamus. Hac enim cura atq; diligentia fit, vt thesaurus noster paulatim augeatur, & post aliquot annos ingens deinde selectarum rerum cumulus tam multis accessiõibus surgat.

Ex lectiõne autem sanctarum scripturarum reconditiora loca feligere cui emus, quæ nouitate & dignitate sua auditores excitent: quorum multa ex Prophetarum & Sapientiaë libris colligere licet. Loca enim ab alijs penè detrita & passim obuiam minus mouent, nisi ea insigni aliqua expositione ex communibus noua quodammodo faciamus.

Dan-

Danda etiam opera est, vt pleraque scripturarũ loca insigni aliqua expositione aut commentatione illustremus: vel sententiæ vim & grauitatem ponderantes, vel tropi, si quis est, aut emphasi, quæ frequenter in vna voce latent, excutientes. Neque tamen oportet, multis scripturæ testimonijs ad vnum aliquid probandum vti: quod nonnulli faciunt; ostendendæ magis memoriæ & eruditionis, quàm ædificationis gratia: sed modus atque delectus habendus est, neque quid insidiosus inuentionis nostræ amor suggerat, sed quid res postulet, cogitandum. Non enim locus deerit, quò ijs, quæ eo tempore reticemus, vt postea valeamus.

Qui igitur diligenti studio, lectiõne, & meditatiõne hunc sibi thesaurum opportuno tempore compauerint, graues & acres in dicendo erũt, vberimũque laboris sui fructum referent. Qui verò vacui, ieiuni, & steriles hoc munus aggrediuntur, quam frugem referre poterunt, nisi vt tales auditores suos relinquant, quales ipsi ad dicendum accesserunt? Quocirca, summum concionatoris studium in diuinarum scripturarum & sanctorum Patrũ lectiõne infumi debet: quorum inuentis, sua quoq; inuenta augere et locupletare debet. Est enim valde angusta humani ingenij vena: quæ nisi aliorum studijs velut lucernarum accessiõne iuuetur, exiguum sanè lumen præferet. Hinc tot Homiliarij nostro seculo prodierunt, in quorum lectiõne vix insigni aliquid legentes inuenimus: propterea quòd eorum autores ingeniorum suorum inuentis & labore contenti, & rerũ suarum amore allecti, quæ ipsis, velut ingenij sui fortus placuerunt, alijs etiam placitura credebant. Eget ergo Ecclesiastes multa variãq; lectiõne, & insignium sententiarũ obseruatione. Non enim alia ratione dictum à veteribus esse credo, Poetam nasci, Oratorem fieri: nisi quòd facultas illa præcipuè naturæ benèdicitio, hæc verò studio, meditatiõne, assidua lectiõne, multa exercitatiõne & imitatiõne comparatur.

E tur.

tur: Ex sacris autem autoribus Hieremias (vt cæteros Prophetas sileam) quanuis (vt D. Hiero. ait) minus in verborum delectu cultus, quàm Esaias sit, admirabilis mihi concionator esse videtur. Tot enim dicendi figuris et affectibus, tantaq; vi & acrimonia verborum utitur, totq; modis & furorem Domini amplificat, et in prauos hominum mores inuehitur, vt vix quicquam aut grauius, aut vehementius, aut pro rei magnitudine conuenientius excogitari possit. Ex Ecclesiæ verò Patribus D. Chrysof. maximè legendus: quod sit eloquentissimus, populique auribus ita accommodatus, vt vix vnquam à salutaris eius institutione orationem flectat. Hic autem vir admirandus, non modò ad sententiarum grauitatem, sed ad vim etiam eloquendi, & tractandorum animorum rationem plurimum conferet: præsertim si aliquid lectione Ecclesiastes eum sibi familiarem fecerit. Rectè enim D. Augu. in lib. de doct. Christ. Si ex consuetudine loquentium, fiunt homines loquentes, cur ex consuetudine eloquentium, nõ fiant eloquentes? Vnde enim eloquentiæ præcepta manarunt, nisi ex obseruatione eorum, qui optimè ab ipsa natura ad dicendum compositi erant? Hic D. August. Si acutum, inquit, & feruens ad sit ingenium, facilius adhæret eloquentia legentibus & audientibus. loquentes, quàm eloquentiæ præcepta sectantibus, accedente maximè exercitatione scribendi, vel dicendi.

De locis ex circumstantijs rerum & personarum. Cap. VIII.

DRæter hos communes locos, alij quoque assignantur ex personarum & rerum circumstantijs: qui ad superiores quoque referuntur, & ab illis manant. Tractantur autem seorsum ab eis, quoniam ad certa genera questionum pertinent: quorù naturam propius, quàm cõmunia illa loca attingunt, quæ latissimè vagantur. Hoc autem in loco ad mentem reuocare

*Aug. li. 4
de doctri.
Christ.*

Aug. ibi.

care oportet, quod initio huius secundi libri diximus, nempe duo esse genera, questionum: quædam enim ex communibus vocibus constant: quas Rhetores infinitas, siue theses appellant: quædam verò, quæ rerum & personarum circumstantijs implicitæ sunt (quæ videlicet ex proprijs & singularibus nominibus constant) quas finitas, vel hypotheses nuncupari diximus. Priorum exemplum est, cum de adulterij deformitate in cõmune, posteriorum verò, cum de Dauidis adulterio dicimus, vtriusque deformitatem amplificantes. Sic etiam obedientiam & pudicitiam in commune laudamus, & Abrahamæ obedientiam, & Iosephi pudicitiam sigillatim amplificamus. Ad eas igitur questiones, quas theses appellari diximus, priores illi loci accommodati sunt: ad has verò posteriores non illi solùm, sed hi qui à circumstantijs rerum & personarum ducuntur, maximè deseruiunt: cum ea complectantur, quæ singularibus rebus atque personis cõueniunt. Quæ autem illa sint, iam explicabimus.

Personis vndecim hæ circumstantiæ tribuuntur: Nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, studia, cõsilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod vnique personæ datur, vt Petrus, Ioannes, &c. In natura huiusmodi cõsideratur, sexus, natio, patria, cognatio, ætas, dignitas. Sexus, vir an mulier sit. Natio, Græcus an Barbarus. Patria, Atheniensis, an Lacedæmonius. Cognatio, quibus maioribus, quibus consanguineis sit. Ætas, puer, an adolescens, natu grãdior, an senex. In dignitate autem commoda & incõmoda considerantur, à natura data animo aut corpori hoc modo. Valens an imbecillis, longus an breuis, formosus an deformis, velox an tardus sit, acutus an hebetior, memor an obliuiosus, comis, officiosus, pũdens, patiens, an contrà. Et omninò quæ à natura data animo et corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt. Nã quæ industria cõparantur, ad habitum pertinent: de quo posteriùs dicendũ est.

Hæc omnia ex Cicerone, li. de Inuent.

In victu, siue educatione, considerare oportet, apud quem, & quo more. & cuius arbitratu sit educatus: quos habuerit artium liberalium magistros, quos viuendi praeceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quaestu, artificio sit occupatus, quomodo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quaeritur, seruus sit an liber, pecuniosus an tenuis, priuatus an cum potestate: si cum potestate iure an iniuria, felix, clarus, an contra, quales liberos habeat. Ac si de non viuo quaeretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum. Habitu autem hunc appellamus animi aut corporis constantem, & absolutam aliqua in re perfectionem, ut virtutis aut artis alicuius perceptionem, aut quamlibet scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, sed studio & industria comparatam. Affectio est animi aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio, ut laetitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quae genere in eodem reperiuntur. Studium autem est animi assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluptate occupatio, ut philosophiae, poëticae, geometriae, literarum. Consilium est aliquid faciendi aut non faciendi excogitata ratio. Facta autem & casus, & orationes, tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid modò faciat, quod ipsi accidat, quid dicat: aut quid postea facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usus oratione. Ac personis quidem haec videntur esse attributa: à quibus omnibus argumenta siue ad probandum, siue ad amplificandum duci possunt. Ceterum à personae nomine, quod primo loco posuimus, raro argumenta sumuntur, nisi cum nomen ipsum singulari aliqua ratione personae sit impositum, ut gloriosum Iesu nomen. Item Abraham, Sara, Isaac, Iacob, Israelis, Ioseph, Ioannis, Petri, et similia. At vero à nominibus appellatiuis rectè argumenta ducuntur, & ab aethymologia nominis

minis appellantur. Qui locus diffinitioni proximus est, & inter prioris ordinis locos numeratur. Ex hoc autem loco sic D. Hieron. cum Heliodoro argumatur: Quid facis in turba, qui monachus es? Et ad Nepotianum, Clericus, inquit, interpretetur primò vocabulum suum: & nominis sui diffinitione probata, nitatur esse quod dicitur. Si enim Cleros Graecè, Latine fors dicitur: propterea vocantur clerici, quia vel ipsi sunt de sorte Domini, vel Dominus fors illorum est. A genere hortamur ad virtutis studium, ne videlicet homo à parentum moribus & nobilitate degeneret. Et ab hoc item amplificamus eorum prauitatem, qui ab hac nobilitate degenerarunt: eorumque mores conijcimus, qui à sceleratis parentibus orti sunt. Vnde est illud: Mali corui, malum ouum. Improbis est, quoniam improbis natus parentibus. A natione: Pœnus est, ergo perfidus. Cretensis est, ergo mendax. Cretenses enim (ut Apost. quocumque meminit) semper mendaces, male bestiae, ventres pigri. Daniel quoque ad impudicum senem ait: Semen Canaan & non Iuda, species decepit te. Et per Prophetam Dominus: Radix tua & generatio tua de terra Canaan, Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cetea. Hic ex patria impiorum colligi deprauatos populi mores: quales harum gentium erant. A sexu, probamus foeminarum incōstantiam iuxta illud, Varium & mutabile semper femina. Item affectuum vehementiam. Est enim femina animal vehementer affectibus obnoxium. Vnde est illud Publij Mimi: Aut amat, aut odit mulier: nihil est tertium. A sexu etiā amplificamus mirabilem illam fortitudinem matris septem Machabæorum, & beatitatem Felicitatis ac Symphorose: quae filiorum necem plusquam virili animo tulerunt. Sic D. Cyprianus de foeminis fortiter supplicia perferentibus, Foemina, inquit, torta, viris torquentibus fortior inuenitur. Ab aetate: Ignoscendum, quoniam puer est. Terent. Amauit dum aetas tulit. Consilio valere hunc

Hiero. in Epist.

Ad Tit.

Dan. 13.

Ez. ec. 16.

Cyprian.

credibile est, vel attentum esse ad rem: quoniam senex est. Ab educatione & institutione: Præuus est, quoniam malè educatus, & ab ineunte ætate mala didicit, malis operam dedit magistris, atque ineptis. Ab animi affectione: Cùm sceleratissimus hic semper fuerit, quid mirum, si creditum abiuravit? Huc animi bona referuntur, et vitia. A conditione & fortuna: Huic, quoniam plusculum accessit pecuniæ, sublatis sunt animi. Pauper ubique iacet. Huc pertinet illud Ecclesiastici: Si diues fueris, non eris immunis à delicto. Et illud item eiusdem: Diues locutus est, & omnes tacuerunt, & verbum illius vsq; ad nubes perducent. Pauper locutus est, & dicunt: Quis est hic? A victu: Improbus est, quoniam cum improbis versatur. Sic Salomon: Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis estlicietur. Item, Qui tangit picem, inquinabitur ab ea: & qui communicat superbo, induet superbiam. A studiis: Non est voluptuarius, quoniam literarum studio. A rebus gestis: Mandandum est Pompeio bellum Mithridaticum, quoniam multa bella felicissimè confecit.

Rebus autem & negotijs septem hæc attributa sunt: Res, Causa, Locus, Tempus, Occasio, Modus, Facultates, siue Instrumenta. Res siue negotium est brevis complexio totius negotij: quæ summam continet facti, hoc modo, parentis occisio, patriæ proditio. Causa est, per quam, & quamobrem, & cuius rei causa aliquid factum sit, quaeritur. Quo nomine & efficientem causam, & finem, qui ad opus aggrediendum impulerit, complectimur. Locus etiam, sacer an prophanus, publicus an priuatus, alienus an ipse de quo agitur, locus sit, aut fuerit. Tempus autem est pars quædam ternitatis cum alicuius anni, mensuræ, diurni, nocturniue spatij, certa significatione. Occasio autè est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem, Quare cum tempore hoc differt: nam genere

genere quidem vtrunque idem esse intelligitur, verum in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut aliqua anni parte spectatur: in occasione autem ad spatium temporis quædam faciendi opportunitas intelligitur adiuncta. Modus autè est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit, quaeritur. Eius partes sunt prudètia et imprudètia. Prudètia autè quaeritur ex his, quæ clam, palam, vi, persuasione fecerit. Imprudentia verò in purgationem confertur: cuius partes sunt inscientia, casus, necessitas, & in affectionem animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, & cætera quæ in simili genere versantur. Facultates, aut quibus facilius quid sit, aut sine quibus aliquid confici non potest. In quo genere instrumenta quoq; ponuntur: quibus res facta est. Facultas autem & occasio magnà ad aliquid gerendum opportunitatè præbere solent. Hæ sunt igitur circumstantiæ, quæ personis & negotijs singularibus tribuuntur: à quibus argumenta in propositionibus, quas hypotheses appellari diximus, manant. Quæ alijs nominibus hoc modo breuius designantur. Quis, quid, quamobrem, quando, vbi, quomodo. Quis? vt Græcus, fortis, ignauus, & cætera, quæ personis attributa esse diximus. Quid, vel quale, vel quantum? vt furtum, sacrilegium, honestum, turpe, vtile, nouum, atrox, &c. Quamobrem? odio, ira, spe lucri, &c. Quando? die, nocte, &c. Vbi? in templo, in sylua, &c. Quomodo? palam, gladio, dolo, veneno, laqueo, incantationibus, internuncijs, &c. Præcipuus tamen circumstantiarum vsus in amplificando, & minuendo cernitur. Nulla enim circumstantia est, quæ alicui rei addita, non eam vel amplificet, vel extenuet. Quam rem suo loco propositis exemplis declarabimus: quibus studiosus Concionator intelliget, quantum ex hoc circumstantiarum tractatu frugem colligere poterit.

Ceterum quauis argumenta ad eas quæstiones tra-

*Eccl. 11.
Idem 13.*

Prove. 13.

Eccles. 13.

Cic. 3. de
Orat.

standas, quas hypotheses appellari diximus, ex his circumstantiarum locis, quos modo enumerauimus, ducantur: danda tamen opera est (sicut initio admonuimus) vt hypothesim reducamus ad thesim, hoc est, vt singularem quaestionem ad communem reuocemus, quæ ferè priorem orationis partem occupare solet. A communioribus enim ad minus communia, & à genere in speciem Philosophi descendere docent. Exempli gratia: si amicum aliquem ad Cartusiani instituti professionem adhortari volumus, prius in cõmune de monasticæ vitæ laudibus & commendatione dicemus: deinde ad singulares amici & Cartusiae circumstantias, quæ ad hanc exhortationem conducere videbuntur, veniemus. Sũt enim (vt ait Cic.) ornatisimæ orationes eæ, quæ latissimè vagantur, & à priuata ac singulari controversia se ad vniuersi generis vim explicandam conferunt: vt ij, qui audiunt, natura, & genere, & vniuersa re cognita, de singulis rebus statuere possint. Quod vt facere queat orator excellens, à proprijs personis, & temporibus semper, si potest, auocat cõtrouersiam, & ad vniuersi generis orationem traducit. Vt autem quoties argumenti ratio occasionem nobis præbet, hypothesim reuocamus ad thesim: ita contra nonnunquam thesim desectimus ad hypothesim: vt si quis in vniuersum ab impudicitiae flagitio homines deterrere velit, vbi mala quæ hoc vitium comitantur, exposuerit, poterit ad singulares personarum circumstantias descendere, & quibus eas incommodis afficiat, explicare. Verbi gratia: si homo senex fuerit, si adolescens, si nobilis, si literarum studijs addictus, si officium publicum gerat, si sacris initiatus sit: si foemina fuerit, ac præcipuè si nupta, &c. In his igitur omnibus, quæ sit hoc vitium vnicuiq; harũ personarum foedum atque deforme, ex ipsis personarum circumstantijs sigillatim demonstrare conabimur, hoc modo: si senex fueris,

fueris, canos intuere, qui te continentiae & honestatis admonent: docentque, eam atatem non amatorijs leuitatibus deformandam, sed virtutis & sapientiae studijs decorandam. Si iuuenis, ne committas, vt pulcherrimus iste aetatis flos huius vitij turpitudine maculetur, quodd te captiuum post se trahat, eum ipsa aetate adolefcens ad senectutem vsq; persequatur. Ad hunc modum ceteræ personarum circumstantiae breuius aut longius tractari poterũt.

Deformis argumentorum, atque inprimis de Inductione. Cap. IX.

Vemadmodum res omnes, quæ vel natura, vel arte constant, ex materia & forma compositæ sunt: ita argumentatio, quæ ab arte excogitata est, suam quoque & materiam & formam continet: & materiam quidem argumentum, formam autem argumentationem appellant. Argumentum quippe est inuentum, rei dubiae faciens fidem: argumentatio verò est apta & conueniens argumẽti per orationem explicatio. Quia igitur de fontibus vnde argumenta promuntur, breuiter à nobis dictum est, res ipsa exigere videretur, vt de formis, quibus argumenta ipsa explicanda sunt, differamus. Quauis autem hoc ad elocutionis rationem magis, quàm ad inuentionem spectare videatur, tamen propter vtriusque rei affinitatem & coniunctionem, hoc in loco de illis tractare visum est: similique ratione nonnulla, quæ ad argumentorum dispositionem pertinent, his quoque adijciemus: quo absoluta huius partis doctrina, vbi in loco tradita retineatur,

De his igitur argumentandi formis sic Cicero a-
it: omnis argumentatio aut per inductionem tra-
standa est, aut per ratioeinationem. Inductio est o-
ratio quæ rebus non dubijs captat assensionem e-
ius, quicũ instituta est: quibus assensionibus facit,
vt illi dubia quædam res, propter similitudinẽ earum

Lib. 1. de
Inuent.

Contra I- rerum, quibus assensit, probetur. Extat huius rei ex
dola Gen- emplum apud Cyprianum: quo similitum inductio
sum. ne, Deum esse probat his verbis: Ad diuinum impe-
 rium, etiã de terris mutuemur exemplũ. Quando
 vnquam regni societas aut cum fide cœpit, aut sine
 cruore desijt? Sic Thebanorũ germanitas rupta: sic
 Romanos geminos vnum nõ capit regnũ, quos vnũ
 vteri cepit hospitũ. Pompeius & Cæsar affines fue-
 runt: nec tamẽ necessitudinis fœdus in æmula pote-
 state tenuerunt. Neq; hic tu de homine mireris, cũ
 in hoc omnis natura consentiat. Rex vnus est apib.
 & dux vnus in gregibus, & in armëtis rector vnus:
 multò magis mundi vnus est rector, qui vniuersa
 quæcunq; sunt verbo iubet, ratione dispensat, virtu-
 te consummat. Hactenus Cyprianus. Idem rursus
Serm. de eodem modo argumentatur: Delicata, inquit, iacta
mortalit. tio est, cum periculũ non est: conflictatio in aduer-
 sis, probatio est veritatis. Arbor quæ alta radice fun-
 data est, ventis incumbentibus non mouetur: & na-
 uis quæ forti compage solidata est, pulsatur fluctib.
 nec foratur: & quando arca fruges terit, ventos gra-
 na fortia & robusta contemnunt: inanes paleæ fla-
 tu portante rapiuntur. Hoc eodem modo argumen-
 tamur, cum plura exempla quæ idẽ efficiunt, conge-
 rimus. Sic Mathathias Machabæorum pater morti
2. Mac. 2. proximus, filios suos ad religionis & iustitiæ defen-
 sionem hortatus est, propositis Abrahe, Ioseph, Phi-
 næes, Iosue, Caleb, Davidis, Azaria, Anania, Misac-
 lis, atq; Danielis exemplis. Subiungitque in fine: Et
 ita cogitate per generationem & generationẽ: quia
 omnes qui sperant in eum, non infirmantur.

Syllogismi siue Ratiocinatio. II.

Proxima atque perfectissima argumentãdi for-
 ma syllogismus est: quem Cicero ratiocinatio
 vocat: cuius leges atq; naturam, Dialectica ars (que
 de eo præcipue disserit) plenissimè tradit. Hoc verò
 solũ quod ad institutionẽ nostram pertinet, admo-
 dendũ: quòd cum Dialectici trib. pronũciatis omnẽ
 syllo-

syllogismũ constare dicant, videlicet propositione,
 assumptione & conclusionẽ (quarum duas priores
 maiorem & minore vocant) Rhetores tamen, quo-
 niã probationes propositioni & assumptioni adiũ-
 gunt, quinquepartitã illam faciunt. Quæ tamẽ esse
 quadripartita potest: cũ altera solũ pars eget pro-
 batione. Potest & tripartita esse, cũ neutra eget. Ple-
 nissima tamen est, quæ quinq; partibus cõstat. Cu-
 ius exemplum subijcit Cic. his verbis: Meliùs accurã-
 tur quæ consilio geruntur, quàm quæ sine consilio
 administrãtur. Hanc primam partẽ numerant: eam
 deinceps rationib. varijs approbari putant oportere,
 hoc modo: Domus ea quæ ratione regitur, omni-
 bus instructior est reb. & apparatus, quã ea quæ tem-
 erè & nullo cõsilio administratur. Exercitõ is, cui
 prepositus est sapiens et callidus Imperator, omnib.
 partibus commodiùs regitur, quàm is qui stultitia
 & temeritate alicuius administratur. Eadẽ nauigij
 ratio est. Nam nauis optimè cursum cõsicit ea, quæ
 scientissimo gubernatore vtitur. Cũ propositio sic
 hoc pacto approbata, & duæ partes transferint ratio-
 cinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere ve-
 lis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pa-
 cto. Nihil aut omnium rerũ meliùs, quã omnis mũ-
 dus administratur. Huius assumptionis quarto in lo-
 co aliam porrò inducunt approbationem, hoc mo-
 do: Nam & signorũ ortus & obitus definitum quẽ-
 dam ordinẽ seruant: & annuæ commutationes nõ
 modò quadã ex necessitate semper eodẽ modo fiũt,
 verũ ad vtilitates quoq; rerum omniũ sunt accõ-
 modatę, & diurnę, nocturnęq; vicissitudines nulla
 in re vnquam mutatę, cuiquam nocuerunt. Quæ si-
 gno sunt omnia, non mediocri quodam cõsilio na-
 turam mundi administrari. Quinto inducunt loco
 complexionem eã, quæ aut id infert solũ, quod ex
 omnib. partibus cogitur hoc modo: Cõsilio igitur
 mũdus administratur, aut vnũ in locũ eũ cõduxerit
 breuiter propositionẽ & assumptionem, id adiũgit
 quod

*Lib. 1. de
 Inuent.*

quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod si melius geruntur ea quæ consilio, quam quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus administratur: consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putat esse argumentationem. Hastenus Cicero: qui recto ordine ratiocinationis partes collocavit. Qui tamen ordo non ineleganter sæpè inuertitur, cum ab assumptione cepta ratiocinatione, in propositionem maiorem definit: quæ illationem conclusionis ex assumptione probat. Idque fit, cum propositio generalem sententiam connectit: quam ceu communem locum, tractare copiosè possumus. Verbi gratia: Si quis ad carnis macerationem adhortetur, quod per eam Deo pro admisis sceleribus satisfaciamus, syllogismum hoc modo conficiet. Necesse est, ut Deo pro commissis satisfaciamus: at hoc maximè præstat ieiunium, & carnis maceratio: studiosè igitur ac diligenter hæc virtus à nobis colenda est. Hic ordo rectus est. Potest autem maior illa propositio ad finem referuari, & in locum communem conijci: in quo de satisfactionis necessitate differamus: ut acerbissimas ignis purgatorij penas eua dere possimus. Quarum acerbicatem poterimus ad hoc ipsum amplificare. Quæ propositione latius (si videbitur) tractata, rursus ad priorem conclusionem regrediemur: ut quorsum euagati fuerimus, apertè intelligatur. Ex hoc autem fonte digressiones sæpè oriuntur, quæ orationem splendidiorē faciunt: cum ea quæ singularia sunt, ad communes virtutum & vitiorum locos referimus. Simili ratione cum ad misericordiae opera adhortamur, quam sit Deo misericordiae virtus grata, latè persequi possumus. Quæ quidem sententiam vel antè conclusionem, vel post illam tractare possumus. Sic Dominus in Euangelio, ubi hanc sententiam pronunciauerit, Qui scandalizauerit unum de pusillis istis qui in me credunt, &c. digreditur in locum communem de scandali grauitate

Matt. 18.

te differens: subdit enim. Vt mundo à scandalis. Necesse est enim, ut veniant scandala, & cetera, quæ deinde in hanc sententiam subiecit. Quæ oratio maioris propositio nis vicem gerit. Ex hac enim sententia rectè sequitur conclusio illa initio proposita: nempe, qui scandalizauerit unum de pusillis istis, &c.

Potest autem ratiocinatio breuissima oratione comprehendere: qualis illa: Finem, qui quæris amoris: Cedit amor rebus: res age, tutus eris. Hic omnes syllogismi partes breuissimè comprehensæ sunt. Illud etiam obseruandum, ut Concionator non semper exactam illam Dialecticorum formam, qua in disputationibus uti solent, sequatur. Alium enim habitum, aliamque loquendi figuram popularis argumentatio postulat. Exemplo sit illa nobilis Poetæ ratiocinatio: Credo equidem, nec vana fides ^{Verg.} genus esse Deorum. Hæc propositio sequenti syllogismo probatur. Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille iactatus fatis, quæ bella exhaulta canebat? Maior enim propositio simpliciter prolata est. At cum ad minorè ventum est: exclamat. Heu, quibus ille iactatus fatis, &c. Quanto enim hoc vehementius est, quam si simplici oratione dixisset, Multis ille iactatus fatis, multa bella confecit? Nec etiam necesse est, tres illas partes semper adhibere: nonnunquam enim duabus contenti erimus, quando vna illarum perspicua est, quod Enthymema vocant. Interdum etiam vna constat, quod Epichere- ^{Ambros.} ma appellat. Sic D. Amb. virginis intemeratæ cruciatum in morte filij exaggerans ait: Nec illud virgo solatium habebat, quod alium esset filium paritura. Quo in loco Mariæ nomine Virginem posuit: quod in argumentatione (ut Dialectici loquuntur) medium erat, in quo tota vis argumentationis sita est.

Complexio siue Dilemma. III.

Præter has argumentandi formas, quæ principè inter ceteras locum obtinent, aliæ quoque numerantur, quas quoniã non vulgarem vim & acum habent,

bent, hoc in loco atterere libuit. Est autem Dilectima, in quo vtrunlibet concesseris reprehenditur. Cicero patriam cum Catilina sic agrem inducit: Quam obrere discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar: si falsus, ut tandem aliquando timere desinam: Et in epistola ad Quintum fratrem: Si implacabiles sunt iracundie, summa est acerbitas: si autem exorabiles, summa leuitas. Dictum est autem dilemma, quod ita vtrinque premat, ac urgeat, ut ex altera parte capiat aduersarium: qua de causa cornutus etiam syllogismus vocatur. Sic enim argumentationis cornua in eo disponuntur, ut qui alterum effugerit, in alterum incurrat. Cicero complexionem appellat. Ea si vera est, nunquam reprehenditur: si falsa, duobus modis diluatur, aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Cum viderem (inquit Varro apud Ciceronem) Philosophiam Graecis literis diligentissimè explicatam, existimaui, si qui de nostris eius studio tenerentur, si essent Graecis literis eruditi, Graeca potius, quam nostra lecturos: si autem Graecorum artibus & disciplinis abhorrent, ne haec quidem curaturos, quae sine eruditione Graeca intelligi non possunt. Itaque ea scribere nolui, quae nec indocti intelligere possent, nec docti intelligere curarent. Hoc dilemma deinde Cicero in eum conuertit hoc modo: Imò verò & Latina legent, qui Graeca non poterunt: & qui Graeca poterunt, non contemnent sua. Ad hunc modum Ecclesiastes, Herodem propter Michee vaticinium innocentes pueros iugulare praecipientem, hoc dilemmate conuenire poterit: Dic mihi perfide, an stella nuncianti, & vaticinio Prophetae fidem habes, an non habes? si non habes, ride infana hic hominum commenta & somnia: si verò habes, ut habere te ostendis, quandoquidem Prophetas consulis: quae dementia est, te vilissimum vermiculum diuinæ maiestatis consilia atque decreta infringere velle, & te ipsa diuinitate superiorè facere? Item Cypria, contra Demetrianum.

Qua

Quae est, inquit, haec insatiabilis carnificinae rabies, quae in explebilis libido scruuit? Quin potius elige tibi alterum de duobus: Christianum esse aut est crimen, aut non est: si crimen est, cur non interficis confidentem? si crimen non est, quid persequeris innocentem? Torqueri enim debui, si negarem.

Seres. 1111.

Est & alia argumentationis forma, quam foritè Graeci appellant, quae multas argumentationes acervatim complectitur: vnde & nomen inuenit. Cicero hac forma probat, quod sit honestum, id solū esse bonum. Etenim quicquid sit, quod bonum sit, id expetendum: quod autem expetendum, id certè approbandum: quod verò approbandum, id gratum acceptumque habendum. Ergo etiam dignitas ei tribuenda est. Bonum igitur omne laudabile. Ex quo efficitur, ut quod sit honestum, id sit solū bonum. Haec tenet Cicero. Hoc argumentandi genus Dialectici de primo ad vltimum vocant. Quo D. Hieron. in Epist. ad Heliodorum utitur his verbis: Nemo Propheta in patria sua honorem habet. At ubi honor non est, ibi contemptus est: ubi contemptus, ibi frequens iniuria: ubi autem iniuria, ibi & indignatio: ubi indignatio, ibi quies nulla: ubi quies non est, ibi mensa proposito sapè deducitur: ubi autem per inquietudinem aliquid aufertur ex studio, minus fit ab eo quod tollitur: & ubi minus est, perfectum non potest dici. Ex hac supputatione, illa summa nascitur, monachum perfectum in patria sua esse non posse. Perfectum autem esse nolle, delinquere est. Haec tenet Hieronymus.

Enumeratio siue Expeditio. V.

Est etiam enumeratio, in qua pluribus rebus expostitis, & ceteris infirmatis, vna reliqua necessarid confirmatur, hoc pacto. Necessè est cum constet hominem occisum, inimicitarum causa ab hoc esse occisum, aut merus, aut spei, aut alicuius amici gratia: aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. Nā

sine

Hieron. in
Epist. ad
Heliodor.

sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitia fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum huius aliquem mors illius pertinebat: Reliquum est igitur, ut ab hoc non sit occisus.

Subiectio. VI.

Finitima est enumerationi Subiectio. Quid quid enim enumeratione tractatur, multo elegantius per subiectionem reddi potest. Ea vero est (ut Cornificius ait) cum quaerimus ipsi quid contra nos dici possit: deinde subijcimus id quod dici oportet, hoc modo. Quaero igitur, unde iste tam pecuniosus factus sit? Amplum patrimonium relictum est? At patris bona venierunt? Haereditas aliqua obuenit. Non potest dici: sed etiam a necessarijs omnibus exhaereditatus est. Praemium aliquod ex lite, aut iudicio cepit? Non modo id non fecit, sed etiam in super ipse grandi sponcione victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis, aut isti domi nascitur aurum, aut unde licitum non est, pecunias accepit.

Oforius Episcopus ex diuturna ludæorum captivitate eos à Deo derelictos propter ipsorum perfidiam colligens, hac argumentandi forma acriter & eleganter utitur. Sic enim ait: Quam rem gerunt? quod scelus constant? quae maleficia suscipiunt? propter quae à Deo, quem tam propitium olim habebant, omnino deserantur? Simulachris immolant? Imò eorum contactum perhorrescunt. Commentitios Deos aescunt? At eo nomine, quod Deum colant, efferruntur. Et id verum. Sed moribus immanibus efferrati sunt? At ipsi summam sibi laudis, equitatis, & pietatis assumunt. Quid ergo est? Parumne supplices ad DEVM preces adhibent? Inimò in precibus assidui sunt, nec tamen exaudiuntur. Si igitur nec simulachra colunt, nec vanos Deos inuocant, nec humanum sanguinem fundunt, nec se impiæ fraudis impuritate contaminant: cur illos Deus, quos in fidem suam recepit, tam diuturno tempore ope sua de-

stituit?

stituit? Cur gentem illius numini consecratam, tam diuturnis plagis insequitur? Hactenus ille.

*De Collectione & eius partibus.
Cap. X.*

Inter has autem argumentandi formas collectio praecipue numeratur: utpote quae plenissima argumentatio sit. Ea namque & quid ad probationem assumere debeamus, & quo ordine disponamus, edocet. Quocirca (ut ego quidem sentio) non tam ad elocutionis, quam ad inuentionis ac dispositionis rationem hoc genus argumentationis pertinere videtur: quod res ipsa non obscure declarat. Ea namque quinque partibus constat, videlicet, propositione, ratione, rationis confirmatione, exornatione, complexione, siue conclusionem. Propositio est, per quam ostendimus summam, quid sit, quod probare volumus. Ratio est causa, quae demonstrat id verum esse, quod intendimus breui subiectione. Rationis confirmatio est ea, quae pluribus argumentis corroborat breuiter expositam rationem. Exornatio est, qua utimur rei honestandae & locupletandae causa, confirmata argumentatione. Complexio siue conclusio est, quae concludit, breuiter colligens partes argumentationis. Ex hac distributione apparet, quid oratoria argumentatio supra Dialecticam addat: Dialecticus enim, sola propositione, ratione, & conclusione contentus est: his enim tribus praecipue partibus pugnat, quanuis interdum confirmationes, ex loco praecipue ab auctoritate adijciat. Orator vero confirmationibus & exornationibus praecipue nititur: quorum alterum ad vim, alterum ad ornatum & elegantiam maxime pertinet. Nunc de his quinque partibus singulatim dicamus.

Et quidem de propositione atque ratione, quoniam haec duae partes ad dialecticum praecipue pertinent, hoc in loco dicere superfedeo. De ceteris au-

F tem,

*Lib. 4. ad
Heren.*

*H. Ofor.
lib. 1. de
Sapient.*

tem, quæ orator supra dialecticum, & concionator supra oratorem addit (quoniam hæc propria instituti nostri sunt) paulò fusiùs dicemus.

Confirmatio igitur, qua rationem munimus & stabilimus, à locis externis, quæ extrinseca Dialectici appellant, potissimum peti solet. Cùm enim dialectici tria locorum genera esse statuant: interna quæ ex natura & substantia rei ducuntur: & externa, quæ aliunde extra rem assumuntur: & media, quæ partim à re, partim extra rem posita sunt, rationes quidem à locis internis & medijs frequentius, confirmationes autem ab externis potissimùm ducuntur, nempe à similibus, dissimilibus, repugnantibus exemplis, varijsq; auctorum testimonijs & auctoritatibus. Vt autem erudita sit oratio, his externis locis, quantum cuiusq; facultas suppetit, locupletanda est. Hoc enim eruditæ conciones ab ineruditis potissimùm distant: quòd istæ solis propositionibus & rationibus, quæ à quouis facile inveniuntur, refertæ sunt: illæ verò selectis diuinarum scripturarum, & sanctorum Patrum sententijs & testimonijs illustrantur. Quæ (vt suo loco diximus) multa lectione & assiduo studio paranda, & in locos cõmunes concijcienda sunt: vt quoties causa postulauerit, in prõptu sint. Hos enim locos, multò magis probò, magisq; concionatori necessarios & proprios duco, quàm illos, qui Topica appellantur. Illa enim Topica cùm latissimè pateant, non facilè, quid proposito nostro conueniat, præbent: hi verò re ipsam multò propiùs attingunt.

De Exornatione. I.

Quartam argumentationis oratoricæ partem diximus esse exornationem, siue (vt alij vocant) expositionem. Vtroque enim nomine sic appellata est, quòd in ea totus ferè argumentationis cultus & ornatus sit, & in qua maximè orator artis & ingenij sui vim ostendit. Cæterarum enim partium eloquutio prudentis hominis, exornatio aut non nisi differ-

ti &

ti & eloquentis est. Ea verò præcipuè locum habet, cùm ratio aut confirmatio, aut etiam propositio latentem vim habet, quæ breui oratione explicari nõ potuit: tunc enim prudens orator, vbi quidquid in illa virium aut gratiæ latebat, solerter & acutè penetravit, id auditoribus inspiciendum, & veluti spectandum proponit. Huius rei infinita apud sanctos Doctores exempla reperiuntur: quorum ego nonnulla (quòd res fiat dilucidior) hoc in loco attexere volui. D. Euseb. Emis. de innocentium cæde agens, hanc propositionem sic exornat: Occiduntur, inquit, pro Christo paruuli, pro iustitia moritur innocentia. Hæc propositio est. Sequitur deinde expositio. Quàm beata ætas, quæ necdum Christum potest eloqui, & iam pro Christo meretur interfici: nõ dum opportuna vulneri, & iam idonea passioni. Quàm feliciter nati, quibus in primo nascendi limine æterna vita obuiam venit? Incurrunt quidem inter ipsa principia acceptæ lucis periculũ, & finem salutis: sed de ipso protinus sine capiunt principia æternitatis. Immaturi quidem videntur ad mortem, sed feliciter moriuntur ad vitam. Vixdum degustauerant præsentem, statim transeunt ad futuram. Nondum ingressi infantia cunas, iam perueniunt ad coronas. Rapiuntur quidem à complexibus matrum, sed redduntur gremijs Angelorum. Hactenus ille. Idem etiam hanc illius sententiam: Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis (quorum alterum ad sacram humanitatè, alteri ad diuinitatem refert) hoc modo exornat. Paruulus, inquit, natus est nobis, & filius datus est nobis. Datus est ergo ex diuinitate, natus ex Virgine: natus, qui sentiret occasum, datus, qui nesciret exordium: natus, qui & matrem esset iunior, datus quo nec pater esset antiquior: natus, qui moreretur, datus ex quo vita nasceretur. Ac sic qui erat, datus est: qui non erat, natus est. Illic dominatur, hic humiliatur: sibi regnat, & mihi militat. D. autem Gregor. parabolâ Gregor.

En. l. 11.

F a merca.

mercatoris quærentis bonas margaritas, ad hunc modum & proponit, & exornat: Cœleste regnum negotiatori homini simile dicitur, qui bonas margaritas quærit, sed vnam pretiosam inuenit: quam videlicet inuentam, omnia vendens emit. Hæc propositio est. Sequitur deinde eius exornatio atq; explicatio. Quisquis enim cœlestis vitæ dulcedinem, in quantum possibilitas admittit, perfectè cognouit, ea quæ in terris amauerat, libenter cuncta derelinquit. In comparatione eius vilescunt omnia, deserit habitata, congregata dispergit, inardescit in cœlestibus animus, nihil in terrenis libet, deforme conspicitur quicquid de terrenæ rei placebat specie: quæ sola pretiosæ margaritæ claritas fulget in mente.

Bernard.

His exornationibus D. Gregorius vbiq; scætet: quæ enim semel exposuit, iterû latius explicat: & quicquid in sententia virium latebat, arguta quadam & peculiaris phrasi sua in lucem profert. Sic D. Bernard. in sermone, Gaudete, inquit, in Domino dilectissimi: qui inter continua suæ pietatis beneficia indulget beatum Victorem mundo, cuius multi saluarentur exemplo: iterû dico gaudete, quia sublatus de medio appropinquauit Deo: ut multo plures eius intercessione saluentur. Hic propositio bipartita est: quæ duplicem nobis vtilitatem à sanctis viris manare testatur: nempe suffragij, & exempli. Deinde addit explicationem, quæ id, quod breuiter dictum erat, explicat & exornat his verbis: In terris visus est, ut esset exemplo: in cœlum leuatus est, ut sit patrocinio. Hic informauit ad vitam, illic inuitat ad gloriam: factus est mediator ad regnum, qui fuit incitator ad opus. Hæstenus Bern. Sic etiam D. Cyprianus, dum exemplo viduæ Sareptanæ, quæ Heliam modica farinula paut, nos ad eleemosynam inuitat, eam huic exemplo addit explicationem. Nec Helix cibum petenti obtemperare illa dubitauit, aut Helix, si lios mater in fame & egestate præposuit: nec de abundantia portio, sed de modico totum datur: & esurientibus

bus liberis, alter prius pascitur, nec in penuriâ & fame cibis, antequam misericordia cogitatur: ut dū in opere salutari carnaliter vita contemnitur, spiritualiter anima reseruetur. Et illa nondum Christū sciebat, nondum præcepta eius audierat, non cruce & passione eius redempta cibum & potum pro sanguine rependebat: ut ex hoc appareat, quantum in Ecclesia peccet, qui se & filios Christo anteponeus, diuitias suas seruat, nec patrimonium copiosum cū indigentium paupertate cōmunicat. Hoc exemplū ostendit, quoniam modo exempla, vel similia, quæ à minori vel maiori ducuntur, exornare & amplificare debeamus: dum per contentionem imparitas rerum & circumstantiarū explicatur: ut quanta sit in argumento vis, apertius intelligatur. Subiecta elegantissimum aliud ex vita beati Eduardi Regis exemplum: qui virginitatis florem simul cū sanctissima vxore, ad finē vsq; vitæ incorruptum conseruauit. Sic enim in eius vita ab Arrhenualo monacho & abbate scripta legimus: Conuenientes igitur in vnum, Rex & Regina de castitate seruanda paciscuntur: nec huic fidei alium, quā Deum testem æstimant adhibendum. Hæc velut propositio est, quæ rē simpliciter, breuiterq; exponit. Sequitur deinde expolitio, quæ eam eleganter amplificat & exornat his verbis: Fit illa coniunx mente, non carne: ille maritus mente, non opere. Perseuerat inter eos, sine actu coniugali coniugalis affectus, & sine defloratione virginitatis, castæ dilectionis amplexus. Diligitur ille, sed non corrumpitur: diligitur illa, nec tangitur: & quasi noua quædam Abitāg Regem calefacit amo. re, sed non dissoluit libidine: mulet obsequijs, sed desiderijs non emollit.

Illud autem hoc in loco admonendū puto, ut cū argutas, breuesq; vel sacrarum literarum, vel sancto-rem Patrum, & Philosophorum sententias adducimus, quæ multa breui comprehendant, demus operam, ut ea nos in lucem eruamus, & auditoribus velut

ſpectanda proponamus. Quæ res ad hoc genus exor-
nationis pertinet. Huius generis eſt illa D. Bernardi
ſententia: Væ his, qui vocatur ad opera fortium, &
non aluntur cibo fortium. Idemq; de Sponſa inni-
xa ſupra dilectum ſuum ait: Fruſtra nititur, ſi non
innititur. Item Seneca: Qui deſiderium clauſit, cum
ipſo Ioue de felicitate contendat. Hæ ſententia, a-
liæq; ſimiles, multa, eademq; obſeruatione digniſ-
ſima paucis comprehendunt: quarum vim Ecclē-
ſiaſtes & diligenter inſpicere & ponderare, ac dein-
de in lucē edere & proferre debet: quod quidem ad
hoc genus expolitionis pertinet. Quod tamē nemo
facile aſſequetur, niſi ad hoc ingenij acumine, & di-
ligenti rei indagine atq; conſideratione iuuetur.

Hæc à me tam multis exemplis expoſita ſunt, vt
Concionator vim, & (vt ita dicam) fecunditatem
ſententiarum acutè perſpiciens, eam ve bis eruere
& explicare norit. Sunt enim quidam adeò ſteriles
atque ieiuni (quos Rhetores aridos appellant) qui
res non oratorio, ſed dialectico more, ſimplicibus
verbis, ſine vlla amplificatione enunciant. Quæ res
ad ſcholas magis & munus diſputandi, quàm con-
cionandi accommodata eſt. Aliter enim in ſcholis a-
pud viros doctos, aliter in concione apud popu-
lum agendum eſt. Alij contrà, dum hoc vitium fu-
gere ſtudent, rem eandem alijs verbis idem ſignifi-
cantibus, ſine vlla figurarum aut ſententiarum va-
rietate enunciant: quæ res oſtentationi magis,
quàm vtilitati ſeruit. Si quis enim exempla, quæ
propoſuimus, attentius conſideret, facile deprehen-
det in his exornationibus, rem quidem eandem nõ
tam alijs verbis, quàm alijs ſententijs & figuris ex-
plicari. Alij verò multò ſædiùs atque ſatiſidioſiùs
eandem ſententiam eiſdem verbis frequenter repe-
runt: quod vitium Rhetores tautologiam appel-
lant: nec his in mentem venit, quòd vulgo dici ſo-
let, Crambe bis poſita mors.

Exornationem ſequitur concluſio, quæ quando
ſit

ſit ad ieienda, dicentis iudicio relinquitur. Non e-
nim ſemper neceſſaria eſt, niſi cum longiùs oratio
vagata fuerit: tunc enim velut in viam reducere au-
ditores oportet, & totius argumentationis ſummã,
quàm breuiſſimè fieri poterit, complecti, ne ſi lon-
ga id oratione fiat, auditorum aures eiſdem ſapè re-
petitis obtundamus.

*De effectibus per totum corpus argumentationis,
atque adeò per totam orationem
aſpergendis. Cap. XI.*

Venadmodum autem orator ſuprà dia-
lecticum duas partes, nempe confir-
mationem & exornationem addit (quibus
potiſſimum tota eius argumentationis
vis & elegancia continetur) ſic Ecclēſia-
ſtes duas item ſuprà oratorē addit: nempe affectus
& accommodationem, ſiue ad ſingularia deſcen-
ſum. Liceat enim mihi his vti nominibus. Quan-
uis enim Rhetor per totius cauſæ corpus aſpergi af-
fectus, vbiunq; rei magnitudo poſtulauerit, præci-
piat: hoc tamen ſingulari ratione ad Ecclēſiaſtem
pertinet: cuius præcipuū munus potius in mouen-
dis, quàm docendis auditorū animis poſitum eſt: eū
homines magis peccent affectu corrupto, quàm ig-
norantia veri. Affectus autē prauī, velut clauus cla-
uo, contrarijs affectibus pellendi ſunt. Cùm ſint autē
duplices affectus, mites ſcilicet & acres (quos Græci
Ithi & Pathi nuncupant) vtriq; pro rerum, quæ di-
cuntur, natura concitandi ſunt. Vbiunq; enim ali-
quid in ſuo genere magnum, hoc eſt, vel maximè
miferabile, vel admirabile, vel deſtabile, vel indi-
gnum, vel etiam periculofum eſſe, fuerit argumēta-
tione, vel quauis alia ratione comprobatum, tunc
affectus, quos ipſa rei natura exigit, mouendi ſunt.

Exempli cauta. Cùm Maria Moyſi foror, inſig-
ne illud miraculum, quo pateſcēta maria, iter tutum
populo Dei ab Aegypto egredienti præbuerunt,

commemorasset, sic erga Deum pio affectu concitatur: Quis similis tui in fortibus Domine, quis similis tui? Magnificus in sanctitate, terribilis atq; laudabilis, & faciens mirabilia. Verū hoc ad affectus pertinet mitiores. Vehementiūs tamen ex eodē miraculo Abacuc Propheta asurgit: qui vbi dixisset, Viam fecisti in mari equis tuis in luto aquarū multarū, in clamat protinus: Audiui, & conturbatus est venter meus: à voce cōtremuerunt labia mea. Magnum enim animi sui timorē, maximamq; huius tantę rei admirationē, stuporemq; his verbis testatus est. Sic etiā vbi immentā Seruatoris nostri benignitatem exposuimus, qui pro hominibus, quos in se ingratos & sceleratos expertus fuerat, terras inuisere, humanam formā induere, seq; in sacrificiū pro omnibus offerre constituit, vt Patris nymen eis propitiū redderet, illosq; iā mortī sempiternę destinatos, in vitam sempiternā reuocaret: vbi hæc, in quā, ampla oratione exposuimus, sic amoris & grati animi affectus excitamus. Hęc igitur benignitas Dei animaduersa, non amoris incendiū concitabit? nō animos ardore pietatis inflāmbit? non omnia vitę pericula adire compellet, vt charitatem sanguinis profusione ostensam, sanguinis effusione pensemus? An non hoc Apostolus insinauit, cū ait, Caritas Christi vrget nos? Hoc est, tanta vis Dominicę charitatis non modò excitat & suadet, sed impellit & vrget, & vim obduratis etiam mentibus infert: vt si amare pigebat, redamare sic amantem non pigeat. Quis enim tam ferreus est, cuius precordia hæc tanta vis dilectionis non molliat? Sed hi affectus mitiores. Multò tamen acriores illi, in quos idē Apostolus eiusdem beneficii magnitudine proposita exarsit, cū ait: Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculū, an gladius? Certus sum, quòd neq; mors, neq; vita, & cætera, quę sequuntur: quę certè admirabilem Apostolicę charitatis vim & ardorem pari verborum

borum acrimonia & asseueratione præferunt. Ne que minori affectu, quanuis in dissimili causa Hieremias, post expositum idololatrię peccatū, ipsum Dominum (quod est multò acrius) inducit loquentem: Ostupescite cœli super hoc, & portę eius desolamini vehementer. Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontē aquę viuę, &c. Neq; minus Moses in Cant. exarsit, cū ait: Generatio praua atq; peuerfa! hæc cine reddis Domino popule stulte & insipiens? Nōne ipse est pater tuus, qui posedit, & fecit, & creauit te? Et iterum: Gens absque consilio, & sine prudentia est. Vtinam saperent & intelligerent, ac nouissima prouiderent. Sed commodissimum huius rei exemplum extat primo de Sapi. lib. in quo Olorius Episcopus, post nefarium illud scelus, quod Iudæi in Christi Domini morte commiserunt, expositum & amplificatum, sic in indignationis affectus erumpit: Omnia crimina odij, inuidia, crudelitatis, immanitatis, & impietatis, nō dico, quę in homines concipi, sed quę in Deum ipsum ab hominibus audacissimis & profligatissimis committi possunt, vnum in locum collata, minime partem aliquam tā infandi sceleris consequerur. Si muta elementa loqui possent, scelestissimi facinoris crimen illis intenderent: quòd interitum rerum omnium moderatori, per quem elementa consistunt, attulerint. Cœlum cōtra illos testimonium diceret, quorum scelere factum est, vt in tenebris & caligine versarerur. Terra illos immani scelere damnaret, quę motibus horrendis, quantum facinus ab impijs hominibus in Christi nece commissum fuisset, indicauit. Mare gentem rebellem & immanem fluctibus obrueret, quòd viderit illius Domini maiestatem contemni, cuius imperio id in omni turbi da tempestate obediuit. Hactenus ille.

D. verò Cypria. serm. de Eleemosina, proposita illa Domini sententia, Respicite volatilia cœli, quę non serunt, neque metunt: contra auaros & inhu-

Olorius
Episcopus.

Cyprian.

manos his verbis incandescit: Volucres Deus pascit, & passeribus alimenta diurna præstantur, & quibus nullus diuinæ rei sensus est, eis nec potus, nec cibus deest. Tu Christiano, tu Dei seruo, tu operibus bonis dedito, tu Domino suo charo aliquid putas de futurum? Nisi si putas, quia qui Christum pascit, à Christo ipse non pascitur: aut eis terrena deerunt, quibus cœlestia & diuina tribuuntur. Vnde hæc incredula cogitatio? & vnde impia & sacrilega ista menditatio? Quid facit in domo fidei perfidum pectus? Quid? qui Christo omnino non credit, appellatur & dicitur Christianus? Et mox: Quid tibi, inquit, istis ineptis & stultis cogitationibus plaudis, quasi meru & sollicitudine futurorum ab operibus retarderis? quid umbras & præstigias quasdam vanæ excusationis obtendis? Confite te imò, quæ vera sunt: & quia scientes non potes fallere, secreta & abdita mentis exprime. Obsederunt animum tuum sterilitatis tenebræ: & recedente inde lumine veritatis, carnale pectus alta & profunda auaritiæ caligo cæcauit: pecuniæ tuæ captiuus & seruus es: catenis cupiditatis & vinculis alligatus es, & quem iam soluerat Christus, denuò vinctus es. Seruas pecuniã, quæ te seruata non seruat: patrimonium cumulas, quod te pondere suo onerat, nec meministi quid Deus responderit diuiti, exuberantiũ fructuum copiã stulta exultatione iactanti: stulte, inquit, hac nocte expositulatur anima tua à te: quæ ergo præparasti, cuius erit? Quid diuitijs tuis solus incubas? quid in penã tuam patrimonij tui pondus exaggeras, vt quò locupletior seculo fueris, pauperior Deo fias? Idem de habitu virginũ propofita illa Domini apud Isaiam formidanda sententia: Pro eo quòd eleuatae sunt filiarum Sion, & ambulauerunt extento collo: sic aduersus corruptũ virginum ornatũ insurgit: Exaltatae de habitu (inquit) ceciderunt, cõptæ turpitudinem sediditæ. que meruerunt: serico & purpura indute, Christum inducere non possunt: auro & margaritis, & moni-

Isaie. 3.

Cyprian. Tract. 2. de habitu Virg.

libus adornatae, ornamenta corporis & pectoris perdidit. Quis non id excretur & fugiat, quod alijs fuerit exitio? Quis id appetat & assumat, quod ad necem alterius pro gladio fuerit & telo? Si hausto poculo moreretur ille, qui biberat, venenum scires esse quod ille potauit. Si accepto cibo, qui acceperat interiret, scires esse letale, quod acceptum potuit occidere: nec ederes inde, nec biberes, vnde interisse alios antè conspiceres, Nunc quanta ignorantia veri est animi, quanta dementia, id velle, quòd & nocuerit semper & noceat? & putare, quòd inde ipse non pereas, vnde alios perisse cognoscas? & car. quæ in hanc sententiam ibidem sequuntur, Hactenus Cyprian.

Hac igitur ratione nos, vbi vel letalis peccati grauitatem, vel suppliciorum, quæ in gehenna damnati patiuntur, atrocitatem & aternitatem amplifi cauerimus, vehementer aduersus eos incandescere poterimus, qui tam facile, sine vllò mordentis conscientia stimulo, tot letalia crimina pro rebus nihil committunt. Qui planè licet non verbis, tamè operibus ipsis & moribus testari videntur, se neq; diuinae iustitiæ seueritate commoueri, nec magnifica Dei promissã aestimare: imò ea pro nihilo ducere, atq; rerũ omnium Domino quodãmodo dicere: Neq; tuam Domine gratiã & amicitiam, & paternam curam & providentiã, quam mihi in præsentì vita offeris, magnificatio: nec cœlestẽ hereditatẽ, quam in futura mihi polliceris, accipio. Tuatibi dona habeto, & cui volueris donato: Ego enim momentaneam carnis voluptatẽ, aut exiguum pecuniæ lucrũ omnibus istis tuis promissis, & sanguini etiã a te in cruce profuso, antepono. Quid igitur hoc contemptu & mentis cecitate horribilius? quid execrabilius? An sensũ vllum habere existimandi sunt, qui in tam horrendam cecitatis noctem inciderunt? Hoc igitur modo postrei alicuius magnitudinẽ argumentis probatã aut amplificatã excandescere, & auditorũ affectus

incau.

92 DE RAT. CONCIONANDI

incendere, pro rerū de quibus agimus natura valēbimus. Quam rem (quoniam est in dicendo potentissima) Quintilianus de ratione mouendi affectus differens, commendat his verbis. Hūc igitur incumbat orator, hoc opus eius, hic labor est: sine quo cetera nuda, ieiuna, infirma, & ingrata sunt. Ad eō, ut velut spiritus operis huius, atque animus est in affectibus commouendis. Hęc ille. Quod si agentibus in foro causas hoc officium tantoperē commendatur, cum tamē in quibusdam benē institutis ciuitatibus sine proœmio, & sine affectibus oratores dicere iuberētur: quid de concionatore dicendum, cuius vel solum, vel præcipuum munus est, auditorum animos commouere, & ad timorē Domini, peccati odium, mundi contemptum, & cœlestium rerum amorem, ceterosq; pios affectus auditorum animos inflāmare? Quomodo autem hoc fieri debeat, sequenti libro (in quo de amplificandi ratione, & affectibus concitandis agendum nobis est) paulō latius explicabimus.

De Accommodatione, siue ad singularia descensu. Cap. XII.

ALteram verō Concionatoris partem, accommodationem, siue ad singularia descensum appellare volui: quod eius proprium sit, vbi aliqua moralis sententia generatim definita & probata est, ad singulares virtutum aut vitiorū actiones descendere: ad illas exhortantes, & ab his deterretes. Hic enim (vt antē docuimus) totius concionis scopus est, ad quem omnia referenda sunt. Cū enim moralis doctrinæ finis nō speculatio sed actio sit, quæ circa singularia opera versatur, debet vtique is, qui vtiliter doctrinā hanc tractare velit, quæcumq; hac de re in commune dixerit, ad singulares actiones accommodare. Hinc apud Isaiam Dominus, cū grauissimis verbis Iudæorū prauitatem & impietatem accusasset, & futuram regni vastitatem prænucciasset, quid illis faciendum esset,

esset,

esset, quō infensum sibi numen placarent, subiungit his verbis: Lauamini, mundi estote: Auferite malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Quiescite agere peruersè: discite benefacere. Querite iudiciū, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam: & venite, & arguite me, dicit Dominus. Iam verō magister cœlestis hoc idem in Euāgelio facit: vbi enim multa de formidabili iudicij die prænucciasset, ex ijs quæ dixit, salutaria proutinus documenta intulit his verbis: Attendite autē vobis, ne fortē grauentur corda vestra in crapula & ebrietate, & curis huius vitæ, & superueniat in vos repentina dies illa: tãquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ. Vigilate itaq; omni tempore orantes, vt digni habeamini sugere ista omnia, quæ futura sunt, & stare ante siliū hominis. Ad hunc quoque modum regius Propheta, vbi potentiam & iusticiam regni Christi exposuisset, eam sententiam ad vitæ institutionem transfudit, dicens: Et nūc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram: seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, &c. D. autem Greg. locum illum beati Iob enarrans: Si fructus terræ comedi absque pecunia, propositionem, exornationem, & accommodationem breuiter his verbis complexus est: Fructus terræ absque pecunia comedere, est ex Ecclesia quidem sumptus accipere, sed eidem Ecclesiæ prædicationis pretium non præbere. Terræ igitur fructus absq; pecunia comedit, qui Ecclesiæ commoda ad vsum corporis percipit, sed exhortationis ministeriū non impendit. Quid ad hoc nos pastores dicimus, qui aduentum districti iudicis præcurrentes, officium quide præconis suscepimus, sed alimenta Ecclesiastica muti manducamus. Sed hæc breuiter dicta sunt. Nos in concione quadā paulo fusiis locum illum Ioan 6. Hoc enim dicebat tentans eum, latius persequuti sumus. Vbi autē docuimus tentationes à Deo permitti, cū ob varias cau-

sas, tum

Gregor.

Domi. 4.
Quadra.

fas, tum vel maximè, vt homines firmitatem vel infirmitatem suam agnoscerent, sic intulimus. Perfecta enim virtus est, quæ tentata non conuicit, quæ laessita non vincitur, quæ nec secundis rebus effertur, nec angustiis contrahitur: quæque tam firmas in anima radices egit, vt quemadmodum ignis vehementi aura exagitatus, adeò nō extinguitur, vt magis etiam accendatur: ita ipsa, multis modis impugnata, non modò victa, non succumbit, sed etiam (vt quidam eleganter dixit) inflicto vulnere virescit. Ex hac autem doctrina, quæ vera, quæ falsa, quæ consummata, quæ imperfecta virtus sit, coniectura colligere licet. Itaque non est perfectè pudica mulier, quæ à nemine impetita pudicitiam retinet: sed quæ multis modis tentata, illibatum & integrum conseruat pudorem. Non est item perfectè mansuetus, qui nulla laessitus contumelia non irascitur: sed qui conuictijs affectus, nihil acerbum respōdet. Non est perfectè humilis, qui honores non appetit: sed qui sublatis etiam & ereptis non indignatur. Non est perfectè patiens, cui ad votum omnia cedunt: sed qui in medijs calamitatibus positus, cum Propheta dicere potest: Probatli Domine cor meum, & visitasti nocte, & cetera. Non est perfectè obediens, qui nullum inobedientiæ crimen admittit: sed qui propria voluntate & iudicio reluctante, alienum sequitur imperium atque iudicium. Hoc exemplo apertè liquet, quantum lucis & utilitatis doctrinæ adijciatur, cum ad hæc singularia descenditur. Hac enim ratione, qui audiunt, seipfos explorare sciunt, & quid de seipfis sentire debeant, iudicare.

Illud etiam hoc in loco admonendus concionator est, vt non solum peracta argumentatione ad hanc singularium rerum enumerationem descendat: sed frequenter etiam aliàs, vbicumque se illi occasio docendi obtulerit. Quicumque enim verè & ex animo prodesse ceteris student, hanc præcipuè docendi

docendi rationem sequi debent. Sic Paulus doctor gentium multa virtutum officia in Epistolis suis fidelibus commendat. Quam multa enim ad Romanos, cap. 12. congerit, cum ait: Obsecro vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, & cetera, quæ vsque ad finem capitis sequuntur. Quæ vir diuinus humanæ eloquentiæ expertus, tanta eloquentia persequitur, totque sententiarum & verborum luminibus exornat, vt nihil nec vberius, nec elegantius dici potuisse videatur. Sed ne exemplis omnia ex sacris literis petamus, duo adijciam ex vna D. Eusebii Emisii homilia. Illum namque Evangelicæ lectionis locum, quo Magi per aliam viam, in regionem suam reuersi memorantur, explanans, sic ad singulares actiones accommodat. Illud quoque, quod per aliam viam regressi sunt, intelligamus utilitati ac salutis nostræ peculiaritè conuenire. Viæ enim immutatio, vitæ intelligitur emendatio. Nos ergo per alias incedimus vias, quando veterem abnegamus hominem, quando superbiam suscepta humilitate deponimus, quando ad patientiam ab iracundia mentem deflectimus, quando veteres voluptates, & consuetudines pristinæ, ac desideria antiqua damnamus. Ad viam vtique aliam de errore transimus, quando vniuersas concupiscentias honestatis ac paupertatis amore calcamus: quando castitate luxuriam subiugamus, sinistras semitas relinquentes, dextro tramite iter spiritale conficimus. Hæc ille. Et paulò inferiùs, cum nos ad CHRISTI imitationem, & vias eius sequendas hortatur, sic rem vniuersam in partes distribuit. Certum est, inquit, quia Christi carpmus vias, cum elicio itinere terreno, iter spiritale conficimus: quando obedientia & humilitas, mentis gubernaculum moderantur: quando terrenis cupiditatibus repudiatis, spes futurorum illuminatam occupat mentem: quando illam bonorum

*Homil.
Eusebii*

corle

cœlestiâ pulchritudinem cordis ima suspirant. Per salutiferas gradimur vias, quando anima, damnatis omnibus præsentium rerum voluptatibus, id potius cogitat, quando se positura sit tabernaculum corporis sui, rursumq; illud resurrectionis tempore receptura: vt cum eodem recipiat prout gessit, siue bonum siue malum.

Videbor cuiquam fortassè longior in hac admonitione fuisse: desinet tamen mirari quisquis cōcionatorum officium, & quorundam ex ipsis abusum considerauerit. Molestissimè enim fero, nonnullos ita muneris & instituti sui oblitos, vt nihil minùs agant, quàm quod ex præscripto sibi munere agere tenentur. Cùm enim hoc sit concionatori propositum, vt quæcunq; dicit, ad animarum salutem, ad ea figandos hominum mores, ad virtutis præcepta tradenda, ad mundi contemptum, ad diuini numinis timorem pariter & amorem, cæteraque his similia dirigere debeat, quidam per res otiosas & superuacaneas ita vagantur, vt miseri auditores, qui eò confluxerant, quò salutarem aliquam doctrinam haurirent, aridi prorsus atq; ieiuni à concione redeant. Quis autem ferat medicum, cui æger commendatus est, aliud agere, & officij sui curam negligere? Quisquis igitur aptè dicere, & officio suo satisfacere cupit, instar periti sagittatoris nusquam oculos à ministerij sui scopo desleat, vt ad illam totam orationis suæ vim dirigat. Itaq; vt cementarij nunquam vel vnum lapidem in ædificio collocât, quin statim amulsum & regulam adhibeant, qua rectè an seculus collocatus sit, explorent: ita fidelis ac prudens diuini verbi dispensator, quæcunq; dicere instituit, ad hanc regulam expendere debet. Itaque cùm aliquid ad dicendum excogitauit, à seipso inquirat: quid hoc ad animarum salutem? quid ad bonos mores componendos? quid ad vitam hominum rectis institutis moderandam? Quòd si ad hoc minus pertinet, quilibet illud sibi subtiliter & acutè excogitatum videatur.

Bimil.

rur: rectè sapit, nec se populo venditare cupit, tanquam otiosum, & ab instituto suo alienum repudiabit. Sed operæpretium tamen me facturum puto, si omnia ea, quæ ad orationem suam Ecclesiastes accommodare, atque desletere debeat, hoc in loco, velut in tabella quadam spectanda proposuero.

I.

Vbi concionator suggestum conscenderit, & circumfusam ex eo turbam fuerit contemplatus, proponat sibi in animo, illam esse ægrotorum multitudinem, qui piscinam olim circumfistebant, vt à morbis suis liberarentur: se verò velut Angelum esse cœlitis missum, qui varijs diuini verbi medicamentis non vnum aliquem, sed omnes qui adsunt, sanare studet. Fingat igitur animo multos ibi esse claudos, qui viam quidem veritatis agnoscat, inertia tamen & lægore animi, ac laboris metu deterriti, per eam ingredi detrectent. Alios verò esse aridos, qui nullum deuotionis, nullum humanitatis & misericordiæ succum habeant. Alios autem cæcos, qui nulla diuinarum rerum cogitiōe illuminati, in tenebris ambulent, & passim offendant. Sunt & alia his finitima vitia, quæ pius concionator sæpè lamentatur. Cernit enim alios auaritiæ & ambitionis facibus inflammari: qui videlicet pecuniam, & inanes seculi honores pro Deo colunt: alios liuore & inuidia cõturbescere: alios fraterno odio, & vindictæ cupiditate æstuare: alios superbiæ spiritu efferti, cæterosque præ se ipsis fastidire atque despiciere: alios libidinis concupiscentia vri: alios ira præcipientes ferri, cæterosque aut conuictijs & maledictis infectari, aut diris omnibus deuouere: alios contra seruili animo blâdiri, & turpiter maioribus adulari: alios, qui animas suas venales habent, quas pro rebus nihili sub Dæmonis & peccati iugum mittunt. Quid, verò illos referã, qui fluxum cogitationum & affectuum quodammodo patiuntur, qui nullum eius obicem

G.

ponunt.

ponunt, neque vllum iusti & iniusti delectum habent? Quid illos commemorem, qui eodem (vt ita dixerim) fluxu in oculis & lingua laborant: qui videlicet nullam oculis custodiã, nullum linguæ frænum adhibent: sed quicquid illis in buccam venerit, effutiunt: & quicquid vident, concupiscunt: Quid illos, qui paralyfis morbo dissoluti, ad omnia spiritalia atque diuina adedò insensibiles effecti sunt, vt non modo sine vllò doloris sensu peccēt, sed lætentur etiam cùm malefecerint, & exultent in rebus pessimis? Quid illos quorum Deus venter est: qui omnia vitæ studia ad corporis indulgentiam & voluptatem referunt, nullamque aut animæ suæ, aut futuræ vitæ rationem habent, perinde atque omnia simul cum vita finirentur, nullamque futurorum spem habent? Adde his etiam sex illa scelera, quæ odit Dominus, & septimum quod detestatur anima eius: nempe oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, proferentem mendacia, testem fallacē, & eum qui seminat discordias inter fratres. Sed in his ferè omnibus aduersus homines delinquimus. Quid verò illa, quantò atrociora, quæ aduersus caelestem Patrem committimus: quem supra omnia diligere, in quo spem omnem & felicitatem nostram collocare, cuius mandatis obedire, cuius sanctum nomen venerari, quem rebus omnibus anteferre, cui immortales pro innumeris eius in nos beneficijs gratias agere, quem in ore & corde semper habere, ac de eo dies necesseque cogitare deberemus? Quàm longè autem Christianorum multi ab hoc officiorum obsequio distant, qui (vt Apostolus ait) sine Deo in hoc mundo vitam agere videntur? His igitur morbis reputet Ecclesiastes plerosque eorum qui illum audiunt, laborare: qui omnes sunt ad mortem, & mortem quidem sempiternam. Quid ergo indignius, quàm cum, qui tot tantisque

tiisque malis curandis destinatus sit, per aëra quodammodo volitatem muscas venari, & aliud agere, quo tempore tantis malis salutarem opem ferre deberet?

Quia verò ad medicum spectat, non solum morbos curare, sed integris etiam tuendæ sanitatis præcepta dare, in hoc quoque Ecclesiastes medici curam & solertiam imitabitur: præsertim cùm non satis ad perfectam iustitiam sit a malo declinare, nisi bonum facias. Vbi ergo à malis deterrueris, ad bona quoque opera, hoc est, ad omnia virtutum officia exhortari debet: maximè cùm vitia aduersarum virtutum actionibus superada sint. Ad ea verò præcipuè stimulare debebit, quæ præterquam quòd virtutes egregiè sunt, ad aliarum quoque virtutum studia plurimum iuuant. In hoc autem genere primas tenent assiduum præcandi officium, Dominicę passionis, cæterorumque diuinorum beneficiorum sedula meditatio, sacramentorum frequentior usus, deuota piorum librorum lectio, affectuum cohibitio, diligens ac sollicita cordis custodia, carnis castigatio, externorum sensuum, ac præcipuè oculorum & linguæ moderatio, & omnia misericordię & humanitatis opera, siue quæ corporibus, siue quæ animabus proximorum impendimus. Postremo, Ecclesiastes exemplo Pauli omnibus omnia fieri, & in omnes se formas velut alter Protheus transformare debet, vt omnes faciat saluos. Alios enim terere, alios in spem allicere, alios consolari studeat (qui videlicet varijs calamitatibus & æri umnis premuntur: cùm omnia, quæ scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sint: vt per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus) stantes cõfirmet, lapsos erigat, pusillanimes confortet, currentibus calcem addat, obfirmatos in sceleribus suis diuini iudicij metu perterreat, & singulis quibusque conuenientia salutis medicamenta adhibeat. Deinde verò ad varios hominum status atque fortunas, varisque vitæ officia iuchmanda oratio est.

Quod quidem Apostolus in fine Epistolarū suarum facere solet, cum dominis & seruis, parentibus & filiis, viris & vxoribus, viduis atque diuitibus huius seculi, quid quisque in statu suo facere debeat, sollicitè præscribit. Quod etiam Ioannes Baptista fecit dum omnibus ad se confluentibus, pro cuiusq; personæ conditione, variè tradidit præcepta viuendi. Ad hæc igitur & his similia, quæcunque dicimus, flectere debemus: si piè, fideliter, atque prudenter cælestis doctrinæ panem esurientibus frangere, non populi plausum captare volumus. Nec tamen sic dicenti salutaris plausus deerit. Multis namque experimentis constat, nulla magis re populum capi, nullamq; attentius audire, quàm quæ vulneribus suis curandis accommodata est.

*De Sententiarum & Epiphonematum ornamentis,
Cap. XIII.*

Sententiæ & Epiphonemata inter varia elocutionis ornamenta nuntantur. Quæ tamen, quoniam cum inueniendi ratione maximè coniuncta sunt, hoc in loco ascribere libuit: præsertim quòd quemadmodum affectus & accommodationes argumentationi oratoricæ adiunximus, & velut partes eius fecimus: ita & sententiæ & epiphonemata cum ipsa argumentatione frequenter commiscuntur. Quod tamen ornamentum genus, qui breuitati nimium student, negligere solent: qui nesciunt quantam non modò decoris, sed etiam vtilitatis partem orationi detrahant. Hac autem in re mihi etiam concionator ab oratore distare videtur: quòd hic rariò & verecundè admodum his ornamenti vtitur (nemagis vitam hominum instituire, quàm causam agere videatur) concionator autem, cum non causas agat, sed mores hominum instituat, his duabus orationis virtutibus maximè vtitur: idque aded, vt sanctorum Euangeliorum enarrationes in hac præ-

cipuè repositæ sint: vt ubicunque occasio tulerit, sententiæ & epiphonemata eruamus: quibus mores & vitam hominum instituiamus: quas cum varijs Scripturarum, & sanctorum Patrum testimonijs confirmamus, plenam concionem efficimus. Quominus mirandum est, si nos hisce duabus virtutibus magis, quàm oratores vtamur, easque inter inuentionis præcepta numeremus.

Sententia autem est oratio sumpta de vita: quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breuiter ostendit, hoc modo: Difficile est primùm virtutem reuereri, qui semper secunda fortuna sit vsus. Item, Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Item, Egens æquè est is, qui non satis habet, & is cui nihil satis potest esse. Item, Optima viuendi ratio est eligenda, eam iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiæ simplices non sunt improbandæ: proptereà quòd habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis: hoc modo: Omnes benè viuendi rationes in virtute sunt collocandæ: proptereà quòd sola virtus in sua potestate est: omnia, præter eam, subiecta sunt fortunæ dominationi. Item, Qui fortunis alicuius inducti, amicitiam eius sequuti sunt, hi simulac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cùm enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ duplices efferuntur, vel sine ratione, vel cum ratione. Sine ratione, hoc modo: Erant, qui in prosperis rebus omnes imperus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. Cùm ratione, hoc pacto: Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur, proptereà quòd ætas illa non est impedimento bonis studijs: at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maximè castigant: vt quibus

bus virtutibus omnem vitam tueri, eas in ætate maturissima velint comparare. Hæc omnia ex Herenniana Rhero.

His porro sententijs, quæ ex contrarijs rebus constant, Salomon in Prouerb. frequentissimè vtitur. Lege cap. 10. cuius est initium: Filius sapiens lætificat patrem: filius verò stultus mœstitia est matris suæ. Undecimum quoq; eisdem sententijs refer. tū est: Statera dolosa abominatio est ante Deum, & pondus æquum voluntas eius, &c. quæ sequuntur.

Quintilianus sententijs addit, quas Græcè gnomas vocant: quod nomen ex eo acceperunt, quòd similes sint consilij atque decretis. Sub hoc autem nomine adagia, quæ insignem aliquam sententiam continent, comprehendimus: quæ non vulgarem orationi & fidem, & ornamentum addunt: quorum non esse inops Ecclesiastes in lingua sua debet. Quamuis in hoc genere quædam nimium humilia, & penè sordida sunt, quæ dicentis auctoritatem & grauitatem minuunt. Sunt item sententiæ ad rem tantum relatæ, vt: Nihil est tam popolare, quàm bonitas: Interim ad personam: quale est illud. Princeps qui vult omnia scire, necesse habet multa ignorare. Sunt autem sententiæ rectæ, sunt & figuratæ. Rectæ sunt. Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet. Figuratæ autem, vt: Vsq; aded ne mori miserum est? Rectè enim dixisset, Mors misera non est, sed illud tamen acrius. Rectum est, Nocere facile, prodesse difficile. Sed vehementius Medea apud Ouidium dicit: Seruare potui: perdere an possim rogas? Vertit autem hanc penè sententiam ad personam Cicero: Nihil, inquit, habet Cæsar, nec fortuna tua maius, quàm vt possis: nec natura melius, quàm vt velis, conseruare quàm plurimos.

Est sententiarum genus, non illud quidem peti. tum ab autoribus, sed à nobis ad præsentis rei commoditatem confictū. Eas licebit omnibus orationis

par.

partibus admiscere. Atque aded vnus locus complures sæpenumerò sententias parit. Incidunt enim & in enarrando, & in mouendis affectibus, non solum in probationibus. Quin etiam haud rarò transitiones per sententijs fiunt. Quæ si in loco adhibeantur, haud mediocrem orationi copiam adiungent, neq; id sine granitate aut gratia. Sunt etiam sententiæ, quæ catholicæ dicuntur, vulgò iam ab omnibus receptæ, qualis illa: Inuidètia ipsa sui supplicium est. Et Ira est breuis ad tempus stultitia.

Est & aliud tacitum & acutum sententiæ genus, quod frequenter epithetis conficitur: vt, præceptum iuuenta, inconsultus amor, esca malorum voluptas, morosa ac difficilis senectas, vitiorum expultrix philosophia, humanæ vitæ speculum comœdia, vitæ magistra historia. Sic Vergil. Et cæco carpitur igne. Quod Ouid. explicuit, dicens, Testus magis estuat ignis. Item in narrando: Pars maior vincit meliorem: Explicabis, si dixeris: Ferè sit, vt pars maior vincat meliorem.

Quisquis igitur concionem suam huiusmodi sententijs ornare vult (omnes autem velle debent) rerum naturam, de quibus dicit, prudenter exploret, & quicquid in illis, quod ad vitæ institutionem faciat, introspexerit, breui oratione explicet. Vt enim antè diximus, sententia est, quæ quid sit in vita, aut quid esse oporteat, breuiter ostendit. Aliquando enim ex his quæ dicuntur, sententiæ manant: aliquando verò, vt causæ & rationes eorum, quæ dicimus, afferuntur. Sic Diuus Gregorius ex Phariseorum murmure aduersus Dominum, quòd peccatores reciperet, in hunc modum philosophatur. Ex qua re colligimus, quia vera iustitia compassionem habet, falsa verò indignationem. Interdum etiam ex vna aliqua ratione plures sententiæ consequuntur. Sic Seneca in epistola ad Polyb. consolatoria de morte fratris: Illud quoque te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam.

Grego. in
hæmil.

G 4

quod

quòd talem fratrem amisisti, sed beneficium datum quòd tam diu pietate eius tibi uti fruique licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non reliquit. Auidus, qui non lucri loco habet, quod accepit: sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriam vocat finem voluptatis. Stultus, qui nulum fructum esse putat bonorum, nisi presentium: qui non & in præteritis acquiescit: & ea iudicat certiora, quæ abierunt: quia de illis ne desinant, non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit. Diuus verò Cypri sententijs pro rationibus utitur, ad confirmandam ea quæ suadet, his verbis: Neque persecutio sola metuenda est, & ea quæ subruendis ac deiciendis Dei seruis aperta impugnatione grassantur. Facilius cautio est, ubi manifesta formido est. Et ad certamen animus ante præstruitur, quando se aduersarius confitetur. Plus metuendus est & cauendus inimicus, cum latenter obrepit, cum per pacis imaginem fallens, occultis accessibus serpit. Idem in Epist. ad Confess. ut felicibus confessionis suæ initijs finè adiungant, sic ait: Danda vobis opera est, ut post hæc initia ad incrementa quoque veniatur, & consumetur in vobis, quod iam rudimentis felicibus esse cœpistis. Hæc propositio est, cui rationes ex sententijs subijciuntur, hoc modo: Parum est adipisci aliquid potuisse, plus est quod adeptum est, posse seruare. Sicuti & fides ipsa, & natiuitas salutaris non accepta, sed custodita viuificat. Nec statim consecutio, sed consummatio hominem Deo seruat. Hæc ferè de sententiarum ornamentis Rhetores præcipiunt: in quibus qui volet esse diues, legat ex Ethnicis quidem scriptoribus Senecam, ex nostris verò D. Grego. qui in hac virtute principes extiterunt.

De Epiphonemate. I.

Sententijs Epiphonemata, quòd tenui limite ab illis

illis diuidantur, adiunximus. Est autem Epiphonemata, ut Fabius ait, rei narratæ, vel probatæ summa acclamatio. Quale est illud: Tantæ molis erat Romanam condere gentem. Quia verò hæc definitio subobscura est, illam ego rudi (quod aiunt) Minerua explicandam curabo. Cuius explicationem facile intelliget, quisquis vel paululum in Dialectica arte versatus fuerit. Ea enim quæ Dialectici, vel ex definitionibus vel expositionibus, aut conclusionibus inferunt, Corolaria vocant. At Epiphonemata (de quo nunc agimus) quadam corolarij species est. Corolarium nanque latissimè patet. Omnia enim quæ ex antè dictis referuntur, siue vnum, siue multa sint, Corolaria appellantur: Epiphonemata autem Corolarium quidem est, sed ad certam diffinitamque materiam contractum. Non enim quicquid ex rebus quas tractauimus elicitur, Epiphonemata est: sed id solum quod admirationem, vel rei de qua agitur amplificationem, vel insignem aliquam sententiam continet, Epiphonemata est. Sic Cicero pro Milone: Pudicitiam cum eriperet militi tribunus in exercitu C. Marij, propinquus eius Imperatoris interceptus ab eo est, cui vim afferebat. Hic breuiter res gesta narrata est. Subdit protinus Cicero Epiphonemata hoc modo: Facere enim probus adolescens periculosè, quàm turpiter perpeti maluit. Hæc sententia ex re narrata apertè consequitur, quæ adolescentis constantiam atque virtutem amplificat: quando is cum periculo etiam vitæ, flagitium à se propulsauit. Interdum etiam Epiphonemata causam continet facti. Cum videlicet ex natura rei causa colligitur. Ut enim ex causis effectus, ita ex effectibus intelliguntur causæ. Tale est illud Iohannis, Multi etiam ex principibus crediderunt, sed propter Pharisæos non confitebantur, ne de synagoga eijcerentur. Hic effectus est. Subdit autem Eudæus causam: Dilexerunt enim magis gloriam hominum, quàm gloriam Dei. Hæc oratio & cau-

*Cypria.
in Epist.*

Idem.

sam continet facti, & sententiam ad personas relata. Sulpitiuſ Sauerus in vita D. Martini, postea quam illam Sancti viri in agone mortis constituti orationem commemorasset, Domine si adhuc populo tuo sum necessarius, non recuso laborem, fiat voluntas tua, huiusmodi epiphonema subiicit: O virum ineffabilem, nec labore victum, nec morte vincendum; qui nec mori timuit, nec viuere recusauit. Hæc eadem ratione, in quauis Euangelica lectione multa similia his epiphonemata colligere licet. Sumamus (exempli gratia) Matthæi Euangelistæ vocationem, eiusque obedientiam, & publicanorum conuiuium. Quam multa ex hac sacra lectione epiphonemata, quæ admirationem & amplificationem continent, colligere licet? Quam larga enim illa Domini pietas & misericordia, quæ publicanum ad Apostolici, & Euangelici muneris dignitatem vocauit? Item, Quam stupenda iudicia Dei, qui multis alijs iustitiæ cultoribus prætermisſis, hominem turpi negotio victitantem ad tantam gloriam eligere voluit? Quanta item vis illa diuini Spiritus, qui vnico verbo ita cor hominis immutauit? Quanta rursus illa obedientia, quæ ad vnum vocantis Domini verbum quæ habebat omnia deseruit? Quanta item eiusdem charitas, & alacritas, quæ amicos & publicanos ad Domini conuiuium inuitauit: vt eius monitis & exemplis, suauissimæ conuictu in eius amorem raperentur, & exemplo suo relicto omnibus eundem Dominum sequerentur? Præterea, quanta eiusdem Domini benignitas, charitas, & humilitas, qui neque peccatorum conuiuia dedignatus est, quò illos ad se benignè traheret, neque Phariseorum obtreccionem curauit? Ac deinde, quanta Phariseorum malitia, qui virtuti, qua ipsi carebant, vitij nomen imposuerunt: ne in hoc charitatis officio Christo Domino inferiores viderentur? Hæc omnia non dubium quin epiphonemata sint, quæ ex sacra hæc historia colliguntur: quæ

quæ nos fufius persequentes, integram concionem in eiusdem Apostoli festo confecimus. Mirus est in hoc genere D. Ambr. qui Agnetis virginis fortitudinem atque constantiam in tam tenera ætate, hæc potissimum orationis virtute illustrat & amplificat. Sic enim ait: Nomen virginis titulus est pudoris: appellabo Martyrem: predicauit satis. Prolixa laudatio est, quæ non quæritur, sed tenetur. Hanc senes, hæc iuuenes, hæc pueri canant. Nemo est laudabilior, quam qui ab omnibus laudari potest. Quot homines, tot præcones, qui martyrem predicant, dum loquuntur. Hæc duodecim annorum martyrium fuisse traditur. Quò detestabilior crudelitas, quæ nec minusculæ pepercit ætati. Imò magna vis fidei, quæ etiam ab illa testimonium inuenit ætate. Fuitne in illo corpusculo vulnere locus? Et quæ non habuit quo ferrum reciperet, habuit quo ferrum vinceret. Nouum martyrij genus? Nondum idonea pœna, & iam matura victoriæ: certare difficilis, facilis, coronari. Non sic ad thalamum nupta properaret, vt ad supplicij locum. Flere omnes, ipsa sine fletu. Mirari plerique, quòd tam facile vitæ suæ prodigam non dum hauserat, iam quasi perfuncta donaret. Stupere vniuersi, quòd iam quasi diuinitatis testis existeret, quæ adhuc arbitra sui per ætatem esse non possent. Effecit denique, vt ei de Deo crederetur, cui de homine adhuc non credebatur: quia quòd ultra naturam est, de autore naturæ est. Stetit, orauit, ceruicem inflexit. Cerneret trepidare carnificem, quasi ipse addictus fuisset: tremere percussoris dextram, pallere ora alieno timentis periculo, cum puella non timeret suo. Hactenus Ambrosius. In cuius oratione facile studiosus lector Epiphonemata singulis penè periodis adiecta deprehendet: quæ non vulgari acuminem rem per se alio, qui illustrem illustrationem atque mirabilem reddunt. Est autem hoc pulcherrimum orationis ornamentum: in quo quidem abundant, qui ingenij acuminem

mine plurimum valent. Quod enim plenius rei naturam comprehendunt, eò plura ex his quæ dicta sunt, colligunt: quæ ubi rem amplificat, Epiphonemata dicuntur. Narratio quippe & expositio rerum, cuiusque vel rudi etiam ingenio in promptu est. At sententias, & quidquid admirationem, vel amplificatorem continet, quod è rebus iam expositis aut probatis inferatur, animaduertere, & argute, breuiterque proferre (quod Epiphonematis est proprium) non vulgaris ingenij est. Eius autem præcipuus vsus in clausulis est. Id eò enim Epiphonemata esse dicitur, rei narratae, vel probatae summa acclamatio. Denique quicquid in clausulis aurem acutè ferit, Epiphonema est.

Sic D. August. exposita breuiter beatissimi martyris Vincentij passione, adiecit Epiphonemata, quæ insuperabilem Martyris constantiam mirè attolunt, & rem expositam amplificat. Si consideretur in hac passione humana patientia, incipit esse incredibile: si agnoscatur diuina potentia, desinet esse mirabilis. Tanta grauilabatur crudelitas in Martyris corpore, & tanta tranquillitas proferebatur in voce: tanta poenarum asperitas sauebat in membris, tanta securitas sonabat in verbis, vt putaremus Vincentio patiente, alium loqui, alium torqueri. Clariorem nobis Martyrem tormenta faciebant. Multiplici enim vulnere varietate confossus, non deserebat pugnam, sed acrius iterabat. Putares, quòd eum duraret flamma, non vreret. Hactenus August. In cuius verbis, quicquid exposita Martyris constantia acutè colligitur, quod rem amplificet, atque mirabilem faciat, merito Epiphonema esse dicitur.

De Prolepsis, qua latine praesumptio vel anticipatio dicitur. Cap. XIII.

Dicitur Epiphonemata, Prolepsim quoque addere libuit. Quæ quamquam inter sententiarum figuras, quæ ad elocutionem pertinent (sicut Epiphonema-

ma-

mata & sententia) numeretur, quia tamen plurimum cum inueniendi ratione sicut & illa conuenit, plurimumque & ornatus, & utilitatis, & consilij continet, hoc in loco ascribendam, & argumentationi adiungendam duxi: quanuis ea non minus in cæteris inuentionis partibus locum habeat. Quemadmodum enim ea quæ dicimus, tum sententias, tum Epiphonemata pariunt: ita ex iisdem hæc orationis virtus oritur. Quid autem Fabius de hac figura dicat, primo loco subiiciam. Ait igitur: Mirè verò in causis valet praesumptio, quæ Prolepsis dicitur, cum id quod obijci potest occupamus. Id neque in alijs partibus parum est, & præcipuè proœmio conuenit. Sed quanquam generis vnus, diuersas tamen species habet. Est enim quædam praemunitio, qualis Ciceronis contra Q. Cæcilium, quod ad accusandum descendat, qui semper defenderat. Quædam confessio, vt pro Rabirio Posthumo, quem sua quoque sententia reprehendendum fatetur, quod pecuniam regi crediderit. Quædam praedictio, vt: Dicam enim, non augendi criminis gratia. Quædam emendatio, vt: Rogo ignoscatis mihi, si longius sum euectus: Frequētissima præparatio, si pluribus verbis vel quare facturi quid simus, vel quare fecerimus dici solet. Verborum quoque vis ac proprietates confirmatur: vel praesumptione: cuiusmodi est illud: Quamquam illa non poena, sed prohibitio sceleris fuit: aut reprehensione: quale est illud: Cives, inquam, si hoc eos appellari nomine fas est. Hactenus Fabius. Sed quoniam is breuiter hunc locum absoluit, quid ego de hac virtute sentiam, familiari Dialecticorum exemplo indicabo. Duos hi rerum conceptus esse statuunt, quos directum, & reflexum appellant. Et directum quidem esse dicunt, cum simpliciter id solum concepimus, quod proposita vox aut oratio significat: reflexum autem, quod supra id quod directè concepimus, reflectimur, singulare aliquid in eo quod concepimus expēdentes, aut commentantes,

aut

aut commentantes, aut etiam obijcetes. Ex hac enim posteriori animi conceptione hæc virtus manat: quo videlicet prudens concionator prudentis auditoris personam quodammodo induit: & quidquid ille tacita cogitatione vel annotare, vel ponderare, vel obijcere poterit, ipse propter tardiores annotat, ponderat, aut diluit. Itaque duas quodammodo personas suscipit, & dicentis, & audientis: atque tacitis huiusmodi cogitationibus prudenter occurrat. Verbi gratia. Ex ijs quæ dicimus, quædam prima fronte apparent arroganter, aut sordidè, aut obscurè, aut minus vtiliter, aut subtiliter, aut longius, aut brevius, aut asperius atque liberiùs, aut minus aptè dicta. His igitur veluti querelis prudentis auditoris, breuiter occurrendum est: & ratione ostendendum, nos id non temerè, sed consilio dixisse: aut aliter fieri minimè potuisse. Sic D. Chrysofost. accusare eos volens, qui forores ad optiuas domi fouerent, parumque honestam huius cohabitationis causam esse contenderet, obiurgationis asperitatem hac figura molliuit. Sic enim ait: Affereamus autem in medium, quam nos potissimum causam huius cohabitationis suspicemur. Et quænam illa? Omnino si à scopo aberrauero, fas vobis esto, vt me redarguatis. Et quænam causa? quis ille prætextus? Videtur mihi mulieris conuictus, etiam absque nuptijs ac congressu voluptatis habere non nihil. Quod si non rectè sentio, non est quod dicam. Meam vobis sententiam natio, mox autem non meam solum, sed & illorum dicam: nam & illis sic videtur. Quod inde colliquefit. Tantam enim gloriam, & tanta scandala neutiquam despicerent, nisi ingens quædam & vehemens cohabitandi voluptas esset. Precor vt nobis venia detur, delictique indignatio. Neque enim temerè & simpliciter inimicos vellem. Non sum tam miser atque ærumnosus, qui temerè omnes offendere velim: sed valde doleo ac crucior, & gloriam Dei blasphemari, & multorum salutem

salutem propter voluptatem hanc paulatim perire. Et habet voluptas hæc maiorem cohabitandi amorem, quàm legitimæ nuptiæ. Quod nunc fortè vobis mirum videtur: sed vbi quod auditis declarabo, eritis & vos mihi testes. Et paulò inferius, obiurgationis acrimoniam iterum molliere volens, his verbis vtitur. Nec valde succensamus eis, neque difficiles simus & importuni. Nam qui agrum vult restituere, non hoc agit ira & verbibus: sed aptat magis pharmaca magna cura, & blanda adhortatione. Nobis quauis illos punire, & eis indignari liceret, vtpote in iudicium accessit ordinem, non tamen hoc facimus: sed medicorum magis, & eorum qui curare solent, morem sequi lubet. Vnde obsecramus, & adhortamur, & eorum, si opus est, genua attingimus, si fortè quod agendum suscepimus perficiamus. Hactenus Chrysofost. In cuius verbis satis liquet, quanta arte & consilio occurrit omnibus, quæ causa, quam tractabat, obsistere possent.

Præter hæc autem cum res paulò obscurior, aut subtilior, aut etiam illustrior est dicenda, attentio ab auditoribus sine vlla arrogantia & ostentatione petenda est. Breues etiam exclamatiuncule, quarum rerum dignitatem, necessitatem, & pondus ostendant, interijci non incommodè hac virtute solent. Cum autem quædam ex ijs, quæ dicimus, ad viros, quædam ad vxores, quædam ad dominos, quædam ad seruos, nonnulla ad diuites, alia ad pauperes magis pertineant, hoc quoque breuiter indicandum est, quo eorum excitet attentionem, ad quos ea potissimum spectant. Iam verò cum aliquid mirabile, incredibile, supraque communem hominum fidem positum narramus, non modo affectus ex rei magnitudine cõcitandi, sed veritas etiam rei aliqua ratione munienda est, & interdum etiam iureiuramentis confirmanda. Sic D. Hier. Sancta, inquit, Melania nostri temporis inter Christianos vera nobilitas, ea lente

lente adhuc mariti corpusculo, duos simul perdidit filios. Rem dicturus sum incredibile, sed teste Christo non falsam. Lachrymæ gutta non fluxit, sed ad pedes aduoluta Christi, Expeditiùs, inquit, tibi Domine seruitura sum, quia tanto me onere liberaasti. Iam verò B. Iob rem omnium maximè mirabilis, præsertim suo tempore dicturus (nempe resurrectionis corporis, & incarnationis Dominicæ sacramentum) quam apposita præfatiuncula vsus est? Quis, inquit, mihi tribuat, vt scribantur sermones mei? quis mihi det, vt exarentur in libro stilo ferreo, & plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice? Subdit deinde rem maximè mirabilem. Scio enim quòd redemptor meus viuit, & nouissimo die de terra surrecturus sum: & quæ sequuntur. Id interdum longiori etiam oratione fit. Sic Theodoretus in vita Simeonis Stilitis, cum nouum illud & inauditum vitæ genus in altissima columba sub dio confidentis, narrare vellet, ne res ad eò noua ac mirabilis fide careret, hac similitudine rei fidem fecit. Quemadmodum, inquit, ij, quibus obtigit vt essent reges hominũ, post aliquam temporis conuersionem mutant imagines nummorum, aliquando quidem leonum exprimentes imagines, aliquando autem stellarum, & aliquando angelorum, nouo charactere tentantes aurũ reddere pretiosius: ita etiam summus rex vniuersorum (veluti quasdam figuras ac characteres) hæc noua, & multiplicia viuendi instituta pietati, veræque religioni adiiciens, non solum Christianorum, sed infidelium etiam ad laudandum linguas excitat. Hæc enim ille. Sic etiam quisquis beatissimæ Catherinæ Senensis virtutes celebrare, & admiranda illa diuinæ familiaritatis indicia, quibus illam sibi Dominus deuinxit, narrare parat: quòd videlicet illam sibi Christus Dominus mira ratione despõsauerit, quòd ab eius pectore abstractum cor triduo apud se retinuerit, quòd cum ea canonicas horas recitauerit, hæc omnia quæ humanam fidem superare videtur

cx,

ex immensa Dei bonitate, & mira in Sanctos suos charitate, eiusque alijs operibus maiori admiratione dignis, credibilia facere debet. Hæc exempli gratia dicta sint: præceptio enim hæc latissimè patet. Quam tamen dicentis acumen & prudentia, & autorum obseruatio magis, quàm præcepta explicabunt. Hæc enim virtus concionatoris & oratoris propria est: qui cum rudi frequenter & indocta multitudine agentes, his eam rationibus crudire & excitare debent. Mirus est in hac figura Greg. Theolog. Ex cuius lectione prudens lector obseruationis huius rationem magis, quàm ex vllis artis præceptionibus intelliget, si illius tamen scripta non oscitanter legerit. Quisquis igitur ea quæ Fabius de hac figura præcepit, & quæ nos ad mouimus, diligenter annotauerit, & legendis autoribus obseruauerit, facillè eius rationem & naturam comprehendet.

Ex his ergo, quæ hæcenus à nobis dicta sunt, liquet, nos Collectioni (quam Rhetores quinque partibus constare dicunt) quinque alias Concionatori maximè vtilis & necessarias addidisse: nempe Affectus, Accommodationem, Sententias, Epiphonemata, & Prolepsim: quæ tamen non oēs in omni argumentatione cadunt. Quæ autem cadant, ex natura rerum, quas tractat prudens concionator, colligere poterit.

Harum autem partium cognitio mirè vtilis est. Ea namque admonetur concionator, vt propositio nem aliquam probaturus, primùm ex locis, quos antè commemorauimus, rationes quærat, præcipueque ex ijs quos intrinsecos appellari diximus. Deinde rationum confirmationes inuestiget: quæ ab extrinsecis potissimùm locis oriuntur. Tertio loco (si natura rei exigat) ex orationem adhibebit: quæ non ad solam confirmationem, sed ad quæuis aliam argumentationis partem pertinet. Quarto, inspecta diligenter rerum natura, de quibus dicit,

H

videat

videat an materiam ei ad tractandos affectus, ac commodationes, sententias, & epiphonemata suppeditent. Hæc enim omnia ex ipsa rerum natura oriuntur: quemadmodum Philosophi ex potentia materiæ formam educi aiunt. Proleptis verò, quæ confutationis naturam refert, non solum ex natura rerū, quas dicimus (quando videlicet ex illis dubitandi materia nascitur) sed ex auditorum etiam ingenijs & conditione colligitur, quemadmodum paulò antè à nobis est dictum. Has autem figuras, quæ ad elocutionem pertinent, idèd cum inuentionis præceptis copulare volumus, quoniam vt paulò ante diximus, ex ipsis (vt ita dixerim) rerum visceribus, de quibus dicimus, oriuntur: quarum materiam res ipsæ concionatori dabunt, si eas penitiùs altiusque considerauerit. Quibus non grauabor exclamationem adiungere (quæ etiam inter eloquentis figuras numeratur) quas tunc aptissimè cadit, cum ex ipsa rerum natura velut sponte sua incurrit: vt magis ab ipsa nata, quàm dicentis ingenio ascripta esse videatur.

De elocutionis genere, quo argumentationes supra posita tractanda sunt.
Cap. XV.

AD plenam absolutamque partis huius tractationem, hoc vnum desiderari videtur, vt quando tum de inuentione argumentorum, tum de formis earum differuimus, quo elocutionis genere, quibusque dicendi figuris in argumentatione vti debemus, breuiter aperiamus ne quidquam sit, quod ad huius doctrinæ partem desiderari possit. Qua de re vbi Fabius de syllogismis, ceterisque argumentationum formis multa dixisset, sic in fine ait: Peregisse mihi videor sacra tradentium artes, sed consilio locus superest. Nanque ego vt in oratione syllogismo quidem aliquando vti, nefas non duco, ita constare totam, aut cer-

tè confertam esse aggressionum & entymematum stipatione, minimè velim. Dialogis enim & dialecticis disputationibus erit similior, quàm nostri operis actionibus, quæ quidem inter se plurimùm differunt. Nanque illi homines docti, & inter doctos verum quærentes, minutiùs & scrupulosiùs scrutantur omnia, & ad liquidum confessumque perducunt: vt qui sibi & inueniendi, & iudicandi vendicent partes. Nobis ad aliorum iudicia componenda est oratio, & sapius apud omnino imperitos, atque aliarum certè ignaros literarum loquendum est: quos nisi & delectatione allicimus, & viribus trahimus, & nonnunquam turbamus affectibus, ipsa quæ iusta ac vera sunt, tenere non possumus. Locuples & speciosa vult esse eloquentia: quorum nihil consequetur, si conclusionibus certis & crebris, & in vnam propè formam cadentibus concisa, & contemptum ex humilitate, & odium ex quadam seruitute, & ex copia satietatem, & ex amplitudine fastidium tulerit. Feratur igitur non semitis, sed campis, non vti fontes angustis fistulis colliguntur, sed vt latissimi amnes totis vallibus fluat, ac sibi viam si quando non acceperit, faciat. Nam quid illa miserius lege velut præformatas infantibus literas persequentium, vt Graeci dicere solent, quem mater amictum dedit, sollicitè custodientium? Propositio ac conclusio, ex consequentibus & repugnantibus non inspiret? non augeat? non mille figuris variet ac verset? vt ea nasci, & ipsa prouenire natura, non manufacta, & arte suscepta, magistrum lateri vbique videantur? Quis vnam sic dixit orator? Nonne apud ipsum Demosthenem paucissima huiusmodi reperiuntur? Quæ apprehensa Graeci magis (nam hoc solum nobis peius faciunt) in catenas ligant, & inexplicabili serie connectunt, & indubitata colligunt, & probant confessa, & se antiquis per hoc similes vocant. Deinde interrogati, nunquam respondebunt quæ imitentur.

Sed de figuris alio loco. Nunc illud adijciendum, ne his quidem consentire me, qui argumenta sermone puro, & dilucido, & distincto, ceterum minimè lato ornatoque putant esse dicenda. Nanque ea distincta quidem ac perspicua debere esse confiteor: in rebus verò minoribus etiam sermone, ac verbis quàm maximè proprijs, & ex vfu. At si maior erit materia, nullum ornatum his, qui modò non obscuret, subtrahendum puto. Nam & sæpe plurimum lucis affert ipsa trãslatio, cum etiam ipsi iurisperiti, quorum summus circa verborum proprietatem labor est, litus esse audeant dicere, quàm fluctus alludit. Quod quoque natura magis asperum, hoc pluribus condiendum est voluptatibus, & nimis suspecta argumentatio dissimulatione, & multum ad fidem adiuuat audientis voluptas. Nisi fortè existimamus Cicero nem malè in hac ipsa argumentatione dixisse: Silere leges inter arma, & gladium nobis interim ab ipsis porrigi legibus. His tamen habendus modus: vt sint ornamento, non impedimento.

Hactenus de præcipua inuentionis parte, hoc est, probandi ratione & argumentorum formis, quæ in commune dicenda videbantur, perstrinximus: nunc consequens est, vt in sequenti libro de ratione amplificandi, quæ huic finitima est, quæq; concionatoribus cum primis necessaria est, disserere incipiamus.

E C.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI liber tertius: in quo de amplificandi ratione & affectibus agitur.

Quid amplificatio ab argumentatione differat.
Cap. I.

Amplificationem (quam inuentionis partem esse, constat) ab argumentatione & probandi ratione (de qua hactenus loquuti sumus) secernere voluimus: non quòd ab ea modis omnibus seiuncta sit, sed quòd argumentatio ad omnia questionum genera latissimè pateat: in quibus querimus, si tunc res, an non sit, quid sit, qualis item sit, & cuius rei gratia talis sit, & multa his similia. Amplificatio autem ad certam questionum, siue propositionum genera contrahitur: in quibus de sola rei magnitudine & amplitudine queritur. Hoc est, cum ostendere nitimur aliquid esse in genere suo vehementer indignum, calamitosum, latum, triste, miserabile, amabile, detestabile, formidandum, vel optandū: & quæ sunt eius generis. Hac enim ratione ad affectus concitandos, ad suadendum vel dissuadendum, ad laudandum aut vituperandum viam munimus: ad hæc enim tria amplificandi ratio potissimum conducit. Itaq; amplificatio (velut argumentatio quædam ad certum genus contracta est. Differunt etiam hæc duæ orationis partes, argumentorum tractatio-

H 3 nc.

ne. Argumentatio enim syllogismis utitur, hoc est, genere orationis in orbem quodammodo redacto, quanvis fufius orator, quam dialecticus syllogismū tractet. Amplificationis autem oratio expositioni, & enumerationi, quam argumentationi similior est. Sic Paulus propositionem hanc: Ministri Christi sunt: vt minus sapiens dico, plus ego, laborum suorum enumeratione amplificat his verbis: In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter: & cætera, quæ deinceps sequuntur. Postremò differunt etiam sine. Argumentationis enim est, fidem facere, & intellectum ad assensum vi argumentationis perducere. Amplificationis autem est, non solum intellectum conuincere, vt rem esse in suo genere maximam credat: sed etiam voluntatem ad amandum, vel detestandum, vel in quenuis alium affectum inducere.

Inuentio autem earum rerum, quæ ad amplificandum pertinent, ex eisdem locis vnde argumenta petuntur, sumenda est. Si enim amplificatio (vt paulò antè diximus) velut species quædam argumentationis est, efficitur sanè, vt vtriusque inuentio ex iisdem locis oriatur. Sed ex his tamen locis quædam magis ad amplificandum valent: ea videlicet, quæ multa in vna aliqua re esse ostendunt. Vnde loci à partibus, à causis, ab effectibus, & quæ his finitima sunt, nempe ab adiunctis, hoc est, antecedentibus, & consequentibus: quæ omnia exemplis, similibus, & scripturarum, vel sanctorum Patrum testimonijs augentur & confirmantur. Quarum rerum exempla paulò post subiiciemus.

Veruntamen hoc in loco ad memoriam reuocare necesse est, quod antè diximus, videlicet duplices esse propositiones, quæ probantur, vel amplificantur, hoc est, hypotheses aut theses, quæ Latine finitæ aut infinitæ dicuntur. Finita siue hypothesis est, si quis vel obedientiam Abraham, filium immola-

re para-

re parantis, vel adulterium à Dauide Vriæ vxori illatum amplificare velit, vtraque propositio finita erit: quæ videlicet ad has tantum personas pertineat. Contrà verò, si quis obedientiam in commune laudare, adulterium vituperare velit, propositio infinita erit: quæ videlicet latè ad omnia personarum genera pateat. Hæc igitur propositio infinita, ex his præcipuè locis, quos supra memorauimus, argumenta, hoc est, amplificandi rationes quaerit. Finita verò, quæ circumstantijs implicita est, non modò ab his locis, sed ab omnibus etiam circumstantijs rem artollit & amplificat. Quæ res in augenda peccatorum grauitate Theologis valde nota est: qui duplices esse circumstantias statuunt: alias, quæ in infinitum peccata aggrauent, & interdum etiam eorum speciem mutant: quas necessariò in peccatorum confessione detegendas aiunt. Alias verò, quæ citra infinitum aggrauent: quæ tamen non sint necessariò consistendæ. Hoc autem peccatorum exemplo, facillè Theologi intelligent, quoniam modo viuitutum quoque officia, quæ certis personis ac temporibus tribuuntur, ex circumstantijs quoque augenda & amplificanda sint: cum eadem contrariorum disciplina sit. Sed operæpretium erit, vt hæc ipsa quæ diximus, propositis exemplis illustremus.

À partibus amplificatio. Cap. II.

Apartibus prophetæ variorum regnorum casus miserandos amplificat: qui non contenti simplici oratione regni excidium & vastitatem indicasse, calamitates omnes enumerant, quas vna illa vastatio complectitur. Sic Hieremias in Threnis Hierosolymorum ruinaam: sic etiam Babylonis euectionem cap. 50. & 51. amplificat. Sic etiam Ezechiel Tiri, & Aegypti, & Assyriorum vastationem la-

mentatur: dum opes omnes horum regnorum quæ diripiendæ erant, longa oratione enumerat. Sic etiam Ioab seruatorum Davidis beneficiû, & intempestiuas eius lachrymas hac ratione amplificat: Confidisti hodie vultus omnes seruatorum tuorum, qui saluam fecerunt animam tuam, & animam filiorum tuorum, & filiarum tuarum, & animam vxorum tuarum, & animam concubinarum tuarum. Hic apertè videmus rem ab eius partium enumeratione auctam, Sic etiam Gregor. Theologus Homilia de septem Machabæis, matris eorum constantiam amplificat: quæ omnibus tormentorum generibus ante illam propositis, de gradu virtutis & constantiæ depelli non potuit. Vnde ait: Matris verò robur, animique constantiam nihil flectere, & emolliere, ac debilitare potuit. Non instrumenta luxandis artibus accomodata, non rotæ propositæ, non exquisitissima quæque tormentorum genera, non ferrearum vngularum acies, non furentes bestiæ, non enses qui acuebantur, non feruentes ollæ, non ignis qui excitabatur, non miscellanea turba, non virgences satellites, non generis aspectus, non membra quæ discerpebantur, non carnes quæ lacerabantur, non defluentes sanguinis riui, non flos ætatis qui absumebatur, non præsentia mala, non impendentes acerbitates. Hactenus ille. Quo in loco à partibus, hoc est, ab enumeratione omnis generis tormentorum, mirabilem huius mulieris constantiam amplificauit. Ad hunc etiam modum Lactantius Firmianus Dominicæ crucis acerbitatè ex eius partibus, hoc est, ex cunctis eius membris sauciatis amplificat. Sic enim Christum Dominum hoc modo loquentem inducit.

*Vertice ad cæcos pedes me lustra, en aspice crines
Sanguine concretos, & sanguinolenta sub ipsis
Colla comis, spinisq; caput crudelibus haustum,
Vndeque assua pluens viuum super ora cruorem:
Compressos speculari oculos, & luce carentes,*

Afflicta

Greg. Th.

Lact. Firmianus.

*Afflicta: asq; genas: arentem suspice linguam
Felle venenatam, & pallentes funere vultus:
Cernæ manus clavis fixas, tractosq; lacertos,
Atque ingens lateri vultus: cernæ inde fluorem
Sanguineum, fossosq; pedes, artusq; cruentos.
Flecte genu. lignumq; crucis venerabile adora.*

Hactenus ille. Quo in loco vides totum, enumerationis partibus, quas integrantes appellant, amplificatum. Magis enim rem auget singularium partium distincta enumeratio, quàm consula totius rei propositio. Hac eadem ratione secundus de rerum copia Commentarius hanc propositionem amplificat. Rem omnem luxu perdidit. Eam sententiam in summa comprehensam, quasiq; conuolutam, hinc ad modum licebit euoluere, si plurimas possessionum formas enumeremus, & varias perdendæ rei vias explicauerimus. Quidquid vel matris, vel patris nomine hereditate obuenerat, quidquid aliorum affinium morte contigerat, quidquid ex vxoris dote, quæ quidem neutiquam erat vulgaris, accesserat: quidquid ex legatis accreuerat, (accreuerat autem permultum) quidquid ex principis acceperat liberalitate: quidquid peculij castrensium confluauerat: pecuniam omnem, vasa, vestes, fundos, agros, vnâ cum ipsis villis, & pecoribus: breuiter, rem omnem seu mobilem, seu soli, denique familiam etiam ipsam in foedissimis scortorum amoribus, quotidianis comestationibus, sumptuosis obsonationibus, nocturnis perpotationibus, popinis, cupidij, vnguentis, alea, lusibus, paucis diebus ita absumpsit, abiguriuit, absorbuuit, vt ne teruncium quidem sibi reliquû fecerit. Hic duo illa verba, rem omnem, & luxu perdidit, suis partibus explicantur. His igitur rationibus totum, enumeratione partium, quæ sub illo continentur, augetur. Totum autem appellamus, primum quod multas sub se partes claudit: vt in hoc exemplo propositio luxus: quæ vox, quàm multa in se vitia complectatur, explica-

plicatum est. Deinde totum appellamus, quod vniuersale signum habet adiunctum: vt in eodem exemplō Rem oēm perditā, dicimus: in quo omnia quæ sub illo vniuersitatis signo cōtinētur, enumeramus. Hoc Dialectici descensum & ascensum appellant: quibus vel à toto ad singularem enumerationem, vel à singularibus ipsis ad totum argumentamur. Postremò totum appellamus, quod non singularibus rebus, sed partibus, quas Dialectici integrantes vocant, complectitur. Cuius rei exemplum ex Laetantio proposuimus: Vbi cūque igitur totum aliud quod ex his tribus generibus inciderit, si res ita exigat, hoc modo amplificari poterit. Exempla sunt vel negligenter attendentibus, in sanctis literis & sanctorum Patrum scriptis, præsertim apud Chrysostomum & Gregorium Theologum passim obuia.

Ab adiunctis: hoc est, antecedentibus, comitantibus & consequentibus.

Cap. III.

AB antecedentibus, quæ sub Adiunctorum ambitu continentur, rem amplificamus, quod tunc non contenti semel exitum rei protulisse, ex quo reliqua quæ præcesserunt intelligi possunt, sed singulatim ea quoque commemoramus, per quæ ad eum exitum peruentum est. Huius præceptionis in eodem commentario hoc proponitur exemplum. Ex ea virgine perditissimus & profligatissimus adolescens filium sustulit. Hanc sententiā ab antecedentibus sic & dilatare & amplificare licebit. Eam virginem, quod esset singulari forma, miserè deperibat. Deinde amoris impatiens, simplicem puellæ animum promissis sollicitauit, muneribus corruptit, blanditijs delinijt, officijs in mutuum amorem pellexit, improbate vicit, denique consuetudinem cum ea habuit. Aliquantò post tempore vterus virginis cœpit intumescere, factu videlicet concepto: demum puerum peperit. Aliud

exem.

exemplum. Cicero Catilinæ conatus oppressit. Eam sententiam hac ratione dilatare atque amplificare licebit. Catilinæ nefarios conatus per iuvenes perditissimos, totius Romanæ ciuitatis exitum atque internecionem molientes, M. Tullius Cicero consul sua sagacitate statim odoratus est: singulari vigilantia peruestigauit: summa prudentia apprehendit: miro in Republicam studio prodidit: incredibili eloquentia conuicit: grauissima autoritate repressit: armis extinxit: magna felicitate sustulit.

Hac autē amplificandi ratione (vt antè diximus) in ijs præcipuè rebus vti poterimus, in quibus explorata eius natura multa alia præcessisse intelliguntur. Causæ enim siue naturales siue morales effectus suos antegrediuntur, per quas ad eos explicandos peruenimus. Hac autem ratione locum illum Lucæ tractare poterimus, Responsum acceperat Simon à Spiritu sancto, non visurum se morrem, nisi prius videret Christum Domini. Ante hoc enim diuinum responsum multa præcessisse credendum est. Nam primùm vir sanctissimus diuinæ gloriæ & salutis animarum amore incensus, vehementer angebatur, cū vniuersum penè mundum infidelitatis tenebris obrutum animaduerteret, & in pauco illo Iudææ angulo iustitiam penè extinctam, & pro vera religione superstitionem serè & hypocritissimè dominari. Sciebat autem summum tantorum malorum remedium in vniuersi Saluatoris aduentu positum esse: qui Euāgelij lumē ad reuelationem gentium erat prælaturus. Clamabat igitur, & gemitibus innarrabilibus eius aduētum accelerari postulabat, sciens scriptum esse, Qui reminiscimini Dominum, ne timeatis, & ne deris silentiū ei, donec stabiliat, & ponat Hierusalem laudem in terra. His ergo sancti viri precibus, his gemitibus, his cōtinuis lachrymis pijs & misericors Dominus, qui respicit orationē humilium, & non spernit preces eorum, hunc gratissimū & iu.

E/1. 62.

& iucundissimum illi responsum dedit, non visu-
rum se mortem, nisi prius videret Christum Domi-
ni. Hac itè ratione beatissimi patris Dominici men-
tem atque propositum (quo Prædicatorum ordi-
nem in Ecclesia erigi postulauit) amplificare lice-
bit. Neque enim hoc tam præclarum inuentum vir
sanctissimus excogitare potuit, nisi prius arderet,
quasi facula animarum pereuntium zelo multisque
ieiunijs, precibus, & lachrymis hoc ipsum à Domi-
no assidue postularet.

A comitantibus verò & consequentibus rem am-
plificamus, cum ea siue mala siue bona, siue com-
moda siue incommoda, quæ rem aliquam semper
aut frequenter comitantur, aut consequuntur, enu-
meramus. Vt si quis accusare aliquem velit, quòd
is alicuius belli autor extiterit: hoc modo eius teme-
ritatem amplificabit. Exhaustum in barbaros mili-
tes ærarium, fractam laboribus iuuentutem, pro-
culcatas segetes, abacta pecora, incensos passim vi-
ros ac villas, desertos agros, euerfa mœnia, compi-
lata domos, direpta fana, tot orbos senes, tot orpha-
nos liberos, tot viduas matronas, tot virgines indi-
gnè constupratas, tot adolescentium licentia deprau-
atos mores, tantum funerum, tantum luctus, tan-
tum lachrymarum: præterea extinctas artes, oppres-
sas leges, oblitteratam religionem, confusa diuina
humanaque omnia, corrupta ciuitatis disciplinam.
Vniuersum, inquam, hoc malorum agmen, quod
ex bello nascitur, tibi vni feremus acceptum, si qui-
dem belli fueris autor.

Est autem hic à comitantibus & consequentibus
locus mirè utilis, vel ad virtutes ex ijs, quæ illis con-
ueniunt, amplificandas, vel ad vitia quoque exag-
geranda, cum ea mala, quæ ab illis proficiuntur,
enumeramus. Qui quidem locus, ab eo qui est ab ef-
fectibus & adiacentibus oriri videtur. Est autem hæc
amplificandi ratio concionatori valdè necessaria:
præsertim cum ad virtutis studium & amorem hor-
tatur,

tatur, aut à vitijs deterret: quod ad genus suaserium
vel dissuasorium pertinet. Sic D. Cyprianus sermo-
ne de zelo & liuore, inuidiæ virus elegantissimè ex-
aggerat his verbis: Latè patet zeli multiplex & foe-
cunda perniciës, radix est omnium malorum, fons
cladium, seminarium delictorum, materia culpa-
rum: indè odium surgit, animositas inde procedit.
Auaritiam zelus inflamat, dum quis non potest
suo esse contentus, videns alterum ditiores: ambi-
tionem zelus excitat, dum cernit quis alium in ho-
noribus altiores. Hinc Dominicæ vinculum pacis
rumpitur, hinc charitas fraterna violatur. Hinc adul-
teratur veritas, vnitas scinditur, atque in hæreses &
schismata prosilitur, dum obrectatur sacerdotibus:
dum episcopis inuidetur: dum quis queritur aut se
non ordinatum, aut indignatur alterum se ferre
præpositum. Hactenus ille.

Ab his autem tribus locis, nempe ab Antecedentibus,
Comitantibus, & Consequentibus, Oforius ^{Oforius} Episcopus
Episcopus. scribit his verbis: Quàm grauis & acerba sit huma-
næ vitæ conditio, quàm multis incommodis agita-
ta, nemo poterit vel explicando consequi, vel enu-
merando percensere. Vt enim à natali cuiusque die
capiamus exordium, omnesque vitæ partes oratione
perstringentes, ad exitum tandem illius veniamus,
horam nullam videbimus aut dolore vacuam, aut
labore solutam, aut metu liberam: sed omnem æta-
tem infinitis difficultatibus affectam, & summis curis
& angoribus implicatam. Vitæ namque princi-
pium à fletu duemus, deuinctisque membris omni-
bus, in terram abiecti labores immentos à plorati-
bus auspicamur. Cum autem reliqua animãtia præ-
sidij naturæ recta atque vestita in lucem prodeant,
solum hominem nudum, & ab omnibus rebus ino-
pem cernimus, atque miserabiliter impeditum in
vitæ primordio vagientem, statusque sui miseriam
in iplo statim initio lamentantem. Quis autem po-
terit

terit morborum vim & multitudinem, qui in illam naturam tencram & imbecillam confestim incur- runt, oratione complecti? Quæ cura nutrices, quæ sollicitudo parentes afficiat? Quæ pericula sint pueris infantibus primis illis mensibus intenta? Iam verò cum ætate progressi, metu & cupiditate magis atq; magis turbari incipiunt, omnia mala, quæ minùs antea sentiebant, fiunt eis quotidie grauiora. Cùm autem ad pubertatem perueniunt, tunc ingens vis tempestatis existit, quæ miseros homines exagitat, nec eos vllò in loco consistere patitur. Hinc enim acerbi amores inuadūt, inde turbulenta dissidia sta- tum animi conuellunt. Quid, cùm amarissimæ vo- luptates naultis doloribus emptæ neruos omnes in- cidunt? quid, cùm dolores admoti totum hominem impetu prosternunt? quid deinde, cùm adulta ætate dominandi libido inflammat animum? quid cùm inuidia eundem conficit atq; consumit. Adde si lu- bet, nuptiarum molestias, familiaræ labes, vitæ solici- tudines, fori contentiones. Adde lubricam amico- rum fidem, sociorum prodiciones, rerum ciuiliũ turbines atque procellas. Quid autem ipsius ætatis extremæ morbos atque molestias, & corporis ex- hausti deformitatem referam? quid denique cada- ueris ipsius horrificam speciem commemoram? Est ne aliquid in vita vel odore tetricius, vel aspectu tru- culentiũs, vel contagio pestilentiũs? Sic igitur in summa vitæ breuitate, vis ingens malorum circun- qua; volitat: laborem labor excipit: dolor ex do- lore nascitur: mœrorem atque luctum grauior qui- dam luctus sæpe consequitur. Vnde colligitur, ni- hil esse in terris homine calamitosius. Hactenus O- forius. In hoc autem exemplo primum quidem ab humanæ vitæ partibus suo ordine descriptis, dein- de ab adiunctis vnicuique parti miseris tota res am- plificatur.

A causis

A causis rerum amplificatio.

Cap. IIII.

Causis D. Basilius passionis ac doloris magnitudinem sanctorum quadragin- ta martyrum amplificat: diligenter cau- sas omnes, quæ dolorem illum augere possent, ob oculos ponens. Cùm enim, inquit, tyrannus, martyrum constãtiam, & respon- dendi libertatem vidisset, in iram excanduit: expen- debatque secum, quam nam machinam excogita- ret, vt longam, simulq; amaram ipsis mortem con- strueret. Inuenit itaque: & videte quàm grauem. Cùm enim cõsiderasset regionis naturam, quòd fri- gore horrida esset, & anni tempus, quòd hybernum: obseruata nocte, in qua maximè malum ipsum au- gesceret, & aliàs tunc Aquilo in ipsa spiraret: iussit omnes denudatos sub dio in media vbe congelatos mori. Nouistis autem omnes, qui hyemem experti estis, quàm intollerabilis ea tormenti species existat. Neque enim possibile est alijs ipsam demonstrari, quàm ijs, qui iam experimento exempla eius apud se reposita habent. Nam corpus frigori expositum, primum quidem totum liuidũ est sanguine conge- lato. Deinde agitur, ac effervescit: dentes collidun- tur, fibræ conuelluntur, & tota moles inuoluntariè contrahitur. Dolor autem quidam acris & afflictio inenarrabilis vsque ad medullas ipsas progrediens, intolerabilem facit his, qui congelantur, doloris sen- sum. Deinde extremitates ipsius amputantur, cùm extremæ partes velut ab igne exuruntur. Calidi- tas enim ab extremis corporis fugata & ad profun- dum diffugiens, partes, à quibus disedit, mortuas relinquit: eas vero, ad quas detruditur, dolori- bus affligit, morte paulatim per congelationem procedente. Tunc itaque sub dio pernoctare con- demnati sunt, quando stagnum, circum quod vbi-
habita-

habitatur, in qua hoc certamen sancti decertarunt, velut planicies aliqua ad agitando equos expositum erat: cum glacies ipsum transmutasset, & per frigus ad continentem ac firmam terram redactum, accolis securam super dorsum viam exhibebat. Fluuij verò perpetuò fluentes, glacie ligati à fluxu cessarant: tenebreque aque natura ad lapidum duritiam transmutata erat. Acres autem Aquilonis status omne animatum ad mortem urgebant. Tunc itaque ubi mandatum audiuissent (vide mihi, virorum hic insuperabilem constantiam) cum gaudio, abiecta etiam postrema tunica, unusquisque ad mortem per frigus procedebant, velut ad spolia diripienda se mituò inhortantes. Hactenus Basil. qui hac ratione causis omnibus doloris explicatis, doloris magnitudinem, ac proinde Martyrum constantiam exaggerauit.

Ab effectibus amplificatio.

Ab effectibus autem (qui interdum consequentibus vel comitantibus adnumerantur) frequentissimè rem amplificamus: cum omnem (vt dicam) eius sobolem & fecunditatem ob oculos ponimus. Hoc modo D. Bernard. considerationis studium, ex fructibus, quos illa parit, commendat. Sic enim ait: Primum quidem consideratio ipsum fontem suum, id est, mètem de qua oritur, purificat: deinde regit affectus, dirigit actus, corrigit excessus, componit mores, vitam honestat & ordinat. Postremo diuinarum pariter & humanarum rerum scientiam cõfert. Cõsideratio est, quæ confusa discriminat, sparsa colligit, secreta rimatur, verum inuestigat, verisimilia examinat, ficta & fucata explorat. Hæc est, quæ agenda præordinat, acta recogitat, in prosperis aduersa presentis, in aduersis quasi non sentit. Hactenus ille.

Hoc autem loco ab effectibus ducto, quo commoda aut incommoda, quæ ex rebus consequuntur, enumeramus, cum aliàs, tum maxime in fauorij & dissua-

dissuasorij concionibus vtimur. Ex ijs namq; rem, de qua agimus, vel esse amplectendam, si suademus, vel fugiendam, si dissuademus, probare contendimus.

De amplificatione à communibus locis, & circumstantijs simul.

Plenissima tamen amplificatio est, quæ à locis, quos supra recensuimus, simul & ab omnibus rerum & personarum circumstantijs proficiscitur. Eius cõmodissimum exemplum extat apud D. Tho. 3. parte. q. in quo Dominicæ passionis dolorem omnium maximum fuisse ex omnium partium & causarum & circumstantiarum enumeratione probat.

Est autem hoc ipsum exemplum commodissimum, quodque apertissimè, quæcunque hactenus diximus, declarat. In quo etiam manifestè apparet, amplificationem esse argumentationem quandam, quæ idem sanctus doctor hanc propositiõnem probat: nempe Dominicæ passionis dolorem, fuisse omnium maximum. Itaq; studiosum lectorem ad hoc exemplum remitto.

Eadem ratione mundi conuersionem per Apostolos factam, cum ex locis, quæ ante commemorauimus, tum ex rerum & personarum circumstantijs amplificamus. Ex persona quidem Apostolorum, quod exigui numero, genere infimi, lingua barbaris, armis, opibus, & potentia, atque terrena sapientia destituti, quique profiterentur se nihil scire nisi Christum, & hunc quidem supplicio crucis affectum. A re verò, quod ea prædicarent, quæ essent ad agendum aspera, multoque magis ad credendum difficilia: nempe hominem inter latrones crucifixum, esse summum Deum, rerum omnium conditorem, et illa, quæ de beatissima Trinitate, & sacra Eucharistia, & corporum resurrectione fides nostra prædicat. Præmia verò, quod ad mouentis cause ratione pertinet, vix vlla in hac vita proponebant: nisi vincula, verbera, exilia, bonorum proscriptiões, mor-

tes & cruciatus religionis gratia sustinendos. Contra verò ex persequentium personis rei magnitudo augetur: quod essent Reges, Imperatores, populi, nationes, ac postremò omnes omnium ordinum homines. Sed quonam modo? Ferali crudelitate, immani odio, & incredibili furoris impetu. Patres etiam in filios, & viri in vxores atrocissimè sæuiebāt. Sed quibus machinis & instrumentis aduersus illos dimicabant? Hoc D. Cyprianus explicat his verbis: *Innoxios, iustos, Deo charos domo priuas, patri monio spolijs, catenis premis, carcere includis, gladio, bestijs, ignibus punis. Ad moues laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis visceribus numerosa supplicia: nec feritas & immanitas tua vsitatis potest contenta esse tormentis. ExcoGITAT nouas pœnas ingeniosa crudelitas. Sed videamus tamen, quid ijs tot machinis atque tormentis mundus profecerit. Tantum abest, vt virtutem Sanctorum, Apostolorum, atque Martyrum infringere potuerit, vt vinctas illis manus porrexerit, atq; idolorum templis euerfis, Christi crucem adoraret, eius paupertatem & patientiã imitari, & omnes mundi opes atque diuitias, & carnis oblectamēta respicere, & cruciatus omnes propter Christi amorem amplecti cœperit. Hoc exemplo cernere licet, quantum ad res insignes amplificandas conducatur, varias tum rerum, tum personarum circumstantias diligenter excutere.*

Simili ratione D. Chrysoctomus ex omnibus circumstantijs diligentissimè congectis, calamitatem sancti Patriarchæ Iacob exaggerat, cum ei Ioseph filij mors à cæteris filijs nunciata esset. Sic enim ait: Cum autem adoleuisset amantissimæ vxoris filius, solariq; illius desiderium huius præsentis & iugis cõtubernio speraret, tunc sibi multiplices parantur elades: fratres enim illius tunicam intinctam sanguine patri ostendentes, vario illum luctu confectionunt. Neq; enim solam lugebat mortem, sed ipsum quoque

quoq; mortis genus: plurimaq; erant, quæ illius animum confunderent: quæ amatae illius coniugis filius, quod melior reliquis, quod maximè dilectus, quod in ipso ætatis flore, quod ab eo missus, quod nec in domo, neq; in lecto, nec patre corã assistente, nec dicens aliquid & audiens: quod non cõmuni morte omnium, quod viuens à ferarũ immanitate discerptus fuerat, quod ne reliquias quidẽ illius reperire poterat, & humo condere: ista illi non in iuuentute contigissent, quando melius ferre potuisset, sed in senectute vltima. Erat miserandũ omninò spectaculum, videre canos verendos puluere fœdatos, similesq; pectus discifa tunica nudatũ, lamentaq; admittentia consolationẽ nullã. Scidit enim (inquit) Iacob vestimenta sua, & circumposuit cilicium lumbis suis, lugebatq; filium diebus plurimis. Haftenus Chrysoctomus: qui in excutiendis omnibus circumstantijs mirus artifex est.

Si quis autem appositissima & elegantissima huius amplificationis exempla videre cupit, legat eiusdem sancti Patris secundum & tertium de prouidentia libros: in quibus vt Stagiritem monachum arreptitium consolaretur, sanctorum Patriarcharum Noe, Abrahamæ, Iacob, Moysi, ac Davidis labores, & calamitates, & persecutiones (expositis & amplificationis omnibus personarum & rerum circumstantijs) diuina quadam orationis vbertate & sacundia exaggerat. His namq; exemplis multò magis, quàm artis præceptionibus concionator amplificandi rationem (quæ maximè ad omnia valet) adijcere poterit.

Cæterum, quæ haftenus dicta sunt, ad inueniendi rationem pertinent: hoc est, vnde argumenta sumi debeant, quibus quod volumus amplificare valeamus. His autem varias amplificandi rationes adiungemus, quas Quintilianus enumerat: quæ huius loci propriæ esse videntur.

De modis amplificandi, ex Quintiliano.

Cap. V.

Dima est igitur amplificandi, vel minuē di species, in ipso rei nomine: vt cū eū, q sit cēsus, occisum: eum qui sit improbus, latronem: contraque, eum qui pulsauit, attigisse, qui vulnerauit, lassisse dicimus.

Hæc autem prima amplificandi ratio, ad hyperbolē pertinere videtur (de qua suo loco dicemus) quæ rebus dare solet excedentia fidem nomina. Quod maximè naturale & vñitatum est his, qui aliquid augere, aut minuere conantur: vt suprā vel citrà id, quod res habet, oratio feratur. Hoc autē genus increfcit, ac fit manifestius, si ampliora verba cūm ipsis nominibus, pro quibus ea posituri sumus, conferatur. Vt Cicero in Verrem. Non enim furem, sed raptorem: non aduleterum, sed expugnatorem pudicitia: non sacrilegum, sed hostem sacrorum, religionum. que: non licarium, sed crudelissimum carnificem ciuim, sociorumq; in vestrum iudicium adduximus. Illo enim modo, vt sit multum, hoc etiam plus vt sit efficitur.

Quatuor tamen maximè generibus video consistare amplificationem, Incremento, Comparatione, Ratiocinatione, Congerie. Incrementum est potentissimum: cūm magna videntur, etiam quæ inferiora sunt. Id aut gradu vno fit, aut pluribus: per id venit nō modo ad summum, sed interim quodammodo suprā summum. Omnibus his sufficit vel vnum Ciceronis exemplum: Facinus est vincire ciuē Romanum, scelus verberare, propè parricidū, necare: quid dicam, in crucem tollere? Verbo satis digno, tam nefaria res appellari non potest. Nam, & si tantū verberatus esset, vno gradu increuerat, ponendo etiam id esse facinus, quod erat inferius. Et si tantū occisus esset, per plures gradus ascenderat. Cūm verò dixerit, propè parricidium necare, supra quod nihil est, adiecit, quid dicā in crucem tollere?

Ita:

Ita cūm id, quod maximum est, occupasset, necesse erat, in eo quod vltra est, verba deficere. Hac autem amplificandi ratione in ijs rebus vti possumus, quæ multa etiam in eodem genere magna sub se comprehendant: quale est admirandum, atq; omni laude prædicandum redemptionis nostræ beneficium. Magnū est enim, quod Propheta quoq; miratur, cū ait: Quid est homo, q memor es eius, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Maius autem, quod Moyses inauditum ab exordio mundi fuisse ait, vt populus Deum audiret de medio ignis, ad homines loquentem, & cælestibus ipsum præceptis imbuentem. Quod si hoc ad eō magnū & mirabile est, quid erit Deum ipsum propter hominum salutem mortale corpus induere, cum hominibus in terra versari, ab hominibus vinciri, cædi, & reprobari? Quid verò in crucem inter maleficos & sceleratos homines suspendi? Hanc tantam diuinæ bonitatis dignationē, quæ vis orationis pro meritis amplificare queat: ait & aliter supra summum adiectio: vt apud Vergiliū de Lauro: Quo pulchrior alter nō fuit, excepto Laurentis corpore Turni. Summum est enim, quo pulchrior alter non fuit. Huic deinde aliquid suprā positum est. Tertius quoque est modus, ad quem non per gradus itur: vt quod non est plus, quā maximum, sed quod nihil maius est: Matrem tuam occidisti. Quid dicam amplius, matrē tuam occidisti? Nā & hoc augendi genus est, tantū aliquid efficere, vt non possit augeri. Crescit oratio minus apertè, sed nescio an hoc ipso efficacius, cūm citra distinctionem, in contextu & cursu semper aliquid prioris maius insequitur: vt de vomitu Antonij Cicero: Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantū vini in Hippie nuptijs ei hauseras, vt tibi necesse esset in conspectu populi Romani vomere posttridie. Si inter coenam in tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? In cœtu verò populi Romani

negocium publicum gerens, magister equitum (qui ructare turpe esset) his fructis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum & totum tribunal impleuit. Singula incrementum habent: Singula enim deforme erat, vel non in cœtu vomere, in cœtu etiã non populi, populi etiam non Romani, vel si nullũ negotium ageret, vel si non publicum, vel si non magister equitũ. Sed alius diuideret hæc, & circa singulos gradus immoraretur. Hic in sublime etiã currit, & ad summũ peruenit, nõ nixu, sed impetu.

Verũm vt hæc amplificatio in superiora tendit, ita quæ sit per Comparationem, incrementum ex minoribus petit. Augendo enim, quod est infra, necesse est vt extollat id, quod supra positum est. Hæc autem amplificatio in di ratio ab imparium comparatione sumitur: quæ Dialectici argumenta à minori, vel maiori ducta vocant: nisi quod cum argumenta sunt, probant aliquid, hic verò probando amplificat, & rem maiorem esse demonstrant. Hæc autem amplificandi ratione, qui dicit, pictorum artem atque solertiam imitatur: qui vbi insignem aliquem colorem emineret inter ceteros volunt, alium ei substernunt, qui illum magis conspicuum reddat. Ad hunc ergo modum, qui dicit, exempla & similia requirit: quorum comparatione res, quam attollere cupit, maxima videatur. Huius rei exempla in literis sanctis passim reperiuntur. Sic enim Dominus apud Hieremiam exemplo Rechabitarum, populi sui intemperantiam & inobedientiam amplificat. Idemq; apud eundem, eiusdem populi pei fidiam acri & figurata oratione, Gentilium exemplo amplificat, cum ait: Transte ad insulas Cethin, & in Cedar mittite, & considerate vehementer & videte, si factum est huiuscemodi, si mutauit Gens Deos suos, (& certe ipsi non sunt Dij) Populus autem meus mutauit gloriam suam in idolũ. Obsitupescite cœli super hoc, &c. Sic etiã Dominus Iudæorũ cecitatem & ingratiudinẽ exemplo Ninuitarũ & Regine Sabæorũ

Hier. 35.

Hier. 2.

decla.

declarat: præsertim cum personæ circumstantiam subdit: Ecce plusquam Ionas hic, & Ecce plusquam Salomon hic. Illud autem in huiusmodi comparationibus curandum, vt vtriusq; partis circumstantias, quæ rem attollere possunt, diligenter excutiamus. Non solum enim tota totis, sed etiã partes partibus comparantur. Sic in Catilinam Cicero: An verò vir amplissimus Scipio Pontifex maximus, Tiberium Grachum mediocriter labefactantem statum Reip. priuatus interfecit: Catilinam verò orbẽ terre cede atq; incendio vastare cupientem nos Consules perferemus? Hic & Catilina Graccho, & status Reip. orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi, incendijs, & vastationi: & priuatus consilibus comparatur: quæ si quis dilatare velit, plenos per singula locos habeat. Sic D. Cypria. hoc argumentum à minoriductum, nempe si Dominus delinquentem seruum punit, cur Deus de peccante homine supplicium nõ sumat, collatis circumstantijs hoc modo amplificat. Ipse de seruo tuo exigis seruitium: & homo hominem parere tibi & obedire compellis: & cum sit vobis eadem fors nascendi, conditio vna moriendi, corporum materia consimilis, animarum ratio cõmunis, æquali iure, & pari lege, vel veniatur in hunc mūdum, vel de hoc mundo postmodum recedatur: tamen nisi pro arbitrio tuo tibi seruiatur, nisi ad voluntatis imperium pareatur, imperiosus & nimius seruitutis exactor flagellis verberas: fame, siti, nuditate, frequenter ferro, & carcere affligis & crucias: & non agnoscis Dominum Deum tuum, cum sic exerceas ipse dominatum. Hactenus Cyprianus. Hæc eadem amplificandi ratione, & virtutes virtutum, & vitia vitiorum comparatione, ex omnibus circumstantijs amplificare solemus. Ad hunc enim modũ idem Cyprianus. grauius schismaticorum, quam lapsorum, hoc est, eorum, qui idolis sacrificauerunt, crimen esse demonstrat his verbis. Peius hoc crimen est, quã quod admisisse lapsi videntur: qui tamen in

*Contra
Demetr.*

pœnitentia criminis constituti, Deum plenis satisfactiõibus deprecantur. Hic Ecclesia quæritur & rogatur, illic Ecclesia impugnatur. Hic potest necessitas fuisse, illic voluntas tenetur in scelere. Hic qui lapsus est, sibi tantum nocuit, illic qui hæresim vel schisma facere conatus est, multos secum trahendo decepit. Hic animæ vnus est damnus, illic periculum plurimorum. Certè peccasse se, & hic intelligit & lamentatur, & plangit: ille tumens in peccato suo, & in ipsis suis delictis placens, à matre filios segregat, & oves à pastore sollicitat, Dei sacramenta disturbat. Et cum lapsus semel peccauerit, ille quotidie peccat. Postremò lapsus martyrium consecutus, potest regni promissa percipere: ille si extra Ecclesiam fuerit occisus, ad Ecclesiæ non potest præmia peruenire.

Est & alius amplificandi modus, cui Fabius ratiocinationis nomen imposuit: quòd videlicet hæc amplificatio alibi posita, alibi valeat: & vt aliud crescat, aliud augetur: atque inde ad id, quod extolli volumus, ratio deducitur. Obiecturus Antonio Cicero merum & vomitum. Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, Quid fauces, & latera ad ebrietatem? Minime sunt otiosa. Nam respicientes ad hæc, possumus æstimare, quantum ille vini in Hippia nuptijs exhauserit, quod ferre, & concoquere non posset illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo si ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inusitatum nomen est ratiocinationis, qua ex insequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta vis fuerit vini erumpentis, vt non casum afferret, aut voluntatem, sed necessitatem (vbi minimè deceret) vomendi, & cibus nõ recens (vt accidere interim solet) redderetur: sed qui vsque in posterum diem redundaret. Idem hoc præstant, quæ antecesserunt. Nam cum Aeolus in luno interrogatus, Cauum conuei sa cuspide montem, impulit in latus, ac venti velut agmine facto, qua data

porta

porta ruunt, apparet quanta sit futura tempestas. Huc etiam pertinet, cum res atrocissimas, qualisq; in summam ipsi extulimus inuidiam, eleuamus consulto, quò grauiora videantur, quæ sequutura sunt: vt à Cicerone factum est, cum diceret: Leuia sunt hæc in hoc reo crimina: metum virgarum nauarchus nobilissimæ ciuitatis pretio redemit, humanum est: alius ne securi feriretur, pecuniam dedit, visitatum est. Non vult populus Roman. obsoletis criminibus accusari Verrem; noua postulat: inaudita desiderat: non de Prætorè Sicilia, sed de crudelissimo tyranno fieri iudicium arbitrat: Hoc in loco Cicero ratiocinatione vltus est, qua colligerent audientes, quantum illud esset, quod inferebatur, cui comparata hæc, humana viderentur, atque visitata. Hoc quidam Concessionem vocant: cum is, qui dicit, iniquum aliquid pati, atque concedere videtur: vt quæ deinde dicturus est, grauiora appareant. Sic D. Cyprianus contra Christi hostem Demetrianum, Parum est, inquit, quòd furentium varietate vitiorum, quòd iniquitate feralium criminum, quòd cruentarum compendio rapinarum vira vestra maculatur: quòd superstitionibus falsis religio vera subuertitur: adhuc insuper Dei seruos, & maiestati, ac nomini eius dicatos, iniustis persecutionibus flagellatis. Satis non est, quòd tu ipse Dominum non colis: adhuc insuper eos, qui colunt, sacrilega infestatione persequeris? Hic augendi modus dissimiliratione idem efficit, quòd incrementum: de quo supra diximus. In incremento enim magna facimus, quæ antecesserunt: vt maius appareat, quòd de inde augere volumus. Hic autem, quæ vix maxima sunt, leuia facimus, & extenuamus: vt eorum comparatione longè maius esse videatur, quòd amplificare volumus. Sic etiam solet ex alio aliud augeri: vt cum Annibalis bellicis laudibus, ampliatur virtus Scipionis: & fortitudinem Gallorum Germanorumq; miramur, quò sit maior C. Caesaris gloria. Il-

I 5 lud

lud quoq; est ex relatione ad aliquid, quod non eius rei gratia dictum videtur, amplificationis genus. Tale est illud: Non putant indignum Troiani Principes, Graios, Troianosq; propter Helenæ speciem tot mala, tanto temporis spatio sustinere. Quæ nam igitur illa forma credenda est? Non enim hoc dicit Paris: qui rapuit, non aliquis iuuenis, aut vnus è vulgo, sed senes, & prudentissimi, & Priamo assistentes. Verū & ipse Rex decennij bello exhaustus, amissis tot liberis, imminente summo discrimine, cui faciē illā (ex qua tot lachrymarū origo fluxisset) inuisam, atq; abominandā esse oportebat, & audit hæc, & eā filiā appellans, & iuxta se locans, & excusat etiā, atq; sibi esse malorū causam negat. Quin ex instrumento quoq; herouū illorū, magnitudo æstimanda nobis datur. Ad hoc pertinet Clypeus Aiacis, & hasta Achillis. Qua virtute egregie est vsus in Cyclope Vergilius: Nam quòd illud corpus mente concipiā, cuius trunca manū pinus regit? Quid? cū vix lorica duo multiplicē cōnixi humeris, ferrent? Quantus Demoleos, qui indutus eam, cursu palantes Troas agebat? Ad hunc autem modum in libro Reg. proceritas corporis & fortitudo Goliath ex hasta eius, quòd esset quasi licitorium textentium, & lorica, quæ erat quinque millium siclorū ponderis, demonstratur. Et Deut. 3. eadē corporis proceritas regis Basam, ex ferrei lecti eius magnitudine: qui novem cubitos longitudinis, & quatuor latitudinis haberent, ostenditur. Hæc autē corporū & viriū amplificatio, aliā quoq; parit amplificationē, nempe Dauidis, qui Goliā interfecit, & Israelitici populi, in dō diuinæ virtutis, qua is Regē adeo potentē superavit. Est hoc simile illi, quæ emphasis dicitur: sed illa ex verbo, hoc ex re coniecturam facit: tantoque plus valet, quanto res ipsa verbis est firmior.

Potest ascribi amplificationi Congeries quoq; verborum ac sententiarum idem significantium. Nam etiā si non per gradus ascendant, tamen velut

accruo

acruo quodam alleuantur. Tale est illud Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro pe-tebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Simile est hoc figuræ, quæ Sinathris muna vocant. Sed illic plurimum rerum est congeries, hic vnus multiplicatio. Hæc etiā crescere solet verbis omnibus, altiùs atq; altiùs insurgentibus. Aderat ianitor carceris, carnifex prætoris, mors terrorq; sociorum, & ciuium Romanorum, licitor Sextius.

Eadem ferè est ratio minuendi: Nam totidē sunt ascendētib. quot descendētib. gradus. Scio posse videri quibusdam speciem amplificationis, hyperbolen quoq;. Nam & hæc in vtranq; partem valet: sed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda est. Facit etiā ad vim & amplitudinem rerū ostendendam asseueratio: cū vel aduerbijs, vel nominibus, vel alijs partibus appositis amplificamus vel in laudē, vel in vituperiū. Maiorē in modū me Senecæ lectio delectat. Dicit non potest quā tibi fauceat sceler. Verbis consequi nequeo, quā me delectet Cicero. Notus & visitatus est, & ille modus amplificandi, cū speciem augemus generi collatam. Ut cū omnes disciplinæ liberales plurimum homini concilient vel ornamentum, vel commodum, tum in primis Philosophia.

Hæc verò Rhetores de ratione amplificandi: cuius præcepta propositis exemplis apertiora & illustriora sunt. Quæ studiosus concionator legendis sacris doctōribus, atque his præcipuè, qui eloquentiæ laude floruerunt (quales ferè Graeci sunt) obseruare debet: ut hæc virtute (quæ præcipua in dicendo est) plurimum valeat. Eius autem præceptionis, quam Fabius Ratiocinationē vocat, quæ cū aliud dicat, aliò tendat, tria commodissima exempla apud Ezechielem inuenies. Amplificaturus enim casum & ruinam Tyri, primum eius gloriam,

immen-

immensas opes, & emporij celebritatem cap. 27. 15. ga & magnifica oratione amplificat. Simili ratione, cap. 31. regni Assyriorum vastationem pronunciat. turus, primum quidem gloriam extollit: similiq; ordine cap. sequenti Aegyptij eversionem amplificat. Eademq; ratione, verbisq; splendidiſſimis Israclitici populi ingratum animum & scelera exaggerat, diuinis beneficijs primum longa oratione enumeratis. Sic enim cap. 16. populum suum Dominus sub mulieris nomine alloquitur: Transiens per te, vidi te conculcari in sanguine tuo: & dixi tibi cum esses in sanguine tuo, viue. Multiplicatam quasi germen agri dedi te, & multiplicata es, & grandis effecta: & cætera quæ sequuntur. Simili quoq; modo Natam Propheta Davidis adulterium accusauit, diuinis beneficijs, quæ in illum Dominus contulerat, primum expositis. Sed his exemplis Prophetarum libri pleni sunt.

De rerum descriptionibus.

Cap. VI.

Quemadmodum cum de argumentorum inuentione diceremus, formas etiam argumentationum, quæ ad elocutionem magis perinere videbantur, exposuimus: vt quæ simul in oratione coeunt, simul etiam ab arte traderentur: ita nunc cum de locis, vnde omnis amplificandi inuentio petatur, dictum à nobis sit, figuras etiam, quæ amplificationi maximè deseruiunt. quæ ad elocutionem magis spectant, his locis adnectere volumus: vt res inter se finitimæ simul collocarentur, & concionator, vbi aliquid amplificare voluerit, & quid dicere, & quemadmodum dicere debeat, in prospectu habeat. Inter ea verò elocutionis ornamenta, quæ amplificationi deseruiunt, rerum & personarum descriptiones præcipuè numerantur: quæ quauis ad alia quoque valeant (sæpe enim huiusmodi descriptiones delectationis gratia adhibentur) frequentissimus tamen earum vsus in

re amplificanda & exaggeranda est. Cum enim amplificatio ad commouendos affectus instituta sit, nihil hos magis excitat, quàm si ita res verbis exprimitur, vt non tam dici, quàm geri & ante oculos poni videatur. Constat enim, affectus omnes, rei magnitudine ante oculos posita, potissimum concitari. Quod quidem tum rerum, tum personarum descriptionibus fit. De quibus iam iã dicere incipimus.

Descriptio rei.

Descriptio est, cum id quod sit, aut factum est, non summatim aut tenuiter exponimus, sed omnibus sicut coloribus ob oculos ponimus: vt auditorem siue lectorem iam extra se positum, velut in theatrum auocet. Hanc, ab effingenda rerum imagine, Græci vocant Hypotyposin. Etiam si vocabulū hoc cōmune est, quoties aliquid oculis subijcitur. Hoc autem genus præcipuè constat circumſtantiarū explicatione, earum præsertim, quæ rem oculis maximè subijciunt, ac moratam reddunt narratione: hoc est, quæ singularum personarum affectus, mores, & ingenium ostendunt. Non mediocriter tamè adiuuatur collationibus, similibus, dissimilibus, imaginibus, metaphoris, allegorijs, & si quæ præterea sunt figuræ, quæ rem illustrent. Quin epitheta quoq; in hunc vsum plurimum valent. Verum vt ista probè exprimas, non modò confert ars & ingenium, verum etiam oculis spectasse, quæ velis effingere, aut ipsis interfuisse, aut etiam si natura rei ita ferat, in persona sua expertum fuisse. Vt si quis hominis in agone mortis constituti, & de salute sua solliciti, & peccatorum conscientia anxij, trepidationem & mœrorem describere veller, non parum cōduceret, hoc ipsum periculo & experimento suo didicisse. Hoc modo Grego. Theologus vitæ contemplantis tranquillitatem & felicitatem, quam expertus ipse fuerat, his veluti coloribus in Apologetico depingit. Nihil enim mihi fortunatiùs eo homine esse videtur, qui clausis comprehensisque corporis sensibus

sibus, atq; extra carnem, mundumq; positus, in seq; collectus, nec nisi summa necessitate impellente, quidquam humanarum rerum attingens, & secum in se, & cum Deo colloquens, superiorem rebus in aspectum cadentibus vitam agit: diuinasq; species & imagines puras semper, nec vllis terrenis & errabundis formis permixtas in seipso circūfert, ac Dei rerūq; diuinarū purū omninō speculum est, indiesq; efficitur: luci q; lucē, obscuriori videlicet clariorē adiungit, ac iā futuri aui bono fruitur, & cū Angelis versatur: & licet adhuc in terris agens, terram deserit, atq; à spiritu in cœlo collocatur, si quis vestrū hoc amore correptū tenetur, quid dicā, intelligit: atq; affectui ei, in quem tū incidi, facilē ignoscet. Hactenus ille. D. quoq; Cypri. Tract. de habitu virg. quarundam fœminarū lasciuia descriptione amplificat his verbis: Quisdam non pudet nubentibus interesse, & inter illā lasciuientem libertatem sermonū colloquia incesta miscere, audire, quod non decet, quod non licet dicere: obseruare, & esse præsentes inter verba turpia & temulenta cōiuiua, quibus libidinum fomes accenditur, sponsa ad patientiā stupri, ad audaciā sponfus animatur. Quis illi in nuptijs locus est, cui animus ad nuptias nō est? Aut voluntariā illic & lata esse quæ possunt, vbi & studia & vota diuersa sunt? Quid illic dicitur, quid videtur? quantum à proposito suo virgo deficit, quando pudica, quæ venerat, impudicior discedit: Corpore licet virgo ac mente permaneat, oculis, auribus, lingua minuit illa, quæ habebat. Quid verò, quæ promiscuas balneas adeunt? quæ oculis ad libidinem curiosis pudori ac pudicitie corpora dicata prostituunt? quæ cū viros atq; à viris nudæ vident turpiter ac videntur, nōne ipsæ illecebram vitijs præstant? nōne ad corruptelam & iniuriam suam desideria præsentium sollicitant & inuitant? Viderit, inquis, qua illuc mente quis veniat, mihi tantūm reficiendi corpusculi cura est, & lauandi.

Non

Alia eiusdem descriptione.

Non te purgat ista defensio, nec lasciuia & petulantia crimen excusat. Sordidat lauatio ista, nō abluit, nec emundat membra, sed maculat. Impudicē tu ne minem conspicias, sed ipsa conspiceris impudicē. Oculos tuos turpi oblectatione non polluis, sed dum oblectas alios, ipsa pollueris: spectaculum de lauaero facis: theatra sunt scœdiora quò conuenis: verecundia illic omnis exiit: simul cum amictu vestis, honor corporis ac pudor ponitur, denotanda & contractanda virginitas reuelatur. Hactenus Cyprian. Sed commodissimum huius rei exemplum extat apud D. Grego. Nisenum hom. de natiuitate Domini: in qua puerorum innocentum crudelissimam stragem copiosè describit his verbis: Quare horrendum illud edictum emittitur, vt miselli puelli trucidarentur? Quid maleficii commiserunt? quam mortis ac supplicij causam aduersus sese præbuerunt? quibus vnum illud solum crimini datur, quòd scilicet nati sunt, & in lucem prodierunt: atque hac de causa ciuitatē carnificib. repleri oportebat? Quis verò oratione calamitates delineauerit atque descriperit? quis ante oculos ponere narrando clades & funera possit? promiscuā illā lamentationem? flebilē concentum puerorum, matrum, cognatorum, patrum ad carnificē minas miserabiliter exclamantiū? Quomodo quis eū ense nudo carnificē iuxta infantem stantem, toruis ac egede micantibus oculis intuentē, atq; alias consentaneas voces edentem, sinistra manu puellum ad se trahentem, suasq; proprias cernices ensis mucroni submittentem, ne suis oculis videat miserum filium carnificis manibus trucidari? Qua ratione quis affectus patrum exposuerit? supplicationes, exclamationes, gemitus, extremos filiorum amplexus: cū multa etiam talia eodem tempore simul acciderent? Quis multiplicet varias calamitatis facies ac modos deplorauerit, vt miser infans simul & mām adhaeresceret, & per viscera letale vulnus acciperet; vt misera mater

*Gregor.
Nisse.*

& p. 2.

& papillam ori infantis admoueret, & sanguinem filij sinu exciperet? Sæpè autem alicubi carnifex ruente manu, vno impetu gladij, filium vnà cum matre transfixit, atque vnum sanguinis flumen extitit, quòd tam ex materna plaga, quàm ex letali vulnere filij commiseretur. Quoniam autem etiam hoc selestia vox Herodis adiecit, vt non solum aduersus modò genitos infantes funesta, capitalisq; sententia proferretur, verùm etiam si quis ad alterum anum progressus esset, vt is quoque de medio tolleretur (scriptum est enim, à bimatu & infra) alteram ex verisimilitudine cladem in his ratio cernit: quòd sæpè tempus interiectum, duorum filiorum matrem fecerit eandem. Quale igitur rursus in talibus spectaculum erat, duobus circa matrem vnã carnificibus occupatis, vno quidem prætercurrentem ad se trahente: altero verò eum, qui mammæ etiam nunc admoueretur, à sinu reuellente? quomodo miseram matrem hac de causa affectam fuisse credibile est, cū aduersus duos filios natura quasi funderetur, vtroq; equaliter maternis visceribus ignem accendente, cū ambigeret vtrum ex improbis carnificibus sequeretur, vno quidem hinc, altero autem illinc ad cadē attrahentibus infantes? Accurrat ad recens natum, obscurum adhuc & indistinctum ploratum emittentem? At alterum audit iam loquentem, ac voce balbutiente matrem cum lachrymis implorantē. Quid agat? quò euadat? quò se verat? ad vtrius vocem clamorem referat? vtrius gemitui opploret? vtrius mortu illachrymabitur, cū ex æquo naturæ stimulis vtriusq; nomine vrgeatur?

I.

Possumus autem descriptionibus, vbi res postulat, vel longioribus, vel breuioribus vti. Longiores sunt illæ descriptiones, quibus D. Chrysost. lib. 6. de sacerdotio indignitatem suam ad episcopale ministerium Basilio probare contendit. Quas, quoniam & singularem doctrinam continent, & virtu-

tio

his huius (quæ est in dicendo maxima) rationem a-pertissimè demonstrant, hoc in loco attextere libuit. Is igitur volens se purgare Basilio, quòd Episcopi dignitatem refugisset, muneris amplitudinem & difficultatem, suamque infirmitatem & indignitatem eius rei causam extitisse ait. Tum deinde, quò metu atque mœrore animi contabuerit, cū ea res tractari cœpta est, incredibili dicendi facultate amplificat his verbis: Ab eo ipso die, quo tute mihi episcopatus suspicionem hanc iniecasti, factum est idētidem, vt corpus hoc ab anima propemodum dissolueretur: tam ingens pauor, tam ingens mœstitia animum meum occupauit. Nam cū apud me considerarem Christi sponsæ gloriam, sanctimoniam, venustatem spiritualem, prudentiam, ornatum: tam verò animi mei vitia expendere, fiebat, vt assiduis tum illam, tum etiam, me gemitibus, luctibusque prosequerer. In tanto ego astu antea vixi, cū id tute ignorares, meque in trā quillitate vilitate existimares. Ego verò tibi hic animi mei: restū detegere tentabo: hinc enim fortasse veniam mihi dabis, meque tandem in simulare desines. Qui igitur illum detegam? Nam si eū apertè oculis istis cernere velis, id nimirum haud aliter liceat, quàm corde hoc tibi per me prius detecto, nudatoque. Quod quia fieri non potest, tibi hunc ego per obscuram quandam imaginem, vt eū que potero, experiar in cœstitiæ meæ summum representare.

Fingamus puellam aliquam regis filiam, & eius Personā quidem, cui terra ea vniuersa, quæ sub Sole posita deserta est, pareat, à proco quodam experi: tum verò demus pro. nouam quandam in ea inesse formæ venustatem, quæ sic humanam naturam transcendat, vt per eam puella muliebri genus vniuersum magno admodum discrimine superet. Præterea tantam illi inesse animi virritem, vt virorum genus, eorum inquam, qui vel antea fuere, vel futuri olim sunt, longo post se interuallo relinquat: tum autem & mo-

K

rum

rum honestate tanta eandē excellere, vt vel omnes philosophiæ terminos excedas: denique talem esse, vt proprii aspectus gratia, oculorumque venustas vniuersam illam corporis totius elegantiam obscuret. Addamus item, si placet, ipsius procum, non ex ijs tantum quæ diximus, virginis amore ardere, sed furore item nescio quo erga illam affici: quo quidem infanissimos quosque, qui antea vquam extiterint, amatores superet. Postea procum hūc, dum hoc philtro ac furore deflagrat, alicunde accepisse futurum, vt puellam illam, quam miro amore depereat, homuncio nescio quis humilis, abiectus, obscuro atque ignobili genere natus, qui que idem corpore sit mutilo, denique mortalium omnium nequissimus in vxorem ducat. Tibine hic exiguam doloris nostri partem representauimus? fati tibi à me futurum putas, vel finita hic à nobis imagine? E quidem satis me fecisse puto, quod ad animi mei mœstitiam representandam spectat, cuius vnus rei gratia imaginem ipsam adhibuimus. Atqui vt tibi item hic metus, stuporisque nostri modum oculis subiiciam, ad aliam rursus hypothesim descriptionemque me confero. Ponite ante oculos exercitum ex militibus, tum peditibus, tum equitibus, tum nauicis viris constantem, ac mare quidem obtegit triremium numerus. Rursum ipsas camporum planicies, ipsos montium vertices, hinc peditum, hinc equitum phalanges, contegant: æs item armorum oppositum Soli, splendorem reddat, atque à solaribus radijs, & galcarum, & clypeorum coruscatio vibretur: hastarum fragor, equorumque hinnitus in cœlum feratur, neque mare, neque terra appareat, vbi que æs, vbi que ferrum. Tum sint contra hos instructi, armati, efferi quidam ac truces viri. Instet iam & confictus tempus: postea rapiat quis de repente adolescentem aliquem in agro educatum, ac qui nullius profus artis alterius gnarus sit, quam lyra pastoricæ ac pedi: eundemque armatura area cum

induc.

*Altera
persona
descri-
ptio.*

*Rei de-
scriptio.*

induerit, per totum illum exercitum circumiens deducat, ostendatque manipulos, manipulorum ductores, sagittarios, funditores, centuriones, duces, cataphractos, equites, iaculatores, triremes, triremium ductores, milites inibi confertos, naualium machinarum copiam: ostēdat hostium procinctam aciem vniuersam, & auersandos formidolososque quosdam in illis aspectus, & armorum apparatus ab aliorum apparatu diuersum, & immensam multitudinem, & conualles, & alta præcipitia, & montium iniquitates. Ostendat & aduersarios in equis volantibus incantatione quadam insidere, & cataphractos per aërem ferri, explicata etiam ei incantationis illius vi ac forma. Recenseat porro & belli calamitates, missilium, iaculorum niuis instar ingruentium impetum, multam illam caliginem & tenebras, obscurissimam noctem, quam sagittarum multitudine efficiat, Solis radios densitate sua auertant, puluerem tenebris non minorem, omnium oculos obcæcantem, sanguinis torrentes, cadentium gemitus, stantium clamores, iacentium aceros, rotas sanguine tinctas, equos, præcadauerum multitudine, vnà cum suis fessoribus in caput præcipientes, terram vniuersam mixtū hæc omnia continentem, sanguinem, arcus, sagittas, equorum vngulas, hominum capita simul iacentia, & brachia, & collum, & tibiam, & pectus transfixum, cerebella ensibus traiecta, iaculi cuspidem effractum, cui hominis oculus tanquam insubulatus hæreat. Recenseat item & classis mala atque incommoda. Triremes alias in medijs aquis conflagrantes, alias cum cataphractis ipsis pellum euntes, fluctuum fragorem, nauarum tumultuationem, militum clamorem, spumam riuu vndarum, tum sanguinis mixtam, eandemque in naues simul omnes irumpentem, eadē alia super ipsa nauium transtraiacere, alia submergi, alia adnatāre, alia ad litora æstuantis maris impetu ciei, alia intra ipsos

K a

fluctus

*Alteram
nauis pro-
lij descri-
ptio.*

fluctus sic obrui, vt nauibus iter veluti obsepant. Postremo cum exactè belli tragœdias omnes edocuerit, addat item & captiuitatis calamitates & feruitutem, nulla non morte duriozem. At, secundum hæc omnia, iubeat illam continuo in equum ascendere, vniuersique illius exercitus ducem agere. Hic tu adolescentulum illum censes, vel nudæ harum rerum narrationi sustinendæ parem esse posse? ac non potius, vel à primo statim aspectu animo defesturum? Proinde ne me ipse hic putes rem oratione attollere, neque hoc ipso quodd corpore, sicut carcere aliquo inclusi, nihil prorsus rerum inuisibilium cernere possimus, magna ea esse ducas, quæ à me dicta sunt. Videas enim eo prælio longè tum maius, tum horribilius, si tibi fortè caliginosissimam illam Diaboli aciem, consuetumque insanum oculis istis cernere liceat. Non enim illic aut æs, aut ferrum, non equi, non currus, non rotæ, non ignis, non iacula ista, quæ cernimus, verùm alia quædam machinamenta ijs, quæ dixi, longè terribiliora. Certè aduersarijs istis nequaquam opus est thorace, non scuto, neque ensibus,, neque hastis: sed vel nudus exerandæ illius militiæ aspectus talis est, vt humanam animam à corpore ipso dissoluere possit, nisi ea admodum generosa fuerit, atque adeo antequàm à viribus ipsa tuis auxilium petat, diuinæ in se clementiæ providentiam senserit. Ac sanè, si liceret, corpore hoc exuto, aut vnà etiam cum ipso corpore perspicuè atque intrepidè vniuersam illius aciem bellumq; contra nos instructum ipsis oculis coram contueri, videres vtique non sanguinis torrentes, neq; corpora demortua: sed animarum lapsus tam multos, sed vulnera sic grauià, vt tibi statim belli vniuersa illa pictura, quam modò expressi, puerorum delectamenta, & ludicrum potius, quàm bellum videri possit: tam multi certè ac frequentes ij sunt, qui in dies singulos feriuntur, quorū vulnera non idem mortis genus pariunt: sed quantum inter se disti-

Spiritalis prælii descriptio.

*Cōtentio-
ne Scri-
pturæ præ-
lii spiri-
tualis
pugnæ ex
omnibus
circūstan-
tijs am-
plificat.*

dent anima atq; corpus, tantum est certè inter mortem hanc atque illam discrimen. Nam quoties plagam anima accipit, eademq; cadit, hic prostrata quidem iacet, malæ conscientiæ cruciatu contabescens: postea verò, quàm separata à corpore hinc emigrarit, æterno cruciada supplicio traditur. Quòd si quis existat, qui Diaboli plagas non perferat, nimirum illius morbus ex ea indolentia ingrauescit. Quenunque enim plaga vna inflata non mordet, neque attritat, is certè facillè & alteram excipit: itemque & hac accepta, tertiam: neque enim intermittit ad extremum vsque spiritum feriens nefarius ille, quoties inuenit animam supinam, prioresq; plagas contemnentem. Porro autem si congressus modum expendere velis, hunc verò longè acriorem, ac magis diuersum comperies. Neq; enim quisquam est, qui tam multas fraudis, doli, artificij formas norit, quàm multas sceleratus ille hostis. Qua quidem in parte maior illius vis ac potentia inest: neque inimicitias quis tantas, tamque inconciliabiles aduersus hostes sibi insensissimos gerere potest, quantas ille aduersus humanam naturam gerit.

Porro si quis examinet, quæta cum inhumanitate is depugnet, ridiculum certè fuerit homines hoc in loco conferre. Sin iracundissimas ac truculentissimas quasque feras delegeris, quas cum huius furore atque insania conferas, reuera mansuetissimas humanissimasque eas hac comparatione comperies: tantum ille in animas nostras furorem spirans euomit. Adde, quod & pugna inter homines gestæ tempus breue quidem esse solet, qua etiam in temporis breuitate multæ dantur induciæ. Nam & natura sic comparatum videmus, vt & necis superueniens, & iugulandi labor, & cibi capiendi tempus, & multa id genus alia, iniliti respirandi potestatem sic faciat, vt & armaturam exuere, tum vtro paululum, respirare, seque & cibo & potu resicere, multisque rebus alijs pristinas vires recuperare valeat. Aduersus au-

sem Diabolum dimicanti, nunquam licet arma ipsa ponere, somnumque vllum capere, ei praesertim, qui perpetuo inuulneratus praelio excedere volet. Ex duobus enim necessariò alterum consequitur, ut aut cadat quis, ac pereat armis spoliatus; aut continenter vigilet, armatusque stet. Siquidem ille continenter cum sua ipsius acie stat, sollicitas nostras obseruans, ac maius quidem afferens studium ad nostram internecionem, quam ad nostram ipsi nos salutem afferamus. Postremo, ut semel finiam, quòd à nobis hostis ille minimè cernatur, quòdque derepente, atque improviso nos adoriatur (quæ res ipsi, qui non assidue in excubijs vigilantes fuerint, infinitorum malorum causa esse solet) facit nimirum, ut bello hoc agrius, ac maiore cum negotio, quam illo defungi possis. In hoc ergo campo voluisti nos Christi militibus duces esse? Hoc ipsum verò quid aliud erat, quam Diabolo potius duces esse? Cum enim is, qui ceteros debet tum in ordines paritari, tum militaribus armis instruere, omnium simul infirmissimus, simul & imperitissimus fuerit, fit nimirum, ut suæ fidei creditos prodat, & Diabolo magis, quam Christo ducem agat. Hactenus Chrysol. Cuius verba huic præceptioni inferere libuit, non solum quòd describendi rationem apertissimo exemplo doceant, sed etiam quòd singularem doctrinam contineant.

In quo quidem exemplo illam quoque amplificandi rationem animaduertere licet, quam Quintilianus annotauit: in qua impari exemplo, hoc est, à maiori, vel minori ducto, omnes circumstantias excutimus: quòd id, de quo agimus, multò esse maius, collatione facta, aperte ostendit, quantò acies Demonum instructissimò quouis exercitu formidabiliores sint.

I I.

Illud tamen hoc in loco admonendum est, Ser-

mocina-

mocinationes personarum, & illud similitudinis genus, quod à Rhetoribus imago similis appellatur (de quibus suis in locis differemus) ad has rerum descriptiones plurimum lucis afferre. Quòd sequenti descriptione, qua in amplificanda matris septem Machabæorum constantia D. Gregor. Theologus usus est, aperte liquet. Sic enim ait: At verò egregia mater gaudio simul ac mœrore afficiebatur: atque in duorum affectuum meditullio posita erat. Nam ut filiorum fortitudine certaminumque spectaculo mirificè delectabatur, sic rursus eum incertum pugnae euentum, incredibilemque tormentorum magnitudinem secum reputaret, timore commovebatur. Ac proinde illos, non secus atque auicula pullos suos arripiente angue, aut alia quapiam insidiatrice bestia, circumuolabat, stridebat, obsecrabat, certantes adiuuabat: nihil denique non dicebat ac faciebat, quò illos ad victoriam paratiores, instructioresque redderet. Cruoris guttas rapiebat, fragmenta membrorum excipiebat, reliquias adorabat, hunc colligebat, illum porrigebat, alium parabat. Omnibus acclamabat: Euge filij mei, euge strenui milites, euge in corporibus semè incorporei, euge legis canæque senectutis meæ, atque ciuitatis, quæ vos aluit, atque ad eam virtutis magnitudinem euexit, antillites atque patroni. Paulum adhuc & vicinus: paulum adhuc & ego inter mulieres beata, & vos inter adolescentes beati. Hactenus Theolog. Hoc autem genus similitudinis ad rem oculis subiiciendam maxime pertinet. Alia quoque similitudinum genera & exempla, quæ à pari, maiori, vel minori, simili, dissimili, & contrario ducuntur, plurimum ad res amplificandas valent, ut suo loco ex Fabij sententia exposuimus. Quo in genere prudens lector duo præcipue in D. Chrysol. stoma (qui in hac parte maxime excellit) animaduertere poterit. Alterum, quòd in exemplis imparibus, hoc est, à maiori, vel minori

Greg. ho.
mil de. 7.
Machab.

Imago s.
milis.

Sermoci-
natio.

K 4 dedu.

deductis, personarum circumstantias, quæ impari-
tis rationem continent, diligenter excutit & ampli-
ficat. Deinde non contentus rem maximam cum a-
lia maxima comparasse, dat etiam operam, vt ea,
quam augere vult, adhuc longè maior appareat.
Hac autem ratione in sermone, quo eos accusat, qui
domi forores ad optiuas fouerent, quò eorum peric-
ulum ostendat, beati Iob exemplum inducit, ocu-
los suos ne virginem viderent custodientis: & Apo-
stoli Pauli, corpus suum castigantis, & in seruitu-
tem, ne reprobus fieret, redigentis. Sic igitur ait: San-
ctus ille Iob, qui oëm transcendat virtutem, ex om-
nibus Diaboli retibus extractus, & primus & solus
tantâ fortitudinē demonstrauit, & omne ferrū & ad-
amantē sua continentia prægressus, subteruauit Dia-
boli potestatem: sic veritus erat talem pugnam, & pu-
tauit impossibile esse cohabitare virgini purum & si-
ne damno: aded, vt non solum à cohabitatione ta-
li procul & longè seipsum, sed & ab aspectu prorsus
occursum subduxerit, legemq; posuerit oculis suis, om-
nino in virginem ne respicere quidem; Sciebat en-
im manifestè, quòd non solum cohabitantem, sed
& videntem curiosè in faciem virginis, difficile, for-
te autem & impossibile esset, effugere damnū, quòd
inde oritur. Propter quod & dicebat, Ne cogitarem
quidem de virgine. At si paruum videtur vobis ad
certamen Iob (quanuis reuera neque stercore illius
simus digni) veruntamen, licet minus tua magna-
nimitate esse putas exemplum, cogita vocalissi-
mum præconem veritatis, qui totum orbem cir-
cuit: & dicere potuit verba illa multa sapientia re-
ferta, quòd non iam ipse sit viuens, sed Christus in
ipso: & quòd crucifixus sit mundo, & mundus sibi;
& quòd quotidie moriatur. Post tanta ergo spiri-
tus gratiam, & tanta certaminum specimina, post
tam innumera pericula, post tam eximie diligen-
tia & sapientia studium, declarat nobis & cōmon-
strat, quòd donec spirauerimus, & hac carne fue-
rimus

Chryf.

rimus circumdati, certaminibus nobis opus est, & la-
boribus: neque vnquam otio temperantia paratur,
sed multis sudoribus & laboribus opus est. Ad hoc
enim trophæum parandum dicebat: Castigo cor-
pus meum, & in seruitutem redigo: ne dum alijs
prædicauero, ipse reprobus fiam. Hæc autem dice-
bat, declarans seditionem carnis, & concupiscentiæ
rabiem, præliumque continuum, ac vitam semper
in agone constitutam. Hactenus ille. In quibus ex-
emplis apertè liquet, quàm studiosè personarum cir-
cumspectantia (beati. s. Iob, & Pauli) excusserit & am-
plificauerit: vt facillè quisque intelligeret, in quo pe-
riculo versarentur, qui tam longè ab ea animi firmi-
tate & perfectione distarent. Superioris autem ob-
seruationis in eodem sermone clarissima extant ex-
empla: quæ (ne in re satis aperta sim longior) stu-
dioso concionatori legenda relinquo. Est enim hic
sermo aduersus eos, qui fouent domi forores ad-
optiuas, dignissimus, qui ab omnibus legatur, vt qui
sit tùm magno diuinæ gloriæ studio, tùm maxima
eloquentia refertus. Exemplo item huic obseruati-
oni erit naturalis prælij similitudo, paulò antè à no-
bis ab eodem autore inducta: in qua hic vir diuinus
post vtriusque militiæ collationem, exponit etiam
quantom spiritualis militiæ certamen & periculum
sit atrocius, magisque pertimescendum.

De personarum descriptionibus.

Cap. VII.

DEst rerum descriptiones, sequitur perso-
narum descriptio, quæ varias habet spe-
cies. Quanuis autem non omnes ad am-
plificandi rationem (de qua nunc ser-
monem instituiamus) pertineant, ratio
tamen præcipiendi exigit, vt quoniam rerum de-
scriptiones tradidimus, personarum quoque trad-
amus. Primum autem earum genus est, cum personæ
ingenium, mores, ceterasque circumstantias, quas

personis attributas superius diximus, siue laudis, siue vituperationis gratia, breui oratione depingimus: quemadmodum Salustius Catilinæ, Cælaris, & Catonis personas descripsit. Sic in literis sanctis vita sanctissimi Iob, Tobiae, Iudith, in veteri testamento, & Simeonis & Annæ viduæ, in nouo mores & vita breuiter describuntur. Hoc autem genus descriptionis docendi magis gratia, quàm amplificandi solet adhiberi.

Est aliud proposito nostro accommodatiùs, quod notationem appellant: quoties amantis, luxuriosi, auari, voracis, temulentis, fomiculosi, garruli, gloriosi, ostentatoris, inuidi, sycophantæ personam depingimus. Mirus est in hoc descriptionis genere Ioan. Cassianus: in ijs enim libris, quos de octo principalium vitiorum remedijs scripsit, ingenium, mores, facta, dicta eorum, qui his vitijs contaminati sunt, appositis depingit. Duci autem huiusmodi notationes videntur à concomitantibus, & consequentibus, & effectibus, & ab eo loco, quem Dialectici à communiter accidentibus appellant. Docendi autem gratia duo solum exempla hic afferbam: reliqua autem in ijs libris studiosus concionator videre poterit. Is igitur in 10. de acidia libro, eum, qui hoc morbo laborat (quem nonnulli seniorum, meridianum Dæmonem appellabant) ita describit. Cum hic Dæmon miserabilem obsederit mentem, horrorem loci, faldium cellæ, fratrum quoque, qui vel cum eo, vel e minus commorantur, tanquam negligentium, ac minus spiritualium aspernationem gigni atque contemptum. Ad omne quoque opus, quod intra septa sui cubilis est, facit desidem & inertem. Non eum in cella residere, nec operum sinit impendere sectioni, nihilque se proficere tanto tempore in eadem commorantem, crebrius ingemiscit: & ab omni se dolet spiritali quaestu inanem in eo loco vacuumque consistere: utpote qui cum posset etiam alios regere, ac prodesse plurimis, nullum edificauerit, nec quæ-

quam

quam institutione sua doctrinaque lucratus sit. Absentia, siue que posita magnificat monasteria: loca etiam illa magis ad profectum vtilia, & saluti congruentiora describit: consortia quoque ibidem fratrum suauia, & plena spiritali conuersatione depingit. Contrà, vniuersa quæ habentur in manibus aspera: & non solum adificationem nullam esse in fratribus, qui morantur in loco, sed ne ipsum, quidem victum corporis absque ingenti labore conquiri. Postremo, non posse se saluari putat in eo loco durantem, nisi relicta cella (cum qua sibi, si adhuc in ea fuerit remoratus, pereundum erit) exinde semetipsum quantotius asportauerit. Deinde lassitudinem corporis, cibi que esuriam, quinta, sexta que hora tantam suscitatur, ut velut longo itinere, grauissimoque labore confectus sibi met lassusque videatur: aut quasi refectioem cibi biduano ieiunio, triduanoue disulerit. Tum præterea huc illucque anxius circumspicit, & nec fratrem sibi quempiam aduentare suspirat: sæpiusque egreditur & ingreditur cellam: ac Solem, velut ad occasum tardius properantem, crebrius intuetur. Et ita quadam irrationabili mentis confusione, velut tetra impletur caligine, omni que actu spiritali redditur otiosus ac vacuus: ut nulla re alia tantæ oppugnationis remedium, quàm visitatione fratris cuiuspiam, seu somni solius solatio possit existeret inueniri. Deinde honestas idem morbus ac necessarias suggerit salutationes fratribus exhibendas, visitationesque infirmorum, vel e minus vel longius positurorum. Quædam etiam pia ac religiosa dicunt officia: illos, vel illas debere parentes inquirere, & ad salutandos eos crebrius proferare: illam religiosam, deuotamque Deo seruam, omni præsertim parentum præsidio destitutam, magnum opus esse pietatis frequentius inuisere: ac si quid ei sit necessarium, quæ à proprijs parentibus negligitur atque despicitur, sanctissimi procurari, magisque oportere in his operam pietatis impendi, quam

quam

Ioa. Cass.

quàm infructuosè, ac sine vllò profectu in cellula re-
fidere. Hactenus Cassia.

Idem etiam li. 12. superbi Monachi mores & inge-
nium hoc modo describit: Quisquis superbiæ mor-
bo fuerit occupatus, non solum nullam subiectionis
aut obedientiæ regulam custodire dignatur, verum
ne ipsam auribus quidem suis doctrinam perfectio-
nis admittit: tantumque concrevit in corde eius spi-
ritalis verbi fastidium, vt cum fortè talis fuerit ob-
orta collatio, vno in loco stare nesciat eius obtutus;
sed huc illucque stupidus circumferatur intuitus, &
aliorum, atque in obliquum, quàm moris est, ocu-
li defigantur. Pro suspirijs enim salutaribus spura
de sicco guttore contrahuntur, excreationes etiam
sine vlla interpellatione flegmatum prouocantur,
digiti ludunt, & in modum scribentis volitant, & i-
ta huc atque illuc vniuersa membra corporis com-
mouentur: vt dum spiritalis agitur collatio, to-
tum se vel secatentibus vermibus, vel acutissimis su-
dibus credat insidere: & quicquid simplex collario
ad ædificationem protulerit audientium, ob suam
suggillationem æstimet esse prolatum: totoq; tem-
pore, quo spiritalis vitæ examinatio ventilatur, suis
suspicionibus occupatus, non quid inde ad profectum
suum capere debeat, aucupatur: sed causas cur vnũ.
quodque sit dictum, sollicita mente perquirat: vel
quid eis possit obijcere, tacita intra se cordis voluta-
tione coniectat. Deinde post hæc, excelsa vox, sermo
rigidus, amara & turbulenta responsio, incessus e-
rectus ac mobilis, lingua facilis, procax loquela, nec
vnquam taciturnitatis amica, nisi cum contra fra-
trem rancorem quendam in suo corde conceperit:
fitque silentium eius non compunctio, nec humi-
litas vllius, sed superbiæ & indignationis indici-
um: ita, vt quid in eo detestabilius sit, haud facile dis-
cernatur, vt ùm diffusa illa petulansque lætitia, an-
dira hæc virulentaque feritas. In illa namque sermo
non opportunus, risus leuis ac fatuus, est: anata ac
indi-

indisciplinata cordis elatio: in ista verò ita plenum
virulentumque silentium: & quod ob hoc tantum
concupitur, vt aduersus fratrem rancor taciturnitate
feruarus, protelari diutius possit, non vt ex eo virtus
humilitatis ac patientiæ prabeatur. Et cum ipse tu-
more possessus facillè cunctis tristitias inferat, atque
ad satisfactionem læsi fratris semetipsum submitte-
re dedignetur, etiam ab illo sibimet oblatam respuit
atque contemnit. Hactenus Cassia, qui suis quasi co-
loribus & acidiosis & superbi monachi mores & in-
genium ad viuum depinxit.

D. verò Bernard. detractorum mores, qui quodã
simulato verecundiæ fucò, conceptam malitiam,
quam retinere non possunt, adumbrare conantur,
describit his verbis: Videas à detractore alta suspiria
præmitti, sicque cum quadam grauitate & tarditate,
vultu modesto, demissis supercilijs, & voce plangen-
ti egredi maledictionem: quæ quidem tanto persua-
sibilior est, quanto creditur ab his qui audiunt, cor-
de inuito, & magis condolentis affectu, quàm mali-
tiosè proferri. Doleo (inquit) vehementer, pro eo
quò diligo eum, vt scitis, & nunquam potui de hac
re corrigere eum: & aliàs mihi benè compertum fue-
rat: sed per me nūquam innotuisset, per alterum pa-
tescens res est. Veritatem negare non possum, dolens
dico, reuera ita est: nam aliàs quidem in pluribus va-
let, ceterum in ista parte, vt verum fateamur, mini-
mè excusari potest. Hæc Bern. D. verò Hieron. in e-
pistola quadam fictam humilitatem hac eadem figu-
ra describit his verbis: fictam humilitatem fugiens,
illam sectare, quæ vera est: quam Christus docuit, in
qua non sit superbia inclusa. Multi enim huius vir-
tutis vmbra, veritatem pauci sequuntur. Perfacillè
est aliquem habere velle contemptam, salutare
submitius, manus & genua deosculari, inclinato in
terram capite, oculisque deiectis, humilitatem atq;
mansuetudinem polliceri, lenta voce tenuique ser-
mones infringere, suspirare crebrius, & omne verbu
pecc-

Sup. C. 12.
serm. 24.

Hieron. in
epist.

peccatorem ac miserū se clamare: sed si vel leui sermone offensus fuerit, continuò videbis attollere supercilium, leuare ceruicem, & delicatum illum orationis sonum infano clamore repente mutare. Hæc stenus ille. His exemplis, quid hæc orationis figura postulet, facile erit intelligere.

De Sermocinatione. Cap. VIII.

ST etiam Sermocinatio, quæ inter perfonarum descriptiones numeratur: quæ nescio quid magis ad Concionatoris officium pertinere putem, non modò ad rationem amplificandi, sed ad multa quæque alia. Quò est mihi eius ratio & natura diligentius aperienda, & exemplis illustranda. Prius tamen Cornificij definitionem & exempla subijciam: Sermocinatio est, cum alicui personæ sermo attribuitur: & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus vrbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens iaculum: quinque adulescentes hominem simili ornatu subsequuntur: Irrumpit in ædes subito: deinde magna voce, Vbi est iste beatus, inquit, ædium Dominus? quin mihi præstò sit? quid tacetis? Hic alij omnes stupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abiicit sese. Parce, inquit: & per ea, quæ tibi dulcissima sunt in vita, miserere nostri: noli extinguere extinctos. Per mansuetè fortunam: nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auri- bus meis applorare definitis? Non abibit. Illi nunciatur interea venisse istum, & clamore maximo mortem minari. Quod simul vt audiuit, Hecus, inquit, Gorgia pedisse qua puerorum, absconde pueros, defende, fac vt incolumes ad adulescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iste præstò, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? Ex-

ple

ple meas inimicitias, & iracundiam saturo tuo sanguine. Ille, cum magno spiritu, Metuebam, inquit, ne planè victus essem: nunc video in iudicio mecum contendere non vis: vbi superari turpissimum est, superare pulcherrimum: interficere me vis: occidar equidem, sed victus non peribo. At ille: In extremo vitæ tempore etiam sententiose loqueris: neque ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier: Imò quidem iste rogat & supplicat: sed tu quæso commouere: & tu per Deos, inquit, hunc amplexare. Dominus est, vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit vxor, loqui? quæ medigna non sunt, tace, & quæ curanda sunt, cura. Tu cessas mihi vitam, tibi omnem benè viuendi spem mea morte ei ipere? Iste mulierè repulit à se lamentantem: illi nescio quid incipienti dicere (quòd dignum videlicet illius virtute esset) gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse vnicuique sermones ad dignitatem accommodatos: quòd oportet in hoc genere obseruare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus. Nam quid puramus illos dicturos, si hoc iudicaueritis: Nonne hæc omnes vtentur oratione? Deinde subijcere sermonem.

Est quidem hæc figura frequens in lib. Sapientia. Lege secundum eius libri caput, in quo longa quadam perditorum hominum Sermocinatio continetur. Sic enim seipsum ad luxum & impietatem adhortantur: Exiguum & cum tædio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis, & non est qui agnitus sit reuersus ab inferis: quia ex nihilo nati sumus, & post hæc erimus tanquam si non fuerimus, &c. Venite ego fruamur bonis quæ sunt, & vtamur creatura tanquam in iuuentute celeriter. Vno pretioso & vnguentis nos impleamus, & non pratereat nos flos temporis. Coronemus nos rosas antequàm marcescant: nullum pratium sit, quod non pertranscat luxuria nostra. & quæ sequuntur.

Sap. 2.

sequuntur. Item eiusdem libri cap. 5. timor & horror impiorum in extremo iudicij die, & sermo eorum describitur his verbis: Tunc stabunt iusti in magna constantia aduersus eos, qui se angustiauerunt, & qui abstulerunt labores eorum. Videntes, turbantur timore horribili, & mirabuntur in subita & insperata eorum salute, gementes præ angustia spiritus, dicentes intra se, poenitentiam agentes: Hi sunt, quos habuimus aliquando in derisum, & in similitudinem improprij: nos insensati vitam illorum aestimabamus insaniam, & sine illorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos fors illorum est. Ergo errauimus à via veritatis, & lumen iustitiæ non luxit nobis, & Sol intelligentiæ non ortus est nobis, &c. Quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Transferunt illa omnia tanquam umbra volans: & cætera quæ sequuntur. Simili modo in Prouerbijs Salomon procacitatem adulteræ fornicariæ primùm describit: deinde sermonem illi conuenientem tribuit. Sic enim ait: Considero vecordem iuuenem, qui transit per plateas iuxta angulum: & propè viam domus illius graditur in obscuro aduersperascente die: & cætera quæ sequuntur. Sic etiam in eodem libro Salomon, improborum sermones, quibus simplicem hominem ad prauitatis suæ confortium indicere contendunt, ita describit: Fili mi, si relactauerint peccatores, ne acquiescas eis: si dixerint, veni nobiscum, insidiamur sanguini, abscondamus tendiculas contra fontem frustra: omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spolijs, fortem mitte nobiscum, mar supium vnum sit omnium nostrum: fili mi ne ambules cum eis. Eadem dicendi figura Esaias Regis Assyriorum superbiam amplificat: Postquam enim de eo Dominus dixerat, Vae Assur virga furoris mei, & baculus ipse: in manu eorum indignatio mea, &c. Ipse autem non sic arbitrabitur, sed ad conterendum erit cor eius;

Pro. 7.

Pro. 1.

Esa. 10.

eius, & ad internecionem gentium non paucarum. Dicit enim: Nunquid non principes mei simul Reges sunt? & cætera. Nec solum quid personæ dicant, sed quid etiam dicere meritò debuissent, hæc figura significamus. Sic Hieremias, ut filiorum Israël ingratum animum exaggeraret, quid id dicere debuissent, exprimit his verbis: Et non dixerunt, Vbi est Dominus, qui ascendere nos fecit de terra Aegypti? qui traduxit nos per desertum, per terram inhabitabilem, & iniuriam? & cætera. Et infra idem: Et non dixerunt, Metuamus Dominum, qui dat nobis pluuiam temporaneam, & serotinam: plenitudinem annuæ messis custodientem nobis. Et iterum: Sacerdotes non dixerunt, Vbi est Dominus? &c. Hoc etiam modo sermonem tribuimus homini seipsum admonenti, atque ad opus aliquod virtutis adhortanti. Vnde Eusebius Emisenus fidelem vinum vitam & mores suos expendere adhortatur his verbis: Vnusquisque conscientiam suam ante conspectum interioris hominis constituat: ipsi nosmetipsos quotidie castigemus: ipsi nobiscum rationem de quotidiana conuersatione faciamus. Alloquatur se in secreto cordis vnaquæque anima, & dicat: Videamus si hanc diem sine peccato, sine inuidia, sine obtræctatione, sine murmuratione transegi. Videamus si aliquid hodiè, quod ad profectum meum, quod ad ædificationem aliorum pertinet, operatus fui: puto quòd hodiè mentitus sum, peieravi, iræ vel concupiscentia victus sum, nec alicui benefeci, nec pro timore æternæ mortis ingemui. Quis mihi reddet hanc diem, quam in vanis rebus perdidit, quàm in cogitationibus noxijs pessimisque consumpsit? Hastenus ille.

Hoc etiam modo, tacitam Spiritus sancti exhortationem describere solemus, sermonem eidem Spiritui accommodantes, quo nos, proposito vitæ nostræ periculo, mortis incerta conditione, gehennæ supplicij, cælestibusque premijs, diuinisque bene-

L ficijs

ficijs commemoratis, ad ostium cordis nostri pulsans, à scelerata vita ad pœnitentiam reuocare conatur. Similique ratione varias Dæmonum suggestiones describere possumus, sermonem illis malitiæ eorum convenientem tribuentes. Ad hunc quocumque modum rationes, quibus improbi homines in sceleribus suis se ipsos consolantur, salutemque sibi pollicentur, describere licet: quid quisque eorum intra se dicat, sermocinatione exprimentes. Longam enim sibi vitam pollicetur, Dei misericordiam, Christi sanguinem, beati Latronis exemplum, extremam in fine vitæ pœnitentiam, cæteraque his similia in consolationem suam adhibent. Hac etiam virtute commodissimè in amplificandis Martyrum certaminibus vitimur: cum explicamus, quibus ipsi sermonibus partim iudicibus respondebant, partim se ipsos ad fidei constantiam & patientiam adhortabantur. Extant commodissima huius rei exempla apud Basilium, in homilia quadraginta martyrum, Itemque apud D. Gregorium Theologum, in homilia de septem Machabæis: in qua sermones describit, quibus mater filios ad patientiam adhortabatur, quibusque ipsi se ad eiusdem virtutis constantiam excitabant. Ad quæ exempla studiosum concionatorem remitto.

De Conformatione. Cap. I X.

Sermocinationi finitima est conformatio: quæ maiorem adhuc vim habet in loco adhibita. De qua sic idem Cornificius: Conformatio est, cum aliqua quæ non adest persona confingitur quasi adformata: & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quod si nunc hæc urbs inuictissima vocem emittat, nonne hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis lo-

cupleta.

cupletata victorijs, nunc vestris seditionibus ò ciues vexor: quam dolis malitiosa Carthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemi nunc ab hominibus teterri mis proteri atque conculcari? Item: Quod si nunc L. ille Brutus reuiuiscat, & hic ante pedes vestros ad sit, nõ hac utetur oratione? Ego Reges eieci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperit, vos partam seruare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberaui, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio licet in plures res mutas atque inanimatas transferatur, proficit plurimum in amplificationis partibus & commiseratione. Cicero verò aduersus Catilinam patriæ proditorem, sic eandem loquentem inducit: Quæ tecum Catilina sic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum iam tot annis facinus extitit, nisi per te, nullum flagitium sine te: tibi vni multorum ciuium nees, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit ac libera. Tu non solum ad negligendas leges & quæstiones, verum etiam ad euertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa quanquam ferenda non fuerunt, tamen vt potui, tuli: nunc verò me totam esse in metu propter te vnum, quicquid increperit, Catilinam timeri, nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Hactenus Cicero. Ad hunc etiam modum Olorius Episcopus eidem patriæ sermonem aduersus parentes tribuit, qui liberorum suorum licentiam & corruptos mores minimè castigant. Sic igitur ait: Quod si patria eiusmodi verbis tecum exoptulet, quid illi respondebis? Homo cur quantum est in te, mihi moliris exitium? cur in me pestem nefarie machinaris? cur parentem, quem omni pietate complecti debebas, iugulandum suscipis? Meis enim legibus & institutis in lucem edirus & enutritus fuisti: per me non solum à feris, sed etiam à morum feritate reuocatus, & omni humanitate cultus ex-

L 2 titisti:

*Cicer. in
Cath.*

*Lib. 7. de
Institus.
Princip.*

ritisti: meo praesidio vitam non solum clementer atque benignè, verumetiam securè traduxisti: si enim in solitudine & vastitate vitam ageres, non modò belluarum laniatus extimesceres, sed nihil inter te & belluas immanes interesset. Mea igitur opus factum est, vt in periculis auxilium, in morbis remedium, in ærumnis solatium, in perturbatione disciplina, in curis alleuamentum inuenires. Cùm vita tua tam multis simul rebus indigeat, omnes illa fuerunt à me tibi largè atque munificè suppeditata. Quòd si ita non esse putas, à me secede, lucem meam atque celebritatem fuge, & te in solitudinem abde: & videamus quo tandem modo possis absque meo praesidio vitam sustentare. Quòd igitur opibus abundas, quòd humanitatem retines, quòd securè vitam degis, quòd lucis iucunditate fruëris, id totum mihi est in acceptis referendum. Magis igitur mater sum tua, quàm illa, quæ te peperit existimanda. Si igitur mihi necem attuleris, non modò te improbum hominem, sed impium & sceleratum parricidam fateare necesse est. Sed dices fortassè, te nunquam de meo interitu cogitassè. An non intelligis, vitam atque salutem meam ciuium moribus & honestate contineri? Ad eò sine mente es, vt non videas, si illi eùm ad æratem maturam peruenerint, flagitijs efferati fuerint, esse mihi eorum scelere miserum funestumque fatum necessariò subeundum? Nec illud quidem recogitas, te non tibi, quàm mihi filios genuisse? Cur igitur illos flagitijs obrui sinis? Cur illorum peccatis indulges? Cur illorum inconsideratam cupiditatem alis? Cur eorum pudorem extingui pateris? Cur denique illos honestatis studium negligere, & libidini seruire permittis? Quòd enim est aliud rerum publicarum exitium & funus, nisi id, quòd corrupta & vitiosa ciuium institutione comparatur? Ciues igitur, qui malè filios suos instituunt, me perdunt, mihi pestem parant, mihi interitum & exitiù moliuntur. Hæc si Resp. dicat, hominibus

minibus in filiorum educatione dissolutis, veniunt vobis in mentem, quomodo homines in tanta re negligentes, à maximi & immanissimi criminis suspicione liberetis? Hactenus Oforius.

Hæc etiam figura non infrequens in sanctis literis est. Vnde apud Salomonem & Ecclesiasticum, Sapientia laudes suas prædicat, & homines ad sui studium aduocat. Quale est illud: O viri, ad vos clamato, & vox mea ad filios hominum, & cæc. *Prou. 8.* Tale est etiam illud eiusdem, Sapientia foris prædicat: in plateis dat vocem suam: in foribus portarum vrbis profert verba sua dicens: Viquequo paruuli diligitis infantiam: & stulti ea, quæ sunt sibi noxia, cupiunt? & cætera. Extat libellus quidam de conflictu vitiorum & virtutum: quem quidam Leonis Papæ, quidem D. Augustino tribuunt: in quo vitijs tanquam rebus animatis sermones tribuntur, quibus se se hominibus probent atque insinuent. Similiq; ratione virtutes ipsæ pro se respondent, & causam atque dignitatem suam aduersus vitia tuentur. Diuus verò Cyprianus contra scæminas, quæ exquisitis coloribus faciem depingunt, Deum ipsum hoc modo inducit loquentem: Non metuis, oro, quæ talis es, ne eùm resurrectionis dies venerit, artifex tuus te non recognoscat? & ad sua præmia & promissa venientem remoueat & excludat? & increpans, vigore censoris & iudicis dicat: Opus hoc meum non est, nec hæc imago nostra est. Cutem falso medicamine polluisti, crimem adulterino colore mutasti, expugnata est mendacio facies, figura corrupta est, vultus alienus est, Deum videre non poteris, eùm oculi tibi non sint, quos Deus fecit, sed quos Diabolus infecit. Illu tu sectata es, rutilos atq; depictos oculos serpentis imitata es, de inimico tuo compta, eum illo pariter arsura. Hæc oro non cogitanda sunt Dei seruus? non die semper ac nocte metuenda? Idem quoque Cyprianus exaggerare volens inhumanitatem ac

*Prou. 8.**Prou. 1.**Cypria.**de habitis**Sings.**Cyp. Ser.**de Elem.*

peruersitatem eorum hominum, qui cum ingentes sumptus in rebus inanissimis faciant, ne teruncium quidem Christo pauperi porrigunt, appositissime hac eadem figura Dæmonem loquentem inducit. Sic enim ait: Ponat vnusquisque ante oculos suos Diabolum cum seruis suis, id est, cum populo proditiōis & mortis, in medium posilire, plebem Christi præsente & iudicante ipso, comparationis examine prouocare dicentem: Ego pro istis, quos mecum vides, nec alapas accepi, nec flagella sustinui, nec crucem pertuli, nec sanguinem fudi, nec familiam meam pretio passionis & crucis redemi: sed nec regnum cœleste illis promitto, nec ad paradysum restituta immortalitate denuo reuoco, & munera, mihi quàm pretiosa, quàm grandia, quàm nimio & longo tempore quesita, sumptuosissimis apparatus comparant, rebus suis vel obligatis in muneris apparatione, vel venditis, ac nisi editio honesta successerit, conuictijs ac sibilis eiciuntur, & furore populari nonnunquam penè lapidantur. Tuos tales munerarios Christe demonstra, illos diuites, illos copiosis opibus affluentibus, ac in Ecclesia præsidente & spectante te eiusmodi munus edant, oppignoratis vel distractis rebus suis, immò ad cœlestes thesauros, mutata in melius possessione, translatis. In istis muneribus hominum caducis atque terrenis nemo pascitur, nemo vestitur, nemo cibi & potus solatio sustinetur: cuncta inter furorem edentis & spectantis errorem, prodiga & stulta voluptatum frustrantium vanitate depereunt. Illic in pauperibus tuis tu vestiris, & pascereis, tu æternam vitam operantibus polliceris: & vix tui meis pereuntibus adæquantur, quia te diuinis mercedibus, & premijs cœlestibus honorantur. Quid ad hæc respondemus fratres charissimi? diuitum mentes qua ratione defendimus? qua excusatione purgamus, qui Zabuli seruis minores sumus, vt Christo pro pretio passionis & sanguinis vicem nec in modicis rependamus?

Hactenus Cyprianus. Cuius oratio satis indicat, quantum rei, de qua agitur, indignitas, hac dicendi figura creuerit. Extant apud D. Hieronymum in Epitaphio Blefillæ duo commodissima huius virtutis exempla: quæ his adijcere non grauabor. Cum enim Paula Blefillæ filie mortem molestissimè ferret, eandem Blefillam his verbis loquentem inducit: Quas nunc existimas Blefillam nostram pati cruce, quæ ferre tormenta, quòd tibi Christum videat subiratam? Clamat nunc illa lugenti: Si vnquam me amasti mater, si tua vbera suxi, si tuis instituta sum monitis, ne inuideas gloria meæ, nec hoc agas, vt à nobis in perpetuum separemur. Putas esse me solam? Habeo pro te Mariam matrem Domini. Multas hic video, quas antè nesciebam. O quantum melior est iste comitatus? Habeo Annam quondam in Euangelio prophetantem: & quò magis gaudeas, tan torum annorum labores ego in tribus mensibus consequuta sum. Vnã palmam castitatis accepimus. Misereris mei, quia mundam reliqui? At ego vestri sortem doleo, quos adhuc sæculi carcer includit: quos quotidie in acie præliantes, nunc ira, nunc auaritia, nunc libido, nunc variorum incentiua vitiorum pertrahunt ad ruinã. Si vis vt mater mea sis, cura placere Christo. Nò agnosco matrem meo Domino displicentem. Loquitur illa & alia multa, quæ taceo, & pro te Dominum rogat. Hactenus Hieronymus. Qui nec hac Blefillæ oratione contentus, ipsum etiam Dominum ad Paulam matrem his verbis inducit loquentem: Non vereris ne tibi saluator dicat: Irasceris Paula, quia tua filia mea facta est filia? Indignaris de iudicio meo, & rebellibus lachrymis facis iniuriam possidenti? Scis enim quid de te, quid de cæteris tuis cogitem. Cibum tibi denegas, non ieiuniorum studio, sed doloris. Non amo frugalitatem istã. Ieiunia ista aduersarij mei sunt. Nullã animã recipio, quæ me nolente, separatur à corpore. Tales stulta philosophia habeat martyres, habeat Zenonẽ, Cleobrotũ vel Cato-

*Hiero. in
Epist. ad
Paul.*

*Idem ad
eandem.*

nem. Super nullum requiescit spiritus meus, nisi super humilem & quietum, & trementem verba mea. Hoc est, quod mihi in monasterio promittebas? Quod habitu à matronis cæteris separato, tibi quasi religiosior videbaris? Mens ista, quæ plangit, sericarum vestium est. Interciperis & moreris, & quasi non in meas manus ventura sis, crudelem iudicem fugis? Fugerat quondam & Ionas animosus propheta, sed in profundo maris meus fuit. Si viuentem crederes filiam, nunquam plangeres ad meliora migrasse. Hoc est, quod per Apostolū meum iusseram, ne pro dormientibus in similitudinem gentium tristaremini? Hactenus ille. Hieremias quoque ad leniendos captiuorum animos, ipsam Hierosolymorum ciuitatem his verbis filios suos alloquentem facit: Audite confines Sion: adduxit enim mihi Deus luctum magnum: vidi enim captiuitatem populi mei, filiorum meorum, & filiarum, quam superdixit illis æternus. Nutriui enim illos cum iucunditate: dimisi autem illos cum fletu & luctu. & car.

Hæc duo nouissima descriptionum genera, præter alias insignes utilitates, hoc etiam habent, quod rectum orationis cursum atque impetum ad formam quodam modo dialogi flectunt; dum sermones varijs personis accommodant, quas idem concionator induere debet, & ea vocis & gestus figura pronuntiare, atque ij, quibus hi sermones tribuuntur. Quæ res non modo ad orationis, sed etiam ad pronuntiationis varietatem & gratiam plurimum valet.

Post rerum & personarum descriptiones, temporum quoque & locorum numerantur: quas, quoniam proposito nostro parum conueniunt, omittendas duxi. Extant autem duo huius rei apud Lactantium clarissima exempla in carmine de phoenix, & de Dominica resurrectione. Illic enim locus, hic tempus elegantissimè describuntur.

De

De affectibus in commune.

Cap. X.

Post amplificandi rationem proximum est, ut de affectibus disseramus: quantum hoc, exposita iam amplificandi ratione, magna ex parte traditum sit. Affectus enim (ut Philosophi aiunt) partim magnitudine rerum, partim earundem præsentia oculis subiecta concitantur. Illud amplificatione, hoc descriptione rerum & personarum fit. Vtrunque verò hactenus explicuimus. Itaque rerum amplificatione atque descriptio, quantum in suadendo aut dissuadendo, laudando aut vituperando plurimum valeant, non minus tamen, sed multò etiam magis ad affectus permouendos conducunt. Hæc igitur prima admonitio sit, ut cum alicuius rei tractatione auditorum animos afficere volumus, eam rem maximam in suo genere ostendamus, eandemque (si natura rei patitur) velut oculis spectandam proponamus. Huius rei commodissimum exemplum præbent Lamentationes Hieremias: in quibus vir ille sanctissimus, non humano, sed diuino spiritu actus, ciuitatis sanctæ euerfionem, ciuiumque suorum calamitatem miro modo his rationibus exaggerat. Omnia enim, quæ calamitas illa complectebatur, hoc est, omnes eius partes & circumstantias enumerat & amplificat, remque totam ante oculos ponit. Hoc enim ostendunt illa verba: Quomodo sedet sola ciuitas plena populo? &c. Et, Candidiores Nazaræi eius nite, nitidiores lacte, &c. Et. Omnes portæ eius destructæ, sacerdotes eius gementes, virgines eius squallidæ, & ipsa oppressa amaritudine. Iam verò eiusdem Prophetæ oratio lamentationibus addita, totius calamitatis summam complectitur.

Deinde illud etiam ad permouendos animos maxime iuuat, ut ipsi, qui mouere alios volumus, vehementer commoueamur. Quæ de re non grauior Fabij verba, quæ superius citauimus, hoc in loco repetere.

Thre. 1.

Fabius
li. 6. ca. 3.

L 5 rc. Is

re. Is igitur ubi de mouendis affectibus differuisset, sic hunc locum absoluit: si tradita mihi sequi præcepta sufficeret, satisfeceram huic parti, nihil eorum quæ legi, vel didici, quod modò probabile fuit, omittere. Sed mihi in animo est, quæ latent penitus, ipsa huius loci aperire penetralia: quæ quidem non aliquo tradente, sed experimento meo ac natura ipsa duce accepi. Summa enim, quantum ego quidem sentio, circa mouendos affectus in hoc posita est, ut moueamur ipsi. Nā & luctus, & iræ, & indignationis aliquādo ridicula fuerit imitatio, si verba, vultumq; tantum, non etiam animū accommodauerimus. Quid enim aliud est causæ, ut lugētes utiq; in recētī dolore disertissimè quædam exclamare videantur, & ira non nunquam indostis vis mentis & veritas ipsa morum? Quare in his, quæ verisimilia esse volumus, simus ipsi similes eorum, qui verè patiuntur, affectibus: & à tali animo proficiatur oratio, qualem facere iudicem volet. An ille dolebit, qui audiet me, cum hoc dicam, non dolērem? ita scetur, si nihil ipse, qui in iram concitat, idque exigit, simile patietur? sicis agenti oculis iudex lachrymas dabit? Fieri non potest. Nec incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore, nec res vlla dat alteri colorem, quem ipsa non habet. Primum est igitur, ut apud nos valeant ea, quæ valere apud iudicem volumus, afficiamurq; antequam afficere conemur. At quomodo fiet, ut afficiamur? Neq; enim sunt motus in nostra potestate. Tētabo etiam de hoc dicere. Quas phantasias Græci vocant, nos sanè visiones appellemus, per quas, imagines rerū absentium ita representantur animo, ut eas cernere oculis, ac præsentibus habere videamur. Has quisquis benè ceperit, is erit in affectibus potentissimus. Hunc quidē dicunt euphantasiō, qui sibi res, voces, a se secundum verum optinē fingit: quod quidem nobis volentibus facile continget. Ut, hominem occisum queror, non

omnia

omnia quæ in re præsentī accidisse credibile est, in oculis habebō? non percussor ille subitus erumpet? nō expauescet? circumuētus exclamabit? vel rogabit? vel fugiet? non ferientem, non concidentem videbō? non animo sanguis, & pauor, & gemitus, extremus denique expirantis hiatus insidet? Insequetur energia, quæ à Cicerone illustratio & euidencia nominatur, quæ non tam dicere videtur, quàm ostendere, & affectus non aliter quàm si rebus ipsis intersimus, sequentur. Vbi verò miseratione opus erit, nobis ea, de quibus querimur, accidisse credamus, atque id animo nostro persuadeamus. Nos illi simus, quos graua, indigna, tristia passos queramur. Nec agamus rem quasi alienam, sed assumamus parumper illum dolorem. Ita dicemus, quæ in simili nostro casu dicturi essemus. Vidi ego saepe histriones atque comædos, cum ex aliquo grauiore actu personam deposuissent, stentes adhuc egredi. Quòd si in alienis scriptis sola pronuntiatio ita fallis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, ut moueri periclitantium vice possimus? Orbem agimus & naufragum, & periclitantem, quorum induere personas quid attrinet, nisi affectus assumimus? Hæc dissimulanda mihi non fuerunt, quibus ipse, quantumscunque vsus fuit (nam peruenisse me ad aliquod nomen ingenij credo) frequenter motus sum, ut me non lachrymæ solum deprehenderint, sed pallor & vero similis dolor. Hætenus Fabius.

Cæterum, pios animi erga res spirituales affectus nulla ars præbere potest, nisi adsit spiritus ille diuinus, qui afflatu suo hunc motum animis nostris inspiret, quo & propheta, & Euangelici viri pleni fuerunt. Hoc enim nobis insinuat ad spectus ille sanctorum animalium, quæ Ezechiel Propheta descripsit, qui erat ut carbonum ignis ardentium, & quasi ad spectus lampadarum. Non solum enim accensis lampadibus mentes hominum illuminabant, sed etiā ignitis carboni.

Hiere. 9. bonibus ad diuinarum rerum amorem incendebāt, Hoc affectu faucius Hieremias clamabat : Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum, & plorabo die ac nocte interfectos filiarum populi mei. Et, O vos omnes qui transitis per viam, &c. Et, Defecerunt præ lachrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea, effusum est in terra iecur meum super contritione filiarum populi mei. Hoc eodem affectu commotus Apostolus dicebat : Quis infirmatur, & ego non infirmor: quis scandalizatur, & ego non yrōr? Et, Filioli mei, quos iterum parturio do. nec formetur Christus in vobis, vellē esse apud vos modō, & commutare vocem meam: quoniam confundor in vobis. Quisquis igitur hunc animum atque sensum habuerit, non dubium, quin motus ipse, alios mouere, & incensus incendere possit. Quia verō hoc (vt antē diximus) Spiritus sancti donum est, qui in humilium cordibus requiescit, humilitate, & submissione animi, assiduisque precibus illud ab eo flagitet, quisquis onus & officium hoc effugere non porest.

De affectibus in specie. Cap. XI.

Verū hæc in vniuersum dicta sunt. Iam ad affectus in specie tractandos descendamus, sua cuique loca & inueniendi rationem perscribentes. Sunt autem alij affectus oratorum, alij concionatorum.

Oratores enim ferē auditorum animos ad commiserationem vel indignationem mouere solent. Concionatores autem ad amorem Dei, peccati odium, spem diuinæ miserationis, metum diuini iudicij, ad spirituale gaudium, salutarem tristitiam, diuinarum rerum admirationem, mundi contemptum, & cordis humilitatem, siue animi submissionem mouere solent.

Aristoteles secundo Rhetorices ad Theodectem libro copiose de omnibus fermē affectibus scribit: nempe de ira, mansuetudine, amore, odio, timore, auda-

audacia, pudore, indignatione, misericordia, ceterisque similibus. In quibus tractandis philosophico more causas explicat, quibus vnusquisque horū affectuum in animo commoueri solet. Hanc ergo prudentissimi Philosophi methodum his affectibus concitandis, quos supra memorauimus, nos quoque sequemur. Diligenter ergo animaduertenda illa sunt, quæ in nobis dilectionem erga Deum, peccati odium, spem in Deum, timorem, ceterosque similes affectus concitare soleant. Hæc autem omnia sigillatim explicare non vnus libri, sed multorum opus est: cū magna pars sacrorum voluminum, sanctorumque Patrum hoc præcipue agat, vt hos affectus in animis nostris ingeneret. Nobis autem hoc in loco satis erit, velut digito affectuum fontes indicasse, viamque ostendisse, quam in alijs sequi debeamus.

Amorem igitur in Deum excitant immensa eius bonitas, charitas, mansuetudo, pulchritudo, cognatio, & beneficentia. Bonitas enim (vt ab hac incipiamus) humanæ voluntatis obiectum à Philosophis esse dicitur. Deus autem non modō bonus, sed immensa etiam bonitas, summumque & vniuersale bonum est, quod omnem complectitur bonitatem: quemadmodum ipse ad Mosē ait: Ego ostendam tibi omne bonum. Denique adeo bonus est, vt eius comparatione nihil bonum esse dicatur: quemadmodum Saluator ait: Nemo bonus, nisi solus Deus. Amor etiam nostri, quem secundo loco posuimus, ad mutuam amoris vicem reddendam incitat. Ar ita nos Dominus dilexit, vt dicat: Maiorem hac dilectionem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Et, Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. Et, In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans. Hæc autem diuina charitas sic nos ad redamandum impellit, vt Saluator dicat: Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accendatur: Lenitas quo-

quoque & mansuetudo amorem conciliant. At virtutē hanc ita sibi Saluator sumpsit, vt dicat: Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. Et Apostolus, cæteris Domini virtutibus prætermisissis, fideles obsecrat per mansuetudinem Christi. Pulchritudo quoque ad se amandam vehementer allicit, quæ Græcè calon (à vocando) dicitur: quod omnia vocet ad se, & amoris vi ac potestate trahat. At Deus est, cuius immensam pulchritudinem Sol & Luna mirantur: qui de se ipso ait: Pulchritudo agri mecum est. Nec agri solum, sed omnium etiam cœlestium atque terrestrium rerum pulchritudinem in se vno continet: à quo etiam pulchritudo omnis in omnia, quæ pulchra sunt, deriuatur: cum nemo dare possit, quod non habet. Quisquis autem pulchri huius naturam & conditionem plenius cognoscere cupit, Platonem legat in conuiuio, in quo Socrates foeminam quandam de summi huius pulchri natura mirabiliter differentem inducit. Sequitur deinde cognatio, quam cum Deo habemus, cuius & genus sumus: quemadmodum Paulus poëtæ Gentilis testimonio docet. Hæc autem magnum etiam amoris incitamentum est. Cum enim sanguinis & generis communio inter cognatos sit, consequens est, vt qui seipsum diligit, eiusdem generis & sanguinis cõsortes diligat. Inter cognationes autem, parentū & filiorū magna cognatio est. At de Domino Deo nostro Propheta dicit: Nonne ipse est pater tuus, qui possedit, & fecit, & creauit te? Nec enim corporis solum formator, sed animæ etiam creator est: ideoque ipse est, à quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur: cuius cõparatione, sicut nemo bonus, ita nemo pater super terram appellandus est. Vnde merito Propheta dicit: Pater meus & mater mea de reliquerunt me, Dominus autem assumpsit me. Et Esaias: Et nunc Domine, pater noster es tu: & Abraham nesciuit nos, & Israel ignorauit nos. Quanto ergo magis talis Pater diligendus est? Sed est aliud cogna-

Psal. 16.

Esai. 63.

cognationis nomē multò arctius atque coniunctius, quodque maiore amoris flammam excitat: nempe viri & vxoris, propter quam relinquet homo patrem & matrem: Hoc autem plenissimū amoris nomē sibi Christus Dominus in Canticorū libro vendicauit: vt flagrantissimum suum erga nos amorem, nostrū que, hoc est, sanctarū animarū erga illū, insinuaret. Idemque fidelē animā fide & charitate inflammatā sibi desponsat. Vtrunque autē nomen & patris & spōsi per Prophetā cõplexus est, cum ait: Ergo amodò voca me, Pater meus, & dux virginitatis meæ. Quo ergo amore talis sponsus à nobis diligendus est?

Isaie. 63.

Supereff beneficentia, quæ omnia Domini beneficia siue corporis, siue animæ, siue naturæ, siue gratiæ, siue cõmunia, siue priuata cõplectitur: atque inter hæc omnia summū & maximū redemptionis nostræ beneficium. Quæ autem oratio horum beneficiorū multitudinem & magnitudinem vel explicare, vel etiam numerare valeat? Facilius enim stellarū multitudo, quam diuina beneficia, numerari poterunt. Quot ergo sunt Domini beneficia, tot cordi nostro igniculi admoventur, qui amoris ignē erga illum incendunt. Denique (vt vno verbo omnia cõplectar) omnes amandi rationes, quæ in rebus conditis inueniuntur, cum infinita accessione in hoc summo bono auctæ reperiuntur. Quò sit, vt solus infinitus amor, qui in diuino pectore aestuat, huic infinitæ bonitati plene satisfaciat: ceteri verò amores, vel ipsarum quoque beatarum mentium, infinitis partibus minores sunt, quam quos infinita illa bonitas & pulchritudo meretur. Ex his ergo fontibus rationes & incitamenta charitatis oriuntur: quibus argentia hominum pectora ad Dei amorem incendimus.

Hoc igitur exemplo proposito, Ecclesiastes partim studio & meditatione, partim sacrarum literarum, sanctorumque Patrum lectione rationes inuenire poterit, quibus ceteros affectus in animis

audito.

auditorum excitare possit. Inter quos ad lætalis peccati odium & detestationem, & ad diuinæ iustitiæ timorem potissimum studeat inducere. Hunc autē salutarem metum præcipuè acuiunt peccatorum multitudo, incerta vitæ conditio, mortis ineuitabilis necessitas, diuinorum iudiciorum abyssus, rationis reddendæ cogitatio, extremi iudicij formidanda seueritas, suppliciorumque gehennæ acerbitas simul & æternitas, cæteraque his similia. Est autem hic timoris affectus vtilissimus ad obdurata hominum peccata concutienda. Cum enim homines nimium sui amantes sint, etiam si Dei amore careant, hoc tamen nimio sui amore capti, quicquid sibi valde noxium esse intelligunt, vehementer perhorrescunt. Vnde fit, vt à seruili timore incipientes, & peccata solo pœnarum metu detestantes, paulatim ad filiorum amorem prouehantur. Hac ratione beatissimus confessor Vincentius infinitam penè hominum multitudinem ad veram pœnitentiam traxit: quod in concionibus suis vt vehementissimus, ita frequentissimus esset in hoc diuini iudicij, æternorumque suppliciorum metu concitando. Quocirca Ecclesiastes animarum salutem sitiens, frequenter hos affectus vrgere, ac præcipuè gehennæ acerbicatem & æternitatem quanta poterit vi dicendi exaggerare, & velut oculis spectandam proponere debet. Nunquàm enim tantum has pœnas dicendo amplificare poterit, quin multis ac penè infinitis partibus eius oratio sit inferior, quàm quod rei magnitudo postulat. Quia in re omnis ars, omnisque dicendi facultas deficit. Cum enim inter Oratorum virtutes Dinosis præcipuè numeretur, quæ rei indignitatem & atrocitatem non solum dicendo æquat, sed etiam superat (qua virtute Demosthenes plurimum valuisset dicitur) in hac tamen pœnarum acerbitate amplificanda virtus hæc prorsus deficit. Tantum enim abest, vt maiorem quàm reuera est, dicendo faciat, vt ne quanta sit, efficere illo modo possit. Quauis autem

tem

tem longè minus sit, quod hac de re dicitur, hoc ipsum tamen, quod dicitur, vehementer vel ferrea hominum præcordia mouere potest. Ad hoc autē multa Ecclesiastes in seriniolis reposita & meditata habere debet: quibus hunc affectum excitare possit, ac deinde ingentem admirationem commouere: quod tam multi sint, qui hæc omnia certissima fide sibi persuadentes, non aliter viuant, quàm si eadem aniles fabulas existimarent. Vbi igitur his rationibus argumenta inuenerimus, quibus affectus isti commoucantur, rationes amplificandi adhibendæ sunt, quibus ea, quæ inuenta fuerint, amplificemus: & hæc ipsa exemplis, similibus, dissimilibus, & scripturarum atque sanctorum Patrum testimonijs confirmabimus.

De commiserationis affectu.

Conquestio in causis iudicialibus defensori necessaria est, qua vel iudicium, vel auditorum animos ad misericordiam flectere conatur. Huius autem affectus tractatio raro in concionibus incidit: incidit tamen aliquando, sicut cum Dominicæ passionis acerbicatem, vel sacratissimæ Virginis dolorem amplificamus, quando aut triduo filiam amisit, aut cum eo in Aegyptum fugit, aut (quod fuit longè miserabilius) eum eundem in cruce morientem vidit, & tumulo condidit. Poterit etiam in agonibus Martyrū explicandis hic affectus intercedere. Quãtis autem hoc raro eueniat, quia tamē, quæ de hoc animorum motu Rhetores docent, digna sunt, que legantur, ea hoc in loco attexere volui: ex quibus prædicens concionator, quæ instruto suo commodiore videbuntur, seligere poterit. De hoc igitur affectu Cicero in primo de Inuentione libro sic ait.

Conquestio est oratio auditorum misericordiã captans. In hac primùm animum auditoris mitè & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoueri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes,

Cicero.

M

& hœ.

& hominum infirmitas ostenditur. Qua ratione habita grauius & sententiosè, maximè demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est misericordiae, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tria tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius per quem, vnum quodque deploratur in commodum, vt in morte filij, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, & si qua simili in genere quolibet de incòmodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales profertur, & indignæ aetate, genere, fortuna, pristino honore, beneficijs, quas passim p̄p̄suriuè sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos sigillatim incommoda ponentur, vt videatur is, qui audit, videre: & re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solum ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miserijs demonstratur esse: & cum aliquid expectaret, non modò id non adeptum esse, sed in summas miseras incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum conuertimus, & perimus vt de suis liberis, aut parètibus, aut aliquo, qui illis charus debeat esse, nos cum videant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non postremam eius vocem audiui, non extremum eius spiritum excepi. Item. Inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus, a feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res refertur, vt si ad equum, domum, vestem, sermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commouetur. Decimus, per quem

quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi commendatio fit. Duodecimus, per quem disuictio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, qui cum libentissimè vixeris, vt à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem, cum indignatione conquerimur, quòd ab ijs, à quibus minime conueniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus: aut à quibus indignum est, vt à seruis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur, in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili & supplici oratione, vt misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui chari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus: & tamen amplum, & excessum, & patientem incommodorum esse, & futurum, siquid acciderit, demonstramus. Nam sæpè virtus & magnificentia, in qua grauitas & auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commouendam, quam humilitas & obsecratio. Commotis autem animis diutius in cõuestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit Rhetor Apollonius, lachryma nihil citius arefcit. Hactenus Cicero.

*De figuris elocutionis, quæ affectibus
conciuantis deseruiunt.
Cap. XII.*

 Vt hactenus de affectibus concitandis diximus, ad inueniendi magis, quam ad eloquendi rationem pertinent. Nunc quasdam elocutionis figuras, quæ ad hoc ipsum præcipuè conducunt, his adiungere visum est. Post re igitur insignè amplificatâ, aut probatâ, auditoris animo, qui rei magnitudi-

ne incipit commoueri, figuris ad hoc idoneis excitatus est. Inter quas prima & vulgatissima est exclamatio: qualis illa Apostoli, ex affectu charitatis erumpens: O insensati Galathæ! quis vos fasciavit non obedire veritati? &c. Nec semper exclamatio ab hac interfectione, O, incipienda est: sed vbi cumq; impotens affectus erumpit, exclamatio est: qualis illa: Generatio praua atque peruersa, hæc cecine red. **Dent. 32.** dis Domino popule stulte & insipiens? Nonne ipse est pater tuus? &c. Potuisset enim dicere: O generatio praua, &c. quemadmodum in Euangelio Dominus: O generatio incredula, atq; peruersa, quandiu apud vos ero? quousque vos patiar? Illa quoque eiusdem Domini vox doloris index, Væ mundo à scandalis, exclamatio est. Sed vehementissima illa est, quæ pluribus constat exclamationibus: qualis illa Grego. Theologi in oratione funebri, in qua Gorgoniæ sororis, sceminae sanctissimæ virtutes, ac præcipuè sacras in orationis studio vigilias commendat. Re enim exposita, sic exclamat: O noctes in somnes, & psalmodum cantus, & stationem in diem desinentem! O Dauid, solis pijs animis, haud prolixè canens! O tenera membra in terram prouoluta, seque asperè præter naturam exerceantia! O lachrymarum fontes præ tribulatione profusarum, vt in exultatione messem faciant! O nocturnum clamorem, nubes penetrantem, ad Deumque peruadentem! O spiritus feruorem, præ orationis desiderio, nec canes nocturnos, nec imbres, nec tonitrua: nec grandinem, nec tenebras extimescentem! O scemineam naturam, quæ propter commune salutis certamen naturam virilem superasti, atque ostendisti, maris & scemine nomine non animos, sed corpora sola distingui! Hactenus Gregorius.

Est autem exclamatio multo acrior, cum Apostrophe coniuncta est: in qua animus rei magnitudine commotus, ad res etiam mutas & inanimas sermonem conuertit: qualis illa est: **Apostroph.** **ps.** Obstupescite eg
li su-

si super hoc, & portæ eius desolamini vehementer, **Hier. 3.** &c. Et illa quoque ante rem exposita, quod rariùs contingit: contingit tamen. Audi cælum, & auribus percipe terra: quia Dominus loquutus est. Et similis huic: Audite cæli, quæ loquor, audiat terra, **Esai. 6.** verba oris mei. Sed illa tamen si non acrior, certè splendidior atque suauior ex desiderij magnitudine expressa vox: Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & geminet Saluatore: **Esai. 45.** Hanc quidem vocem ingens desiderij ardor expressit. Ille verò vehemens grati animi & lætitiæ affectus: Laudate cæli, quoniam Dominus fecit: iubilate extrema terra: resonate montes laudationem, saltus & omne lignum eius: quoniam redemit Dominus Iacob, & Israel gloriabitur. D. verò Hieronymus in Epitaphio Nepotiani mortem ipsam alloquitur his verbis: O mors, quæ fratres diuidis, & amore sociatos crudelis ac dura dissocias? &c.

Contraria huic figura est, qua non res mutas & inanimas alloquimur, sed ipsis etiam sermonem & humanos affectus tribuimus: quod in literis sanctis vt vehementissimum, ita frequentissimum est. Quale est illud: Flumina plaudant manu, simul montes **Psal. 97.** exultabunt à conspectu Domini: quia venit, &c. Et, **Psal. 95.** Lætentur cæli, & exultet terra: gaudebunt campus, & omnia quæ in eis sunt. Tunc exultabunt omnia signa sylvarum à facie Domini, quia venit, &c. Et, Misericordia & veritas obuiauerunt sibi, iustitia & pax osculatae sunt.

Finitima his Hyperbole, quæ Latine dicitur superlatio: cuius est etiam non infrequens in literis sanctis vsus: quæ rem attollit quidem supra se dem, sed non supra modum. Talis est illa vox in **Psal. 17.** Et intonuit de cælo Dominus, & altissimus dedit vocem suam, gaudio, & carbones ignis. Et misit sagittas suas, & dissipauit eos, fulgura multiplicauit, & cõturbauit eos. Et apparuerunt fontes aquarum, & reuelata sunt fundamenta orbis terrarum. His

Esai. 13. enim vocibus horrendis, impetum & iram diuini numinis aduersus impios voluit demonstrare. Ad eundem modum Deus apud Esaiam, Cœlum, inquit, turbabo, & conuulsabitur terra, propter indignationem Domini exercituum. Quem locum D. Hieronymus explanans, ait hanc esse superlationē, qua vehementissimam iram Dei, Vates sanctus exaggerat. Simile huic esse videtur illud eiusdem Prophetæ: Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar, dissipabo simul, & absorbebo: desertos faciam montes & colles, & omne gramen eorum exsiccabo. His enim verbis diuini furoris magnitudo insinuat.

Esai. 42. Interrogationum quoque repetitio vim habet & acrimoniam: & non solum ad affectus permouendos, sed etiam ad orationis varietatem plurimum valet. Est autem vehementior atque elegantior, cum plures interrogationes articulis aut membris distinctæ in eadem orationis serie fluxerunt: quale est illud Apostoli: Non sum liber? Non sum Apostolus? Nonne Christum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino? Et paulo post: Quis militat suis stipendijs unquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Nunquid secundum hominem hoc dico? An & lex hæc non dicit? &c. Sic etiam exposita letalis peccati grauitate, eos, qui huiusmodi peccata deserere nullo modo volunt, his interrogationibus vigere ac perterrefacere licebit. Quotique tandem o miseri homines, diuina patientia abutemini? Quandiu in isto infelicissimo statu permanebitis? Quem tot sceleribus sine statuetis? Nihil ergo vos periculi vestri magnitudo, nihil diuini iudicij timor, nihil mortis incerta conditio, nihil rationis reddendæ cogitatio, nihil æterni supplicij metus, nihil susceptæ cum Deo inimicitie periculum, nihil tot diuina beneficia, quæ nos ad benefactoris amorem prouocant, nihil diuinæ maiestatis imperium, quod spernitis & pra-

pro nihilo ducitis: nihil Christi crux, clauis, lancea, spina, vincula, flagella vestri causa suscepta, apud vos efficiunt? Quale peccatum illud est, quod tot machinis non mouetur, tot arietibus non quatitur, tot fulminibus non deicitur? Quomodo talibus aut eibus, aut somnus gratus esse potest, cum in eo statu degant, in quo si repentina mors superuenerit (quod fieri non raro solet) protinus ad æterna supplicia rapiantur? Quis in eis sensus remanet, qui somnum carere tot noctes in peccato audent? qui rerum omnium conditor em (sive cuius virtute ne spirare qui dem possumus) sibi insensum & inimicum habet? Quis hic Dæmonis vires atque potentiam non agnoscat, adeo potenter hominem excruciantis, & veluti adam antinis compedibus vincientis?

Obsecratio quoque, qua aliquid obnixè ab auditoribus postulamus, post rem probatam, aut amplifecatam, appositissime cadit. Sic Paulus, Obsecro, inquit, vos per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, &c. Et iterum, Ipse ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem & modestiam Christi, &c. Et alibi: Obsecro vos ego vincitum in Domino, &c. Sic D. Chrysostomus postquam vehementer in eos inuectus esset, qui forores adoptiuas domi fouebant, hæc obsecratione orationem clausit: Oro igitur, & supplico, & antegenua vestra me prouoluo, & omnibus preces offero, persuadeamini, & ab hac ebrietate redeamus: sumus nostri ipsorum compotes, & agnoscamus honorem, quem dedit nobis Deus: & Paulum clamantem audiamus: Ne sitis serui hominum: & mulieribus seruire ad communem omnium perniciem desinamus. Hactenus ille. Hæc igitur figura sequentissime concionatores ut possunt: quæ si à charitatis visceribus proficiscatur, magnam vim ad animos permouendos habet. Est in Hispania Concionator quidam, non minus sanctitate, quam doctrina, & officij dignitate celebris: cuius auditores (inter cætera laudem eius

Obsecratio.

Ephes. 4. Chrysost.

Esai. 13. enim vocibus horrendis, impetum & iram diuini numinis aduersus impios voluit demonstrare. Ad eundem modum Deus apud Esaiam, Caelum, inquit, turbabo, & conuassabitur terra, propter indignationem Domini exercituum. Quem locum D. Hieronymus explanans, ait hanc esse superlationem, qua vehementissimam iram Dei, Vates sanctus exaggerat. Simile huic esse videtur illud eiusdem Prophetæ: Tacui, semper siliui, patiens fui, sicut parturiens loquar, dissipabo simul, & absorbebo: desertos faciam montes & colles, & omne gramen eorum exsiccabo. His enim verbis diuini furoris magnitudo insinuat.

Esai. 42. Interrogationum quoque repetitio vim habet & acrimoniam: & non solum ad affectus permouendos, sed etiam ad orationis varietatem plurimum valet. Est autem vehementior atque elegantior, cum plures interrogationes articulis aut membris distinctæ in eadem orationis serie fluxerunt: quale est illud Apostoli: Non sum liberi? Non sum Apostolus? Nonne Christum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino? Et paulo post: Quis militat suis stipendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de suctu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducatur? Nunquid secundum hominem hoc dico? An & lex hæc non dicit? &c. Sic etiam exposita letalis peccati grauitate, eos, qui huiusmodi peccata deserere nullo modo volunt, his interrogationibus virgere ac perterrefacere licebit. Quousque tandem o miseri homines, diuina patientia abutemini? Quandiu in isto infelicissimo statu permanebitis? Quem tot sceleribus sine statuetis? Nihil ergo vos periculi vestri magnitudo, nihil diuini iudicij timor, nihil mortis incerta conditio, nihil rationis reddendæ cogitatio, nihil æterni supplicij metus, nihil susceptæ cum Deo inimicitie periculum, nihil tot diuina beneficia, quæ nos ad benefactoris amorem prouocant, nihil diuine maiestatis imperium, quod spernitis &

pro

pro nihilo ducitis: nihil Christi crux, clauis, lancea, sputa, vincula, flagella vestri causa suscepta, apud vos efficiunt? Quale peccus illud est, quod tot machinis non mouetur, tot arietibus non quatitur, tot fulminibus non deiecitur? Quomodo talibus aut cibis, aut somnus gratus esse potest, cum in eo statu degant, in quo si repentina mors superuenerit (quod fieri non raro solet) protinus ad æterna supplicia rapiantur? Quis in eis sensus remanet, qui somnum carere tot noctes in peccato audent? qui rerum omnium conditorum (sive cuius virtute ne spirare qui dem possumus) sibi insensum & inimicum habent? Quis hic Dæmonis vires atque potentiam non agnoscat, adeo potenter hominem excæcantis, & veluti adamantinis compedibus vincientis?

Obsecratio quoque, qua aliquid obnixè ab auditoribus postulamus, post rem probatam, aut amplificatam, appositissime cadit. Sic Paulus, Obsecro, inquit, vos per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, &c. Et iterum, Ipse ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem & modestiam Christi, &c. Et alibi: Obsecro vos ego vincetis in Domino, &c. Sic D. Chrysostomus postquam vehementer in eos inuictus esset, qui sorores adoptiuas domi fouebant, hac obsecratione orationem clausit: Oro igitur, & supplico, & ante genua vestra me prouoluo, & omnibus preces offero, per suadeamini, & ab hac ebrietate redeamus: simus nostri ipsorum compotes, & agnoscamus honorem, quem dedit nobis Deus: & Paulum clamantem audiamus: Ne sitis serui hominum: & mulieribus seruire ad communem omnium perniciem desinamus. Hactenus ille. Hac igitur figura frequentissime concionatores uti possunt: quæ si à charitatis visceribus proficiatur, magnam vim ad animos permouendos habet. Est in Hispania Concionator quidam, non minus sanctitate, quàm doctina, & officij dignitate celebris: cuius auditores (inter cetera laudum eius

*Obsecratio.**Ephef. 4. Chrysost.*

M 4 insignia)

in signia) hoc maximè commendant, quòd frequenter hac obsecratione uti soleat: Obsecro vos fratres amore Dei, ne vltra peccare velimus. Quam quidè sententiam ea vocis & vultus figura pronunciat, quæ faciliè affectum eius charitatis plenissimum ostendunt: quo vehementer auditorum animos commovere solet.

*Adiuratio.
1. Tim. 4.*

Finitima est huic adiuratio: quæ maiorè adhuc vim habet. Cuius speciem illa Pauli verba, præ se ferre videntur: Testificor coram Deo & Christo Iesu, qui iudicaturus est viuos & mortuos, & aduentum ipsius, & regnum eius, prædica verbum, &c. Religiosus admodum pater Franciscus Titelmanus, vbi in commentarijs de cælo & mundo, aliorum siderum magnitudinem, ex sententia Ptolemæi Alfragani, cæterorumque doctissimorum Astronomorum declarasset, adiecissetque aliquot sidera esse, quæ terræ magnitudinem trigerics quinques, alia septuagies, alia nonagies, alia verò (quæ primæ magnitudinis esse dicuntur) centies & septies superarent, rei magnitudine stupefactus, sic exclamat: Adiuuro te, lector quisquis es, ut Christiano pectore, etiam atque etiam perpendas ex his, quæ dicta sunt, quàm sit miseranda fors eorum hominum, qui propter angustissima humus terræ gurgustiola immensam illam cælestis regni amplitudinem amittunt. Iterumque considera, quàm miseri sint, & quàm malè sibi consulant, qui pro huiusmodi rebus digladiantur, mutuoque se ipsos decipiunt, omniaque diuina & humana iura violant. Quamuis enim aliquis totius terræ imperium obtineret (quod tamen nulli hætenus inter mortales contigit) quid aliud, quàm punctum rapuit? quid aliud, quàm punctum manibus tenet, in atomo tenet imperium? Illi ergo, qui pro terræ minima particula, ut pro agello, pro angusto prædiolo, pro domuncula siue casula contendunt, quid aliud moluntur, quid querunt, quàm huius puncti, hoc est, totius

plus terræ minimam particulam possidere? O vanas hominum cuius, o pectora cæca. Disce o miser, pro quàm minima recula, quantum amittas thesauri: & pro angusto fornicarum nidulo, quàm amplum abijcias palatium, dum terrenam fortem cælesti prælegis.

Optatio quoque affectum animi desiderantis explicat: qualis illa: Gens absque consilio, & sine prudentia est. Vtinam saperent & intelligerent, ac nouissima prouiderent. Item illa: Quis dabit mihi pennis sicut columbæ, & volabo, & requiescam. Et illa: Vsq; quò peccatores Domine, vsq; quò peccatores gloriabuntur? Sic etiam Dominus de filijs Israel obedientiam pollicentibus ad Moysen ait: Rectè omnia sunt loquuti. Quis der eos talem habere mentem, ut timeant me, & custodiant vniversa mandata meæ, ut benè sit illis, & filijs eorum vsq; in sempiternum: Sanctus quoque Iob, Quis, inquit, mihi tribuat, ut in inferno protegas me? & cæt. Et, Quis mihi tribuat, ut describantur sermones mei? quis mihi det, ut exarentur in libro, &c. Hieremias item populi peccatis offensus, elamat: Quis dabit me in solitudinem diuersorium viatorum, ut fugiã populum meum: qui omnes adulteri sunt, & cæcus præuicatorum.

Contraria huic est imprecatio, qualis illa Dido nis apud Verg.

*Sed mihi vel sellus optem, prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotès adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemq; profundam,
Antè pudor, quàm se violem, et tua iura resoluam.*

Est hæc figura non infrequens in literis sanctis: sic sanctus Iob: Pereat dies: in qua natus sum, & nox in qua dictum est, conceptus est homo. Et Osee. 14. Pereat Samaria, quia ad iracundiam prouocauit Deum suum, &c. Et in Psalmo: Fiant mentes eorum coram ipsis in laqueum, &c. Verùm his imprecationibus Prophetarum & Psalmorū libri pleni sunt:

mi sunt: quæ tamen non tam imprecationes malorum, quam futurarum cladum vaticinia, existimandæ sunt. Hac figura uti possumus, cum gehennæ acerbiter, aut extremi iudicii seueritatem exaggerantes, damnatorum voces exprimimus: quibus illi parentibus, nutricibus, præceptoribus, ac postremò natali dici, atq; sibi ipsis rabido ore dira imprecantur.

Admiratio quoque inter figuras, quæ affectibus feruiunt, iure numeranda est: cuius est in literis sanctis frequens usus: qualia sunt illa: *Quomodo sedet sola ciuitas plena populo? & Quomodo obscurati est aurum, mutatus est color optimus? & Quomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filiam Sion? Isaias quoque: Quomodo cecidisti de caelo Lucifer, qui mane oriebaris? & cæc. Et Psalmographus, Quid est tibi mare, quòd fugisti: & tu Iordanis, quia conuersus es retrorsum? Montes exultatis sicut arietes, &c. Hoc autem in loco duplicatur figura, cum admirationi iungitur Apostrophe. Apparet autem hinc esse figuram, quia quod simpliciter dici poterat Sedet sola ciuitas plena populo, & cæc. acrius eadem sententia hoc modo profertur & honestatur. Sunt & aliæ figuræ, quæ multum etiã ad acrimoniam, & res amplificandas valent: quales sunt, Repetitio, Conuersio, Complexio, Interpretatio, Synathrisimos, siue congeries, Contraria, Contentio, & quædam aliæ, quas inter cæteras elocutionis figuras reddemus. Eas enim solùm hic enumerare volumus, quæ manifestos continent affectus. Quas si quis inter figuras referre noluerit, nõ admodum repugnabo, dummodo earum vis atque natura intelligatur.*

Hæc sunt, quæ de amplificandi ratione in commune mihi dicenda visa sunt. Cum autem initio secundi libri omnem orationem in triplici genere versari traditum à nobis sit, nempe argumentatione, amplificatione, & expositione: ac de duob. prioribus

ribus iam dictum sit, reliquum erat, ut de tertia parte, hoc est, expositione modò diceremus: de qua tamen in sequenti libro, cum de narratione & genere didascalico dicendum erit, pauca trademus. Vtroq; enim modo aliquid exponimus, vel cum rem gestam narramus, vel cum abstrusum aliquid dicendo explicamus.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI liber quartus: qui singularia concionum genera, & dispositionis ordinem atque rationem explicat.

*De sen orationis partibus.
Cap. I.*

HACTENVS communia inuentionis præcepta, quæ ad omnia concionum genera in vniuersum pertinent, exposuimus. Nunc doctrinæ ordo exigere videtur, ut ad singulares concionum species tractandas descendamus: & quid vnaqueque earum desideret, quidq; Ecclesiastes supra Oratorem addat, explicemus. Diximus autem, ex Aristotelis & Ciceronis sententia, Rhetoricæ artis materiam in triplici causarum genere versari, iudiciali, deliberatiuo, ac demonstratiuo. Et in iudiciali quidem genere accusamus vel defendimus: in deliberatiuo

suademus, dissuademus, hortamur, dehortamur, pe-
timus, consiliamur, commendamus, &c. in demon-
stratio, personas, res, facta laudamus, aut vitupera-
mus. Additum est his didascalicum seu dialecticū
genus, ab ijs, qui latius hoc causæ genus patere vo-
lunt, vt non tantum finitam complectatur questio-
nem, sed ad infinitam etiam extendatur, & ad quā-
cunq; rem positam, de qua differi via & ratione pos-
sit: Hoc genere continentur theses, seu loci cōmu-
nes, & simplices, & copulati: quorū tractationem o-
rator à dialectica methodo accipit. Eam rationem
Cicero in lib. de officijs sequutus est: nihilq; aliud
D. Thom. cæteriꝫ Theologiæ doctores agunt, cūm
de Deo, de Angelis, de anima, de fide, spe, charitate,
cæteriꝫ virtutibus disputant: quarum naturam,
genus, species, partes, causas, effectus, &c. tractant,
Huius autem generis finis cognitio est. Ecclesiastes
tamen omnia ad vitæ institutionem inclinabit. Ex
his aut quatuor generib. iudiciali ab instituto no-
stro excludendum esse superius diximus: reliqua ve-
rò tria, quoniam proposito nostro magis conueni-
unt, sigillatim à nobis tractanda sunt.

Quia verò non parum refert ad omnia concio-
num genera, præcipueq; ad suasoria, quæ maximè
ad institutum nostrum pertinent, orationiscuiusq;
præcipuas partes, & veluti membra nosse, necesse
erit, vt has antè omnia breuiter exponamus. Sunt
igitur plenissime atq; perfectè orationis sex partes,
Exordium, Narratio, Propositio (cui partitio siue
diuisio iungitur) Confirmatio, Confutatio, & Cō-
clusio siue peroratio. Exordiū est principium ora-
tionis, per quod animus auditoris præparatur ad
audiendum. Narratio est rerū gestarū, aut perinde
vt gestarū expositio, Propositio summā causæ com-
plectitur: cui additur partitio, quæ membra oratio-
nis aperit. Confirmatio est nostrorū argumentorū
expositio cū assenatione. Confutatio est contra-
riorū locorū dissolutio. Cōclusio est artificiosus ter-

minus

minus orationis. Has partes natura monstrauit, &
hunc ordinem seruari iubet: vt antequā de re pro-
posita dicamus, initio concilientur animi eorū, qui
audiunt: deinde res demonstratur: postea cōtrouer-
sia constituatur: tū id, qd intendimus, confirmetur:
post, quæ cōtradici possunt, refellantur: extrema aut
oratione, ea quæ pro nobis faciunt, amplificentur
& augeantur: quæ pro aduersarijs infirmantur. Est
itaq; oratiō, quæ his partibus constant, velut perfe-
ctum quoddā in suo genere corpus, membris omni-
bus absolutū. Prima igitur pars ad conciliandos a-
nimos, vltima ad cōmouendos valet. Confirmatio
& confutatio ad docendū ac probandū pertinēt, ad
quæ reliquæ viā muniunt. Ex his partibus plena &
perfecta componitur oratio. Quid autem vnaquæ-
que earum exigat, exponere incipiamus.

De Exordio. I.

Exordium est, quo animus auditoris ad audien-
dum præparatur. Id ita sumitur, vt beneuolos, vt
attentos, vt dociles auditores habeamus. Hic multa
Rhetores de captanda beneuolentia docent. Bene-
uolos quippe auditores quatuor modis faciūt: à di-
centis ab aduersariorum, ab auditorum persona,
& à rebus ipsis. Et ab aduersariorum quidem per-
sona, si eos in odium, inuidiam, contemptum
adduxerint: quæ omnia longissimè ab officio no-
stro distant. Satis ergo nobis erit, si attentos & do-
ciles efficiamus: quibus etiam rationibus eorum
nobis fauorem & gratiam conciliabimus. Atten-
tos enim habebimus, si docebimus, nos de rebus
magnis, nouis, inusitatis verba facturos, aut de
ijs rebus, quæ ad Rempublicam pertinent, aut ad
eos ipsos, qui audient, aut ad Dei cultum & religio-
nem: & si rogabimus vt attentè audiant: & si nu-
mero exponemus res, de quibus dicturi sumus. Do-
ciles auditores habere poterimus, si summam cau-
sæ breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus.
Nam docilis est, qui attentè vult audire.

De

De Narratione. II.

Post exordium Rhetores (qui hanc artem ad iudicialia præcipuè causas tractandas, vt antea diximus, excogitarunt) Narrationem secundo loco posuerunt: quæ ad huiusmodi causas agendas ferè necessaria est. Hoc autem narrationis genus parum instituto nostro conuenit. Sunt tamen quatuor alia narrationum genera, quæ non raro in concionibus incurrunt. Primum est, cum res gestas, quæ vel in sacris literis, vel in vita Sanctorum continentur, ad aliquid confirmandum commemoramus. Secundum est, quod amplificandi causa tractatur. Tertium est, quod allegoriæ vel tropologicè seruit. Quartum in Euangelica lectione explicanda versatur: de quibus breuiter modo descendum est.

Primum ergo genus esse dicimus, quod res gestas & exempla Sanctorum commemorat. Sic enim narramus historiam Ioseph à fratribus proditi: sic Dauidis, Tobia, Iudith, Ester, Ionæ Prophetæ, cæterarumque similes alicuius utilitatis gratia, in diuersis concionum partibus commemoramus. Nemo autem putet, facile cuique esse huiusmodi exempla artificiosè & eleganter dicere. Hac enim in re cum primis eloquentia dominatur, vt iucundam narrationem efficiat: in ea namque tum animorum motus, tum verba varijs personis conuenientia (per quam morata oratio fit) tum etiam breues rerum descriptiones adhibendæ erunt, quæ rem oculis subiiciant. Genus quoque orationis rebus ipsis conuenire debet. Hoc autem fiet, si lætis iucunda, serijs grauis, insignibus ornata, tristibus acerba tribuatur expositio.

Quæuis autem huiusmodi narrationes iudicialium causarum dissimiles sint, eas tamen virtutes habere debent, quas illis Rhetores attribuunt. Verunt quippe, vt omnis narratio breuis, dilucidata, verisimilis, & iucunda sit. Breuis & iucunda libentius auditur: perspicua facilius intelligitur: verisimi-

lis citius probatur. Solet ferè narrationis initio præparatio quædam adhiberi, & fini, tanquam peroratio, atque ad cõtentionem transitio: quod ipsum in reliquis etiam partibus obseruandum est: vt aptè inter se omnes atque eleganter cohæreant. Has ergo res habere narrationem conuenit: quæ quoniã fieri oportere scimus, quemadmodum facere debemus cognoscendum est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipimus narrare, vnde necesse erit: & si non ab ultimo initio repetere volumus, & si summatim non particulatim narrabimus: & si non ad extremum, sed vsque eò, quò opus erit, prosequemur, & si transitionibus nullis vtetur, & si non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere: & si exitus rerum ita exponemus, vt antè quoque, quæ facta sint, sciri possint, tamen si nos retulerimus. Quod genus si dicam me ex prouincia rediisse, profectum quoque in prouinciam intelligatur. Et omnino non modò id, quod obest, sed etiam id, quod neque obest, neque adiuuat, satius est præterire. Et ne bis aut sapius idem dicamus, cauendum est etiam, ne id, quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram vesperi aduenit Simo: vbi aduenit Megaram, insidias fecit virginis: insidias postquam fecit, vix in loco attulit. Rem dilucidè narrabimus, si vt quidque primum gestum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem conseruabimus, vt gestæ res erunt, aut vt potuisse geri videbuntur. Illic erit considerandum, ne quid periturbatè, ne quid contortè, ne quid ambiguè, ne quid nouè dicamus, ne quam aliam in rem transcamus, ne ab ultimo reperamus, ne longè prosequamur, ne quid quod ad rem pertineat, prætereamus: & si persequatur ea, quæ de breuitate præcepta sunt. Nam quò breuior, eò dilucidior, & cognitio facilior narratio fiet. Verisimilis narratio erit, si, vt mos, vt opinio, vt natura postulat, dicemus: si spacia tempo-

temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt: ne re-
felli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam
nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homi-
nes ipsos facere aut pati non potuisse. Lucunda verò
narratio erit, si noua, inexpectata, magna, grauius
contineat.

Secundum narrationis genus esse diximus, quod
amplificandi causa sumitur, quo videlicet egregia
Sanctorum facta, aut detestanda malorum exem-
pla amplificare volumus. Hac ratione Origenes o-
bedientiam Abraham in filij sacrificio, Gregorius
Nazianzenus vitam & mortem beati martyris Cy-
priani, D. Basilii quadraginta militum martyrii,
D. autem Chrysostomus, trium puerorum, quos
Nabuchodonosor in fornace conijci præcepit, con-
stantiam & animi magnitudinem amplificat.
Hoc autem narrationis genus maiorem adhuc elo-
quentiæ vim, quàm superius illud desiderat. Huic
enim potissimum ampliæ illæ rerum & personarum
descriptions, & ea omnia, quæ in superiori libro
de amplificatione diximus, seruiunt. Nihil autem
nos iuuare magis ad huius artificij rationem pote-
rit, quàm hæc sanctorum Patrum scripta, quæ mo-
do retuli, perlegisse, & quæ artis sunt, diligenter in
eos adnotasse. Verùm hac de re paulò futius, cum
ad demonstratiuum genus ventum fuerit, differre-
mus.

Tertium genus est, quod allegoriæ, mysticis.
quæ sanctarum scripturarum sentibus deseruit. Quia
verò sancti olim Patres (ac præcipuè Origenes) in
his mysticis sensibus explicandis diligentissimè ver-
sati sunt, & hoc ipsum ad Concionatoris officium
maximè spectat, quæ mihi hac de re dicenda vi-
debuntur, paucis expediam. Principio igitur inter
mysticos sensus, alij ad mores formandos, alij ad
Christi mysterium explicandum pertinent: illud
tropologiam, hoc allegoriam appellant. Et illi
quidem

quidem sensus ad moralem Philosophiam, hi verò
ad Christi fidem: illi ad legem & institutionem vitæ,
hi ad gratiam Euangelij explicandam referuntur.
Qua ex re dignitas allegoriæ supra tropologiam in-
telligitur: quandoquidem tropologia diuinæ legis
enarrationem cõfinit, allegoria verò diuinæ gratiæ
beneficium demonstrat: illa quidem intellectum e-
rudat, hæc verò proposita diuinæ gratiæ, diuinæque
bonitatis & misericordiæ magnitudine, voluntatem
accendit. Itaque etiam cõcionator (vt antè diximus)
docere, flectere, ac delectare debeat, tropologia so-
lùm docet: allegoria verò non solùm docet, sed et-
iam flectit, atque delectat. Delectat quidem diuinæ
largitatis & gratiæ, Euangelijque fauissimò nun-
cio ante oculos posito: flectit autem, qui hæc tanta
diuinæ bonitatis & charitatis magnitudine exposi-
ta, voluntates hominum ad mutuum in Deum amo-
rem, & peccati odium, & salutis sue spem vehemen-
ter incendit.

Sed cum allegoriæ nomen multa, quæ ad Christi
mysterium pertinent, comprehendat, illud genus
allegoriæ potissimum excellit, quod summum re-
demptionis nostræ beneficium, & Dominicæ pas-
sionis meritum, & diuinæ gratiæ, quæ per illam no-
bis datur, mirabilem vim & efficaciam præcipuè de-
clarat. Hæc enim diligenter exposita & amplificata,
miro modo mentes hominum in tantarum rerum
admirationem rapiunt, & diuinæ bonitatis, beni-
gnitatis, charitatis, & misericordiæ amorem vehe-
menter inflammant. Nemo autem allegoriarum tra-
ctatione hos affectus excitare poterit, nisi qui prius
partim quidem studio atque doctrina, partim verò
secreto Spiritus sancti magisterio hanc tantam diui-
næ dignationis gratiam didicerit, eiusque non modò
cognitionem, sed etiam sensum ab eo hauserit. Hoc
autem ad mysticam Theologiam spectat: quæ diui-
narum rerum dignitatè magis amando ac degustan-
do, quàm intelligendo cognoscit: cuius verus ac le-

igitur magister Spiritus sanctus est. Qui ab hoc igitur summo præceptore fuerit edoctus, is utique huiusmodi allegiarum tractatione poterit animos hominum ad amorem in Deum, & peccati odium excitare: & quem ipse motum atque affectum animo conceperit, in alios dicendo transfundere.

Sunt autem quidam præcipue hac nostra ætate, qui solo literali (ut vocant) sensu contenti, mysticos sensus refugunt. Sunt rursus alij, qui in omnibus penè sanctarum scripturarum locis hos sensus indagare student: quo in genere notatus olim à D. Hieron. Origenes fuit: sic enim de illo ait: Liberis campis allegoriæ vagatur, & interpretatis nominibus singulorum, ingenium suum facit Ecclesiæ sacramenta. Modus igitur in his adhibendus est, & media, hoc est, regia via incedendum, ut videlicet nusquam allegorias requiramus, nisi cum res ipsa mysticum sensum postulare videtur. Cum enim Dominus in Eu. angelio lutum facit ex sputo, & cæci oculos linit, & ad Natatoriam Siloë mittit: cumque surdum & mutum à turba fecerit, & expuens tangit linguam eius, & digitos mittit in aures eius, & gemit, & cælum suspicit, aperte hæc omnia mysticū aliquid nobis hic latere insinuant.

Hæc igitur in re hæc ab eodem Origine tradita regula mihi tenenda esse videtur: ut quoties vel in sacra historia, vel in veteris legis præceptis, sacrificijs & cæremonijs aliquid inueniatur, quod prima fronte vel otiosum, vel specie tenus superstitiosum, vel parum rationi & æquitati consonum inueniatur, ibi mysticum sensum requiramus: ut quod in litera scriptoris aut legislatoris dignitati minus conuenire videtur, in mystico sensu maxime conuenire reperitur. Exempli gratia. Parū diuinæ legis æquitati conuenire videtur, ut mulier, quæ filium enixa fuerit, septē diebus immunda sit, & ab omni facrorum contactu arceatur: si vero filiam pepererit, hoc legalis immunditiæ spatium duplicetur. Sic etiam

pur vir mundus, qui ex præcepto Domini vacca legalium immunditiarum expiaticem comburit, & qui eius cineres colligit, in mundissimo loco reponit, lauare vestimenta sua, & vsque ad vesperam immundus esse per legem debeat: cum ex diuinæ legis obedientia, & rei mundissimæ contactu nemo sordes contrahat. Tam verò vacca præcipitur eligi rufa, & sine macula, & quæ nunquā iugum portauerit, & quod extra castra non in templo immolanda atque comburenda, & ita comburenda, ut ipsius etiam pellis atque fimus cum ea simul comburatur: quis igitur hæc omnia mysterijs vacare credat? Quid vero mundati leprosi faci isficiū? quā multa continet, quæ si nihil spirituale atque reconditum designarent, indignum Deo legillatore videretur. Sic enim Leuitici decimo quarto de ipso legimus: Adducetur ad sacerdotem, qui egressus de castris, cum inuenerit lepram esse mundatam, præcipiet ei, qui purificatur, ut offerat duos passeris viuos pro se, quos vesci licitum est, & lignum cedrinum vermiculumque, & hyssopum, & vnum ex passeribus immolari iubebit in vase fictili super aquas viuentes: alium autem viuum cum ligno cedrino, & coeco, & hyssopo tinget in sanguine passeris immolati, quo asperget illum, qui mundandus est, septies, ut iure purgetur, & dimittet passerem viuum, ut in agrum auolet. Hactenus verba legis. In his ergo ac similibus legibus explicandis Origenes ait: Si credimus has literas esse diuinas, necesse est, ut spirituale aliquid atque diuinum tanto dignum legillatore in eis latere fateamur. Alioqui audeo dicere, Atheniensium aut Lacedæmoniorum leges commodiores hominibus, magisque salutare extitisse. Cum verò idem Dominus in paschalis agni sacrificio præcipiat, ut is agnus sit anniculus, ut sine macula, ut in vna domo comedatur, ut ossa eius non conterantur, ut nihil ex eo in cratinum reponatur, sed igne quod residuum fuerit, comburatur, ac postremo, ut asinus

non elixus comederetur, quis ad eò sine mente erit, vt nò hæc omnia mysticis sensibus referatissima esse credat? Hic D. Greg. ex eo quod Dominus præcepit, ne quid crudum ex hoc agno comederetur, apertè colligit spiritualem in his sensum reconditum esse. Alioqui otiosum erat præcipere, ne quis crudas carnes comederet, quas præter carniuoras bestias nemo comedit.

His ita constitutis proximum est, vt tractandi rationem in his mysticis sensibus ostendamus. Primum igitur vel legem ipsam, vel historiam rei gestæ dilucidè & breuiter (vt paulò ante de narratione diximus) exponemus, hac tamen obseruatione, vt vel ex lege vel historia rei gestæ ea solùm dicamus, quæ ad mystici sensus explicationem pertinent: cætera verò, nisi quæ ad historiam cognitionem necessaria fuerint, prætermittamus. Exempli gratia. Si ex sacrificio illius vaccæ (cuius paulò antè mentionem feci) redemptionis Christi gratiam & sacramentorū virtutem à sacra eius passione manantem voluero declarare, altero eiusdem legis mysterio prætermisso, de eo videlicet, qui vaccam combussit, & eius cineres in mundo loco reposuit (qui etiam immundus esse vsque ad vesperam dicitur) cætera solùm, quæ ad sacram Christi humanitatem pertinent, commemorabo: ne videlicet multis rebus, quarum mysteria explanare nolo, narrationè frustra onerem. Rursum si docere voluero, genus humanum primi parentis vitio ad mortem damnatum, nequaquam Moysi lege, sed per incarnationis Dominicæ beneficium fuisse à morte suscitatum. per quod homines immensam illam Dei bonitatem & charitatem agnoscetes, amore eius æstuare cœperunt, ea solùm ex historia pueri ab Helisæo suscitati narrabo, quæ ad hoc mysterium explicandum pertinebunt. Nempe, quòd illa sancti viri hospita ad ipsū accurrerit, Propheta verò puerum suum cum baculo miserit, quem super defuncti corpus poneret: qui tamen vitā mor-

tuo

tuo reddere non potuit, quousque pueri dominus venit, seq; ad defuncti paruuli mensuram contraxit: quo factum est, vt caro pueri calefieret, oculosque aperuerit: atq; ita demùm vitam amissam receperit. Lege igitur aut historia hoc modo ante oculos posita, primo loco ijs rationibus, quas paulò ante ex Origenis sententia attigimus, demonstrandum erit, mysticū aliquid in ijs rebus latere. Nam (vt de Helisæo loquar) quorsum necis & vitæ autor Dominus hac tam noua ratione voluerit mortuo vitam reddi, quæ nihil ad hoc pertinere videbatur?

Cùm his igitur rationibus auditorum attentio fuerit excitata, eorumque animus eius mysterij cognoscendi avidus effectus, tum eius explanationem aggrediemur, singulas eius partes, singulis vel legis vel historiam partibus accommodantes: idque (quantum orationis perspicuitas tulerit) translatis verbis videntes, quæ ad legem vel historiam propositam aludere intelligantur. Quod tamè ita faciendum erit, vt oratio metaphoris respersa, non obruta esse videatur: ne obscuritatem pariat, & allegoricus sermo in ænigmata exeat.

In his autem allegorijs nequaquam oportebit (quod quidam faciunt) diutiùs in nominum interpretatione versari: sed hæc ipsa breui oratione explicantes, in ea re, cuius gratia allegoria inducitur, immorari conueniet, & longiori interdum oratione, id quod intendimus, amplificare.

Vltimo verò loco illud adijciam, vt quoniã multa sunt, quæ de hac re præcipiuntur, quæ nos breui oratione complecti minimè possumus, studiosus concionator in his mysticis sensibus explicandis cum laude versari cupiens, diligenter Origenis libros, qui in Moysi Pentateucum scripti sunt, euoluat: & ex eo, quoniam modo hæc præcipua Theologiæ pars tractanda sit, plenissimè discet. Exrat etiam de hoc argumētū genere Radulphi Flauiani opus in Leuiticum, dignum profectò quod à studiosis concionatoribus

N 3 lega-

legatur. Extat item allegoriarum moralium quæ sententiarum opus, abs triginta veteribus Patribus collectum: in quo multa in hoc genere scitu digna pius concionator congesta deprehendet.

Reliquum erat quartum narrationis genus, quod in Evangelica lectione explananda versatur: cuius vim & rationem paulo post suo loco explicabimus.

De propositione & partitione. III.

Propositio est, qua breuiter status & summa totius causæ comprehenditur. Hæc autem omnis confirmationis caput est, quæ omitti nunquam potest. Si propositio simplex non est, subiicitur partitio: quæ breuis est partium propositionis enumeratio. Ea duplex est: vna, quæ tantum in genere iudiciali adhibetur, per quam aperimus, quid cum aduersarijs conueniat, & quid in controuersia relinquatur. Altera est, qua in omnibus causarum generibus uti licebit: per quam explicamus, quot & quibus de rebus simus dicturi, & quem secuturi in dicendo ordinem ostendimus: ut quid quaque de re, quouero loco dicendum sit, appareat: quæ res vel maxime docilem facit auditorem, dum quo ordine vnamquamque earum, quæ propositæ sunt, partium tractaturus sit, præcognoscat: maximumque eadem memoria lumen affert: utilis & necessaria non oratori solum, sed cuius etiam quacunque de re differenti. Sed hic videndum est, ne sit obscura partitio, ne longa nimium, ac multiplex: ne permixta genera partibus implicentur. Tribus enim virtutibus ea maxime commendatur: absolute, & paucitate, nec pluribus ferè, quam tribus, aut interdum quatuor membris comprehenditur. Euenire autem interdum potest, ut aliqua diuisionis pars docendi gratia iterum diuidenda sit: quod fecit Cicero pro lege Manilia, siue de imperatore ad bellum Mithridaticum deligendo: Prima enim partitio fuit: Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Absolutis autem duobus

duobus propositis diuisionis membris, cum ad tertium ventum est, hæc diuisione est usus: Ego sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, virtutem, scientiam rei militaris, auctoritatem, felicitatem. Hæc de partitione in vniuersum dicta sunt: de qua etiam nonnulla paulo inferius annotabimus.

Sunt autem multa alia, quæ Dialectici de diuisionis ratione atque natura docent, quæ ab illis petenda sunt. Quod verò ad institutum nostrum attinet, videndum illud quoque est, ut membra diuisionis inter se cohercant: hoc est, ut sub eodem genere vniuersè continentur. Qua in re multi nimis insulse peccant, qui sola nominis voce contenti, dissimillima inter se membra sub eodem nomine coniungunt. Pudet huius rei exemplum ponere. Hoc certe modo peccant, qui ciuitatem supra montem positam explicaturi, montem faciunt vitium sanctum, de quo sermonem habituri sunt: deinde Ecclesiam, tum iusti viri animam: atque ita de triplici monte se concionem habituros dicunt. Quo in genere innumera penè vitia in multis autoribus, qui sermones scripserunt, passim deprehendere licet.

Quia tamen non leuiter à vultis in hæc diuidendi ratione peccatur (quæ res totius concionis perturbationem parit, quæ tota à diuisione ordine & ratione procedit) quid in hæc parte Ecclesiastes considerare debeat, paucis expediam. Idcirco ante omnia quid in tota concione efficere velit, hoc est, orationis suæ scopum ante oculos ponat. Deinde quibus illam rationibus attingere velit, animaduertat, easque prudenti consilio ad aliquem ordinem reducat: atque ita demum diuisionis partes colligere poterit, quæ totius causæ summa a comprehendant. Hoc autem apparet in ea Ciceronis diuisione, quam paulo ante citauimus. Cetera verò, quæ de hac re præcipi possunt, prudentis

concionatoris iudicio relinquuntur : quandoquidem totam hanc rectè disponendi rationem (à qua diuisio manat) Cicero prudentiæ magis consilio, quàm artis præceptis constare putat.

De confirmatione & confutatione. IIII.

Quartam & quintam orationis partem esse diximus confirmationem & confutationem: quas nonnulli sub contentionis & probationis nomine comprehendunt: cuius gratia superiores illæ partes traditæ sunt. Ea verò totius quæstionis disputationem continet. Constat autem confirmatione & confutatione: quarum illa ad probandum, hæc ad refellendum valet: illa argumentando causæ facit si dem, hæc aduersariorum argumenta, quæ vel obiecta sunt, vel obijci possunt, dissoluit. Ad hanc autem probationis partem, omnia, quæ in secundo libro siue de argumentorum inuentione, siue de argumentationum formis dicta sunt, pertinent. Quæ omnia ex Dialecticorum fontibus manant. Verùm cum concionatori efficiendum sit, non solum vt doceat (quod proprium est Dialecticorum) verùm etiam vt deleat & permoueat, illustrior est Oratorum ornatioque confirmatio, quàm ieiuna illa Dialecticorum argumentatio: cui tamen Rhetores omnem orationis robur acceptum ferunt, siquid argumentis aut probare velint, aut reprehendere. Quibus autem orationis figuris Rhetoricæ argumentationes illustrandæ atque exornandæ sint, superiori libro (vbi de argumentandi ratione tractauimus) expofitum est.

De confutatione. V.

Quibus autem aduersarij confirmatio aut diluatur, aut infirmetur, aut eleuetur, Cicero in Rhetoricis docet his ferè verbis: Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex his quæ sumpta sunt, non conceditur aliquid vnum, pluraue, aut his concessis, conclusio ex his confici negatur, aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur (veluti cum

docemus

docemus falsa esse pro veris assumpta) aut si contra firmam argumentationem alia æquè firma aut firmiter ponitur. Hæc ab illo pluribus explicantur, lib. 1. de Inuent. & à Cornificio, lib. 2. Rhetor. ad Heren. & à Quintil. lib. 5. cap. 13. Vtimur alijs etiam modis Eleuatione, cum aduersarij argumenta ridemus: Excusatione, vt si ætas, imprudentia, sexus asseratur: Deprecatione: mutua criminatione: Inuersione signi contra nos allati.

De Conclusionem semperoratione. VI.

Peroratio est extrema pars orationis, seu artificiosus orationis exitus: qui constat ferè vel enumeratione, vel affectibus. Enumeratio est, per quam res dispersæ & diffusæ dictæ, vnum sub aspectum subiiciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicuè ab omnibus artificio quodam tractari intelligitur. Sin variè fiet, & hanc suspensionem & fatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit id facere, vt plerique faciunt propter facilitatem singulatum vnamquamque rem attingere: & ita omnes transire breuiter argumentationes: tum autem (id quod difficilius est) dicere, quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus vnâquamque partem confirmaueris: tum ab ijs, qui audiunt, quærere, quid sit quod sibi velle debeant, demonstrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus: ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat desiderare. Atque in his generibus (vt antè dictum est) tum tuas argumentationes percurrere separatim, tum id, quod artificiosius est, tum tuis contrariis coniungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam quod asserbatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per beneuam comparisonem auditoris memoriæ & de confirmatione, & de reprehensione redintegritur. Atq; hæc alijs actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum

*Hæc ex
Cic. lib. 1.
de Inuent.*

ex tua persona enumerare possis, vt quid; & quolo-
co quidque dixeris, admoneas: tum verò personam
aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei
totam attribuere. Personam hoc modo: Nam si le-
gis scriptor existat, & quærat à vobis quid dubite-
ris, quid possitis dicere, cum vobis hoc & hoc esse
demonstratum. Atque hic item in nostra persona
licebit aliàs singillatim transire omnes argumen-
tationes, aliàs ad partitiones singula genera referre,
re, aliàs ab auditore, quid desideret, quærere, aliàs
hæc facere per comparationem suarum & contra-
riarum argumentationum. Res autem inducetur,
si alicui rei huiusmodi, legi, loco, vibi, monumen-
to attribuetur oratio per enumerationem, hoc mo-
do: Quid si leges loqui possent, nonne hæc apud
vos quererentur? Quidnã amplius desideratis iudi-
ces, cum vobis hoc & hoc planum factum sit? In
hoc quoque genere omnibus eisdem modis vtili-
cebit. Commune autem præceptum hoc datur ad
enumerationem, vt ex vnaquaque argumentatio-
ne (quoniam tota iterum dici non potest) id eliga-
tur, quod erit grauissimũ, & vniũquodq; quam bre-
uissimè transeat, vt memoria, nõ oratio renouata
videatur. Hactenus Cicer. His similia dicit Fabius
quãuis ad iudiciales causas magis pertineãt, multa
mẽ ex his elicere possumus, quæ nõ parũ ad instituti-
onẽ nostrũ (præsertim in suasorij generis peroratione)
confidant. Facile enim ex similibus similia procreã-
tur. Sic igitur Fabius: In peroratione quæ repetemus,
quã breuissimè dicenda sunt, & quod Græco verbo
patet, decurrendum per capita. Nã si morabimur, nõ
iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Quæ autem
enumeranda videtur, cũ pòdere aliquo dicenda sunt, &
aptis excitanda sententijs, & figuris vtiq; varianda: alio
qui nihil est odiosius recta illa repetitione, velut me-
moriam iudicũ dissidētis. Sũt aut innumerabiles, opti-
meque in Verrem Cicerō: Si pater ipse iudicaret, quæ
diceret, cum hæc probarentur: Deinde subiicit enu-

me

merationẽ. Aut cum idem in eundẽ per inuocationẽ
deorũ spoliata à Prætorẽ templa dinumerat. Licet du-
bitare, nunquid nos iugerit, & quid responsuri sint
aduersarij his & his, aut quã spẽ accusator habeat,
omnibus ita defensis? Illa verò iucundissima, si cõtin-
gat aliquod ex aduersario ducere argumentum, vt si
dicat: Reliquit verò hæc partẽ causæ: aut inuidia pre-
mere maluit: aut ad preces confugit, & merito, cum
fuerit hæc & hæc. Sed non sunt singulæ species perfe-
quendæ, ne sola videantur, quæ fortè nunc dixerò,
cum occasiones & ex causis, & ex dictis aduersario-
rum, & ex quibusdam fortuitis quoque orientur,
Nec referenda modò nostra, sed postulandum et-
iam ab aduersarijs, vt ad quædam respondeant. Id
autem, si & actionis supererit locus, & ea proposue-
rimus, quæ reselli nõ possunt. Hactenus Fabius.

Alterã verò orationis partẽ affectibus cõstare dixi-
mus: & quidẽ Rhetores in iudicialibus causis indi-
gnationis & cõmiseratiõis affectus excitare conan-
tur. Accusator quippe ad indignationẽ aduersus cri-
men quod intēdit. Defensor verò cõmiseratione ad
reũ absoluendum vtitur. Ille igitur vbi crimen ad-
missum esse probauit, ad vindictã & supplicium cri-
minis atrocitate amplificata excitat: iste cõtrã, vbi
argumentis reũ probauit innocentem, ad absoluti-
onem & misericordiam hortatur. Quæ ex reliquet,
perorationis affectus cum ratione causæ, quæ tra-
data est, conuenire & coherere debere.

Ad hunc ergo modum prudens concionator pro-
argumenti & materiæ ratione, quam præcipuè in
concione tractauit, argumentandi subtilitate relicta,
amplificationi vela pãdere debet: sic tamẽ, vt amplifi-
catio ipsa, quæ quandoq; longior, quãdoq; breuior fu-
tura est, cũ præcedẽti orationis parte cohereat. Itaq;
si suademus, vbi rei dignitatẽ & vtilitatẽ argumen-
tis probauimus, aculeos in fine exhorationis adijci-
mus: cõtrã verò si dissuademus, ad odiũ, & cõtemp-
tũ, ac detestationẽ eius rei acriter incitabimus. Quæ res
quædam.

*Lib. 4. de
doct. Chr.
fin.*

quanuis variè per totum orationis corpus spargenda sit, in fine tamen orationis, quando auditor flectendus, & vel à turpi actione deterrendus, vel ad honesta excitandus est, præcipuas partes habet. Quæ de re D. Augustin. sic ait: Siqui audiunt, mouendi sunt potius, quàm docendi: ut in eo quod iam sciunt, agendo non torpeant, & rebus assensum, quas verè esse fatentur, accommodent, maioribus dicendis, & rebus opus est. Ibi obsecrationes & increpationes, concitationes & coercitiones, & quæcunque alia valent ad commouendos animos, sunt necessaria. Et paulò post idem. Cùm verò, inquit, id docetur, quod agendum est, & idèò docetur, ut agatur, frustra persuadetur verum esse quod dicitur, frustra placet modus ipse quo dicitur, si non ita dicitur, ut agatur. Oportet igitur eloquentem Ecclesiasticum, quando suadet aliquid quod agendum est, non solum docere ut instruat, & delectare ut teneat, verùm etiam flectere ut vincat. Et paulò antè in eodem capite de eodè genere sic ait: Sicut est autem, ut teneatur ad audiendum, delectandus auditor, ita flectendus, ut moueatur ad agendum. Et sicut delectatur, si suauiter loquaris, ita flectitur, si amet quod polliceris: timeat, quod minaris: oderit, quod arguis: quod commendas, amplectatur: quod dolendum exaggeras, doleat: cum quid lætandum prædicas, gaudeat: misereatur eorum, quos miserandos ante oculos dicendo constituis: fugiat eos, quos cauèdos terrendo proponis: & quicquid aliud grandi eloquentia fieri potest, ad commouendos animos auditorum, non quid agendum sit ut sciant, sed ut agant, quod agendum esse iam sciunt. Si autem adhuc nesciunt, prius utique docendi sunt, quàm mouendi. Hactenus Augustin. His igitur affectibus & figuris, quæ D. Augusti. commemorauit post epilogum siue enumerationem, quæ est altera perorationis pars, uti licebit. Commodissimè enim probata iam causa velut strue lignorum composita, affectuum flam-

flamma consurgit. Quæ tantò erit ardentior, quanto probatio fuerit firmitior & efficacior.

Illud vltimò admonendum duxi, argumento, rum epilogum extremam hanc orationis partem, quam Cicero amplificationem vocat, præcedere debere. Non enim in hoc solum argumentorum summa colligitur, ut auditorum memoria reficiatur, sed ut omnia simul breuiter conglobata, velut agmine facto, in eorum animos irrumpant, & apud illos quod volumus, efficiant. Hanc autem argumentorum enumerationem opportunè amplificatio sequitur: qua vel ab aliquo scelere deterremus, vel ad virtutis eius studium, de qua sermonem fecimus, adhortamur, & acres ad hoc stimulos adhibemus.

Est etiam commodissimus perorandi modus, quando non ad vnam aliquam virtutem, sed ad omnia virtutum officia adhortamur: quibus æternæ vitæ præmium propositum est. Quo perorationis genere elegantissimè Diuus Paulus in Episto. ad Romanos vsus est: quam omnium penè officiorum atque virtutum enumeratione finiuit. Nec hanc solum, sed Epistolam quoque ad Hebræos, cæterasque his virtutum, variorumque officiorum adhortationibus claudit.

Aliquando verò non inutile erit, de cœlesti gloria, & Sanctorum felicitate in regno patris eorum differere: ut hoc suauissimo animarum serculo spiritalis doctrinæ epulum finiamus. Quod venustissimè D. Cyprian. in Sermon. de mortalitate fecit. Hæc autem duo postrema perorationis genera in omnibus concionibus, quæcunque de re habeantur, non incommodè quadrare poterunt. Semper enim quæ vel ad flectendos animos potentiora, vel ad oblectandos iucundiora sunt, extremæ orationis partibus, quæ de tota ferè concione dijudicat, reseruanda sunt.

Hæc igitur de sex perfectæ orationis partibus dicta sunt: quæ in genere suasorio ac dissuasorio (quod

mox

mox tractabimus) præcipuè locum habent. Ideoq; peculiariùs de ipsis in eo genere differemus.

*De primo concionandi modo in genere suaforio.
Cap. II.*

HIS perfectæ orationis partibus explicatis, reliquum est, vt ad peculiare concionandi modos tractandos descendamus. atque in primis suaforium ac dissuasorium: quos sub deliberatiuo genere comprehendì superiùs diximus. Hoc enim genus ad concionatoris proprium est, vt in omnibus concionibus (siue quæ de Sanctis, siue quæ de redemptionis nostræ beneficijs habentur, siue quæ in explanatione Euangeliorum, cæterorumque sacrorum librorum versantur) hunc nobis scopum & in tota concione, & singulis eius partibus proponere debeamus: vt ad pietatem & iustitiam homines adhortemur, vel à vitijs deterreamus: quod ad hoc genus pertinet. Huc enim semper omnis oratio nostra referenda est.

De hoc autem genere satis multa diximus, cum sex orationis partium vim & rationem tradidimus: quæ nullibi commodiùs, quàm in hoc suaforio genere inueniuntur. Sed nos tamen, quæ de his partibus diximus, ad hunc concionandi modum hoc in loco accommodabimus.

Exordium igitur in hoc genere attentos in primis auditores faciet, exposita rei dignitate vel necessitate, de qua sermonem habituri sumus. Omnes enim attentè audiunt, quæ vel maximè decent, vel quæ sibi cum primis necessaria ducunt. Exempli causa. Si quis verusta hominum odia extirpare dicendo velit, præfari poterit, esse hoc grauissimum crimen, dicente Ioanne: Qui odit fratrem suum, homicida est. Deinde crimen hoc quam diutissimè animo infixum hæreret. Quo tempore innumera peccata hoc peccatum parit. Postremo latissimè

1. Ioan. 3.

hoc scelus patere: cum varia passim irarum atque odiorum incitamenta ab importunis & sceleratis hominibus vniciuique præbeantur: ideoque operæpretium esse, hoc tantum periculum, & tam latè patens malum, quodque tam multa ex se scelera germinet, ab auditorum mentibus penitus reuellere. Diuersa autem ratione virtutem aliquam suafuri, insignem eius laudem, vtilitatem, aut necessitatem breuiter ostendemus, & quanti nostra referat, eius dignitatem exploratam & perspectam habere. Sic D. Cypri. Ser. de patient. ab hac necessitate orditur his verbis. De patientia locuturus fratres dilectissimi, & vtilitates eius & commoda prædicaturus, vnde potius incipiam, quàm quòd nunc quoque ad audientiam vestram patientiam video esse necessariam: vt ne hoc ipsum, quod auditis & discitis, sine patientia tacere possitis. Tunc enim demùm sermo & oratio salutaris efficaciter discitur, si patienter, quod dicitur, audiatur. Nec inuenio fratres dilectissimi, inter cæteras cælestis disciplinae vias, quibus ad consequenda diuinitus præmia spei ac fidei nostræ secta dirigitur, quid magis sit vel vtiliùs ad vitam, vel maius ad gloriam, quàm vt, qui præceptis dominicis obsequio timoris ac deuotionis inuenimur, patientiã maximè tota obseruatione tueamur. Hanc se sectari Philosophi quoque profitentur: sed rã illic patientia falsa est, quã & sapientia falsa est.

Narratio in huiusmodi causis serè locum non habet: propositio tamen ac diuisio necessaria est. Propositio quidem, vt auditores intelligant, quò potissimum oratio nostra tendat. Quia in re concionatores quidam grauiter delinquant: qui cum initio dicendi concionis suæ scopum auditoribus non proponant, vix quisquam est, qui, quò tendant & quid efficere velint, assequatur: atque ita auditor dubius hæret & incertus: neque quid ex doctrina colligere possit, assequitur. Scopus igitur ante omnia præfigendus est, vt auditor aperte videat, quò

Cyprius.

omnia

hoc

omnia sententiarum & rationum iacula dirigantur.

Propositioni finitima est diuisio, quæ causant in partes diuidit. Ea verò è generibus expetendorum & fugiendorum frequenter sumenda est: illud cum suademus, hoc verò cum dissuademus. Cum enim bonum ita humanæ voluntati à natura propositum sit, vt nihil velle possit, nisi quod vel bonum sit, vel aliquam boni rationem induat: danda nobis opera est, vt in eo, quod suademus, omnes boni rationes esse ostendamus. Cum autem tria bonorum genera Philosophi statuunt, honestum, vtile, atque iucundum: hæc ipsa, quàm maximè fieri poterit, in quod suademus, esse contendamus. Rhetores autem docendi gratia, hæc tria bonorum genera in alia partiuntur, nempe honestum, vtile, iucundum, facile, necessarium. Atque hæc omnia, vel plura horum, in eo quod suadent inesse cõtendunt. Ab honesto suasit cœlestis Magister, cum adolescenti dixit: Si vis perfectus esse, vade & vède omnia quæ habes, & da pauperibus, &c. Ab utili suadet Paulus, cum ait: Itaque fratres, stabiles estote, abudantes in omni opere Domini: scientes, quòd labor vester non est inanis in Domino. A tuto verò idem suadet, cum infirmis nuptias concedit propter fornicationis periculum. A iucundo verò argumentatur, cum nos ad diuinorum mandatorum obedientiam inducit, quòd sit diuinæ legis iugum suave, & onus leue. A facili verò, serui Naaman Syri illum ad obediendum Prophetæ imperio excitabant, dicentes: Pater, & si rem grandem tibi dixisset Propheta, certè facere debuisses: quanto magis quia non dixit, nisi, Vade, laua, &c. Item Moyses ad populum, Mandatum, inquit, hoc quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum, nec in cœlo situm, vt possis dicere: Quis nostrum valet ad cœlum ascendere, vt deferat illud ad nos, vt audiamus, atque opere compleamus? Neque trans mare, &c. Rursum-

Mat. 19.

1. Cor. 15.

Mat. 11.

4. Reg. 5.

Deut. 30.

quealibi: Et nunc Israël, quid Dominus petit à te, nisi vt diligas Dominum Deum tuum, & ambules in vijs eius, & diligas eum, ac seruias Domino Deo tuo in toto corde tuo, & in tota anima tua, vt benè sit tibi? A necessario verò virget Dominus, cum ait: Nisi poenitentiam egeritis, omnes simul peribitis. His etiam partibus addunt laudabile: quod quantum nunquam ab honesto separetur, sunt tamen inter virtutes, quæ sub eo continentur, nonnullæ, quæ magnâ apud homines laudem promerentur: qualis magnanimitas, liberalitas, magnificentia, fortitudo, atque prudentia est, & si quæ sunt alia. Quia verò homines laudis & gloriæ maximè audiunt, hæc quoque laudis pars in eo quod suademus, inesse demonstrandum est. Ab hoc enim loco Iudas Machabæus milites suos ad periculosissimum certamen excitauit, ne videlicet vllum gloriæ suæ crimen fugientes inferrent. Capiuntur autem hæc esca potissimum reges & principes viri. Ab hoc autem loco Cicero pro lege Manilia ad suscipiendum bellum Mithridaticum adhortatur: Et quoniam, inquit, præter cæteras gentes appetentes laudis & gloriæ fuistis, delenda vobis est illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, & cætera. Denique fructus omnes & utilitates & laudes, quas secum ea res affert, quam suademus, non solum enumerare, sed quàm maximè fieri possit, amplificare debemus.

Diuisa autem ratione dissuademus, cum id, à quo deterremus, turpe, damnosum, periculosum, ignominiosum, iniucundum, difficile, aut (si fieri possit) impossibile esse probamus. Hoc enim postremo loco sanctus Ioseph ad stuprum repudiandum usus est, cum adulteræ foemine respondit: Ecce dominus meus, omnibus mihi traditis, ignorat quid habeat in domo sua, &c. quomodo ergo possum hoc malum facere, & peccare in dominum meum? Vtriusque autem rei clarissima Deut. 28. extant exempla: in quibus Moyses commoda omnia, quæ pietatem & iustitiam

Deut. 10.

Luce. 13.

1. Mac. 9.

Cicer.

Gen. 39.

tiam consequuntur? & horrenda itē atq; formidanda mala, quæ improbitati constituta sunt, magnifica oratiōe persequitur. Quæ quidem res maximam in suadendo vim habet, cum ex utroque latere auditorum voluntatem feriat: dum & bona proponit, quæ eam alliceant, & mala item, quæ tercant: atq; ita demum in officio contineant.

Post confirmationem sequitur confutatio: quæ (vt antea diximus) ea quæ obstant, quæque auditorum animos remorantur, quod minus præceptis nostris pareant, amouemus & confutamus. Sic Diuus Cyprianus. Sermone de elemosyna, vbi multos huius virtutis fructus & utilitates commemorasset, ea quæ homines ab hoc benignitatis studio remorari poterant, diluit atque confutat. Sic enim ait: Si vereris & metuis, ne si plurimum operari cœperis, patrimonium tuum larga operatione ad penuriam fortè redigatur, esto in hac parte securus, & cætera, quæ sequuntur. Deinde aliorum excusationem confutat, qui liberis se patrimonium seruare dicunt, his verbis: Sed nec illa res fratres à bonis operibus refrænet & reuocet Christianum, quod excusare se posse aliquis existimet beneficio filiorum, & cætera quæ sequuntur.

Vltimo loco sequitur peroratio, siue epilogus: cuius (vt antè diximus) duo sunt officia: alterum, breuissimè omnia argumentationū capita in vnum congerere, quod multiplici rationum vi ac pondere auditorum animos in nostram sententiam pertrahamus: alterum verò, affectus concitare, quibus ad id quod iam probauimus, exequendū impellamus: indignissimum esse ostendentes, vel rem ad eò salutarem spernere (si suademus) vel ad eò perniciosam amplecti & persequi, si dissuademus. Exemplo nobis est D. Cyprian. sermone de patientia. Vbi enim is patientiæ laudes & fructus exposuisset, orationē tandem hoc epilogo claudit: Patientia est, quæ nos Deo & commendat, & seruat: Ipsa est, quæ iram

tempe-

temperat, quæ linguam frænata, mentem gubernat; pacem custodit, disciplinam regit, libidinis impetum frangit, tumoris violentiam comprimit, incendium simultatis extinguit: coercet potentiam diuitum, inopiam pauperum refouet, tuetur in virginibus beatam integritatem, in viduis laboriosam castitatem, in coniunctis & maritatis indiuiduam charitatem: facit humiles in prosperis, in aduersis fortes, contra iniurias & contumelias mites: docet delinquentibus citò ignoscere: si ipse delinquas, diu & multum rogare: tentationes expugnat, persecutiones tolerat, passiones & martyria consummat. Hactenus Cyprian.

I.

His autem partibus, quæ concionatori cum oratore communes sunt, proprium ac singulare quiddam addit Ecclesiastes: nempe, vt cum ad alicuius virtutis officium fuerit adhortatus, vel ab aliquo vitio deterruerit, perorata causa, modū ostendat, quo vel ea virtutis actio exequenda sit, vel turpis actio fugienda. Sapienter enim Plutarchus ait, eos qui ad virtutem adhortantur, nec tamen docent, vel tradunt eam, similes esse ijs, qui lucernā quidem emungunt, nec tamen oleum infundunt, quo ali & sustentari possit. Sic qui ad elemosynæ studium adhortatur, docere post adhortationem debet, quoniam modo vtiliter elemosyna danda sit: vt videlicet non angusta, sed larga & liberali manu: quando qui parè seminat, parè & metet. Deinde, vt prompto & alacri animo: hilarè enim datorem diligit Deus. Præterea, vt elemosyna sit occulta: vt nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua. Tum etiā, vt ex affectu charitatis & cōpassionis tribuas, quod est misericordiæ proprium: & cætera his similia. Ad eundem quoque modum, vbi ad precandi studium adhortati fuerimus, de animi preparatione ad precandum, de modo precandi, & conditionibus ad precandum necessarijs, quò sit efficax oratio,

agendum est: si non ad ostentationem, sed ad salutem animarum dicimus. Atque ut docēdi gratia de scriptis nostris exempla proponamus, in fine eius libri, quem de orationis & meditationis studio scripsimus, tres in hoc genere suaforio tractatus, de tribus satisfactionis partibus, nempe oratione, ieiunio, & eleemosyna adiecimus. Qui facilius quid hoc argumenti genus requirat, quam ipsa praecepta indicabunt. In eo autem volumine, cui Hispano sermone titulum praefiximus (*Gusa de peccadores*) duobus libris hoc idem argumentum copiose persequuti sumus: in quibus ad virtutis studium sumus adhortati. Principio enim, in exordio attentionem captauimus: rem omnium, quae in vita sunt, maxime necessariam dicturos nos professi. Deinde honesti partes tractauimus immensam Dei bonitatem, eiusque clarissima beneficia explicantes: quae iure suo obedientiam & amorem nostrum sibi vendicant. Deinde utilitatis & iucunditatis ratio explicata est. Quo in loco duodecim insignia priuilegia, quibus pij omnes in hac vita potiuntur, exposuimus. Postea excusationes omnes, quibus improbi homines sese a virtutis studio subtrahere solent, tanquam inanes & friuolas apertissima oratione confutauimus atque dissoluimus. In ultimo vero eius libri capite, argumentorum omnium summam complexi sumus: & quantum facultas tulit, timoris & amoris affectus concitauimus, quibus languentes animos ad virtutis amorem, diuinique numinis metum excitare mus. Et haec quidem in priori libro: in posteriori vero, qua ratione esset virtus colenda atque exercenda, praescripsimus.

Illud autem in hoc genere praecipue admonendū videretur, ut bona & mala, commoda & incommoda, quae in hac causa ad suadendum vel dissuadendum adducimus, quantum fieri possit, ijs rationibus, quas supra memorauimus, amplifcemus. Quod enim maiora caecauerimus, eo vehementius suadebimus.

Illud

Illud etiam admonendum, duo esse hominum genera, alterum indoctum & aggreste, quod ante fert semper vtilitatem honestati: alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem antepōnit. Apud hunc autem, argumenta quae ducuntur ab honesto: apud illum vero, quae sumuntur ab vtili, fortiora sunt. Haec de genere suaforio breuiter dicta sint.

De secundo concionandi modo in genere Demonstratiuo, qui Sanctorum festis & laudibus deseruit.

Cap. III.

QUe madmodum concionandi modus, qui proxime a nobis descriptus est, in genere suaforio versatur: ita qui in festis Sanctorum diebus tractatur, ad Demonstratiuum genus pertinet: quo vtimur in alicuius certae personae laudem vel vituperationem. Finem autem eius Rhetores statuunt, ut is quem laudant, laude dignissimus videatur: contra vero, si vituperant. At iuxta D. Basilij sententiam, laudes Sanctorum nequaquam encomiorum legibus seruiunt: non enim hoc praecipue agimus, ut eos sanctis imos fuisse doceamus: sed ut vitam nostram ad eorum normam effingeret studeamus: atque ut hoc argumento mirabilem diuini Spiritus virtutem agnoscamus: qui homines natura fragiles & imbecillos, & in peccatis conceptos, ad malumque propensos ita permouit, ut pares propemodum Angelis, ac mundo superiores effecerit. In hoc genere Rhetores per omnes personarum circumstantias (quas supra enumerauimus) laudationem ducunt. Genus videlicet, parentes, patriam, naturae dotes, educationem, fortunam, studia, dicta, facta, & quae sunt huius generis, commemorantes atque amplificantes. Hoc autem serē ordine D. Gregorius Theolog. laudes scripsit D. Basilij, & Caesarij fratris, atque Gorgoniae sororis. Nos tamen, dum laudes Sanctorum praedicamus, non

vsquequaque hunc ordinem sequimur: sola enim ferè insignita facta, dictaque, & interdum etiam miracula enumeramus, & quantum possumus amplificamus, auditoresque ad eorum imitationem excitare contendimus.

In hoc autem genere, amplificandi ratio præcipuè dominatur: qua, tum ex natura rei & partibus eius, tum ex omnibus alijs circumstantijs, quæ rebus & personis attributæ sunt, egregia Sanctorum facta dicendo illustramus & amplificamus. Sic Apóstolus ad Romanos ex personæ circumstantijs fidem Abrahamæ amplificat his verbis: Et non infirmatus est in fide: nec cōsiderauit corpus suū emortuum (cū iam ferè centum esset annorum) & emortuam vuluam Saræ. In repromissione etiam Dei non hæsitauit diffidentia, sed cōfortatus est fide, dans gloriam Deo: plenissimè sciens, quia quæcunque promisit Deus, potens est & facere. Ideo & reputatū est illi ad iustitiā. Sic Origenes hom. de sacrificio Isaac, celestis eius & promptæ obedientiam in re ad eò graui & laudiosa ex omnibus circumstantijs amplificat. Vt autem quantum in hoc genere virtus amplificandi valeat, apertè doceam, clarissimum huius rei exemplum ex lib. Senecæ de Tranquillitate vitæ hoc in loco referam: quo is dictum illud Stilbonis Philosophi (Omnia bona mea mecum porto) re primum exposita, his verbis amplificat.

Megaram Demetrius ceperat, cui cognomen Pociocetes fuit: ab hoc Stilbon Philosophus interrogatus, num quid perdidisset: Nihil, inquit. Omnia nanque mea mecum sunt. Atqui & patrimonium eius in prædam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriam violauerat. At is victoriam illi exculsit: & se vrbe capta, non inuictum tantum, sed indemnem esse restatus est. Habebat ergo secum vera bona: in quæ non est manus iniectio. At quæ dissipata & direpta ferebantur, non iudicabat sua, sed aduentitia, & nunquam fortunæ sequentia: ideò non, vt propria dilex-

dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, an vicinus potens, aut diues aliquis facere iniuriam posset: cui bellum & hostis ille, egregiam artem quassandarum urbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes vbique gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammam & sanguinem, stragemque impulsæ ciuitatis, inter fragorem templorum super Deos suos cadentium, vni homini pax fuit. Non est itaque quod audax iudices promissum, cuius tibi, si parum fidei habes, sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere: sed si prodit in medium qui dicat, Non est quod dubites, an attollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, vlcerationes, vulnera, magnos morus rerum circa se fumentium, securus aspiciat: & dura placidè ferat, & secunda moderatè, nec illis cedens, nec his fractus, vnus idemque inter diuersa sit, nec quicquam suum, nisi se putet esse, ea quoque parte, qua melior est. En adsum hoc vobis probaturus: sub isto rotæ ciuitatum euerfore, munimenta incursum arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repente residere, & æquaturum editissimas arces aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quæ bene fundatum animum agitent. Eri-
pui me nudum domo, & incendijs vndique elucen-
tibus, per flammam, per sanguinem fugi. Filias meas
quis casus habeat, an peior publico, nescio. Solus,
& senior, & hostilia circa me omnia videns, tamen
integrum incolumemque esse censum meum profi-
teor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non est
quod me visum, victorem te credas. Vicit fortuna
tua fortunam meam. Caduca illa, & domium mu-
tantia vbi sint, nescio. Quod ad res meas pertinet,
mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt illi diui-
tes patrimonia: libidinosi amores suos, & magno
puda-

Seneca.

Sermoci-
n. 110.

pudoris impendio dilecta scorta. Ambitiosi curiam & forum; & loca exercendis in publico vitijs destituta. Fœneratores perdidit: tabellas suas, quibus auaritia falso læta, diuitias imaginatur, Ego itaque omnia integra illibataque habeo. Proinde istos interrogat, qui flent, qui lamentantur, qui strictis gladijs nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habet Serenus, perfectum illum virum humanis diuinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & insuperabilibus munimentis præcincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intravit. Non Carthaginis, aut Numantiae moenia, vana manu capta: Non capitolium arcemue. Patent ista hostili vestigio: illa, quæ sapientem tuentur, à flamma & ab incurso tuta sunt: nullum introitum præbent: excelsa, inexpugnabilia, Dijs æqua. Non est quod dicas, ita vt solet, hunc sapientem nostrum nusquam inueniri. Non enim ingentem imaginem falsæ virtutis concipimus: sed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibemus. Rarò forsitan, magnisque ætatum intervallis inuenitur. Nec enim magna & excedentia solitum ac vulgarem modum debrò gignuntur. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse: quemadmodum diuina nec iuari desiderant, nec lædi possunt. Sapiens autem vicinus proximusque Dijs consistit: excepta mortalitate, similis Deo. Hactenus Seneca. Quem in medium protuli, vt proposito hoc exemplo, studiosus concionator animaduerteret, qua ratione egregia Sanctorum facta dictaque amplificare dicendo possit: cum videat, hanc vnam vocem, Omnia mea bona mecum porto, tam longa oratione à Seneca fuisse verbis & sententijs illustratam. Quod si hæc egregia hominum facta adeò magnificis verbis & sententijs Seneca extulit, quid is faceret, si agones & certamina nostrorū Martyrū & puellarum scripisset, quæ spectaculum admirandum

*Redit ad
amicum
cui scribe-
bat.*

dum Deo, Angelis, & hominibus præbuerunt? Si quis autem commodissima huius amplificationis exempla videre cupit, legat secundum & tertium D. Chry. de diuina providentia librum: in quo is Noe, Abraham, Iacob, Moysi, atque Davidis patientiam, variosque labores mira facundia amplificat. Quibus exemplis ad hanc, de qua loquimur, virtutem erudiri poterit.

I.

Queret fortasse studiosus concionator, qua ratione præclaras Martyrum cæterorumque Sanctorum virtutes amplificare simili ratione possit. Ad hoc igitur non nihil iuuabit præcepta & amplificationes, quas lib. 3. præscripsimus, probè tenere: deinde disertissimorum Patrum scripta, qui in hoc genere magna cum laude versati sunt, studiosè legere: & quibus illi rationibus Sanctorum virtutes extulerunt, diligenter annotare: & ad eorum imitationem, quæ laudare voluerint, effingere. Exemplis enim multò magis, quàm præceptis animaduertere poterit, quid in genere maximè deceat.

Sed hæc omnia leuiora sunt, nisi adsit Spiritus ille cælestis, de quo Apostolus ait: Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum, qui ex Deo est: vt sciamus, quæ à Deo donata sunt nobis: hoc est, vt eius lumine illustrati, virtutum atque donorum eius dignitatem & amplitudinem æstimare sciamus. Si enim nemo sine arte aurum purum ab adulterino discernere, & lapillorum atque gemmarum pretium & dignitatem (præsertim cum in puluere atque luto sordent) agnoscere potest: quis sine diuino lumine diuina dona (quæ exuperant omnem sensum) pro dignitate æstimare & admirari queat? Regina Saba, cum Salomonis regiam, & famulorum, atque pincernarum, & cantorum ordines, vestes, & officia, ac postremò regie domus apparatus vidisset, rerum magnitudine atque splendore stupefacta, non habuisse vltra spiritum

dicitur. Siquis autē eos mentis oculos haberet, quibus veri Salomonis opes, hoc est, imperuestigabiles diuitias Christi, & famulorum eius virtutes, & clarissima gesta intueri posset, non dubium, quin multo magis, quā Regina Saba in admirationem extasimque raperetur. Non tamen est omnium, hos oculos habere, quibus latentem Christi & Ecclesie suae splendorem cernere possint: cum omnis eius gloria ab intus sit in fimbrijs aureis. Ipsa enim Ecclesia de se ait: Nigra sum, sed formosa filia Hierusalem. Exterius quidem nigra, intus autem miro decoris splendore coruscans. Quonam modo? Sicut, inquit, tabernacula cedar, & sicut pelles Salomonis. Hae namque tabernacula atque Salomonis pelles extrā quidem puluere deformatae, atque solis ardore exustae erant: intus tamen regio cultu atque apparatu splendebant. Quid autem magis ad viuum Ecclesiae ornatum exprimere potuit, quae cum extrā in sanctis martyribus, ceterisque diuinis hominibus (atque ijs praesertim, qui in solitudine vitam inopem agebant) vilis atque abiecta carnalium hominum oculis appareret, supernis tamen mentibus splendore & dignitate virtutum ita fulgebat, vt spectatores suos in stuporem atque admirationem raperet? Quis enim non stupeat, audiens Paulum dicentem: Si immolor supra sacrificium fidei vestrae, in hoc gaudeo, & congratulor omnibus vobis: id ipsum vos congaudete & congratulamini mihi? Quis vnquam talem gaudij & congratulationis materiam audiuit? Quis non stupeat Andream crucem sibi paratam tanta deuotionis alacritate salutantem, laudantem, desiderantem, tantoque gaudio & securitate amplectentem? Quis non stupeat Laurentium inter tormentorum suorum flammam latantem, & Vincentium moras carnificū increpantem, & B. P. Dominicum audissimē martyrium sitientem, & omnia corporis sui membra discerari cupientem? Quid Agnetem virginem commemorem,

morem, tertio decimo aetatis anno ignes & gladios superantem? Quid nobilem virginem Eufemiam, rotas, ignes, & bestias vincentem, & iniuriam se à iudice pati clamantem, quoddam cum nobilis esset, ignobiliores sibi in martyrio praerferret? Atque vt à Martyribus ad Confessores veniamus, quis beatum Alexium in ipsa paterna domo, patre, matre, sponsaque praesentibus, eiusque absentiam perpetuo luctu lamentantibus, vitam aded in opem & asperam inter multas seruorum suorum iniurias, annis decem & octo patientissimē vsq; ad mortem tollerasse, non obstupecat? Quis non diuinæ gratiae potentiam agnoscat, qui nouerit Eduardum Angliae regem ab adolescentia sua ad extremum vsque vitae diem, cum nobilissima & pulcherrima virgine matrimonio sibi copulata, in perpetua castitate vixisse: cum necesse esset illi cōuiuere, & cū ea perpetuo versari, & communi domo atque mensa uti?

Miracula verò Sanctorum multi praedicanda non putant, quod illorum commemoratione magis diuorum sanctitas declaratur, quā auditorum vita instituitur. Ego verò ex eorum narratione immensam Dei nostri bonitatem, & inestimabilem in suos charitatem, fidem, paternam curam, & providentiam hac ratione maximē declarari posse video: utpote qui eos tanto honore prosequutus sit, vt non modo ipsorum verbis & imperio, sed cineribus, & vestibus, & sudariolis, & semicintijs, & pulucri postremo tumulorum suorum elementa mundi famulari, Demones obtemperare, morbos cedere, & naturae leges (quibus mundi Reges & Imperatores subijciuntur) obedire voluerit. Sed quid ista commemoro? Cum caecus quidam videndi facultatem à Domino postulasset, iussus est, vt aqua ea, qua manuum fordes Eduardus Rex (cuius modo mentionem feci) lauaret, oculos ipse suos lauaret: lauit, & oculorum lumen protinus recepit. Quantam quae so dilectionis erga suos vim hoc indicia

dicio Dominus ostendit, cum hunc tantum honorem aque sordidae impendere voluit, non aliamquam quod ea serui sui manus contigisset? Quam multa autem huiusmodi miracula in viris sanctorum legimus, quae ineffabilem hanc Domini in suis benignitatem & misericordiam apertissime testantur & praedicant? Mihi verò neque Solis, & Lunae, & stellarum splendor, neque caelum, terrae, maria tantam diuinæ bonitatis significationem praebent, quantum hoc, quod video, haec ipsa omnia, quae æternis Dominus legibus & imperio stabiluit atque deuinxit, sanctorum nutui & pulueri cedere atque obedire. Quae quidem bonitas his clarissimis argumentis patefacta, incredibile dictu est, quantam in pijs hominibus amoris flammam excitet, quantumque accendat desiderium seruiendi ei Domino, à quo nihil ipsi minus sperare poterunt, si fideliter ei diligenterque seruiuerint. Haec breuiter de commemoratione miraculorum seu narratione dicere volui, quae pius concionator auditorum animos in diuinæ bonitatis amorem excitare commodè poterit.

Non minus autem has easdem diuinæ bonitatis & charitatis opes paterna illa cura & prouidentia declarat, quam fidelissimus & amantissimus Dominus in Martyrum suorum certaminibus ostendit. Nam praeter insuperabilem constantiam, quam illi ad tam immania supplicia perferenda contulit, admirandis eos fauoribus, caelestibusque signis, & miraculis in tormentis reficiebat & consolabatur. Ignem frequenter extinguebat, immanes bestias mitigabat, rotas ferreas confringebat, feruentem adipem refrigebat, vulnera eorum sanabat, defluentem ex vulneribus sanguinem Angelorum manibus abstergebat, truncata membra redintegrabat, in carcere positos visitabat, inediaque maceratos caelesti cibo reficiebat. Quibus rebus adeo in fidei veritate confirmabantur, ut non modò ipsi in ea stabiles & inconcussi perdurarent, sed infideles etiam ad fidem, miraculorum testi-

monio conuerterent, & ad martyrium excitarent. Quis igitur his indicijs non aperte immensas illas diuinæ bonitatis diuitias, & plenissima charitatis & misericordiae in suos viscera non agnoscat? quis non talem Deum flagrantissimae dilectionis ardore prosequatur? quis propter illius gloriam millies in tormentis vitam abijcere non concupiscat? O fidelissime piorum amice? ò vere adiutor in opportunitatibus & in tribulatione? Hanc autem paternam in suos curam & prouidentiam Sapiens ille declarauit, cum de increata sapientia loquens ait: Haec venditum iustum non dereliquit, sed à peccatoribus tutauit illum: descenditque cum illo in foueam, & in vituculis non dereliquit illum, donec afferret illi sceptrum regni, & cat. Quisquis igitur Spiritus sancti magisterio doctus, harum rerum non modò intellectum, sed etiam sensum acceperit, is utique praecelara sanctorum gesta & miracula dignis poterit efferre praeconijs, atque his argumentis & exemplis ad diuinæ bonitatis cognitionem pariter & amorem auditorum animos poterit excitare.

Haec sunt igitur (ut ad institutum redeam) veri Salomonis nostri opes, haec imperuestigabiles diuitiae Christi, haec illa virtus, siue (ut alij verterunt) potentia Euangelij in salutem omni credenti, quae hominem mundo, seipso, atque natura superiorem facit.

Hinc etiam licebit diuinæ gratiae vim & potentiam vehementer admirari: quae hanc tantam vim, tantamque puritatem mortali & fragili creaturae contulit. Hinc etiam licebit caecitatem & amentiam eorum hominum accusare; qui laboris ac difficultatis metu, vitutis iter, tanquam asperum ac difficile ingredi detrectant: cum tamen diuinæ gratiae & charitatis virtus non modò diuinorum mandatorum obedientiam, sed cruces etiam & ignes iucundissimos faciat. Hinc etiam licebit desides ac torpentes acriter obiurgare, qui non praesent leuiores, cum tamen Sancti omnes ex eadem massa procreati, con-

demque modo in peccatis concepti, tanto maiora præstiterint. Quisquis igitur eam mentem atque spiritum Domini beneficio nactus fuerit, ut hæc tam magna Spiritus sancti dona, æqua lance, iustisque ponderibus librare sciat, is plane, quem ipse affectum conceperit, in auditorum animos transferre dicendo poterit, atque ita demum Sanctorum virtutes meritis poterit efferre præconijs. Quia vero pauci admodum sunt, quibus hæc felicitas contingit, nulli sermones concionatoribus molestiores ac difficiliores sunt, quam qui de Sanctorum laudibus habentur. Quisquis autem hoc præstare minus poterit, habet sane paratum in promptu remedium: nempe, ut Euangelicam lectionem, quæ eo die legitur, more solito explanet, & insignes Sancti virtutes vel ipsi explanationi (vbi locus admonuerit) admisceat, vel in extrema concionis parte proponat. Est autem contentio demonstratiua, qua vel personam cum persona, vel rem cum re laudis aut vituperationis gratia conferimus: de qua sequenti libro inter sententiarum figuras disseremus.

Tertius concionandi modus, qui lectionis Euangelicæ enarrationem continet.

Cap. IIII.

HET etiam tertius concionandi modus, idemque in usu frequentissimus, qui in Euangelicæ lectionis explanatione versatur. Quomodo autem Ecclesiastes in hoc concionum genere se gerere debeat, patetis expediam.

Principio, Euangelicæ lectio ante eius explanationem breuiter recitanda est: ea tamen breuitate, quæ venustate & sermonis elegantia non careat. Non enim ea ieiuna & arida esse debet (quod quidam nimis iniucundè faciunt) sed suo quodam ornatu perpolita. Paraphrasten quippe concionator magis, quam interpretem hac in re agere debet. Ea enim

enim quæ sancti Euangelistæ breui atque simplici oratione tradiderunt, ipse paulò fusiùs narrare curabit. Nec hoc tamen perpetuò faciendum est: præsertim cum Euangelicæ lectio solito longior extiterit (qualis Lazari quadriduani & Samaritanæ historia est) aut etiam cum commodiùs videbitur, eam cum ipsa simul explanatione cõiungere. Quod concionatoris iudicio relinquatur. Neq; enim hæc quæ dicimus plebescita sunt ære incisa, ut non aliter facere liceat, cum id videbitur commodiùs.

Sacra verò lectione breuiter exposita, sequatur eiusdem explanatio. Ante quam non ab re fuerit, ab aliqua sententia, vel communi loco ordiri, quæ proposito quadret, & in ea paululum immorari: atque ita demum ad id, quod initio explanationis dicturi sumus, inclinare. Erit autem operæpretium, ante Euangelicæ lectionis explanationem vel narrationem, quid illam in contextu Euangelicæ historie præcesserit, indicare: quando videlicet ea quæ sequuntur, ab antecedentibus pendent. Sic, cum sacram illam lectionem explicamus, Caro mea verè est cibus, &c. exordium à miraculo quinque panum capiendum est: quo cum Dominus Iudæos ad fidem inducere vellet, ipsiq; contra signum tale ab eo flagirarent (quale fuit Manna Patribus in deserto exhibitum), hac occasione sumpta, quanto nobiliorem panem cibumq; esset ipse mundo præstiturus, disserere coepit: qui non corporeâ & temporariam, sed æternâ esset hominibus vitam largitus. Sic etiã parabola illa de Patrefamilias operarios ad vineæ suæ culturam vocante, ab ea Petri interrogatione pendet, qua de præmio, ijs, qui omnia propter Deum reliquerunt, proposito inquit: cui Dominus, post præmij huius magnitudinem expositã, de varijs præmiandi rationibus, partim ex diuina iustitia, partim ex gratia in parabola proposita, disserit. Hoc igitur exordium breuiter absoluiamus: ne tempus explanationi Euangelicæ destinatum, hac occasione subtrahatur.

hatur. Quæ in re dupliciter à multis peccatur, qui & maximam concionis partem in hac connexionem infumunt: & cum non est necesse, sequentibus antecedentia conneſtunt. Sic enim multi communia quædam concionandi decreta sibi propofuerunt, vt quod in vna concione decet, in omnibus decere credant: & quod semel faciendum esse statuunt, vbiq; esse faciendum arbitrentur.

Est & aliud exordij genus, quo nonnunquam vti debemus, vt auditorum animos ad audiendum præparemus. Quicquid enim impedimento est, quò minus auditores vel moueantur, vel persuadeantur, initio dictionis amouendū est. Vehementer autem concionum si uſtum impedit, quòd multum magis cõſuetudine ducti, quàm studio proficendi concionibus interſunt: alij uero curiositatis affectu, alij negligenter & oſcitanter concionem audientes, vacui atque iciuni à concione redeunt. Commo dum igitur erit, huiusmodi impedimenta, cæteraq; his similia initio dicendi amouere, summumque eorum, qui sic audiunt, periculum explicare. Cùm enim malorum nostrorum remedia in diuinorum eloquiorum medela posita ſit, quæ spes reliqua erit ægroto, cui toties adhibita hæc medicina nihil profuit? Hoc igitur triplici principio in huiusmodi concionibus uti licebit. Iudicio autem concionatoris relinquatur, quando hoc aut illo principio utendum ſit. Hoc enim solum in hac disciplina perpetuum est, quòd nihil perpetuò fieri debeat: sed pro ratione Euangeliorum, temporum, & auditorum, omnia dicentis cõſilio varianda ſunt.

Porro autem in ipsa Euangelij explicatione hæc admonenda esse duco. Primum, vt tria solum, vel quatuor, aut ad summum quinque loca sibi tractanda Ecclesiastes proponat. Si enim plura his fuerint, oratio sæpe intercisa erit, cum frequenter dicendi impetum, deponere atque refrigerare necesse ſit, ac denuò nouum exordium atque spiritum resumere.

Adde

Adde etiam, quòd cum præcipuum Concionatoris munus ſit, affectus commouere: hos autem nisi re iam probata aut amplificata excitare nequeat, efficitur sanè, vt quanto probatio ipsa & amplificatio longior atque uehementior fuerit, tanto affectus acrior concitari possint. Quisquis ergo pauciora loca tractare constituit, habet utique longiora spatia, quibus & res copiosius probare & amplificare, atq; ita affectus uehementiores accendere queat. Quæ cõmoditate caret, qui multa Euangelicæ lectionis loca vnius horæ spatio (quod nobis ad dicendum datur) tractare decreuit. Ingens namq; flamma ex magna lignorum materia, parua autem ex tenui excitari solet. Si enim (vt Sapiens ille ait) secundum ligna syluæ, sic exardescit ignis, cõſultius est pauciora loca copiosè digerere, quàm multa breuiter icuina oratione percurrere.

Deinde illud admonendum, ne in ipsa explanatione (quod multi faciunt) vim scripturis faciamus: ne germanum sensum vel adulteremus, vel uolenter detorqueamus: sed id assumamus, quod Scriptura sponte sua uigilanti atque studioſo lectori offert: & ea potissimum deligamus, quæ non curiositati, aut otioſæ subrililitati seruiant, sed quæ ad mores componendos, & obiurganda uitia plurimum ualeant.

Cæterum, quas sententias ex sacra lectione deprompserit, alijs scripturarum & sanctorum Patrum testimonijs studeat confirmare. Vt enim D. Hieronymus ait: Sermo presbyteri scripturarum sale conditus esse debet. In locis autem scripturarum adducendis, quatuor hæc mihi obseruanda uidentur. Primum, vt, quatenus fieri possit, ne sint nimium trita atque uulgata, & cuilibet passim obuia (nisi ea insigni aliqua expositione illustrentur) sed reconditiora, & minus trita loca adducenda: qualia multa sunt, quæ in Prophetarum & Sapientiæ libris continentur: quæ nouitate sua & dicentium

P

& au-

Ad Nepotianum.

& audientium animos alliciant. Deinde in his locis afferendis modus adhibendus est: ne videlicet quicquid nobis occurreret, propriæ inuentionis amore illecti (quod multis sanè contingit) protinus arripiamus. Sed commodissima quæque & minus cuique obuia eligamus. Præterea illud etiam videndum, ne rem per se satis apertam, aut iam probatam, testimonijs non necessarijs oneremus. Quod quidam faciunt, ostendendæ magis memoriæ, aut eruditionis, quàm necessitatis causa. Deinde id etiam prouidendum, vt quas sententias vel ex literis sanctis, vel ex patribus attulerimus, sic interpretemur, vt fide & integritate sententiæ conseruata, cum quadam venustate, & sermonis nostri proprietate ita reddamus, vt non ex Latina lingua translata, sed in nostra natæ esse videantur. Dupliciter enim hac in re multi peccant. Quidam enim sic Latina vertunt, vt Latini sermonis idiomata seruent: atque ita magnam sententijs gratiam adimunt. Cùm enim vnaquæque lingua sua habeat idiomata, proprietatef. que loquendi, optimi interpretis est, Latini sermonis idiomata, in alterius linguæ idiomata, quæ tantundem valeant, conuertere. Alij verò, vt hoc crimen effugiant, ineptè rhetoricantur, nimiaque verborum copia luxuriantes, nec allatæ sententiæ grauitatem, nec veritatem conseruant.

Cæterùm, vt de elocutione aliquid hoc loco dicam, est planè methodus valdè accommodata, ad multa lectionis Euangelicæ loca explicanda: si ea sub quæstionis, aut dubitationis figura proponamus. Exempli gratia. In Euangelio de Regulo salutem filio petente, quæri primum potest, cur Dominus illum infidelitatis arguat: cùm fidem habere videretur, qui salutem filio petebat: neque enim salutem ab eo peteret, quem non crederet saluatorem. Deinde, cur Principi, qui simili ratione salutem filii petebat, nihil tale dixit: imò cum eo perrexit, & in ipso itinere in fide nutantem benignè confirmauit.

cùm tamen & acriter Regulum corripuerit, & cum eo ire noluerit. Item, cur in Centurionis domum (qui salutem seruo petebat) ire sponte sua non rogatus voluit: in domum verò Reguli rogatus etiam ire noluit. Vnaquæque harum quæstionum adhibitis dubitandi rationibus proponenda est. Deinde verò responsio eius assignanda, similiq; modo confirmanda, & ad vtilitatem auditorum accommodanda est. Quicquid enim in concione dialogi formam præferret (præterquam quòd attentionem dubitatione ipsa excitat) ad pronunciationis varietatem plurimum conducit. Vnde Diuus Chrysostomus tractandorum animorum artifex peritissimus, crebris sæpè interrogatiunculis dormientem excitat auditorem.

Postremò illud etiam admonendum est, vt cùm aliquod scripturæ testimoniū citamus, nequaquam sola eius interpretatione, quæ vulgari sermone fit, contenti simus: quod multi faciunt, qui totidem verbis Latina patrio sermone reddunt. Danda enim opera est, vt aliquid in testimonio adducto obseruatione dignum ponderemus. Quod fit, quando vel emphaticum, quæ in vno aliquo verbo latet, explicamus, vel metaphoram aliquam excutimus. Est enim metaphora omnis in auctum contracta similitudo: ideoque per illam explicanda est. Interdum etiam sententiam breuiter comprehensam dilatamus, aut amplificamus. Ad quod, dilatandi atque amplificandi rationes, (quæ superius à nobis expositæ sunt) iuuare poterunt. Hoc satis fit breuiter monuisse. Plena quippe huius rei cognitio, totius vitæ studio comparatur. Hoc enim præcipuè agimus, cùm sacris literis operam damus. Nec enim earundem intelligentia contenti sumus: sed ea etiam ponderamus, quæ aliquid obseruatione dignum continent. Hæc autem admonitio in ijs scripturarum testimonijs locum non habet, quæ ad mysticam hominum interpretationem pertinent: vt cùm aquæ

nomine diuinam gratiam & sapientiam significari, vel calicis nomine sortem, quæ cuique obtigit, aut olei vocabulo misericordiã intelligi debere dicimus. In his enim satis est, vocis significationem ex alio loco breuiter indicasse.

Quartus concionandi modus ex superioribus mixtus.
Cap. V.

EST autem quartus concionandi modus ex his, quæ diximus, temperatus, ac D. Chrysostomo valdè familiaris: cuius sunt duæ præcipuæ partes: quarum altera Evangelicæ lectionis explanationem continet: altera in hoc genere Suasorio, vel Dissuasorio versatur: in quo vir sanctus communia virtutum & vitiorum loca tractare solet: in quibus vel ad aliquam virtutis actionem adhortatur, vel ab aliquo vitio deterret: vtriusque rei bona & mala, commoda & incommoda enumerans & amplificans. Quæ de re nihil est singulare ac proprium, quod in hoc genere præcipi debeat. Cùm enim hic concionandi modus ex duobus superioribus conflatus sit, quid in toto fieri debeat, ex partium doctrina, è quibus totum constat, intelligi facile potest. In quo tamen genere periculum est, ne dum vtrique parti satisfacere volumus, plus iusto longiores in concione simus. Quæ res magnopere concionatoribus fugienda est: ne, dum auditores tædio afficimus, omnium, quæ rectè dicta sunt, gratiam & fructum amittamus: cùm fatigatus auditor, neque quid dicas, attendit, & eorum, quæ audiuit, suauitatem ac memoriam perdit.

His ita constitutis, nõ erit alienum hos quatuor concionandi modos inter se conferre, vt cuiusque ipsorum ratio, dignitas, atque vtilitas intelligatur. Et quidem hi omnes, & quicumque alij reperiantur, ad tria mihi capita reuocari posse videntur. Primus quidem simplex appellari potest, cùm vnum ali.

aliquid argumentum, siue in genere Suasorio, siue in Demonstratio tractatur: in Suasorio, cùm ad vnam aliquam virtutem hortamur, aut ab aliquo scelere dehortamur: quod facit D. Cypr. in serm. de patientia, de eleemosyna, de mortalitate, de inuidia: idemque non raro cæteri quoque Patres. In Demonstratio autem, cùm totus sermo, alicuius Sancti virtutes, & egregia facta, atque insignia miracula prædicat & amplificat: quod idem sæpe faciunt. Secundus verò modus Evangelicam lectionem explanat: in qua varia moralis vitæ documenta & argumenta, vt cuiusque loci ratio exigit, explicantur. Quod genus concionandi sancti quoque Patres frequenter secuti sunt. Quocirca nemo ex his duobus concionandi modis alterum ita probare debet, vt alterum deprimat: quando vterque veteribus Patribus in vsu fuerit: nemoque iure reprehendere potest, quod eorum exemplo & autoritate defenditur. Hic autem concionandi modus & auditoribus propter rerum varietatem gratus, & propter diuersa vitæ documenta vtilis, & concionatori quoque facilis admodum est. Neque enim sex illis partibus, quas antea commemorauimus, neque artificiosa argumentorum dispositione eget, cùm lectionis Evangelicæ seriem atque ordinem sequatur: neque magnam admodum in concionatore eruditionem requirit: cùm nulla tam angusta ingenij vena sit, neque tam curta rerum suppellex, vt non singulis explanationis partibus aliquid aliunde sumat, quòd illas locupletare & illustrare queat. Sed hic tamen concionandi modus, vt audienti gratus, & dicenti facilis, ita parum vehemens esse videtur. Rerum enim amplificatio & concitatiores affectus causam argumentis iam probatam consequuntur: tantoque sunt (vt antea diximus) vehementiores, quanto probatio longior atque firmiter est. Huiusmodi autem probationes in Euangeliorum explanatione longiores esse nequeunt, quando qui

multa (& ea quidem inter se diuersa) vnus horum spatio tractare debet, diutius in vna aliqua re immorari non potest: ideoq; breuis & ieiuna probatio magnam affectuum vim excitare non poterit. Adde etiam, quòd ille dicendi ardor atque impetus (in quo tota penè dicendi vis posita est) frequenter refrigerandus atque interrumpendus est. Quoties enim ab vna re ad aliam longè diuersam transitum facimus, toties impetum illum subsidere & intercedi necesse est. Neque quisquam ad eò affectuum suorum est dominus, vt facile possit affectum, quo e rat iam permotus, exuere, & nouum illum, qui ex dissimili rerum natura consurgit, protinus induere.

Cæterum, cum vna aliqua res in tota concione tractatur, vt cum ad dilectionem inimicorum, ad eleemosynæ, humilitatis, charitatis, & patientiæ studia exhortamur, ardentior oratio esse poterit, quòd multiplex argumentorum vis maiorem affectibus concitandis materiam præbeat. Difficilior tamen huius causæ tractatio est. Primum, quòd maiorem in concionatore dicendi facultatem, vberiorisque sententiarum copiam requirat: vt satietatem, quæ ex vnus rei tractatione excitatur, rerum varietate & copia vitare possit. Hic igitur primus huius operis labor est. Proximus vero (& haud scio an multò maior) reliquas orationis partes, nempe exordium, diuisionem, confutationem, & perorationem confirmationi (in qua tota vis causæ sita est) aptare & accommodare. Est enim huiusmodi oratio velut perfectum quoddam corpus, suis partibus, & quasi membris compactum, quæ omnia, tanquam vnus corporis membra, coherere inter se, sibiq; mutuo respondere debent. Hic tamen labor ea ratione, quam diximus, pensatur, quòd huiusmodi oratio vehementior, & ad permouendos animos accommodatior est.

Quòd si quis à me requirat, quem ex his concionandi

nandi modis sequi potissimum debeamus (quanuis non is sim, qui hoc mihi iudicium arrogare possim) tamen pro tenuitate ingenij mei, quid censeam, paucis indicabo. Nò probo illos, qui vnã dumtaxat concionandi formam sequuntur, & quod semel faciunt, semper faciendum esse decernunt. Cõmodiùs ergo videtur, vt pro rerum natura ac dignitate, aut etiam auditorum vtilitate vel necessitate nunc hoc, nunc illo concionandi genere vtamur. Aliquando enim tota concio in lectionis Euangelicæ explanatione versabitur: quandoque verò vnum aliquod argumentum in genere dissuasorio vel demonstratiuo persequetur. Satietas verò, quæ ex vnus rei tractatione gigni posse videtur, hac ratione vitabitur, si eadem de re varias quæstiones explicemus. Exempli gratia. Si de charitate dicimus, pars prima de laude & commendatione charitatis: altera verò de his, quæ ad charitatem consequendam adiuant: tertia autem de præcipuis charitatis impedimentis (quæ remouenda sunt) disputabit. Item de humilitate dicturus, easdem partes versabit, atque item de diuersis veræ humilitatis gradibus & signis, differet. Eodem modo de orationis quoque virtute disputare poterit. Cui argumento illud etiam liberum erit adiungere, vt de præparatione animi ad orandum, deque varijs virtutibus, hoc est, fide, humilitate, deuotione, ieiunio, & misericordia (quibus efficax oratio fulcienda atque iuuanda est) haberi sermo poterit. Hac ergo multiplici eiusdem rei varietate satietas atque fastidium vitari poterit. Hoc autem meum iudicium sanctorum Patrum autoritate tueri possum, quos aperte videmus in vtroque concionandi genere versatos: sed inter hos tamen concionandi modos, quartus (quem paulò antè indicauimus) commodissimus mihi videtur. Nam & Euangelicam lectionem enarrat, ac deinde vnum aliquod argumentum persequitur. Hunc enim concionandi

modum (vt antè dixi) summo illi concionatori D. Chrysoft. video placuisse. Hoc igitur frequentius; alijs verò tum pro natura & conditione rerum, tum pro facultate & ingenio dicentis vti licebit. Neque enim omnibus ingenijs, aut omnibus etiam argumentis eadem conueniunt.

De genere concionis Didascalico.

Cap. VI.

EST & aliud concionum genus, quod Didascalicum appellant: quod docendi gratia magis, quàm mouendi adhibetur. Occurrere tamen aliquando ex singulari aliqua ratione potest (præsertim in aliquibus concionis partibus, quæ hoc exigunt) cum populus non solum mouendus, sed etiam docendus est. Id verò est, cum alicuius rei plenam notitiam atque scientiam tradere volumus.

In hoc igitur genere hic ferè ordo seruandus erit, vt primùm ostendamus quid res sit, deinde qualis sit, hoc est, quas habeat qualitates & affectiones. Tum causas eius & effectus, ac postremo eius partes per diuisionem indagemus. Sic de gratiæ natura tractaturus, primùm quærît quid sit gratia: secundo quas habeat proprietates: tunc præcipuas eius causas & effectus, quos in anima viri iusti operatur: ac postremo gratiæ partes variarum gratiarum diuisione numerabit ac discutiet. Horum exemplorum D. Thom. cæteri que Theologiæ tractatores pleni sunt. Aristoteles verò aliam methodum non admodum huic dissimilem tradit. Præcipit enim, vt primùm probemus rem esse, deinde quid ea sit, postea qualis sit, ad extremum cur talis sit. Quo quidem ordine, cum commodissimè quælibet res tractetur, non dubium est, quin optimus doctrinæ ordo in eadem re tractanda censendus sit. Quanquam non erit necesse hæc omnia persequi, cum de vno aut pluribus constiterit. Ad hos quatuor quasi gradus reuocan-

uocantur omnia, quæ de qualibet re quæri possunt. Hac enim ratione & rerum effectus, & causæ item explicantur: quarum cognitio scientiam parit. Ad hunc ergo modum in tractatione cuiusque virtutis, primùm, An proposita virtus sit necessaria humanæ perfectioni, necne, differitur. Quod ad quæstionem, an res sit, reducitur. Deinde, quænam sit eius materia, tum obiecta, tum subiecta: quod ad quæstionem naturæ pertinet. Tum quæ sint virtutis affectiones ac conditiones: quod ad quæstionem qualitatis perspicuè spectat. Ad extremum, quoniam pacto ipsam possimus consequi: quod ad quæstionem reuocatur, in qua de causis & impedimentis virtutum agitur. Itaque omnia, quæ de vna re differuntur, ad illa quatuor reuocantur, eodemque ordine ferè tractantur.

Concionator tamen in hac ipsa tractatione meminisse debet, quid potissimum inter doctorem & concionatorem intersit. Scholasticus enim doctor docere solum, & intellectum erudire studet: concionator autem voluntatem mouere, & ad pietatis & iustitiæ studium inflammare debet: ideoque omnia ad hunc scopum (quatenus fieri poterit) dirigere atque referre conabitur.

De Dispositione. Cap. VII.

Diximus hæc de inuentione argumentorum: reliquum est, vt breuiter de ipsorum ordine atque dispositione dicamus. Ordo igitur (quod ad hunc locum attinet) est argumentorum inter se apta ad persuasionem collocatio. Quæ quidem quàm sit necessaria differenti, nemo est qui non videat. Vt enim domui construendæ satis non est lapides & reliquam materiam in acervum congerere, nisi his disponendis ac collocandis artificum manus adhibeatur: vtque milites, quantumlibet fortes ac strenui, nisi periti ducis industria formam

exercitus accipiant, ad bellum inferendum idonei non sunt: sic argumenta ex locis traditis coacta tumultuantur, nec ad finem adipiscendum apta sunt, nisi ad persuasionem appositè collocentur ac disponantur. Turbati quippe exercitus, sibi ipsis sunt impedimento: & artus etiam leuiter loco moti, perducunt, quo vigerunt, usum. Sic oratio carens hac virtute, tumultuetur necesse est, & sine rectore fluctet, nec cohæreat sibi: multa repetat, multa transeat, velut nocte in ignotis locis errans: nec initio, nec sine proposito, casum potius, quàm consilium sequatur.

Primus igitur dispositionis ordo est, cum sequimur eam præceptionem, quam paulò antè exposuimus: hoc est, vt vtamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem quemadmodum præceptum autè est, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis, non modò totas causas per orationem, sed singulas quoque argumentationes disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus: id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est: vna per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta.

In confirmatione autem & confutatione argumentationum dispositiones huiusmodi conuenit habere: firmissimas argumentationes in primis & postremis causæ partibus collocare: mediocres, & neque vtilis ad dicendum, neque necessariae ad probandum (quæ si separatim ac singulæ dicantur, infirmæ sunt: cum cæteris tamen coniunctæ, firmæ & probabiles fiunt) interponi, & in medio collocari oportet. Nam & re narrata statim expectat animus auditoris, ex qua re causâ confirmari possit. Quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrimè dictum facile memoriæ mandatur, vtile est, cum dice-

re de.

re desinemus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum benè firmam argumentationem.

Est & alius doctrinæ ordo, qui in quouis orationis genere seruandus est. Primum enim ea prior loco tractare debemus, quæ ad eorum quæ sequuntur intelligentiam vel necessaria sunt, vel maiorem illis lucem afferunt. Præterea semper à communioribus, ad minus communia: à genere, ad speciem: à facilioribus, ad difficiliora: à magis notis, ad minus nota procedendum est. Ideoque ab effectibus ad eorum causas, & ab his, quæ sensu cognoscuntur, ad ea quæ intellectu præuidentur, confurgimus: quòd ea nobis, vt magis vicina & familiaria, ita magis nota sunt. Hac enim ratione (vt Apostolus ait) inuisibilia Dei à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque virtus eius & diuinitas. Hastenus de inuentione ac dispositione serè coniunctim, quæ tradenda videbantur: exposuimus: nunc ad elocutionem (quæ præcipua huius artis pars est) transitum faciemus.

ECCLE-

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI LIBER QUINTUS, de Elocutione.

PRÆFATIO.

Nunquam putaram, studiosè lector, cum libellum hunc scribere cecepissem, vt ad hæc minuta elocutionis præcepta descenderem. Sed cum huius artis institutio ad vnam benè dicendi rationem dirigatur, quæ multis tamen partibus & virtutibus constat, ita omnes inter se coherent & colligatæ sunt, vt vix vna alia qua citra aliarum cognitionem intelligi perfectè possit. Quocirca ne mutila & manca admonitio nostra relinqueretur, nèc studiosus concionator, per varias Rhetorum officinas, & perplexa eorum documenta vagaretur, quæ proposito nostro maximè necessaria visa sunt, quàm potui dilucidè atque recto ordine collegi, eaque perspicuitatis gratia plurimis D. Cypriani exemplis, qui omnium orthodoxorum Patrum eloquentissimus & ornatissimus in dicendo est, illustranda curavi. Sicut Rhetores vniuersi Ciceronis exempla ad omnia dicendi præcepta & ornamenta illustranda sufficere credunt: ita ego hunc Christianum Ciceronem ad omnia elocutionis præcepta elucidanda satis esse arbitror: vt omittam interim, quòd is non solum præceptis explicandis, sed etiam formandis moribus, & vitæ rectè conciliandæ seruit.

De elocutionis commendatione & qualitate, ex Fabij lib. 3. Cap. 1.

Hinc iam elocutionis rationem tractabimus, partem operis, vt inter omnes oratores conuenit, difficillimam. Nam & Marcus Antonius ait, à se disertos viſos esse multos, eloquentem autem neminem. Disertis, satis putat dicere quæ oporteat: ornate autem dicere, proprium esse eloquentissimi. Quæ virtus si vsque ad eum in nullo reperta est, ac ne in ipso quidem, aut L. Crasso, certum est, & in his, & in prioribus eam desideratam, quia difficilima fuit. Et M. Tullius inuentionem quidem ac dispositionem prudentis hominis putat: eloquentiam, oratoris. Neque præcipuè circa partis huius præcepta elaborauit: quòd eum merito fecisse, etiam ipso rei, de qua loquimur, nomine, palàm declaratur. Eloqui enim hoc est, omnia, quæ mente conceperis, proponere, atque ad audientes perferre: sine quo superflua sunt priora, & similia gladio condito, atque intra vaginam suam hærent. Hoc itaque maximè docetur, hoc nullus nisi arte assequi potest, huic studium adhibendum, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis ætas consumitur, hoc maximè orator oratore præstantior, hoc genera ipsa dicendi alia alijs potiora. Neque enim A siani, aut quocunq; alio genere corrupti, res non viderunt, aut eas non collocauerunt: neque quos aridos vocamus, stulti aut in causis cæci fuerunt: sed his iudicium in elocutando ac modus, illis vires defuerunt: vt appareat in hoc & virium, & virtutem esse dicendi. Non idcirco tamen sola est agenda cura verborum. Occurram enim necesse est, & velut in vestibulo prostratus apprehensuris hanc confessionem meam, resistam his, qui omnia rerum, qui nerui sunt in causis, diligentia, quodam inani circa voces studio senescunt: neque faciunt gratia decoris, quod est in dicendo,

mea quidem opinione pulcherrimum: sed cum se
 quitur, non cum affectatur. Corpora sana, & integri
 sanguinis, & exercitatione firmata, ex iisdem his spe-
 ciem accipiunt, ex quibus vires. Nanque & coloras-
 ta, & astricta, & laceratis expressa sunt: sed eadem, si
 quis vulsa atque fucata muliebriter comat, fœdissimi-
 ma sunt ipso formæ labore. Et cultus concessus at-
 que magnificus addit hominibus (vt Græco veris-
 simè testatum est) auctoritatem. At muliebris & luxorio-
 sus, non corpus exornat, sed detegit mentem. Simi-
 liter illa translucida, & versicolor quorundam elo-
 cutio res ipsas effœminat, quæ illo verborum habi-
 tu vestiuntur. Curam ergo verborum, rerum vo-
 lo esse sollicitudinem: nam plerunque optimè rebus
 cohærent, & cernuntur suo lumine. At nos quæri-
 mus illa, tanquam lateant semper, seque subducant.
 Ita nunquam putamus circa id esse, de quo dicen-
 dum est, sed ex alijs locis petimus, & inuentis vim
 afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia
 est: quæ si toto corpore valet, vngues polire, & ca-
 pillum reponere, non existimabit ad curam suam
 pertinere. Sed euenit plerunque, vt hac diligentia
 deterior etiam fiat oratio. Primum, quia sunt opti-
 ma, minimè accessita, & simplicibus, atque ab ipsa
 veritate profectis similia: nam illa, quæ curam fa-
 tentur, & ficta atque composita videri etiam volunt,
 nec gratiam consequuntur, & fidem amittunt, pro-
 pter id quod sensus obumbrant, & velut laro gra-
 mine facta strangulant. Nam & quod rectè dici po-
 test, circumimus amore verborum: & quod satis di-
 ctum est, repetimus: & quod vno verbo patuit, plu-
 ribus oneramus: & pleraque significare melius pu-
 tamus, quàm dicere. Quid? quod nihil iam propri-
 um placet, dum parum creditur disertum, quod &
 alius dixisset? A corruptissimo quoque Poetarum,
 figuras seu translationes mutuamur: tum demum
 ingeniosi scilicet, si ad intelligendum nos opus sit
 ingenio. At qui satis apertè Cicero præceperat, in di-
 cendo

cedo vitium vel maximum esse, à vulgari genere
 orationis, atque consuetudine communi abhorre-
 re. Sed ille durus atque ineruditus, nos melius,
 quibus sordent omnia, quæ natura dictauit: qui
 non ornamenta quærimus, sed lenocinia. Quasi verò
 sine vlla verborum, nisi rei cohærentium virtus: quæ
 vt propria sint, & dilucida, & ornata, & aptè collo-
 cetur, si tota vita laborandum est, omnis studiorū
 fructus amissus est. Atque plerisque videas haren-
 tes circa singula, & dum inueniunt, & dum inuēta
 ponderant, ac dimetiuntur. Quæ si idcirco fierent,
 vt semper optimis vteremur, abominanda tamen
 hæc infelicitas erat, q̄ & cursum dicēdi refrænât, &
 calorem cogitationis extinguit mora & diffiden-
 tia. Miser enim, & (vt sic dicam) pauper orator est,
 qui nullum verbum æquo animo perdere potest.
 Sed ne perdet quidem, qui rationē loquendi primū
 cognouerit, tū lectiōne multa & idonea, copiosam
 sibi verborum suppellectilem compararit, & huic ad-
 hibuerit artē collocandi: deinde hæc omnia exerci-
 tatione plurima roborarit: vt semper in promptu
 sint, & ante oculos. Nanque & hoc qui fecerit, ei res
 cum nominibus suis occurrent. Sed opus est studio
 præcedente, & acquisita facultate, & quasi reposita.
 Namq; ista quærendi, iudicandi, comparandi anxie-
 tas, dū discimus adhibenda est, non cū dicimus. Ma-
 gnen Fabius. Et paulò inferius idē: In hac igitur cu-
 ra est aliquid satis. Cū enim Latina verba significan-
 tia tum aptè sint collocata, quid amplius labora-
 mus? Quibusdā tamen nullus finis calumniandi est,
 & cum singulis penè syllabis cōmorandi: qui etiam
 cum optima sint reperta, quærant aliquid, quod sit
 maximè antiquū, remotū, inopinatū: nec intelligūt
 lacere sensus in oratiōe, in qua verba laudantur. Sit
 igitur cura elocutionis quā maxima, dū sciamus ni-
 hil verborum causa esse faciendū, cum verba ipsa re-
 rā gratia sint reperta: quorū ea sūt maximè probabi-
 lia, quæ sensum animi nostri optimè promūt, atq;
 in anti-

in animis auditorum, quod volumus, efficiunt. Ea debent præstare sine dubio & admirabilem, & iucundam orationem. Verùm admirabilem, non sic, quo modo prodigia miramur: & iucundam orationem, non de formi voluptate, sed cum laude ad dignitatem coniuncta. Hactenus Fabius. Hæc in genere de elocutionis qualitate dicta sint: nunc ad singulares eius siue partes, siue virtutes veniamus. In quibus hunc tenemus ordinem, vt primo loco virtutes, quæ ad elocutionis rationem pertinent, collochemus: deinde vitia illi contraria subijciamus.

*De quatuor præcipuis elocutionis virtutibus:
ac primo de Latinitate.*

Cap. II.

Quatuor præcipuè in elocutione Cicero spectanda esse ait, nempe vt Latinè, vt perspicuè, vt ornate, vt ad id quodcunque agitur, aptè congruenterque dicamus: de quibus est nobis sigillatim hoc libro dicendum.

Primum igitur est, vt oratio Latina sit atque emendata. Quæ res ad Grammatici officium præcipuè pertinet: cuius est de oratione congrua, & incongrua iudicare. Quod non in Latino solum, aut Græco sermone, sed in quouis alio inspicendum est. Habet enim vnaquæque lingua non modò suas phrasas & idiomata, sed etiam suam syntaxim & constructionem verborum, qua diserti in ea lingua vti solent: quam etiam sequi debet, quisquis castè & emendatè loqui desiderat. Aduersus autem primam hanc virtutem (quæ aliorum omnium fundamentum est) tria vitia numerantur: nempe Barbarismus, Solæcismus, & barbara lexis. Barbarismus autem in vna dictione committitur, cum ea verba usurpamus, quæ apud eius linguæ peritos, in qua loquimur, nõ reperiuntur. Solæcismus verò in oratione locum habet, cum voces quidem Latinè, sed malè tamen, hoc est, contra artis Grammaticæ præcepta co-

pulantur. Barbara verò lexis barbarismo affinis est: cum videlicet peregrina dictione utimur, vt cum Latina in Hispano sermone, vel Hispana in Latino miscemus. Castus enim & proprius sermo hoc etiã vitare studet. Hic autem non alienum erit, vt quem admodum peregrina verba, ita etiam phrasas & idiomata peregrina magno studio fugiamus. Quod vitium frequenter etiam in disertissimos viros cadit. Nam in T. Liuiio miræ facundiæ viro, putat inesse A sinius Pollio Patavinam quandam. Quare si fieri potest (inquit Fabi.) & verba omnia, & vox huius alumnus vrbis oleant, vt oratio Romana planè videatur, non ciuitate donata. Quo quidè vitio nonnulli concionatores haud carent: qui patrio sermone loquentes, Latini aut Hebræi sermonis phrasas admiscent. Quod tunc vel maximè faciunt, cum scripturarum, vel sanctorum Patrum testimonia vulgari sermone reddunt.

*De secunda elocutionis virtute, videlicet,
Perspicuitate. Cap. III.*

Rationis perspicuitas, tum in verbis singulis, tum in coniunctis, hoc est, in contextu orationis diligenter obseruanda est. Prius illud efficiunt propria verba, quibus maxima sermonis pars constare debet. Proprietas tamen ipsa non simpliciter accipitur. Primus enim intellectus est, sua cuiusque rei appellatio, qua non semper utimur. Nam & obscæna vitabimus, & sordida & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. Sed ne in his quidem virtus oratoris inspicitur. At illud iam non mediocriter probandum, quod hoc etiam laudari modo solet, vt maximè propriè dictum id sit, quo nihil inueniri possit significantius: vt Cato dixit, C. Cæsarem ad evertendam Rempublicam accessisse: Annibalem quoque diuum, & aeternam tibi hoc modo dicimus. Et ea quoque, quæ

benè translata sunt, propria dici solent. Possunt videri verba, quæ plus significat, quàm eloquuntur, in parte ponenda perspicuitatis: intellectum enim adiuuat. Quod facit emphasis: de qua suo loco dicemus. Plus tamen est obscuritatis in contextu & continuatione sermonis, & plures modi. Quare nec sit tam longus sermo, vt eum prosequi non possit intentio: nec traiectione tam tardus, vt in hyperbaton finis eius differatur. Vitanda etiam ambiguitas, non hæc solum, quæ incertum intellectum facit, vt Chremetem audiui percussisse Demeam: sed illa quoque, quæ etiam si turbare non potest sensum, in idem tamen verborum vitium incidit: vt si quis dicat visum à se hominem librum scribentem. Nam etiam si librum ab homine scribi pateat, malè tamen composuerat, feceratque ambiguum quantum in ipso fuit. Etiam interiectione siue Parenthesi: qua & oratores & historici frequenter vtuntur, vt medio sermone aliquem inferat sensum, impediti solet intellectus, nisi quod interponitur, breue est.

Est etiam in quibusdam turba inanum verborum: qui dum communem loquendi morem referant, ducti specie nitotis, circumeunt omnia copiosa loquacitate, quæ dicere volunt: ipsam deinde illam seriem cum alia simili iungentes miscentesque, vltra quàm vllus spiritus durare possit, extendunt.

Alij breuitatis amuli, necessaria quoque orationi subtrahunt verba: & velut satis sit scire ipsos, quæ dicere velint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego otiosum sermonem dixerim, quem auditor suo ingenio non intelligit.

Nobis igitur prima sit virtus Perspicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio, nihil neque desit, neque superfluat. Ita sermo & doctus probabilis, & planus imperitis erit. Hæc est eloquendi obseruatio. Nam rerum perspicuitas

quomo-

quomodo præstanda sit, in præceptis narrationis traditur. Similis autem ratio est in omnibus. Nam si neque pauciora quàm oportet, neque plura, neque inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida; & negligenter quoque audientibus aperta. D. autem Augustinus, iuxta illud Græcorum adagium: Quantumuis rudiùs dicito, modo clariùs, minùs latinis verbis vt admonet, si perspicua magis fuerint. Sic enim ait: Quid prodest locutionis integritas, quam non sequitur intellectus audientis: cum loquendi omninò nulla sit causa, si quod loquimur, nò intelligunt, propter quos vt intelligant loquimur? Qui ergo docet, vitabit omnia verba, quæ non docent. Et si pro eis alia integra, quæ intelligantur, potest dicere, id magis eliget. Si autem nò potest, siue quia non sunt, siue quia in præsentia nò occurrunt, vtetur etiam verbis minùs integris: dùm tamen res ipsa doceatur atque discatur integrè. Et paulò post. Bonorum, inquit, ingeniorum in signis est indoles, in verbis verum amare, nò verba. Quid enim prodest clavis aurea, si aperire quod volumus, non potest? Aut quid obest lignea, si hoc potest, quando nihil querimus, nisi patere, quod clausum est? Hæc ille.

Est autem alia non in verbis, sed in rebus ipsis obscuritas: vbi quidam concionatores abditas atque difficiles quæstiones ex ipsis Philosophiæ atque Theologiæ penetralibus desumptas, rudi & indoctæ multitudini proponunt: quo ingenium suum ostentent, & eruditi in populo habeantur. Hi autem minime cum Apostolo dicere posse videntur: Non nosmetipsos prædicamus, sed Dominum nostrum Iesum Christum: nos autem seruos vestros per Iesum. Vehementer autem indignum est, vt quo in loco & officio alios à vanitatis & iactantiæ vitio deterremus, nos in idem vitium, quod perstringimus, incidamus. Quòd si admonitio mea aduersus hanc multorum consuetudinè minus valet,

Aug. lib.
4. de do-
ctin.
Christi

2. Cor. 4.

Q 2

valeat,

August. valeat sanè D. Augustini, in 4. de Doctr. Christ. li. bro dicentis: sunt quædam, quæ sua vi non intelliguntur, aut vix intelliguntur, quantumuis planissime dicentis versentur eloquio: quæ in populi audientiam vel raro, si aliquid vrget, vel nunquam omnino mittenda sunt. Hactenus August.

De tertia elocutionis virtute, qua in ornatu posita est. Cap. IIII.

*Hæc ex
Fab. li. 8.
cap. 2.*

Enio nunc ad ornatum, in quo sine dubio plusquam in cæteris dicendi partibus sibi indulget concionator. Nam commendatè quidem ac dilucidè dicentium tenue præmium est: magis enim hoc est vitij carere, quam vt magnam aliquam virtutem adeptus esse videaris. Nec verò hic ornatus parum causæ confert. Nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt, & plerunque ipsa delectatione capiuntur, nonnunquam admiratione auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipsa non tam nos confundent, si vis eorum tantum, non etiam ipse fulgor timeretur. Rectèque Cicero, his ipsis ad Brutum verbis quadam in epistola scribit: Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam iudico. Arist. quoque eandem petendam maximè putat. Sed hic ornatus, repetam enim virilis, fortis, & sanctus sit, nec effeminatam leuitatem, nec fucos eminentem colorem amet, sanguine & viribus niteat. Hoc autem adèd verum est, vt cum in hac parte sint vicina virtutibus vitia, etiam qui vitij vtuntur, virtutis tamen his nomen imponant. Quare nemo ex corruptis dicat, me inimicum esse cultè dicentibus. Non ego hanc esse virtutem, sed illis eam non tribuo. An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis ostenderit lilia, & violas, & amœnos fontes surgentes, quàm vbi plena messis, aut graues siuctu vites erunt? Sterilem platanum, tonsasque myrtos, quàm maritimum,

ylmum, & vberes oleas præoptauerim? Habeant illa diuites, licet quid essent, si aliud nihil haberent? Nullusne etiam fructiferis adhibendus est decor? quis negat? Nam & in ordinem certaque interualla redigam meas arbores. Quid enim illo quincunice speciosius? quid in quacunque partem spectaueris, restitius? Sed protinus in id quoque prodest, vt terræ succum æqualiter trahant. Surgentia in altum cacumina oleæ ferro coercebo, in orbem se formosius fundet, & protinus siuctum ramis pluribus feret. Decentior equus, cuius astricta ilia, idè velocior. Pulcher aspectu sit athleta, cuius lacertos exercitatio expressit, idem certamini paratior. Nunquam vera species ab utilitate diuiditur. Hactenus Fabius. D. verò Augustin. de hoc orationis ornatu, quo potissimum auditorum animi oblectantur, sic ait: Sicut autem sæpè sumenda sunt & amara salubria: ita semper vitanda est dulcedo perniciofa. Sed salubri suauitate, quid melius? Quanto enim magis illic appetitur suauitas, tanto facilius salubritas prodest. Sunt ergo Ecclesiastici viri, qui diuina eloquia non solum sapienter, sed & eloquenter etiam tractauerunt. Quibus legendis magis non sufficit tempus, quam deesse ipsis studentibus & vacantibus possunt. Hæc ille.

*Aug. Sibi
supra.*

De ornatu, qui est in verbis singulis.

Cap. V.

Quoniam orationis, tam ornatus, quam perspicuitas, aut in singulis verbis est, aut in coniunctis, primum quid singula verba, deinde quid coniuncta exigat, consideremus. Quia in re illud primo loco statuendum est, quod quemadmodum perspicuitas proprijs verbis, sic ornatus translatis, vel quouis alio Tropo figuratis, præcipue constat. Sed cum eandem rem frequenter plura verba significant, quæ Synonymia vocatur, commodiora semper & meliora eligenda sunt. Constat enim inter hæc ipsa

verba, alia esse alijs consonantiora, grandiora, honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, vocaliora. Exempli gratia: Consonantiora sunt, quanquam, moderatio, & concertare, quam si dixeris, & si, modestia, configere. Grandiora sunt, immanis, cōtrucidare, optimus, officiosissimus: quā hæc, magnus, necare, bonus, officiosus. Nitidius etiam bos, quam vacca. In vniuersum quidem optima ex simplicibus verbis creduntur, quæ aut maximè exclamant, aut sono sunt iucundissima. Et honesta quidē turpius potiora semper: nec sordidis vnquam in erudita oratione locus.

Cæterum quod ad vsum attinet (in quo maior observatio est) delectus verborum sic habendus est, vt cum rerum, de quibus dicimus, natura & dignitate coherant. Rebus enim atrocibus verba etiam ipsa audita aspera magis conuenient. Quod enim verbum in re grandi aptum & magnificum fuerit, in re humili tumidum erit. Contra verò, quæ humilia circa res magnas, apta circa minores videntur. Et sicut in oratione nitida notabile est humilior verbum, & velut macula: ita à sermone tenui sublimè nitidumque discordat, fitque corruptum, qui in plano tumet.

Hæc de proprijs verbis dicta sunt. Translata verò (de quibus modò dicendum est) nisi in contextu probari non possunt. Sed nec inornata sunt quidem, nisi cum sunt infra rei, de qua loquendum est, dignitatem.

De Tropis. Cap. VI.

 Voniam (vt paulò antè diximus) perspicuitas quidē proprijs, ornatus verò tralatis verbis, vel quouis alio tropo figuratis præcipuè constat, de Tropis iam dicere incipiamus, atq; eò libentiùs, quò in Prophetarum libris frequentior eorū vsus est. Omnia enim Prophetarum scripta (quoniam de rebus maximis differunt, siue cum hominum scelera cor

ripiunt, siue cum vltices scelerum pœnas improbis denunciant, siue cum pijs hominibus, & in officio manentibus ingentia diuinæ gratiæ beneficia pollicentur) metaphoris & allegorijs plena sunt: quibus illi magnarum rerum similitudinibus, quæ ipsi quoque maxima dicunt, amplificare & ante oculos ponere solent. Cuius rei non alienū puto loca aliquot indicare: vt aperte liqueat, omnia Prophetarum scripta metaphoris & allegorijs referta esse. Talis est locus ille Isaia. Et egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & cæt. Virga enim nomine potentiam, floris autem, pulchritudinem Domini Saluatoris designant. Deinde sequentia allegorijs plena sunt. Habitat lupus cum agno, & cæt. Et cap. 8. Pro eo quod abiicit populus iste aquas Siloë, quæ vadunt cum silentio, &c. Deinde futuram populi vastitatem fluminis inundatione designat & amplificat. Cap. verò 35. Conuersionem & lætitiā Gentium pulcherrimis metaphoris declarat, cum ait: Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit qua sililium: & quæ sequuntur. Hierc. verò cap. 4. Asiriorum Regem leonis nomine significat, cum ait: Ascendit leo, de cubili suo, &c. Ezechiel verò cap. 17. eundem Regem ingentis aquilæ nomine exprimit, cum ait: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis & varieta te, venit ad Libanum, & tulit medullam cedri, &c. Pharaonem verò Aegypti Regem draconem appellat: vt eius superbiam & atrocitatem ostendat, his verbis: Ecce ego ad te draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis, Meus est fluminus, & ego feci memetipsum. Verum hæc exempla in omnibus ferè Prophetarum paginis reperiuntur. Quæ tamen hoc in loco referri volui, vt Troporū vtilitatem & vsum etiā ostenderē. Apparet enim rebus magnas & atroces his nominibus artolli, earūq; magnitudinem his verbis magis, quā proprijs significari.

*Ex Fab.
lib. 8. c. 6.
Metapho
ra.*

Est igitur Tropus verbi vel sermonis à propria significatione in aliam cum virtute mutatio. Incipiamus igitur ab eo, qui cum frequentissimus est, tum longè pulcherrimus, translationem dico, quæ metaphora Græcè vocatur. Latissimè enim patet. Eam necessitas genuit inopia coacta, post autem delectatio iucunditasq; celebravit. Nā vt vestis frigoris depellendi causa reperta primò, post adhiberi cepta est ad ornatū etiā corporis & dignitatē: sic verbi translatio, instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. Est aut translatio, cū nomen aut verbum transfertur ex eo loco, in quo propriū est, in eū, in quo proprium deest, aut translatum proprio melius est. Id facimus, aut quia necesse est, aut quia significantius, aut quia decentius. Nam gemmare vites, luxuriam esse in herbis, latas segetes, etiam rustici necessitate dicunt. Oratores durum hominem aut asperum, Non enim proprium erat, quòd darent his affectationibus nomen. Iam incensum ira, inflāmatum cupiditate, & lapsum errore, significandi gratia. Nihil enim horum suis verbis, quān his acerbis magis proprium erat. Illa verò ad ornatum, lumen orationis, & generis claritatem, & concionum procellas, & eloquentiæ flumina, vt Cicero pro Milone: Clodium fontem eius gloriæ vocat, & alio loco segetem, ac materiam. Illud autem admirandum videtur, quid sit, quòd omnes trāsatis & alienis magis delectentur verbis, quān proprijs & suis. Nam si res suum nomen, & proprium vocabulum non habet, vt pes in naui, vt in vite gemma, necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum vel horum maxima copia, tamen homines aliena multò magis, si sunt ratione translata, delectant. Causa autem illa est, quòd translatio est similitudo ad vnum verbum contracta: similitudine autem mirificè capiuntur animi. Eo tamen distat, quòd illa comparatur rei, quam volumus exprimit, hæc pro ipsa re dicitur. Comparatio est, cum

cum dico fecisse quid hominem, vt leonem. Translatio, cum dico de homine, leo est.

Metaphoræ autem vis omnis quadruplex est. Cū in rebus animalibus aliud pro alio ponitur: vt Lilius, Scipionem à Catone allatrari solitum refert. Inanima pro alijs generis eiusdem sumuntur: vt, Concentu virtutum nihil est suauius. Aut pro rebus animalibus inanima: vt, Duo fulmina belli Scipiaes. Præcipueque ex his oritur mira sublimitas, quæ audaciæ proxima periculo translationis attollitur, cum rebus sensu carentibus actum quandam, & animos damus: qualis est: Pontem indignatus Araxes. Et illa Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum. Arcanæ autem literæ propter rerum magnitudinem hac eadem metaphora non raro vtuntur, quæ & rebus inanimatis affectus & actiones humanas tribuunt, & ad ipsas etiam sermonem conuertunt. Tale est illud: Flumina plaudent manu, simul montes exultabunt à conspectu Domini. Et alio loco: Tunc exultabunt omnia ligna sylvarum à facie Domini, &c. Rei enim magnitudo, nempe Christi Domini in mundum aduentus, hoc exigere videbatur, vel ipso Domino testante, qui ait: Si hi tacerint, lapides clamabunt.

In translationibus autem fugienda est dissimilitudo, qualis est in illo Ennij, Cœli ingētes fornicee. Deinde videndum est, ne longè simile sit ductum: Syrtim patrimonij: scopulum libentiùs dixerim: Charybdim bonorum voraginem potiùs. Faciliùs enim ad ea, quæ visā, quān ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Sunt quædam & humiles translationes, vt, Saxea est verruca: quædam maiores, quān res postulat, vt, Tempestas comestationis: quædam minores, vt comestatio tempestatis. Vt modicus atque opportunus eius vsus illustrat orationem, ita frequens & obscurat, & tæ-

dio cōplet: continuus verò in allegoriā & ænigma exit. Quòd si vereare, ne paulò durior translatio esse videatur, mollienda est proposito sæpè verbo: vt, si olim M. Catone mortuo pupillum Senatū quis relictum dicat: paulò durius: sin, vt ita dicam, pupillum: aliquantò mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, vt deducta esse in alienū locū, nō irruisse, atq; vt præcario, nō vi venisse videatur. Diligenter etiā cauendū est, ne omnia, quæ Poetis permixta sunt, conuenire orationi putemus: nec enim pastorē populi autore Homero dixerim, nec volucres pennis remigare, licet Vergilius in apibus ac Dydalo speciosissimè sit vsus. Modus aut nullus est florētior in singulis verbis, nec qui plus luminis affert orationi: eoque in illo explicando meritò longiores fuimus.

Synecdoche.

Synecdoche tropus est, in quo ex parte totū, aut contrā, aut ex antecedentibus sequentia intelliguntur. Quæ descriptio est illos modos cōprehendit, quibus fit Synecdoche, quos grauissimi scriptores tradiderunt. Ex parte totū intelligitur, vt ex puppi nauis: ensis ex mucrone: aut ex tecto domus. Cicero: Mucrones eorū à iugulis nostris reieciimus. Huc pertinet, cū vel ex vno plures significantur. Lilius: Romanus prælio victor: & Vergilius: Hostis habet muros. Vel genus ex forma siue specie. Verg. Denaresq; Sabellicus exacuit sus: pro quouis sue. Vel ex materia res confecta: qua ratione & ferrum pro gladio, & pinus pro nauis, & aurum atq; argentum pro aurea & argentea pecunia sumitur. Cicero: Homines instructi & certis locis cū ferro collocati. Contrā verò ex toto pars declaratur, vt in illo Vergilij: Fontemq; ignemq; ferebant. De quo genere est, cū aut è pluribus vnus intelligitur. Cicero ad Brutum, Populo, inquit, imposuimus, & oratores visi sumus: cum de se tantū loqueretur. Aut è genere pars illi subiecta, Vergilius: Prædamq; ex vnguibus ales proiecit. Ex antecedentibus quoque sequentia mon-

monstrantur: vt cum ait idē Poeta: Aspice aratra iugo referunt suspensa iuueni. Ex his aut perspicuum est, translationē ad mouendos animos, & res penè sub oculos subijciendas repertā esse: synecdochen verò ad locupletandum sermonem pertinere.

Nec procul ab hoc genere discedit Metonymia: in qua causas per effecta, vel effecta per causas, vel ex eo, quod continet, id quod continetur, vel rem è signo intelligimus. Per causas effecta declaramus, cum inuentor, aut alicuius rei auctor pro re inuenta ponitur. Vergilius. Onerantq; canistris, dona laboratæ Cereris. Hoc modo Platonem, Aristotelem, Demosthenem frequenter pro eorum scriptis ponimus. Cicero: Lectitasse Platonem studiosè, audiuisse etiam Demosthenem dicitur. Ex effectis autem causa significatur, cum sacrilegium deprehensum, & scelus dicimus pro scelerato. Hinc mortuum timorem, tristem senectutem, & pallidam mortem eleganter optimi dicunt auctores. Vergil. Mortuumque timorem mittite. Horatius: Pallida mors æquo pulsat pede pauperū tabernas. Regumque turres.

Ex eo quod continet, id quod continetur, vniuersè etiam intelligitur. Sic benè moratæ vires vocantur, sic seculum felix, sic Roma pro Romanis, Athenæ pro Atheniensibus frequenter ponuntur. Vergil. Cælo gratissimus amnis, id est, cœlestibus, Cicero: Vt omittam illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi vis & inuenta est, & perfecta: pro Atheniensibus. Huc referuntur etiam illa, cum ex possessore res, quæ possidetur, aut ex duce exercitus significatur. Vergil. Iam proximus ardet Vcalegon: id est, Vcalegontis domus.

Sic hominem deuorari, cuius patrimonium deuoratur: & ab Annibale apud Canas cæsa sexaginta millia hominū dicimus, id est, ab eius copijs. E signo deniq; res monstratur: Vnde toga, quæ pacis erat insigne

insigne & onij, pte pac : & fasces vsurpantur pro magistratu. Verg.

Non illum populi fasces, non purpura regum Flexit.

Metonymiam, vt ait Cicero, Rhetores hypallage vocant.

Antonomasia.

Antonomasia ponit aliquid pro nomine: vt, R. uersor Carthaginis & Numantiae, pro Scipione, Romanæ eloquentiæ princeps, pro Cicerone. Et per Epitheton, Talamo quæ fixa reliquit impius: Impium pro Aenea posuit, sic Philosophum pro Aristotele, Poetam pro Vergilio excellentiæ causa dicitur. Differt Antonomasia à Periphrasi, quod illa ad sola personarum nomina referatur: Periphrasis verò (de qua mox diceimus) latissimè ad cætera patet, quæ circuitiōne aliqua meliùs, quàm proprio nomine significantur.

Epithetò

Epitheton, siue Latine appositum, Diomedes speciem facit antonomasiæ. Est quæ frequenter adiectiuum nomē proprio nomini adiectum, ornandi, aut amplificandi, aut iudicandi causa. Non raro etiam alijs nominibus adiūgi: quæ personarum propria non sunt. Neque refert, an hæc epitheta sint adiectiua nomina, necne, modò quocunq; pacto proprietates quædam attribuantur, non personis tantum, verum etiam rebus: vt, Præceps iuuenta, præceps, amens, & incōsultus amor: esca malorum voluptas, morosa ac difficilis senectæ: vitiorum expultrix philosophia: humanæ vitæ speculum comœdia: vitæ magistra historia. In poematis licebit naturalibus epithetis vt: vt, Candida nix, liquidi fontes, frigida nox, volubilis amnis, aureus Sol. In oratione prosa non oportebit adhiberi, nisi emphasim quandam habeant, & ad rem propositam pertineant: vt, Non impetrabis causam tam iniquam ab Aristide iustissimo, Et, coram Catone seuerissimo. morum censore audes agere Floralia? Id potissimum fiet in citationibus exemplorum, aut sententiarum. Aristarchus

Aristarchus eruditissimus, & idem diligentissimus, Cicero eloquentiæ princeps, Plato certissimus auctor. Exornantur autem epitheta maximè translationibus: vt, cupiditas effrænata, insana substructiones, &c. Solet etiam fieri alijs adiunctis Epitheton tropis apud Vergil. Turpis egestas, & tristis senectus. Veruntamen talis est ratio huius virtutis, vt sine appositis nuda sit & velut incōpta omnis oratio, nec oneretur tamè multis. Nam sit longa & impedita: vt in quæstionibus eam iudices similem agmini totidem lixas habenti, quot milites quoque: in quo et numerus est duplex, nec duplum virium.

Interdum autem epitheta eleganter ita multiplicentur, vt instar definitionis vel descriptionis sint, imò & frequenter totam rei naturam, eiusque proprietates explicant. Hic Ioannes Clymacus, Superbia, inquit, est Dei abnegatio, aspernatio hominū, laudum progenies, sterilitatis argumentum, diuini adiutorij expulsio, stuporis præcursor, lapsuum sinistra, casus materia, iracundiæ fons, simulationis ianua, firmamentum Dæmonum, delictorum custos, duritiæ & crudelitatis artifex, compassionis & misericordiæ ignoratio, amarus exactor, immitis iudex, Dei aduersatrix, blasphemiae radix. Hæc ille. Sic Origenes de muliere Cananaea, Mulier, inquit, caput peccati, arma Diaboli, expulsio paradyssi, mater delicti, corruptio legis antiquæ veniebat ad Dominum Iesum. Sic etiam Iudas Apostolus in Epistola sua de Pseudoapostolis loquens, Hi sunt, inquit, in epulis suis maculæ conuiuantes, sine timore semetipfos pascentes, nubes sine aqua, quæ à ventis circumferuntur, arbores autumnales, infructuosæ, bis mortuæ, eradicatæ, fluctus feri maris, desopus montes suas confusions, lydera errantia.

Catachresis, quam rectè dicimus abusionem, nō habentibus nomen suum accommodat, quod in proximo est. Sic: Equum diuina Palladis arte, edificat. Et, Pyxides, cuiuscunq; materiæ sunt: & parricida matris.

Ioan. Cly.

Orige.

Cata.

chresis.

Fab. Gbi

supra.

matris quoque aut sororis interfectori dicitur. Valde similis est metaphoræ, sed ab ea tamen distinguitur, quod ab usio nomen ex vicina ac finitima re ac commodat alteri rei, quæ sine nomine est: metaphoræ verò etiã si nomen non deest, vnde cumq; modo similitudinẽres habeat, alienum nomen asciscit. Quid tam propinquum patris interfectori, quam matris, aut sororis, aut fratris interfectori? Ergo is, quia nomen Latino sermone non habet, per abusionem parricida vocatur. Quid rursus magis seipsum, quã arbor, atq; Respublica, quæ florere, verbo ab arbore translato, dicitur? Vnde apparet, duobus hos tropos ita similes esse, vt tamen sint diuersi.

*Allegoria.
via.
Idem sibi
supra.*

Allegoria, quam inuersionem intrepertamus, aliud verbis, aliud sensu ostendit, ac etiam interdum contrarium. Vergilius: Sed nos immensum spatium confecimus æquor. Et: iam tempus æquum spumantia soluere colla. Habet vsus talis allegoriæ frequentior oratio, sed raro totius, plerunq; apertis permixta est. Tota apud Ciceronem talis est. Hoc minor enim quærorq; que, quenquam hominem in perfundare alterum verbis velle, vt etiam nauem perforat, qua ipse nauiget. Illud verò commixtum allegoriæ genus frequentissimum est. Equidem ceteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper Miloni putari esse subeundas: Nisi adiecisset, fluctibus concionum, esset allegoria: nunc eam miscuit. Illud verò longè speciosissimum genus orationis, in quo trium permixta est gratia, similitudinis, allegoriæ, & translationis. Quod fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorum? Dies intermissus vnus, aut nox interposita, sæpè perturbabat omnia, & totam opinionem parua nonnumquam commutat aura rumoris. Nam id quoque in primis est custodiendum, vt quo genere ceperit

trans

translationis, hoc desinas. Multi enim cum initium à tempestate sumpserunt: incendio aut ruina finiunt, quæ est in consequentia rerum sceddissima. Hætenus Fab. Cæterum scripturæ Prophetarum, vt alijs tropis, ita pulcherrimis allegorijs, & mira verborum consequentia illuminantur, qualis est illa Ilajc 5. de vinea plātata à dilecto in cornu filio olei. Quam etiam non minori elegantia septem continuis versiculis persequitur Dauid, cum ait. Vineam de Agypto transtulisti, eiecisti Gentes, & plantasti eam, extendit palmites suos vsque ad mare, & vsque ad flumen propagines eius: & cætera quæ sequuntur.

Ironia, quam illusionem vocant, allegoria est, quæ non solum aliud sensu, aliud verbis ostendit, sed contrarium. Ea aut pronunciatione intelligitur, aut persona, aut rei natura. Nam si qua eorum verbis dissentit, apparet diuersam esse orationi voluntatem. Cicero in Clodium: Integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita antè acta seruauit. Et Turnus apud Vergilium: Mecq; timoris arguetu Drance, quando tot cædis acruos Teucrorum tua dextra dedit.

Ironia.

Periphrasis, siue Latine Circuitio, sicut & allegoria, non in vno verbo, sed in coniunctis fit, cum id, quod simpliciter dici poterat (quod sit oratio vel plenior, vel significantior) pluribus verbis dicimus. Quod frequentissimè fit, cum recto obliquum decoris gratia adiungimus: vt, Scipionis providentia Carthaginis opes fregit, pro eo, quod est, Scipio Carthaginem deleuit. Sic dicimus admirari virtutis decus & elegantiam, pro virtutem: & odisse sceleris deformitatem, vel turpitudinem, pro scelus. Quæ loquendi figura frequentissimè & ornatissimè vtitur eloquentissimus Orosius. Constat autem alijs modis tropus hic, nempe etymologia, notatione, finitione. Etymologia, cum nominis rationem explicamus: vt si quis hæredipetam dicat, qui hæreditates alicuias

Periphrasis.

alienas appetat, captetque. Aut pro parasito, hominem cibo ventricule deditum: aut pro Philosopho, hominem sapientiæ studiosum: pro Grammatico, qui literas doceat: pro locuplete, qui plurima loca possideat: pro pecunioso, qui magnam pecorum copiam possideat. Notatione constabit, cum nomina quibusdam accidentium rem quampiam describimus: ut si quis iram intelligens, animi aut bilis efferuescentiam dicat, quæ pallorem vultui, ardorem oculis, tremorem membris inducat. Eiusdem generis est & illud: qui digito scalpunt vno caput: quo molles & parum viri significantur. Aut si dicas, Cubito se emungit, salsamentarium indicans. Finitione constabit, ut si quis artem benedicendi pro Rhetorica dicat. Peculatorem, virum, qui civitatis ærarium compilasset. Hominem tyrannum, qui vi leges ac civium libertatem oppressisset.

Hæc de tropis dicta sint: quæ (ut ante diximus) ornamenti plurimum orationi conciliant: quorum omnium vna est ratio atque natura: nempe pro noto & proprio alicuius rei nomine aliud subrogare, quod vel ornatius, vel significantius sit, vel etiam vim habeat probationis & argumenti. Atque ut huic virtutis fontem aperiatur, quæ magnam huic facultati lucem præferet, sciendum nequaquam nomen aliud pro alio subijci posse, nisi illi valde finitimum & quasi cognatum sit. Cognata autem rebus sunt ea, quæ supra diximus, esse rebus aut personis attributa, unde Topica, hoc est, argumentorum sedes oriuntur. Qualia sunt genus rei, species, diffinitio, propria, accidentia siue antecedentia, siue concomitantia, siue consequentia causæ, effectus, totum, & partes, similia, & cetera eiusdem generis. Cum ergo omnia hæc vim habeant argumenti, perit artificialis erit, quod sit oratio vehementior, frequenter his rerum attributis pro rebus ipsis uti: quod huiusmodi nomina vicem argumenti, siue (ut Dialectici vocant) medijs vim habeant. Sic sapiens illa femina,

na. 2.

na. 2. Reg. 20. Ioab Civitatem Abala obsidenti ait: *Quare præcipitas hæreditatem Domini?* In qua oratione verbo præcipitandi obsidionis malum amplificavit: verbo autem hæreditatis; quod pro civitatis proprio nomine posuit; vim argumendi & quidem acris includit. Quo exemplo aperte liquet, ad omnem vsum; cui Topica deseruiunt, tropos etiam deseruire: qui ab illis originem ducunt. Cum autem similitudo inter Topica numeretur, ea verò ad probandum, ad amplificandum; ad inferendum rebus lucem, ad rem oculis subijciendam, & ad delectandum accommodata sit, consequens est, ut metaphora etiam, quæ brevis similitudo esse dicitur, ad omnes hos usus deseruiat; eoq; principem inter omnes tropos locum teneat.

Illud etiam admonendum, quod non modo ad orationis ornatum, sed ad intelligenda quoque scripta Prophetarum hæc facultas plurimum conducit, quod frequentissime his tropis utantur. Si quis enim in scriptis eorum diligenter aduerterit, quid pro nominibus proprijs earum rerum; de quibus dicunt; usurpauerint, inueniet eos non solum metaphoricis; & allegoricis locutionibus usos, sed alijs etiam Tropis, dum aut effectum pro causa, aut causam pro effectu, aut totum pro parte, aut partem pro toto, aut proprium nomen pro communi, aut commune pro proprio, aut instrumeta pro re confecta, aut quæ rebus adiuncta sunt, pro rebus ipsis ponit. Tale est illud Hier. Interrogate & videre si generat masculus. *Quare ergo vidi omnis viri manum super lumbum suum quasi parturientis?* Hic ex consequentibus calamitatis magnitudinem significauit. Simile est huic illud eiusdem: *Vocate lamentatrices, & ad eas quæ procul sunt mittite, &c.* His enim signis venturæ cladis acerbitatem voluit ostendere. Cum verò Amos diuinitum inhumanitatem exaggerans ait; *Nihil patiebantur super contritione Ioseph, proprium nomen pro communi pauperum & miserorum no-*

Hier. 30.

Amos. 10.

R mine

Aug. li. 4. de doct. Christ. mine posuit, vt D. Aug. annotauit, qui hunc Pro-
phetæ Tropum plurimum commendauit. Cùm ve-
rò Apostolus ait, Nō regnet peccatū in vestro mor-
tali corpore, ad obediendum concupiscentijs eius:
effectum posuit, pro causa peccati: nempè concupi-
scentia & fomite, vnde peccata oriuntur. Cōtrā ve-
rò cūm fide ait homines iustificari, partem pro toto
posuit. Fides quippe radix & fundamentum est o-
mnium, quæ ad iustificationem requiruntur: pro
quibus fidem posuit. Sic vbi in scripturis legimus,
quingagesimum caput, vel quinquaginta capita,
ex præcipua parte totum intelligimus.

Cæterum, qua ratione sibi Ecclesiastes ornatissi-
morum verborum copiam, in quibus hæc tropo-
rum lumina inueniantur, comparare possit, suo lo-
co explicabimus.

*De ornatu, qui est in verbis coniunctis: ac primum
de figuris. Cap. VII.*

CVM paulò superius dictum à nobis sit,
orationis ornatum partim in verbis sin-
gulis, partim in coniunctis positum esse,
vbi iam de tropis, qui ad priorè ornatu
partem deseruiunt, diximus, reliquū est,
vt de posteriori, qui in verbis coniunctis cernitur,
nunc dicamus. Hic autem præcipuè constat figuris,
compositione, & varijs dicendi formis ad rerum di-
gnitatem accommodatis. De his igitur in reliqua
huius libri parte tractandum est, à figuris (quæ Græ-
cè Schemata dicuntur) initium sumentes: in quibus
maxima ornatus & elegantiæ pars sita est. His autem
Demosthenes ita est vsus, vt omnia ferè, quæ dicit,
aliqua huiusmodi figura exornare curet. Quo no-
mine multi putant (vt autore est Cicero) eloquētiā
eius maxime esse mirabilem.

Principiò igitur figuræ definitio ac diuisio tra-
denda est. Figura autem (vt Rhetores definiunt) est
conformatio quædam orationis, remota à commu-
ni &

ni, & primum se offerente ratio, nequa rectus sermo
in alium cum virtute mutatur. Vt hoc autem rudi
(quod aiunt) Minerua explicemus, sciendum est,
quòd quemadmodū eidem corpori vestimenta plu-
ra aptari possunt, quorum alia ad venustatem, alia
ad grauitatem, alia ad luctum & mœsticiam, alia ad
humilitatem & sanctitatem accommodantur: ita ean-
dem sententia diuersis potest figuris & formis ex-
plicari, & quodam modo vestiri: quorum alia ve-
nustatem, alia grauitatem, alia vim & acrimoniam
præferant. Eruditi autē artificis est, eam figuram,
& velut habitum eligere, qui vel sententiæ enun-
ciandæ, vel proposito nostro maxime quadret. Sub-
ijciamus huius rei exempla. Simplici & recta ora-
tione Apostolus dicere poterat: Siquis infirmatur,
& ego infirmor: si scandalizatur, & ego vror. Sed
ab hac simplici & primum se offerente ratione disce-
dens, multò acritus & elegantiùs per interrogationis
figuram dixit: Quis infirmatur, & ego non infir-
mor? quis scandalizatur, & ego nō vror? Simili quo-
que ratione dicere poterat: Nulla res poterit nos à
charitate Christi separare, &c. At quantò vehemen-
tius & elegantius est. Quis nos separabit à charitate
Christi? Tribulatio, an angustia, an periculum? &c.
Item simplici oratione dicere poterat, Non possunt
homines Deum inuocare, de quo nihil audierunt:
neque audire, nisi illis annuncietur: neque quis an-
nunciare poterit, nisi à Deo mittatur. At multò ele-
gantius ait: Quo modo inuocabunt, in quem non
crediderunt? aut quomodo credent ei, quem non
audierunt? quomodo autem audient sine prædican-
te? quomodo verò prædicabūt, nisi mittantur? Hic
enim multæ simul elocutionis virtutes cœunt. Est
enim repetitio, & interrogatio, & gradatio, & mem-
bra item orationis ex pari ferè numero syllabarum.
Potuisset etiam D. Gregorius simpliciter dicere: Mi-
rum est peccatricem mulierem ad Dominum veni-
re: & mirum item, eandem ab eo misericorditer

2. Cor. II.

trahi, & benignè recipi. Sed quanto elegantius est, hanc sententiam figurata oratione ad hunc modum explicari? Quid igitur miramur fratres, Mariam venientem, an Dominum suscipientem? suscipientem dicam, an trahentem? dicam melius & trahentem & suscipientem. Ad hunc modum Sedulius cum dicere potuisset, Vehementer nobis prima illa formina & antiquus serpens nocuerunt, multò ornatius atque vehementius dixit: Heu noxia coniux. Noxia tu coniux magis, an Draco perfidus ille? Perfidus ille Draco, sed tu quoque noxia coniux. Item simpliciter dicere solemus, Virtutis comes invidia est, quæ viros bonos plerumque infestatur: acrius tamen per exclamationem dicitur, ô virtutis comes invidia, quæ bonos plerumque insequeris atque adeò infestaris! His exemplis, ut arbitror, facillè figuræ definitio, & eius item usus percipi potest.

Definitionem sequitur diuisio. Sunt enim duplices figuræ, aliæ verborum, aliæ sententiarum. Verborum sunt, quæ venusta & concinna eorundem verborum collocazione constant: qua sublata, mutatur, vel tollitur figura. Sententiarum verò sunt, quæ non in verbis, sed in rebus ipsis sunt positæ: ut cum vel exclamamus, vel interrogamus, vel obsecramus, vel dubitare nos aliquid dicimus, vel etiã optamus. Descriptiones quoque rerum & personarum, hoc est, fermocinationes, notationes, sententiæ, & epi-phonemata, de quibus antè diximus, & multæ item aliæ inter sententiarum figuras numerantur.

Cum autem verborum figuræ ornatum & elegantiam orationi concilient, vnde hic ornatus originem ducat, diligenter animaduertendum est. Huius enim rei cognitio plurimum ad earum usum conducet. Sciendum est igitur, rerum omnium decorem & pulchritudinem, quæ vel sensibus, vel intellectu percipitur, proportionem quadã & concinnitate partium sibi inuicem aptè consentientium præcipuè consistere. Vnde sapientissimus ille rerum omnium architectus,

fectus, qui pulcherrima omnia facere voluit, in numero, pondere, & mensura perfecit, ipsumque inter cetera hominem ea natura condidit, ut numeris & apta rerum concinnitate maximè saperetur. Hac enim de causa & pulchritudo oculos oblectat, & vocum cõcentus suis numeris dimensus aures recreat, & Poetarum carmina, quæ numerorum legibus elegantè astricta sunt, voluptate nos afficiunt. Quò minus mirandum est, si ornatus, qui in verborum figuris est positus, in quadam apta & concinna verborum collocazione & proportione constitutus sit. Quid autem proportionis huius nomine intelligam (liceat enim hac voce uti) proposita exempla facillè declarabunt. Sumamus illam Eusebij Emisse. sententiam, Ferina immanitas est, Deum aestimare minorem, quia maiora contulit: ut ideo à terminus accipiat honoris, quia plus contulit dignitatis. Hic apertè vides proportionem inter contraria & similiter cadentia verba. Idem Eusebius locum illum explanans, Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, sic ait: Natus est nobis, quod sibi erat. Datus est ergo ex diuinitate, natus ex Virgine. Natus, qui sentiret occasum: datus, qui nesciret exordium. Natus, qui & matre esset iunior: datus, quò nec pater esset antiquior. Natus, qui moreretur: datus, ex quo vita nasceretur. Ac sic qui erat, datus est: qui non erat, natus est. Illic dominatur, hic humiliatur. Sibi regnat, & mihi militat. Idem etiam de corporum resurrectione disputans, sic ait: Ipsa caro honoratur præmijs, quæ est probata supplicijs: ipsa in muneribus gaudebit, quæ in doloribus triumphauit: quæ ideo tolerabiliter doluit se afflicta, quia fideliter credidit reformandã. In his omnibus quis non vider numerum & proportionem simillium, dissimilium, & contrariorum sibi inuicem respondentium? Quin & in Ecclesiasticis quoque antiphonis & versiculis interdum idem numerus atque proportio reperitur: quale est illud in laudibus

D. Martini: O virum ineffabilem, nec labore victum, nec morte vincendum: qui nec mori timuit: nec viuere recusauit! Hic apparet quomodo sibi respondeant, laborem & mortem, victum & vincendum, mori & viuere, timere & recusare. Est autem in his omnibus exemplis oratio colis & commatis vbiq; rotunda: de quibus suo loco dicemus.

Quia verò D. August. (vt cæteros quoque Patres omittam) hoc loquendi genere maximè delectatus est, libet nonnulla eius exempla referre, quæ Prosper Aquitanus annotauit atq; collegit: quæ hanc præceptionem maximè illustrabant: vt omittâ interim, quòd eadem ipsa, citra hanc commoditatem, non indigna sunt, quæ legantur. Sic igitur ait: Lex data est, vt gratia quæretur: gratia data est, vt lex adimpleretur: quæ non vitio suo non poterat impleri, sed vitio prudentiæ carnis. Quod vitium per legem demonstrandum, per gratiam fuit sanandum. Idem: Diuina bonitas ideò maximè irascitur in hoc feculo, ne irascatur in futuro: & misericorditer temporalem adhibet seueritatem, ne æternam iuste inferat ultionem. Idem: vera confessio est benedicentis, cum idem sonus est & oris & cordis. Benè autè loqui, & malè viuere, nihil aliud est, quàm sua se voce dånare. Idem: Hoc affectu & desiderio colendus est Deus, vt sui cultus ipse sit merces. Nam qui Deum ideò colit, vt aliud magis, quàm ipsum promereantur, nõ Deum colit, sed illud, quod assequi concupiscit. Idem: Iniquus puniri se ignorat, nisi cum manifesto supplicio senserit: nolens, quantum mali sit, quod perpetravit volens. Idem: Mala mors putanda non est, quam bona vita præcesserit. Non enim facit malam mortem, nisi quod sequitur mortem. Non itaque multùm curandum necessariò morituris, quid accidat, vt moriantur, sed moriendo quòdnam ire cogantur. Idem: Iustis quidquid malorum ab iniquis dominis irrogatur, non pœna est criminis, sed virtutis examen. Nam bonus etiam si

seruiat,

seruiat, liber est: malus autem & si regnet, seruus est: nec vnus hominis, sed (quod est grauius) tot dominorum, quot vitiorum. Idem: Diabolus superbus hominem superbientem perduxit ad mortem: Christus humilis hominem obedientem reduxit ad vitam. Quia sicut ille elatus cecidit, & deiecit consentientem: sic iste humiliatus surrexit, & erexit credentem. Idem: In rebus spiritualibus cum minor maiori adhæret, sicut creatori creatura, illa fit maior quàm erat, non ille: & hoc est maius esse, quod est melius esse: quia adhærens creatura creatori, non mole auctior, sed virtute fit maior. Idem: Omnes bestii habent, quod volunt. Miseri autem sunt, qui vel non habent, quod volunt, vel id habent, quod non rectè volunt. Propior est ergo beatitudini voluntas recta, etiam non adepta quod cupit, quàm praua, etiam si quod cupit, obtinuit. Idè, qui laudat Deum in miraculis beneficiorum, laudet & in terroribus ultionum. Nam & blanditur, et minatur. Si non blandiretur, nulla esset exhortatio si non minaretur, nulla esset correctio. Hactenus ille. In his autem omnibus locis vel negligenter etiam attendentibus proportionis concinnitas satis apparet, qua singula verba singulis verbis contraponuntur, sibiq; mutuo respondent. Sed huiusmodi exemplorum nusquam nõ maxima copia, & passim obuia, vt merito accusari possim, quòd rem ad eò perspicuam tot exemplis onerauerim. Verùm hoc feci, vt ostenderem hanc decoris & venustatis partem, quæ in verborum figuris cernitur, ex eo fonte manare, vnde omnis aliarum rerum pulchritudo, quæ vel arte vel natura constant, manare solet: simul vt hac ratione admonerentur, qui elegantè dicere volunt, vt ad hanc dicendi formam ea reuocare studeant, quorum natura huius decoris capax est. Hæc enim orationis gratia sequi rerum naturam debet, nõ affectari. Et tunc etiam parcius hoc loquendi generè vtendum est, cum in veritate di-

cemus, quò affectationis vitium omnium aliorum
 pessimum fugiamus: utpote quod fidem dicenti a-
 dimat. Hoc enim loquendi genere venerandi Pa-
 tres Augustinus, Eusebius Emislenus, Petrus Raue-
 nas, D. Bernar. ita delectati sunt, ut vix alio elocuti-
 onis genere frequentius utantur, D. verò Greg. om-
 nes ferè sententias his numeris astringit. Quam rem
 adeò venustè Petrus Rauenas egit, ut hac potissimè
 ratione Chrysologi nomen inuenerit. Quauis au-
 tem Rhetores hac loquendi figura parcius uten-
 dum esse præcipiant, quòd ea plus habeat iucundi-
 tatis & suauitatis, quàm grauitatis, hi tamen (quos
 supra memorauimus) Patres, ut eorù scripta monstrant,
 frequentissimè ea vsi sunt.

Sed ut ad id, cuius gratia hæc à me inducta sunt,
 veniã, sciendum est, pleraque verborum figuras ex
 hoc proportionis fonte manare. Est enim (quod ad
 præsens attinet institutum) triplex proportionis ge-
 nus, nempe eiusdem verbi ad idem verbum, certo
 ordine & numero sibi respondens: aut similis ad si-
 mile, aut contrarij ad contrarium, quacunque rati-
 one contrarium sit, variã siquidem contrariorum
 genera à Dialecticis numerantur. Ex hoc ergo tripli-
 ci proportionum genere tres veluti classès figura-
 rum oriuntur, quæ in verbis positæ sunt: de quibus
 vbi mox dixerimus, nonnullas alias partim simi-
 les, partim contrarias adijciemus. Vtrunque enim
 ad eundem ordinem atque tractationem pertinet,

Prima classis de figuris Verborum, quæ eius-

dem Verbi repetitione consistant.

Cap. VIII.

X prima igitur classe, vbi idem verbum
 eleganter repetitur, primum locum te-
 net Repetitio: quæ est, cum continenter
 ab vno atque eodem verbo in rebus simi-
 libus & diuersis principia sumuntur. Sic
 D. Cyprianus, Si, inquit, filij Dei sumus, si templa e-
 ius esse iam cepimus, si accepto Spiritu sancto, fan-
 cti &

ci & spiritualiter viuimus, si de terris oculos ad cœ-
 lum sustulimus, si ad superna & diuina plenè Deo
 & Christo pectus ereximus, non nisi quæ sunt Deo
 & Christo digna faciamus. Idemque rursus contra
 quosdam Christi confessores paulò licentiùs agen-
 tes, sub vnus nomine sic inuehitur: Confessor est,
 sed post confessionem periculum maius est: quia
 plus aduersarius prouocatus est. Confessor est, hoc
 magis stare debet cum Domini Euangelio, per Euā-
 geliū gloriam consecutus est à Domino. Confessor
 est, sit humilis & quietus, sit in actu suo cum disci-
 plina modestus: ut qui Christi confessor dicitur,
 Christum, quem confitetur, imitetur. Confessor est
 Christi, sed si non postea blasphemetur maiestas &
 dignitas Christi. Lingua Christum confessa, non sit
 maledica, non sit turbulenta, nō conuictijs & litibus
 perstrepsens audiatur. Cæterum si culpabilis & de-
 testabilis postmodum fuerit, si confessionem suam
 mala conuersatione prodiderit, si vitam suam turpi
 fœditate maculauerit, si Ecclesiam denique, vbi cō-
 fessor factus est, derelinquens, & vnitatis concordi-
 am scindens, fidem primam perfidia posteriore mu-
 tauerit, blandiri sibi per confessionem non potest,
 & cæt. Haftenus Cyprianus.

Conuersio.

Conuersio est, per quam non, ut antè, primum
 repetimus verbum, sed ad postremum continenter
 reuertimur. Cyprianus: Deus videri non potest, vi-
 su clarior est: nec comprehendi, tactu purior est:
 nec æstimari, sensu maior est. Et ideo sic Deum di-
 gnè æstimamus, dum inæstimabilem dicimus. Idè:
 Quisque ille est, quem zelo persequeris, subterfu-
 gere & vitare te poterit, tu te fugere non potes: vbi-
 cunque fugeris, aduersarius tuus tecum est, hostis
 semper in pectore tuo est, perniciosus intus inclusa
 est, ineluctabili catenarum nexu ligatus & vincitus
 es, zelo dominante captiuus es, nec solatia tibi vlla
 subueniunt. Tale est illud Apostoli: Hebræi sunt? &

*Libr. 6.
Nat.
Quaest.*

ego. Israelitæ sunt? & ego. Semen Abrahamæ sunt? & ego. Ministri Christi sunt? (vt minus sapiens dico) plus ego. Sic etiam Seneca, Hoc est, inquit, Alexan- dri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bel- lorum felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit, occidit Persarum multa millia, opponetur, & Callisthenem. Quoties dictum erit, occidit Darium, pene quem tunc magnum regnum erat, opponetur, & Callisthenem. Quoties dictum erit, omnia Oceano tenus vicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ, vsque ad Orientis terminos protulit, dicetur, Sed Callisthenem occi- dit. Omnia licet antiqua ducum regumque exem- pla transferit, ex his, quæ facit, nihil tam magnum erit, quàm scelus Callisthenis.

Complexio.

Complexio est, quæ vtrunque complectitur ex- orationem, & hæc & quam antè posuimus, vt & repetatur idem p̄simum verbum sæpius, & crebrò ad idem postremum reuertamur. Cyprianus: Solus non est, cui Christus in fuga comes est. Solus non est, qui templum Dei seruans vbicumque fuerit, si- ne Deo non est. Sed hæc breuis complexio est. Po- test autem esse multò longior. Cuius rei exemplum non verebor ex sanctissimo Bonauentura afferre: cuius oratio quanuis non ad eò leniter fluat, sententi- arum tamen pondere non minus grata sanis inge- nijs esse debet, quàm quæ elegantia & nitore sermo- nis exornata est. Is igitur precandi studium hoc ge- nere exornationis commendat his verbis: Si vis pa- tienter tolerare aduersa, vaca orationi. Si vis tenta- tiones, & tribulationes superare, vaca orationi. Si vis prauas affectiones conculcare, vaca orationi. Si vis astutias Sathanæ cognoscere, ac eius fallacias vi- tare, vaca orationi. Si vis latenter viuere in opere Dei, & per laboris & afflictionis viam incedere, va- ca orationi. Si vis spirituali in vita te exercere, & car- nis curam non agere in desiderijs, vaca orationi. Si

vis

vis vanas cogitationum muscas effugare, vaca ora- tioni. Si vis animam tuam sanctis cogitationibus & desiderijs impinguare, vaca orationi. Si vis cor- tum virili spiritu & constanti proposito in Dei be- neplacito stabilire, vaca orationi. Denique si vis vi- tia extirpare, & virtutibus ornari, vaca orationi. In ea enim recipitur sancti Spiritus vnctio: quæ de om- nibus mentem docet. Hac eadem figura D. Greg. vtitur, hoc modo: Considero, inquit, Patres noui & veteris testamenti, Dauid, Danielem, Amos, Pe- trum, Paulum, & Matthæum, & apertis oculis fidei intueor. Implet nanque Spiritus sanctus puerum citharcedum, & Psalmistam facit: implet abstinen- tem puerum, & iudicem senem facit: implet pasto- rem armentarium, & Prophetam facit: implet piscatorem, & principem Apostolorum facit: im- plet persecutorem, & doctorem gentium facit: im- plet publicanum, & Euangelistam facit. Quam ergo insani sumus, qui hunc Spiritum non querimus? Hic videre licet eadem esse verborum initia eisdem- que fines.

Transductio.

Transductio est, quæ facit, vt cum idem verbū cre- brius ponatur, non modò non offendat animum, sed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pa- cto: Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam non potest colore. Item, Eum tu ho- minem appellas, qui si fuisset homo, nunquam tam crudeliter vitam hominis petijisset. At erat inimicus: ergo inimicum sic vlcisci voluit, vt ipse sibi reper- retur inimicus. Item, Diuitias sine diuitiis esse, tu verò virtutem præfer diuitijs. Nam si voles diuitias cum virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur diuitiæ, quæ virtutis pedissequæ sint. Repetuntur autem eadem nomina. Primum quidè in diuersis ca- sibus, quale est illud: Imprecor arma armis pugnet ipsi que nepotes. Littora littoribus contraria, flucti- bus vndas. Eleganter etiam Ioannes Picus Miran- dul. cum Deo loquens sic ait:

*Polypra-
tom.*

Nam-

*Nam, tua est nostris maior clementia culpis,
Et dare non dignis res magè digna Deo est,
Quamquam sat digni, si quos dignatur amare,
Qui quos nam dignos inuenit, ipse facit.*

Hoc autem Polyptoton Græci vocant. Huc etiam pertinet Epanalepsis: hoc est, à postremo ad primum verbum regressio. Quale est illud.

Epanalepsis. Mûlta super Priamo rogans, super Hectore mûlta.

Item illud Cice. in Verrem: Multi & graues dolores inuenti parētibus, & propinquis multi. Quod etiam fit, sententia aliqua interiecta, hoc modo: *Bona miserum me, consumptis enim lachrymis, tamè animo, infixus hæret dolor* bona, inquam, Cn. Pō. peij acerbissimæ voci subiecta præconis. Finitima huic quoque est Anadiplosis, quæ idem verbum in fine præcedentis & initio sequentis orationis repetit. Quale est illud:

Anadiplosis.

*Vrbs Etrusca solo sequitur pulcherrimus astur,
Astur equo fidens & versicoloribus armis.*

Sic etiam Cic. contra Catil. O tempora, ô mores, Senatus hoc intelligit, Consul videt, hic tamen viuit: Viuit? imò verò etiam in Senatum venit, &c. Et oratio quoque hoc modo iteratur. Quale est illud Sedulij, de prima scœmina loquens.

Heu noxia coniux.

*Noxia tu coniux magis, an Draco perfidus ille?
Perfidus ille Draco, sed tu quoque noxia coniux.*

Simile est & illud Ioa. Pici Mirandulani. *Sed premis heu miseros tanti indulgentia sortis
Quos fecit natos gratia, culpa reos.*

*Culpa reos facit, sed vincat gratia culpam:
Et tuus in nostro crimine crescat honor.*

Epizetosis.

Est etiam affinis huic Epizetosis, Latine Conduplicatio, quæ vel idem verbum, vel eandem sententiam conduplicat. Idem verbum, quale est illud: *Tu tu faces illas incendiisti. Et: Me me ad sum qui feci, in me conuertite ferrum. Et Cice. contra Cantilinam: Viuis & viuis, non ad deponendam, sed ad confir-*

man.

dam audaciam. In oratione verò hoc modo: *Commotus non es? cum tibi mater pedes amplexaretur, commotus nõ es?* Item, *Nunc etiam audes in horum conspectum venire proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ venire audes in horum conspectum?* Vehementer auditorem commouet eiusdem redintegratio verbi, & vulnus maius efficit, quasi aliquod telum sapius perueniat in eandem partem corporis:

Gradatio.

Gradatio quoque ab hoc repetitionis fonte manat, quæ quandam verborum catenam efficit: estq; & ad docendum, & ad delectandum cum primis accommodata. D. Cypria. Serm. de liuore, Zelare, inquit, quod bonum videas, & inuidere melioribus, leue apud quosdam crimen videtur: dum quæ existimatur leue, non timetur: dum non timetur, contemnitur: dum contemnitur, non facile vitatur. D. I. Gregor. Considerandum est, ad culmen quisq; regiminis qualiter veniat, & ad hoc ritè perueniens qualiter viuat, & benè viuens qualiter doceat, & recitè docens, infirmitatem suam quotidie quanta cõsideratione cognoscat. Et Apostolus; Tribulatio, inquit, patientiam operatur, patientia probatione, probatio verò spem, spes autem non confundit. Et iterum, Quos, inquit; præsciuit & prædestinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, illos & iustificauit. &c. Et in eodem capite per Interrogationem & Repetitionem venustissimè ait: *Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt, quomodo verò credent ei, quem non audierunt?* &c. Item: *Non sensi hæc & non suasi: neque suasi, & non ipse statim facere ceppi: neque facere ceppi, & non perfecti: neque perfecti, & non probaui. In hoc autem nouissimo exemplo, non decus modò, sed vis etiam & acrimonia inest. Haftenus de figuris, quæ eiusdem verbi repetitione constant.*

Roma. 58

In his autem figuris non inopia fit, vt ad idem verbum

verbum reddatur sapius, sed inest festiuitas quædam, quæ facilius auribus dijudicari, quam verbis demonstrari potest. Huic autem virtuti, sicut omnibus alijs suum quoque vitium finitimum est, quod Tautologiam appellant: hoc est, eiusdem verbi vitiosam repetitionem, quæ non decoris gratia, sed inopia verborum fit, quæ etiam aurium iudicio dijudicatur: qualis est illa: Nam cuius rationis oratio non extet: ei rationi ratio non est fidem adhibere.

Secunda classis de figuris, quæ Verborum similitudine constant.

Cap. I X.

Secundi verò ordinis figuræ, quæ proportionatione verborum similium sibi inuicem respondentium constant, quatuor præcipue numerantur, nempe Compar, Similiter cadens, Similiter desinens, & Agnominatio.

Compar, quod Græcè Isocolon dicitur, est quod habet in se membra, quæ constant ex pari ferè numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nota fiet: nam id quidem puerile est: sed tantum affert vsus & exercitatio facultatis, vt animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus. Cypria. Mundus ipse occasum sui rerum labentium probatione testatur, non hyeme nutriendis seminibus tanta imbrium copia est, non frugibus æstate torrendis solita flagrantia est, nec sic verna de temperie facta læta sunt, nec aded arboreis fortibus autumnata foecunda sunt. Sed huiusmodi exemplorum nusquam non magna copia est.

Similiter cadens, Similiter desinens.

Similiter cadens exornatio dicitur, cum in eadè constructione verborum duo aut plura sunt verba, quæ similiter iisdem casibus efferuntur. At Similiter desinens est, cum tamen casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt. Vtriusque rei exemplum patet his D. Cypriani aduersus Demetrianum

num verbis: Certè & labor irritus & nullus effectus offerre lumen cæco, sermonem surdo, sapientiam bruto: cum nec sentire brutus possit, nec cæcus lumen admittere, nec surdus audire. In hoc autem genere pulcherrima & iucundissima sunt illa, in quibus non extrema tantum, sed media quoque varietate & multipliciter sibi respondent. In quibus quanta sit varietas, exempla declarabunt. Cypri. ad Donatum, Accipe, inquit, non diserta, sed fortia: nec ad audientiam popularis illecebram culto sermone fucata, sed ad diuinam indulgentiam prædicandam rudi veritate simplicia. Accipe quod sentitur, ante quam discitur: nec per moras temporum longa agnitione colligitur, sed compendio gratiæ maturantis hauritur. Idem contra Demetrianum: Qui ad malum motus est, mendacio fallente, multo magis ad bonum mouebitur, veritate cogente. Longior quidem illa, sed non minus ornata. D. Aug. sententia, quæ natiuitatis & mortis diem in beato Martyre comparans, sic ait: illo die ex fastidioso matris utero in hanc lucem processit, quæ oculos carnis illecebrat: isto autem die ex profundissimo carcere in illam lucem discessit, quæ visum mentis illustrat. Ad pretiosam mortem iuste viuendo venit: ad gloriosam verò vitam iniuste moriendo perrexit.

Agnominatio.

Agnominatio est verborum similitudo, in dissimili tamen sententia. Quale est illud Cypriani de habitu virginum: Capilli tibi non sunt, quos Deus fecit, sed quos Diabolus infecit. Idem serm. de Mortali. Defunctos fratres non esse lugendos, cum sciamus non eos amitti, sed præmitti. Tale est illud Fabij: Nihil putamus esse perfectum, nisi vbi natura cura iuuatur. Est autem D. Bernardus vt frequentissimus, ita etiam festiuissimus in hac figura: quale est illud eiusdem: Benigna charitas affluit, non defluit. Item, Futuram hominis gloriam Dæmon vidit, & inuidit. Et, Cain munera Deus non respicit, quia illum

illum despicit. Et, Magna superbia est uti datis, quã si innatis. Sic multa alia apud eundem.

Tertia classis ex figuris Verborum, qua contrarij nominibus aut rebus constant.

Cap. X.

Tertius figurarum ordo contrariorum proportionem constat: in quibus tantum necesse leporis & gratiã, ut quocunque festum modo contraria copulentur, ornamentum plurimum orationi afferant: neque iucundam modò, sed acrem interdum efficiant. Tale est illud in Catilinam: Vicit pudorem libido, furorem audacia, rationem amentia. Nec minoris vim & acrimoniam habet illud Cypria. in Epistola ad Cornelium contra Nouatianos. Sic enim ait: An ad hoc, frater charissime, deponenda est Ecclesiã catholicã dignitas, & sacerdotalis auctoritas ac potestas, ut iudicare velle se dicant de Ecclesiã præposito extra Ecclesiã constituti, de Christiano hæretico, de sano faucij, de integro vulnerati, de stante lapsi, de iudice rei, de sacerdote sacrilegi? Hactenus ille. Nec minori acrimonia Isaias aduersus superbum atq; lasciuum fœminarum ornatum ait: Et erit pro suaui odore foetor, pro zona funiculus, pro crine crispante caluitium, & pro fascia pectorali cilicium. Sed quoniam hæc figura ornatissima est, pluribus à nobis exemplis illustranda erit: ut hac ratione multiplex eius vsus intelligi possit. Cypr. Gratulandum est, inquit, cum improbi de Ecclesia separantur, ne columbas, ne oues Christi faua sua & venenata contagione prædentur. Cohærere & coniungi non potest amaritudo cum dulcedine, caligo cum lumine, pluuia cum serenitate, pugna cum pace, cum fecunditate sterilitas, cum fontibus siccitas, cum tranquillitate tempestas. Idem: Quemadmodum Sathanas transfiguratur se velut in angelum lucis: ita ministros suos subornat, velut ministros iustitiã, afferentes nõ

& em

etiam pro die, interitum pro salute, desperationem sub obtentu spei, perfidiam sub prætextu fidei, Antichristum sub vocabulo Christi: ut dum verissimilia mentiuntur, veritatem subtilitate frustrentur. Idem serm. de Eleemosyna: Dei filius, hominis filius esse voluit, ut nos filios Dei faceret. Humiliauit se, ut populum, qui prius iacebat, erigeret. Vulneratus est, ut vulnera nostra sanaret. Seruiuit, ut ad libertatem seruientes extraheret. Mori sustinuit, ut moriens immortalitatem mortalibus exhiberet. Idem etiam serm. de Patientia, de admiranda Domini Saluatoris patientia sic ait: Sub ipsa autem passionis hora quæ cõuictorum probra, quæ contumeliam tolerata ludibria: ut insultatum sputamina patienter exciperet, qui sputo suo cæci oculos paulò antè formauerat: & cuius in nomine nunc à seruis eius Zabulus cum Angelis suis flagellatur, flagella ipsa pateretur: coronaretur spinis, qui martyres floribus coronat æternis: palmis in faciem verberaretur, qui palmas vincens tribuit: spoliaretur veste terrena, qui indumento immortalitatis cæteros vestit: cibaretur felle, qui cibum cælestem dedit: potaretur aceto, qui poculum salutare propinauit. Hac eadem figura Apostolus vsus est, cum ait: Maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus: blasphemamur, & obsecramus. Dei quoque filius apud Esaiam in hoc se à Patre missum esse testatur, ut lugentibus daret coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris. Est etiam pulcherimum illud contrariorum genus, quo D. Basilius in laudem Martyrum utitur his verbis: Pericula non respicit Martyr, coronas respicit: plagas non horret, sed præmia numerat: non videt lictores infernè flagellantes, sed Angelos supernè lætos hominibus acclamantes: nõ spectat ad temporalia pericula, sed ad præmiorum æternitatem.

1. Cor. 4.

Esai. 61.

Coban

Cohabitatio.

Est etiam cohabitatio, qua contraria in eadem re, vel personæ simul cōiunguntur: quod fieri posse sub diuersis rationibus Dialectici concedunt. Sic Lactantius de Phenice post mortem exurgente ait: Ipsa quidem, sed non eadem: quia est ipsa, nec ipsa est: Aeternam vitam mortis adepta bono. Tale est illud Herennianæ Rhetoricæ: Ades, abesse vis: abes, reuerti cupis. In pace bellum quæritas, in bello pacem desideras. Sic D. Gregorius, Dedignatur, inquit, iusti, sed non dedignant: desperant, sed non desperantes: persecutionem commouent, sed amantes.

Paradiastole.

Huic contraria est Paradiastole. Sicut enim illic contraria copulantur, ita hic simillima discernuntur. Hac elegantissima figura elegantissimè Apostolus vsus est, cum ait: In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: operimur, sed non destrui mur: persecutionem patimur, sed non relinquitur: humiliamur, sed non confundimur: deicimur, sed non perimus. Sic D. Cyprianus similia hoc modo disiungit: Aliud est, inquit, martyrio animam deesse, aliud animo defuisse martyrium. Sic etiam Seneca de homine deside & otioso loquens, Non, inquit, diu vixit, sed diu fuit. Idem, Pergimus, inquit, non quò eundum est, sed quò itur: nec ad rationem, sed ad similitudinem viuimus. Et dum v. nufquisq; mauult credere, quàm iudicare, nūquam de vita iudicatur, semper creditur. Et iterum: Quæramus quid optimum factu sit, non quid v. sitatissimum. Idemque, Opes, inquit, meas fortuna abstulit, non auulsit. Item D. August. Sic diligendi sunt homines, vt eorum non diligantur errores: quia aliud est amare quòd facti sunt, aliud odisse quòd faciunt. Item D. Cyprianus: nos autem fratres charissimi, qui Philosophi nō verbis, sed factis sumus. nec vestitu sapientiam, sed veritate præferimus: qui virtutum

*Cypri. de
ser. patric.*

rum magis conscientiam, quàm iactantiam nouimus: qui non loquimur magna, sed viuimus quasi serui & cultores Dei patientiam, quam magisterijs celestibus discimus, obsequijs spiritualibus præbeamus. Hactenus ille. In epistola verò, quam presbyteri Romani ad eundem Cyprianum de lapsis miserunt, sic inter cætera scribunt: Maximè illis congruit verecundia, quorum in delictis damnatur mens inuerecunda. Pulsent sanè fores, sed non vtique confringant: adeant ad limen Ecclesiæ, sed non vtique, vt transiliant: castorum celestium excubent portis, sed armati modestia, qua intelligant se desertores fuisse: resumant precum suarum tubam, sed qua non bellicum clangant. In his exemplis aperte liquet, quæ similia videtur, ratione disiungi, & quantum inter se differant, explicari.

Contrarium in sententijs.

Est etiam Contrarium in sententijs, quod Dialectici inter ea argumenta, quæ à contrarijs ducuntur, referunt. Quia tamen hoc genus argumentationis cæteris ornatius est, inter orationes collocatur. Tale est illud: Nam qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? Item: Nam quem in amicitia perfidiosum esse cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Ad hoc etiam genus Contrarij argumenta ab imparibus, hoc est, a maiori & minori referuntur hoc modo: Quos ex collibus deiecimus, cum ijs in campo meruimus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exæquari nō poterāt: hi postquam pauciores sunt, metuimus ne sint superiores?

Contentio.

Huic autem figuræ finitima est Contentio: quæ non tam ex contrarijs, quàm ex imparium circumstantiarum comparatione constat, quæ quidem sicut & præcedens magis ad sententiarum, quàm ad verborum figuras pertinet. Quia tamen contrarij spe.

rijspeciem habet, his eam adnectere, docendi gratia, volumus. Ea verò frequentissimè utimur, cum proposita similitudine aut exemplo, quo aliquid vel probare volumus, vel amplificare, vtriusque rei circumstantias excutimus: ut ostendamus id, quod intendimus, aut par, aut minus, aut maius esse. Sic Cicero pro lege Manilia. Maiores, inquit, nostri sæpè pro mercatoribus aut nauicatoribus iniuriosius tractatis bella gesserunt: vos tot ciuium Romanorum millibus vno nuncio, atque vno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati, quòd erant appellati superbius, Corinthum patres vestri totius Græciæ lumen extinctum esse voluerunt: vos eum Regem tutum esse patiemini, qui legatum populi Romani consularem, vinculis, ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necauit? illi libertatem ciuium Romanorum immunitam non tulerunt, vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis verbo violatum illi persequuti sunt, vos legatum Po. Rom. omni supplicio interfectum inultum relinquetis? subiecit deinde conclusionem his verbis: Videte ne ut illis pulcherrimum fuit tantam vobis imperij gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri & conferuare non posse. Verùm de hac contentione paulò fusiùs, cum de exemplorum tractatione agendum erit, differemus.

Commütatio.

Ad hoc genus contrariorum pertinet commütatio, quæ Græcè dicitur Antimetabole. Ea verò est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex traiectione ita efferuntur, ut à priore posterior contraria priori proficiatur, hoc modo: Esse oportet, ut viuas, non viuere, ut edas. Item: Ea re poemata non facio, quia cuiusmodi volo, non possum: cuiusmodi possum, nolo. Item: Quæ de illo dicuntur, dici non possunt: quæ dici possunt, non dicuntur. Itè: Si poema, loquens pictura est: pictura, tacitum poema debet esse.

esse. Item: Quia stultus es, ea retaces: non tamen quia taces, ea re stultus es. Item in sacris literis: Nequaquam Dominus propter locum gentem elegit, sed propter gentem locum. Item Sedulius: Nã sabbata propter condita sunt hominem, non homo sabbata propter.

Quarta classis de reliquis Verborum figuris. Cap. XI.

POST hæc tria figurarum genera, quæ proportionem quadam verborum sibi inuicem respondentium constare diximus, superest quartum genus figurarum, in quibus non ita apertè hæc proportio deprehenditur: quauis non profus ea careat. Hoc enim præcipuè figuræ verborum à sententiarum figuris distat, quòd in eis sic verba collocantur, ut quandam proportionis imaginem præferant: unde venustas omnis atque iucunditas orationis manat. Quò fit, ut huiusmodi verborum figuræ ad delectandum plurimùm conferant: quæ res inter tria orationis officia numeratur.

Adiunctio.

Inter has ergo figuras prima est Adiunctio, quæ Græcè Zeugma dicitur: in qua vnum ad verbum, quod primum aut postremum collocatur, plures sententiæ referuntur: quarum vnaquæq; desideraret, si sola poneretur. Fit autem præposito verbo, ad quod reliqua respiciant, hoc modo: Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia: aut postposito, quo plura clauduntur, Nec enim is es Catilina, ut te, aut pudor vnquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. Medium quoque potest esse, quod & prioribus & sequentibus sufficiat: ut formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate. Quia verò in his tribus locis verbum illud collocari potest, in principio videlicet, medio, & fine, tres zeugmatis species Græci fecerunt, nempe Protozeugma, Mezzozeugma, & Hyperozeugma: quibus hanc differentiam significant.

Disiunctio.

Huic contraria est Disiunctio, qua vnicuique orationis membro suum verbum apponitur, cum tamen vnum aliquod toti orationi sufficere potuisset. Vt autem illa figura breuius, ita hac ornatus & elegantius dicimus. Sic D. Cyprianus contra Demet. Quid, inquit, cum terrenæ carnis imbecillitate contendis? Cum animi vigore congregere, virtutē mentis infringe, fidem destrue, disceptatione, si potes, vince. Idem sermo. de mortalit. Si avaritia prostrata est, exurgit libido: si libido compressa est, succedit ambitio: si ambitio contempta est, ira exasperat. Item Cicero pro Archia de studijs suis loquens sic ait: Me autem quid pudeat, qui tot annos ita viuo, vt ab illis nullo me vnquam tempore aut commo- dum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas auocarit, aut denique somnus retardarit. Et in eadem oratione: Homerum Colophoniu ciuem esse dicunt suum, Chij suum vendicant, Salaminij repetunt, Smyrnæi verò esse suum confirmant.

Distributio.

Distributio duplex est: altera in sententijs, quæ inter sententiarum figuras reddetur: altera in verbis, quæ est huius loci propria: & superiori, hoc est, ad iunctiōi finitima, nisi quoddam multo ornatio. Sed illa quidem plura verba idem significantia repetit, hæc verò diuersa, siue verba, siue nomina rebus accommodatissima iungit. Quo in genere vt frequentissimus, ita elegantissimus est D. Cyprianus. Hinc in Epist. ad Donat. de prauæ consuetudinis violentia loquens, sic ait: Tenacibus semper illecebris necesse esse (vt solebat) violentia inuitet, inflet superbia, iracundia inflanmet, rapacitas in quietet, crudelitas stimulet, ambitio delectet, libido precipitet. Idem de habit. virg. Cælestis hominis imaginē virgines portant, stabiles in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiā fortes, ad sustinendam iniuriam mitēs, ad faciendam misericordiam faciles, fraterna p-

cc vnā.

ce ynanimēs atque concordēs. Idem contra Demetri. Qui alios, inquit, iudicas, aliquando esto tibi iudex. Conscientiæ tuæ latebras intue: aut enim superbia inflatus es, aut avaritia rapax, aut iracundia saeuus, aut alea prodigus, aut violentia temulentus, aut liuore inuidus, aut libidine incestus, aut crudelitate violentus: & miraris in poenas generis humani iram Dei crescere, cum crescat quotidie quod puniatur? Idem Ser. de patien. exemplo Domini in ingratos etiam beneficia conferre suadet his verbis: Videmus inseparabili æqualitate patientiæ nocentibus & innoxijs, religiosijs & impijs Dei nutu tempora obsequi, elementa famulari, spirare ventos, fontes fluere, grandescere copias mellis, fructus miscere vinearum, exuberare pomis arbuta, nemora frondescere, prata virere.

Interpretatio.

Pertinet etiam ad figuras verborum Interpretatio, quam Græci Synonymiam appellant: cum in standi, augendi, & interdum etiam apertius dicēdi causa plura verba idem significantia congregantur. Sic D. Cypria. Serm. de lapsis: Doleo fratres, doleo vobiscum. Cum singulis pectus meum copulo, meroris & funetis pondera luctuosa participo. ~~plangentibus plango, cum deslentibus desleo, cum iacentibus iacere me credo. Iaculis illis grassantis inimici mea membra simul percussa sunt: saucientes gladij per mea viscera transferunt. Idem Ser. de liuore: Si recesserunt de pectore tuo tenebræ, si nox inde discussa est, si caligo deterfa est, si illuminauit sensus tuos splendor diei, si homo lucis esse cepisti, quæ sunt Christi, sequere: quia lux & dies Christus est. Quid in zeli tenebras ruis? quid te nubilo liuoris inuoluis? quid inuidiæ cæcitate omne pacis & charitatis lumen extinguis? Item Cicero: Quæ cum ita sunt Catilina, perge quæ ceptisti: egredere aliquando ex vbe. Patent portæ~~

S 4 pro-

proficiscere. Idem de eodem, Abijt, excessit, erupit, euasit. Est etiam pulcherrima illa Hieronymi Vidæ cum Deo in hymno loquentis interpretatio.

Sisq; alijs metus, vt libet, ac formidinis horror.

At mihi blâdus amor, mihi sis placidissimus ardor.

Noctes atq; dies toto te pectore Versem.

Te sine sit mihi dulce nihil, te præ omnibus optem,

Vitium depeream: totis hunc sensibus æstum

Implicitem: hunc imis exardens ossibus hauriam,

Hoc mihi soluantur flagrantibus igne medulla:

Hos mihi mens vnos semper suspiret, amores.

Verborum autem idem significantium copia (quæ ad hanc figuram cumprimis necessaria est) non modo synonymia, sed etiam tropis, ac præcipuè metaphoris & allegorijs paratur: quando quod proprijs verbis enunciatur est, metaphorice significamus: Quale est illud eiusdem Hieronymi Vidæ cum Domino agentis:

Nam quannis hominem admoneat, foueasq; tegasq;

Quod libet audendi est tamè omnibus aqua potestum,

Et nobis laxis nostri s'isq; relinquis habenas.

Hic postremus versiculus idem allegoricè aut metaphoricè dicit, quod duobus præcedentibus proprijs verbis enunciauerat.

Neque verba modò, sed sensus quoq; idem facientes acruantur: quale est illud: Perturbatio istum mentis, & quædam scelerum obfusca caligo, & ardentis furiarum faces excitant.

Mixta quoque, & idem & diuersa significantia, hoc eodem modo coniunguntur. Cypria. de habitu virg. Si tu te sumptuosius comas, & per publicum notabiliter incedas, oculos in te iuuentutis illicias, spiritia adolescentum post te trahas, concupiscendi libidinem nutrias, peccandi fomenta succendas, vt & si ipsa non percas, alios tamen perdas, & velut gladium te & venenum videntibus præbeas, excusari non potes, quasi mente casta sis & pudica.

Hoc in loco monendus est concionator, ne pluribus

verbis idem significantibus eandem scientiam oneret: nisi vel augendæ rei, vel alicuius obscurioris sententiæ explicandæ gratia, quæ nisi hoc modo exprimi satis non potest. Quod quidam parum aduertentes, plura verba idem pollentia temerè congerunt: quæ res dicenti fidem abrogat, propterea quòd magnam ostentationis & affectationis significationem det.

Congeries vel Synathrismus.

Finitima est huic figuræ Synathrismus, cuius inter amplificandi rationes meminimus: nisi quòd interpretatio est vni, verbi multiplicatio. Synathrismus verò multarum rerum congeries: qua in augendis & amplificandis rebus præcipuè vti solemus. In qua plura siue verba, siue commata, siue membra orationis interpositis coniunctionibus, aut etiã sublatiis (quod est acrius) coniunguntur. Cypri. contra Demet. Innoxios, iustos, Deo charos domo priuas, patrimonio spoliis, catenis premis, carcere includis, gladio, bestijs, ignibus punis. Idem de simpli. Prela. Quam verò vnitatem seruat, quam dilectionem custodit, qui discordiæ furore vefanus Ecclesiam scindit, fidem destruit, pacem turbat, charitatem dissipat, sacramentum prophanat? Ad hoc genus pertinet illud Esaiæ: In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum, & lunulas, & torques, & monilia, & armillas, & mitras, & discriminalia, & periscelides, & murenulas, & olfactoriola, & inaures, & annulos, &c. Simile est & illud Apost. Vsq; in hanc horam & esurimus, & stimus, & nudi sumus, & colaphis cedimur, & instabiles sumus, & laboramus, operantes manibus nostris. Verùm hæc figura Frequentationis (de qua posterius erit sermo) admodum similis, ad sententiarum figuras magis pertinere videtur. Eius autem vsus in augendo & amplificando porissimum cernitur. Estque hæc amplificandi ratio maximè naturalis, & cuique vel imperito obuia, qua videlicet in

Esai. 3.

vna re multa inesse dicimus, quæ illam augeant & exaggerent. Hactenus de verborum figuris: nunc ad sententiarum figuras: in quibus vt minor iucunditas, ita maior vis dicendi est.

De figuris Sententiarum, ac primum de his, quæ adducendum magis pertinere videntur.

Cap. XII.

In 4. de
doct. Chri
stia.

CVM tria sint (vt D. August. ait) præcipua concionatoris officia, nempe docere, flectere, & delectare (de quibus suo loco dicemus) omnes figuræ tum verborum, tum sententiarum in loco additæ hæc tria maximè præstant. Exempli gratia: Transitio ad docendum præcipuè pertinet: quæ quid dictum sit, & quid sit dicendum, perspicuitatis gratia breuiter exponit. Eadem autem vim & acrimoniam orationi adiungit hoc modo: Audistis grauissima, audietis grauiora. Quædam tamen inter figuras sunt, quæ magis ad delectandum, quàm ad docendum, aut flectendum accommodantur: quales sunt verborum figuræ (de quibus hactenus locuti sumus) quauis nonnullæ inter eas vim & acrimoniam habeant: qualis Repetitio, Conduplicatio. Interpretatio, & Synathrismus, siue Congeries est. Contraria verò (vt proposita exempla declarant) non modò magnam venustatem, sed vim etiam & acrimoniam habent. At Sententiarum figuræ minus fortasse ad delectandum valent: ad docendum tamen atque flectendum plurimum conducunt: ideoque illas perspicuitatis gratia in duas classes diuisimus: quarum prior eas figuras continet, quæ magis ad docendum pertinent: posterior verò, quæ ad flectendum magis, hoc est, ad instandum, & animos commouendos magis seruiunt: quanuis non abnuam ple- rasque earum ad omnia simul conferre. Nam & exempla & similia aliquando rem aperiunt & perspicuam faciunt: aliquando orationem ornant atque delectant: quandoque verò rem amplificandam & au-

gent: quo

gent: quo nomine inter amplificandi rationes (vt suo loco exposuimus) numerantur. Sic etiam rerum & personarum descriptiones non ad flectendum modò (quod earum præcipuum est) sed interdum etiam ad docendum & delectandum adiuuant.

Prima classis de figuris sententiarum, quæ maximè ad docendum pertinent.

Cap. XIII.

Diffinitio.

Diffinitione constat inter locos argumentandi collocari. Eadem tamen inter sententiarum figuras ponitur, quia non solum ad perspicuitatem (quod eius est proprium) sed etiam ad orationis ornatum non parum conducit. Ea verò est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter & absolute, hoc modo: hoc Maiestas Reipub. est, in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Item, Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut conuictio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violant. Item, Non est ista diligentia, sed auaritia: ideo quòd diligentia est accurata conseruatio suorum, auaritia iniuriosa appetitio alienorum. Item, Non est ista fortitudo, sed temeritas: propterea quòd fortitudo est contemptio laboris & periculi cum ratione vtilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborum perperatione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc igitur commoda putatur exornatio, quòd omnem rei cuiuspiam vim & potestatem ita dilucidè proponit, et breuiter explicat, vt neque pluribus verbis oportuisse dici videatur, neque lucidiùs potuisse dici putetur.

Hæc autem breuis & absoluta definiendi ratio ex Dialecticorum officina desumpta est. Est autem alia longior atque copiosior laudis aut vituperationis causa assumpta, quæ ad Rhetores magis pertinet. Vituperatio.

Vituperationis, vt Cyprianus in Episto. ad Cornel. de Nouatiano loquens, Magis, inquit, durus secularis Philosophiæ prauitate, quàm Philosophiæ dominicæ lenitate pacificus, defertor Ecclesiæ, misericordix hostis, interfector pœnitentię, doctor superbix, veritatis corruptor, perditor charitatis. Laudandi verò gratia idem Cyprianus de habitu virginum disciplinam hoc modo definit: Disciplina custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutari, fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper, ac iugiter in Deo viuere, ad promissa cœlestia & diuina præmia peruenire. Idem de oratione Dominica, Euangelica præcepta, inquit, nihil sunt aliud, quàm magisteria diuina, fundamenta ædificandæ spei, firmamenta corroborandæ fidei, nutrimenta fouendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, præsidia obtinendæ salutis: quæ dum dociles credentium mentes in terris instruunt, ad cœlestia regna perducunt.

Diuisio.

Diuisio quoque, sicut diffinitio, inter locos argumentandi ponitur. Quæ quoniam & perspicuitatem & ornatum quendam orationi addit, inter sententiarum figuras collocatur. Ea verò res omnes aliquando in formas siue species, aliquando in partes distribuit. Ab ea verò sic argumentum ducitur: Duæ res sunt, quæ possunt homines ad turpe compendium commouere, inopia, atque auaritia. Te auarum in fraterna diuisione cognouimus: inopem atque egentem nunc videmus: qui potes igitur ostendere causam maleficij non fuisse? Inter hanc diuisionem, & illam, quæ de partibus orationis tercia est (de qua alibi diximus) hoc interest: illa diuidit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de reb. in tota oratione disputatio futura sit hæc se statim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus subiiciens rationes, exornat orationem.

Est etiam diuisionis quædam species in his. D. Cypriani

priani verbis: Primus est victoriæ titulus, Gētilium manibus apprehensum dominum confiteri. Secundus ad gloriam gradus est, cauta secessione subtrahtum, domino reseruari. Illa publica, hæc priuata confessio est.

Subiectio.

Subiectio inter argumentorum formas posita est, quod vim habeat argumentandi. Eademque inter figuras numeratur, quod ornatissima sit. Quæ frequenter in Confutatione vtimur, cum ijs, quæ contra nos obijci possunt, breui rationis subiectio- ne respondemus. Sic enim D. Hieronymus in Episto. ad Heliodorum, qua illum ad eremiticam vitam hortatur, tacitis obiectionibus respondet, hoc modo: Paupertatem times? sed beatos Christus pauperes appellat. Labore tereris? at nemo athleta sine sudore coronatur. De cibo cogitas? sed fides famem non timet. Super nudam metuis humum excelsa ieiunij membra collidere? sed Dominus tecum iacet. Squallidi capitis horret inculta cæsaries? sed caput tuum Christus est. Infinita eremi vastitas terret? sed tu paradysum mente deambula. Quotiescūque illuc cogitatione conscenderis, toties in eremo non eris. Scabra sine balneis attrahitur cutis: sed qui in Christo semel lotus est, non illi necesse est iterum lauare. Et vt breuiter ad cuncta audias Apostolum respondentem: Non sunt, inquit, condignæ passionis huius seculi ad superuenturam gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Hactenus Hiero. D. verò Cyprianus hac eadem figura beatissimos Christi confessores ad fodienda metalla damnatos, commendat & laudat his verbis: Non fouetur in metallis lecto & culcitris corpus, sed refrigerio & solatio Christi fouetur. Humi iacent fessâ laboribus viscera, sed pœna non est cum Christo iacere. Squallent sine balneis membra situ & sorde deformia: sed spiritua-liter intrus abluitur, quod foris carnaliter fordidatur. Panis illic exiguus: at nō in pane solo viuunt ho-

mo, sed

mo, sed in sermone Dei. Vestis argentibus deest: sed qui Christum induit, & vestitus abundanter & cultus est. Semitonis capitis capillus horrescit: sed cum sit caput viri Christus, quaecumque caput illud debeat, necesse est, quod ad domini nomen insigne est. Omnis ista deformitas detestabilis, & foeda Gentilibus, quali splendore pensabitur?

Distributio.

Diuisioni finitima est Distributio, quam inter verborum figuras retulimus. Est autem distributio alia in sententijs, cum in plures res, aut personas certas negotia quaedam disperuntur, hoc modo: Qui vestrum Iudices nomen Senatus diligit, hunc odorit necesse est: petulantissimè enim semper iste oppugnauit Senatum. Qui equestrem locum splendidissimum cupit esse in ciuitate, is oportet istum maximas poenas dedisse velit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculae atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendite in istius supplicio vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, stantuite exemplum, quantae poenae in ciuitate sint hominibus huiusmodi comparatae. Item Senatus officium est, consilio ciuitatem iuuare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi voluntate Senatus. Populi officium est, res optimas, & homines idoneos suis sententijs eligere & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina: defensoris, diuere & propulsare. Testis est, dicere quae scierit, aut audierit. Quaestoris est vnumquodque horum in officio suo continere. D. quoque Cyprianus sermo de lapsis, de corruptis seculi sui moribus sic ait: Nō in sacerdotibus religio deuota, non in ministris fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina. Corrupta barba in viris, infemina forma fucata. Adulterati post Dei manus oculi, capilli mendacio colorati. Ad decipienda corda simplicium callidae fraudes, circumueniendis fraatribus subdola voluntates. Ad hunc modum Ezechiel

Pro.

Propheta cap. 22. varia aetatis suae crimina, & corruptam personarum omnium disciplinam moresque describit. Contra verò Apostolus quinto & sexto cap. Epist. ad Ephes. variorum statuum personas, hoc est, viros, vxores, filios, parentes, seruos, atque dominos ad virtutum officia vnicuique debita horretur. Quod vtinam nostri seculi concionatores frequenter in concionibus suis facerent: vt, quid quifque in statu suo persequi deberet, voce concionatoris agnosceret. Est & illa non inelegans neque infrequens Distributionis species, qua frequenter in descriptionibus vtimur: qualis est illa Nasonis.

lamis, aliquis posita monstrat fera praelia mensa.

Prægit ex exiguo Pergama tota mero.

Urbat Simois, hic est Sigæa tellus:

hic steterat Priami regia celsa senis.

Illic Aëacides, illic tendebat Vlysses:

hic lacer amissos terruit Hector equos.

Sicetià Maro varios terrarum fructus describens, ait.

Hic segetes, illic veniunt felicius vna.

Arbori factus alibi, atque inuisit virescunt

Gramina, Nonne Sides, croceos et Tmolus odores,

India mittit ebur, molles sunt hura Sabai?

At Chalybes nudi ferrum, Siroisq; Pontus

Castorea, Eludum palmas Epirus equarum?

D. verò Cypri. in Epist. ad Donat. vtranque Distributionis speciem coniungit his verbis: Flagrant vbi que delicta. & passim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur. Hic testamentum subiicit, ille falsum capitali fraude eam scribi: hic arentur hæreditatibus liberi, illic bonis donantur alieni. Inimicus insinulat, calumniator impugnat, testis infamat, vtroque grassatur in mendacium criminum prostituta vocis venalis audacia.

Ratiocinatio.

Ratiocinatio duplex est: altera, quae amplificatio seruit, quæ à Fabio hoc nomine appellari superius

rius

rius diximus: altera, quæ inter sententiarum figuras numeratur, subiectioni (de qua modò diximus) admodum similis: nisi quòd subiectio inter argumentationum formas collocatur, ideoque partes omnes interrogando enumerat, vt ad vnã aliquam perueniat: ratiocinatio autem huic partium enumerationi adstricta non est, quanuis illius speciem interrogando & respondendo referat. Ea verò est, per quam nos ipsi à nobis rationem poscimus, quare quidque dicamus, & crebrò nosmet à nobis petimus, vniuscuiusque propositionis explanationem. Ea est huiusmodi: Maiores nostri, si quam vnius peccati mulierem damnabant, simplici iudicio multorum malefactorum conuictam putabant. Quo pacto? Quoniam quam impudicam iudicabant, eam veneficij quoque damnatam existimabant, Quid ita? Quia necesse est, eam, quæ suum corpus addiderit turpissimæ cupiditati, timere permultos, Quos istos? Virum, parentes, ceteros, ad quos videt sui dedecoris infamiam pertinere. Quid potest? Quos tantopere timeat, eos necesse est, vt quoquo modo possit, veneficio petat. Cur? Quia nulla potest honesta ratio retinere eam quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficij damnatam? Putabant impudicam quoque necessariò. Quare? Quia nulla faciliùs ad id malefactorum causa, quam turpis amor & intemperans libido commouere potuit: cum cuius animus mulieris esset corruptus, eius corpus castum esse non putarint. Quid in viris? idemne hoc obseruabant? minimè. Quid ita? Quia viribus ad vnumquodque malefactorum singularæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas vna ducit. Item: Benè maiores nostri hoc comparauerunt, vt neminem regem, quem armis cepissent, vita priuarent. Quid ita? Quia quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquam erat in eorum supplicio consumere, quos eadem

eadem fortuna paulò antè in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contrà duxit? Desino meminisse. Quid ita? Quia viri fortis est, qui de victoria contendant, eos hostes purare: qui victi sunt, eos homines iudicare: vt possit bellum fortitudo minuire, pacem humanitas augere. At ille si vicisset, num idem fecisset? non profectò, tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? Quia talem stultitiam contemnere, non imitari conlucui. Hæc ex oratio ad sermonem vehementer accommodata est: & animum auditoris reddit attentum, tum venustate sermonis, tum rationum expectatione. Hoc exemplo satis liquet, quã ratione quisque & interrogare, & sibi ipsi respondere queat. Est autem (vt dixi) figura hæc ad concionandi rationem vtilissima: propterea quòd naturam quodammodo Dialogi imitatur, & rectum orationis cursum atque impetum, quo auditores interdum fatigantur, Dialogi specie atque varietate reficit. Quin etiam attentionem excitat: dum qui audiunt, ea, de quibus concionator vel dubitat, vel requirit, ipsi etiam simili ratione dubitare, & responsionem expectare coguntur: atque in hunc modum varijs interrogationibus & responsionibus inescantur ac detinentur. Id ad eò verum est, vt non defuerint auctores non penitendi, qui conciones, quas literis mandauerunt, in Dialogorum speciem & formam retulerint. Cuius rei cum multæ sint commoditates, non postrema illa est, quòd cum apta pronunciationis varietas, variaque vocis figura auditores plurimum detineat, hæc interrogandi atque respondendi ratio magnam ex natura sua varietatem, vt in ipsis rebus, ita in pronunciatione petit: vt res non tam in concione, quam in scæna quodammodo agi videantur.

Diminutio.

Diminutio est, cum aliquid esse in nobis, aut in ijs, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicimus egregium: quod, nequa significatur

ficeretur arrogans ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo iure Iudices dico, me labore & industria curasse, vt disciplina militarem nō in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, vt optimē tenerē, tamen si verē dixisset, tamen arrogans visus esset: nunc & ad inuidiā vitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item. Vtūm igitur auaritiæ causa, aut egestatis accessit ad maleficiū? Auaritiæ: at largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quæ contraria auaritiæ est. Egestatis: at huic quidem pater, nolo nimium dicere, nō tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum est, ne magnum aut maximum diceretur. Tale est illud D. Cypri. in Epist. ad Donat. Cæterum quale vel quantum est, quod in pectus tuum veniat ex nobis? Exilis ingenij angusta mediocritas, admodum fruges parit: aulisque ad fœcundi cespitis culminibus ingrauescit. Aggrediar tamen facultate, qua valeo.

Commoratio.

Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sæpius reditur. Hac vti maximē conuenit, & id est oratoris boni maximē proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re firmissima dimouendi. Huic exemplum satis idoneum subijci non potuit: propterea quod hic locus non est à tota causa separatus, sicut membrum aliquod, sed tanquam sanguis perfusus est per totum corpus orationis. Hac vti Ecclesiastes poterit, cum rem aliquam ad salutem maximē necessariam auditorum animis infigere cupit: vt hac repetita admonitione, rei dignitatem & necessitatem intelligant. Sic D. Hieronymus in Epist. ad Demetriam. Finem, inquit, iunge principio, nec semel monuisse contentus. Amantiam scientiam scripturarum, & amabit te sapientia. Hoc autem Apostolum Thimotheo precepisse arbitror, cum

cum dixit: Insta opportunē & importunē.

Frequentatio.

Finitima est huic figuræ Frequentatio, cum res in tota causa dispersæ coguntur vnum in locum, quod grauior, aut acrior, aut criminiosior ratio sit, hoc pacto: A quo tandem abest iste vitio? quid est Iudices, cur velitis eum liberare? Sux pudicitie proditor est, insidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parentes, ingratus in amicos; infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intollerabilis. Hac figura in fine concionis vti possumus, præsertim in suaforsis concionibus, cum argumenta omnia, quæ in tota concione tractauimus, breuiter in vnum colligimus: vt velut agmine facto in animos auditorum irumpamus, & illis vim quodammodo inferamus. Qua de re in superiori libro diximus, cum de suaforsis generis partibus ageremus. Neque in fine solum concionis, sed in eius etiam partibus, vbi longa aliqua disputatio vel argumentatio absoluta fuerit, auditorum memoriæ reficere hac eadem figura licebit, non solum vt meminerint, sed etiam vt vi argumentorum assentiant & conuincantur. Quo in genere non grauiora modò, sed etiam leuiora argumenta colligenda sunt. Fei iunt enim, si non vt fulmine, certe vt grandine. Eadem etiam figura ad amplificandum aptissima est: quando omnia, quæ rem augent, in vnum simul cogit. Quæ de re superius dictum est.

Breuitas.

Breuitas est res, iplis tantummodo verbis necessarijs expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit: inde Tarsi præsidium reliquit: post urbem in Bithynia sustulit: inde pulsus in Hellepontum, statim poritur Abydo. Item: Modò Consul, quondam Tribunus, deinde primus erat ciuitatis. Tum proficiscitur in Asiā: deinde exul & hostis est dictus post

post Imperator, postremò Consul factus est. Haber paucis comprehensa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpè est, cum tempus non sinit commorari, aut res non longa eget narratione. Qua de causa D. Ambrosius super Lucam multa breui comprehendit his verbis: Non solum ab Angelis & pastoribus, sed etiam à senioribus & iustis generatio Domini accepit testimonium. Omnis aetas, & vterque sexus, euentuumque miracula fidem astruunt. Virgo generat, sterilis parit, mutus loquitur, Elisabeth prophetat, magus adorat, vteroclausus Ioannes exultat, vidua confitetur, iustus spectat. Hic videre licet, quam multa paucis comprehensa sint: quia hoc satis erat ad id explicandum, quod ad rem propositam pertinebat. Quæ quidem oratio, quò breuior, eò ad augendum potètiore est.

Secunda classis de figuris sententiarum, quæ maiorem vim & acrimoniam habent.

Cap. XLIII.

Equitur deinde altera classis de figuris sententiarum: quæ quamuis ad omnia valeant, præcipuè tamen ad commouendos auditorum animos adiuuant. Maiorem quippe vim & acrimoniam, quam præcedentes habent. Incipiamus igitur ab ea, quæ magis in vsu est, & ad plura valet, nempe interrogatione. Simplex est, sic rogare: Magister bone, quid boni faciam, vt habeam vitam æternam? Figurati autem, quoribus nõ sciscitandi gratia assumitur, sed instandi. Cyprius de simpli. Præla. Quid facir in peccatore Christiano luporum feritas, & canum rabies, & venenum letale serpentum, & cæcra scintilla bestiarum? Idem ibidem: Quam verò vnitatem seruat, quam dilectionem custodit aut cogitat, qui discordiæ furore vesanus Ecclesiã scindit, fidem destruit, pacem turbat, charitatem dissipat, sacramentum prophanat? Idem Ser. de liuore: Quid in zeli tene-

bras

bras ruis? quid te nubilo liuoris inuoluis? quid inuidiæ cæcitate omne pacis & charitatis lumen extinguis? quid ad zabulum, cui renunciaueras, iterum redis? quid Cain similis existis? Nec minus vrget illa eiusdem interrogatio in Ser. de lapsu: Putasne tu Dominum cito posse placari, quem verbis perfidis abnuisti, cui patrimonium præponere maluisti, cuius templum sacrilega contagione violasti? Putas facillè eum misereri tui, quem tuum nõ esse dixisti? Sed hæc exempla indignationi, sequens verò, quòd modò subijciam, admirationi & orationi magis seruit: quale est illud eiusdem Ser. de Eleemo. Quæ illa erit fratres charissimi operatum gloria, quam grandis & summa lætitia, cum populũ suum Dominus cœperit recensere, & meritis atque operibus nostris præmia promissa retribuere, pro terrenis cœlestia, pro temporalibus sempiterna, pro modicis magna præstare? Instat etiam illa eiusdem interrogatio in Ser. de Mortalitate: Quis non peregrinè constitutus properet in patriã regredi? Quis non ad suos nauigare festinans, ventum prosperum cupidius optaret, vt velociter charos liceret amplecti? Patriam nostram Paradysum computamus, parentes nostros patriarchas habere iam cœpimus, quid non properamus & currimus, vt patriam nostram videat, vt parentes salutare possimus?

Cæterum, cum præcipua orationis virtus existat, vt nõ iners & languida, sed viua & mobilis sit, hoc quidem cum aliæ figura, tum præcipuè Interrogatio præstat: quæ neque dicentem, neque audientem languescere aut dormire sinit. Semper enim acris sententia est, quæ interrogatione, quam quæ simplici oratione effertur. Quæ eò est ornatio, quò & longior: qualis est pulcherrima illa Apostoli indutatio varijs exemplis & similibus decurrens: Quis (inquit) militat stipendijs suis vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis nõ manducat? Nunquid

secundum hominem hæc dico? An. & lex hæc dicitur & cætera quæ hac eadem figura sequuntur, atque etiam præcedunt.

Occupatio.

Occupatio est, cum dicimus nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus. Cyprianus in Epist. ad Corn. Taceo de fraudibus Ecclesiæ factis: con iurationes, & adulteria, & varia delictorum genera prætereo. Vnum illud, in quo non mea, neque hominum, sed Dei causa est, de eorum facinore non puto esse reticendum: quod à primo statim persecutionis die, cum recencia delinquentium facinora seruerent, & sacrificijs nefandis non tantum Diaboli altaria, sed adhuc manus ipsæ lapsorum atque ora sumarent, communi care cum lapsis, & pœnitentiæ agenda intercedere non destiterunt. Hæc utilis est exornatio; si autem, quam non pertineat alijs ostendere, occultè admodum prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi.

Precisio.

Precisio est, cum dictis quibusdam, reliquum, quod coeptum est dici, relinquatur in audientium iudicium, sic: Mihi tecum præcærtatio non est, ideo quod Pop. Rom. me: nolo dicere, ne cui fortè arrogans videar: te autem sepe ignominia dignum putauit. Item, Tu ista nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui? non ausim dicere, ne cum te digna dixerō, me indignum quippiam dixisse videar. Hic atrocior tacita suspicio, quam disertæ explanatio facta est. Hac etiam figura Vates regius vehemens animi sui desiderium significauit, cum ait: Anima mea turbata est valde, sed tu Domine vsquequod? Idemque alibi: Et calix meus inebrians. Nam quod deinde sequitur (quam præclarus est) ab interprete explanationis gratia adiectum esse ostendis. Hieronymi versio ex Hebræo, quæ hæc particula caret.

Hac

Hæc eadem figura Ecclesiastes in rebus indignissimis, quas ad summum dicendo perduxit, præcisâ oratione interiecta, & in ipso calore dicendi paululum moratus, ingentem animi affectum significat: quæ quia loquendo explicare non potest, silentio indicat. Quæ res cum in veritate ex animo fit, vehementer auditores commouere solet. D. Hieron. in Epist. quorundam hominum viria testè calligans, neque quid significare vellet, apertè explicans, hæc breui præcisione sententiam clausit: Prudens mecum lector intelligis, quid taceam, & quid magis tacendo loquar.

Emphasis.

Vicina huic Emphasis, altiore præbens intellectum, quam quem verba per se ipsa declarant. Eius duæ sunt species: altera, quæ plus significat: quam dicit: altera, quæ etiam id, quod non dicit. Prior est apud Ciceronem pro Ligario ad Cæsarem: Quod si in tanta fortuna bonitas tanta non esset, quam tu per te, per te inquam, obtines: intelligo quid loquar. Tacuit enim illud, quod nihilominus accipimus, non deesse homines, qui illum ad crudelitatem impellerent. Est in vulgaribus quoque verbis Emphasis: Virum esse oportet: Et, Homo est ille. Et in sacris literis: Homo natus de muliere: Emphasis habet mulier: quam explicuit D. Gregorius dicens: Quid in se habet fortitudinis, qui natus est de infirmitate? Item Apostolus ad Timoth. Hæc, inquit, meditare: in ijs esto. Vnico verbo (Esto) multa comprehendit: studium, curam, amorem, occupationem, diligentiam, & similia. Omnes quippe animæ vires, & omne tempus, cæteris omnibus prætermisiss, in hoc vno esse voluit. Emphasis enim est, cum dicimus. Hicce oculis vidi, ne nega. Item cum Absalon famulis præcepit, vt Amon fratrem interficerent, adiecitque, Nolite timere: Ego sum, qui præcipio vobis: verbum illud (Ego) Emphasis habet. Sic etiam cum Saluator ait:

T 4

Ego

Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros, &c. Item cum Apostolus ait: Det ei Dominus misericordiam inuenire in die illa Pronomen (illa) non vulgarem Emphasim habet. Est autem non infra, quens in literis sanctis hæc figura: in qua excutienda non minima pars Theologica eruditionis possita est.

Dubitatio.

Dubitatio est, cum querere videtur Orator, vtrum de duobus potius, an quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimum Reipublice Consul, siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue vtrumque. Item, Tu istud ausus es dicere, homo omnium mortalium? quero quonam te digno ac moribus tuis appellem nomine. Item D. Hiero. Nostri Doctores ita eloquentia suos refecerunt libros, vt nescias quid in eis prius mirari debeas, an eruditionem seculi, an scientiam scripturarum. Item Cyprianus ad Christi Confessorem Celerinum, eundemque parentibus martyribus natum, sic ait: Non inuenio quem beatiorem magis dicam, vtrumne illos de posteritate tam clara, an hunc de origine gloriosa. Item Euseb. Emis. homil. de Nat. Domini: Quid primum mirer, quidue postremum? quod sine conceptu est collata fecunditas, an quod per partum magis est glorificata virginitas? Sed non mirum, si ita peperit: talis erat ille, cui nupserat. Item D. Grego. de Magdal. Quid igitur miramur fratres? Mariam venientem, an Dominum susipientem? Susipientem dicam, an trahentem? Dicam melius trahentem, & susipientem. Hæc etiam figura quaerimus quid dicamus, aut vnde incipiamus. Cyprianus serm. de lapsu: Quid hoc loco faciam dilectissimi fratres, fluctuans vario mentis æstu? quid, aut quomodo dicam? Lachrymis magis, quam verbis opus est. Item Berna. ad Eugenium: Vnde iam iniquitiam sumam? Libet ab occupationibus tuis.

Concessio.

Concessio.

Concessio est, cum aliquid ei, aduersus quem disputamus, concedimus: quod ita tamen concedimus, vt causæ atque proposito nostro non obsit, aut certe nihil illum iuuet, quod in sententiæ suæ defensionem adducit. Sic honoris cupidis concedimus, vt honorem quidem appetant, sed verum tamen & solidum non futilem & inanem. Sic etiam, vt operæ quarant, non tamen fragiles & caducas, sed in æternum permanuras. Sic voluptates atque delicias permitimus, non turpes & carnales, quæ hominẽ in pecudem transformant, sed spirituales & castas, quibus Angeli perfruiuntur. Sic Eucherius episcopus ad veræ vitæ amorem hortatur his verbis: Cupiditas vitæ nos delectatione rei præsentis innexuit. Ergo amantes vitam, hortamur ad vitam. Vera ratio est persuadendi, cum id poscitur, vt impetremus à vobis, quod concupiscitis. Pro vita, quam diligentia, legatione apud vos fungimur: & hanc quam omnes exigua amatis, insinuamus, vt ametis æternam. Quam quo pacto amemus, nescio, si non hæc, quam amamus, esse quam speciosissimam cupimus. Itaque istud, quod cum arctum sit, placet, placeat magis, si potest esse perpetuum: & quod apud nos pretium habet, cum finem habeat, sit nobis supra pretium, si potest esse sine fine. Hactenus ille. Item Cyprianus de habitu virginum: Locupletem te esse dicis & diuitem, & vtendum putas ijs, quæ possidere te Deus voluit: vtere, sed ad res salutares: vtere, sed ad bonas artes: vtere ad illa, quæ Deus præcepit, quæ Dominus ostendit. Diuitem te esse sentiant pauperes, locupletem sentiant indigentes. Patrimonia tua Deo foenera, Christum ciba. Possessiones tibi, sed celestes magis compara, vbi fructus tuos iuges ac perennes, & ab omni contactu iniuriæ secularis immunes, nec rubigo atterat, nec grandæ cedat, nec sol vreat, nec pluuia corrumpat. Idem etiam serm. de Morta. sic ait: Mori plane timeat, sed qui ex aqua & spiritu non renatus, gehennæ ignibus man-

cipatur. Mori timeat, qui non Christi cruce, & passionem cenfetur mori timeat, qui ad secundam mortem de hac morte transibit: mori timeat, quem de seculo recedentem perennibus poenis aeterna flamma torquet: mori timeat, cui hoc mora longiore confertur, ut cruciatus eius & gemitus interim differatur.

Adhortatio.

Adhortatio (ut ipsum nomen indicat) est, cum plura monita atque praecepta, sub vno orationis impetu simul coniungimus: quibus aliquid fieri aut non fieri adhortamur. Est autem huiusmodi adhortatio velut conclusio, qua post alicuius rei probationem aut amplificationem vti solemus: qua etiam (ut ante diximus) commodissime in epilogo suavioris concionis vtimur. Talis est illa Domini adhortatio apud Esaiam post Israelitici populi scelera amplificata: qua praeteritis & futuris malis remedium adhibet, his verbis: Lauamini, mundi estote, auferite malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Quiescite agere per aeternum, discite benefacere. Quarite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam: & venite, & arguite me, dicit Dominus. Cyprianus contra Demetrianum sic argumentationem claudit: Respicite itaque dum tempus est, ad veram & aeternam salutem: & quia iam mundi finis in proximo est, ad Dominum Deum mentes vestras Dei timore conuertite. Deum vel sero quarite: quia iam pridem per Prophetam praeconans hortatur, & dicit: Quarite Dominum, & viuet anima vestra. Credite illi, qui omnino non fallit: credite illi, qui haec omnia futura praedixit: credite illi, qui credentibus praemium vitae aeternae dabit: credite illi, qui incredulis aeterna supplicia gehennae ardoribus irrogabit. Idem sermo de liuore, post inuidiae morbum amplificatum sic orationem claudit: His meditationibus corroborandus est animus, fratres dilectissimi. Eiusmodi exerci-

exercitationibus contra omnia Diaboli facula firmatus. Sit in manibus diuina lectio, in sensibus Dominica cogitatio. Oratio iugis omnino non cesset. Salutaris operatio perseueret. Spiritualibus semper actibus occupemur: ut quotiescumque inimicus accesserit, quoties adire tentauerit, & clausum aduersus se pectus inueniat & armatum. Idemque paulo post: Venena fellis euome, discordiarum virus excluere, purgetur mens, quam sempiternus liuor infecerat. Amaritudo omnis, quae intus infederat, Christi dulcedine leniatur. Ama eos, quos antea oderas: diliges illos, quibus iniustus obtruncationibus inuidias. Bonos imitare, si potes: si sectari non potes, collacere certe & gratulare melioribus: fac te illis adunata dilectione participem, fac te confortio charitatis & fraternitatis vinculo cohaerere: Dimittentur tibi debita, quando tu ipse dimiseris. Accipiantur sacrificia tua, cum pacificus ad Deum venieris.

Sustentatio.

Sustentatio est figura, qua diu suspenduntur auditorum animi, atque aliquid deinde inexpectatum subiungitur, ut in Verrem Cice. Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, an praedam aliquam? Deinde cum diu suspendisset iudicium animos, subiicit quod multo esset improbius. Aliquando etiam cum expectationem alienius rei grauissimae orator conceitauerit, ad aliquid, quod leue sit, aut nullo modo criminofum, descendit. Hac ratione Phariseorum leuitatem amplificare possumus, qui discipulos Domini accusandos putabant, quod floribus manibus manducarent. Prius enim seribarum & Phariseorum dignitatem exponimus, atque eorum praecipue, qui ab Hierosolymis veniebant: qui omnes vno consilio Dominum adentes, ampla oratione accusationem suam illi proposuerunt. Quare (inquiunt) discipuli tui transgreduntur traditiones seniorum? Magnum certe & intoleran-

lerandum crimen, cum scriptum sit: Ne transgre-
diaris terminos antiquos, quos posuerunt patres
tui. Sed videamus quale sit hoc crimen, qualis ista
transgressio. Non (inquiunt) lauant manus suas,
cum panem manducant, Quid hac accusatione ma-
gis ridiculum? Hęcine erat crimen illud, quod tan-
ti Doctores cōmuni consilio exprobrare volebant?
Hac igitur figura duplici in loco utimur, vel cum
leue aliquid hoc modo inferre, vel summū aliquid
& inexpectatum amplificare volumus: vt quod na-
tura sua magnum est, præmissa hac præparatione
maius apparcat.

Ironia.

Ironia, cum vno verbo aut breui oratione fit,
Tropus est, in quo pro rei nomine proprio aliud
subiicitur. Quale est illud: Egregiam verò laudem
& spolia ampla referis, tuque puerque tuus. Cum
vero longa oratione fit, inter sententiarum orna-
menta numeratur. Sic Cyprianus aduersus Pupia-
num, qui ipsum Cyprianum negabat Episcopum
esse, acri ironia hoc modo inuehitur: Nisi, inquit,
apud te purgati fuerimus, & sententia absoluti, et
iam sex annis nec fraternitas habuerit Episcopum,
nec plebs præpositum, nec grex pastorem, nec Ecclē-
sia gubernatorem, nec Christus antistitem, nec De-
us sacerdotem? subueniat Pupianus & sententiam
dicat: Iudicium Dei & Christi in apertum referat,
ne tantus fidelium numerus, qui sub nobis accessit,
tus est, sine spe salutis & pacis exisse videatur. Et
mox: Annue aliquādo & dignare pronunciare de
nobis, & episcopatum nostrum cognitionis tue
auctoritate firmare: vt Deus & Christus eius agere
tibi gratias possint, quod per te antistes & rector
altari eorum pariter & plebi restitutus sit. Et paulo
post: Quare in hunc scrupulum non inciderunt
Martyres Spiritu sancto pleni, qui ad Cypr. Episco-
pum literas de carcere direxerunt? nisi si omnes illi
communicantes mecum (secundum quod scripsi-
sti) pol-

sti) polluto ore nostro polluti sunt: & si spem vitæ
æternæ communicationis nostræ contagione per-
diderunt: Pupianus solus integer, inuiolatus, san-
ctus, pudicus, qui nobis miscere se noluit, in parady-
so atque in regno cœlorum solus habitabit. Hactē-
nus ille. Est etiam in sacris literis huius figure vsus.
Sic Hieremias, Confortamini, inquit, filij Benia-
min in medio Hierusalem, & in Thecua clangite
buccina, & super Bethacarem leuate vexillum: quia
malum visum est ab Aquilone, & cōtritio magna.
Idem alibi eadem Ironia utitur, cum denunciato
Chaldæorum aduentu subdit: Præparate scutum
& clypeum, & procedite ad bellum, iungite equos,
& ascendite equites, state in galeis, polite lanceas,
induite vos loricas. Quid igitur vidi ipsos pauidos,
& terga vertentes, &c. Tale est & illud Salomonis:
Latare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono
sit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, & ambula
in vijs cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum:
& scito, quod pro omnibus his adducet te Deus in
iudicium. Simile est & illud ex Apoca. Qui nocet,
noceat adhuc: & qui in fordibus est, sordescat ad-
huc.

Exemplum.

Exemplum & simile constat esse argumentandi
loca, quæ tamen inter figuras numerantur, propter
quod magnum orationi ornamentum afferant:
præsertim cum illustrandæ aut ornandæ rei gratia
adhibentur. Quia verò duo hæc orationis ornamē-
ta magnam inter se affinitatem habent, atque eor-
dem ferè modo tractantur, de vtrisque hoc in loco
dicemus.

Exemplum est, alicuius facti aut dicti præteriti
cum certi auctoris nomine propositio. Id sumitur
iisdē de causis, quibus similitudo. Rem ornatiore
facit, cum nullius nisi dignitatis causa sumitur. A-
pertiore, cum id quod sit obscurius, dilucidum
reddit. Probabiliorē, cum magis verisimilem fa-
cit.

cit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia per se
 cuè, vt res dicta propè manu tentari possit. Mouent
 autem potissimum animos antiqua, illustria, no-
 stratia, domestica, id est, suam quæque gentem, sui
 quæque genus. Aut longè minora, vt mulieris, pue-
 ri, serui, barbari. Adhibentur autem exempla aut
 vt similia, aut dissimilia, aut contraria. Rursum aut
 vt maiora, aut vt minora, aut vt paria. Dissimilitu-
 do & inæqualitas constat genere, modo, tempore,
 loco, cæterisque; fermè circumstantiis, quas supra re-
 censuimus.

Augentur autem & crescunt exempla tractandi
 ratione. Licebit enim vel ab auctoris laude vel gen-
 tis, vnde ducitur exemplum, hoc modo præfari. Si
 quis è Plutarcho citabit exemplum, præfari licebit,
 eum auctorem vniuersum omnium esse grauissimum,
 quippe qui summam philosophiæ scientiam, cum
 historicorum eloquentia coniunxerit, vt in eo nõ
 solum historiæ fidem, verum etiam auctoritatem
 & iudicium sanctissimi doctissimi que Philosophi
 spectare oporteat. Item si quis M. Attilij Reguli ad
 hostem redeuntis exemplum velit adducere, pote-
 rit ad hunc præloqui modum: Inter tam multa Ro-
 manæ virtutis insignia decora, nullum vnquam fa-
 cinus pulchrius extitit, aut etiam laudatius, quam
 M. Attilij. Huiusmodi commendationeulas licet
 affigere, vel longiores, vel breuiores, vtcunque lo-
 cus postulat. Affigenda sunt autem, quæ maxi-
 mè sint ad id, quod agitur, appositæ. Veluti si in
 exemplo desiderabitur fides, auctor à gravitate fi-
 de que commendetur. Si pius videri voles, quod
 adfers, sumatur à pietate commendatio. Atque item
 de cæteris.

Quod verò ad tractandi rationem attinet, ali-
 quando quidem breuiter, vbi res notior est, quam
 vt longam orationem desideret: quale est illud D.
 Hieron. Memento Daretis, & Entelli. Aliquando
 verò longius, quemadmodum idem Hieron. ad sa-

piencia

piencia studium commendandum, peregrinatio-
 nem Pythagoræ, Platonis, & Apollonij in præfa-
 tione, quam vniuersæ scripturæ diuine præponunt,
 tractat. Cum autem exempla imparia aut dissimi-
 lia sunt, poterunt latius per collationem & conten-
 tionem dilatari: cum videlicet ostendimus, id,
 quod adducimus, pro ratione & commoditate cau-
 se nostræ esse simile, dissimile, contrarium, par,
 majus aut minus. Atque ea collatio sumitur ex om-
 nibus rerum & personarum circumstantiis. Adiu-
 uatur & orationis artificio, cum verbis aut figuris
 ac commodis alia consultò eleuantur, alia attol-
 luntur. Porro, qui copiosissimè volet exemplum
 tractare, is singulas similitudinis aut dissimilitudi-
 nis partes explicabit, atque inter se per contentio-
 nem comparabit. Extat locupletissimum huius rei
 exemplum apud D. Bernardum in vita Malachiæ
 Episcopi: quo vitam eius & mores cum aliorum
 Episcoporum moribus confert. Sed quoniam exor-
 natio hæc frequenter in dicendo solet incidere, a-
 lia eius exempla ex secundo de copia rerum com-
 mentario desumpta, subiiciemus. Siquis hortetur
 aliquem, vt filij mortem moderatè ferat, & ex
 Ethnicorum exemplis mulierem aliquam obijciat,
 quæ plurium liberorum mortem fortiter tulerit,
 post enarratam rem ita comparabit: Quod mulier
 imbecilla potuit, tu vir barbatus non ferēs? Illa
 cum sexu vicit & affectum matris: tu ab altero su-
 peraberis? Illa complurium liberorum iacturam
 animo infracto pertulit: tu vnum extinctum in-
 consolabiliter desles? Adde, quod illius filij simul
 omnes naufragio perierunt, morte videlicet inglo-
 ria: tuus in bello fortiter pugnans, occubuit. Illa
 non habebat cui filios non esse imputaret: tu filium
 impendisti patriæ. Illi vei è totique perierunt: tuus
 immortalis gloria semper victurus est. Illa nature
 gratias agebat, quod aliquando tot liberorum
 mater fuisset: tu tantum meministi, te optimum
 perdi-

perdidisse filium. Illa non habebat faciendæ or-
bitatis spem, quippe maior, quàm vt vterum iam
ferre possit: tibi & vxor fecunda, & ætas etiam mû
integra valensque. Ergo quod barbara mulier eu-
la præstitit, tu vir Romanus non præstabis? Quod
contemnere potuit literarum imperita, hoc te tot
præditum literis, tantum philosophiæ professorem
frangit? Denique quam animi fortitudinem præsti-
tit Pagana, hanc homo Christianus non exhibebit.
Illa credens post rogum nihil superesse, tamen luc-
tum indecorû existimauit: tu doctus eos derunt
verè viuere, qui cum laude excellerint ex hac vita,
sine fine clamas tibi perisse filium? Et quod illa æ-
quo animo reddidit naturæ, tu Deo repententi non
reddes? Illa fortiter paruit necessitati: tu Deo repu-
gnas? Ex hac forma satis, opinor, apparet, quibus
modis oporteat exempla conferre: quanquam in
veris causis, quoniam maior est circumstantiarum
copia, facilius est inuenire varias contentiones: Il-
lud obiter admonendum, in huiusmodi contentio-
nibus sententias & epiphonemata non inconcinne
posse admisceri. Velut in hoc eodem exemplo post
primam collationem: Quod mulier imbecilla po-
tuit, tu vir barbatus non poteris? subijci poterant
sententiæ: Natura discreuit sexum, tu non discre-
nis animum. A muliere nemo fortitudinis laudem
expectat: Vir nisi fortis sit animo, nec viri nomine
censetur. Vir vtrunque significat, & sexum robu-
stiozem, & animum infractum. Turpiter barbaram
gestat, qui pectoris robore superatur a femina. Ite
post illam contentionem: Illa non habebat, cui fi-
lium imputaret honestè, tu filium impendisti pa-
triae: poterant affigi sententiæ feruè huiusmodi:
Magnum doloris solatium est, habere cui honestè
possis imputare fortunam. Vt nulli iustus, ita nec
gloriosus impèditur filius, quàm patriæ. Rursum
post illam: Illi verè totique perierunt, tuus immo-
tali gloria semper victurus est: adijci poterant hu-
iusmodi

ijsmodi: Longè felicius honesta fama, quàm hoc
communi spiritu viuatur. Corporis vita & calami-
rosa est, & omnino, vt nihil accidat, breuis: denique
cum peccudibus communis: illa clara sempiterna-
que homines in Diuorum consortium referens. Ad
eundem modû singulis collationum partibus sen-
tentia subijci poterant. Ad hæc obiter indicasse sat
fuerit.

Hæc exempla, quæ proposuimus, satis apertè hu-
ius figuræ naturam explicant: quæ docendi gratia
paulo fuere longiora. Cæterum cum res agitur seria,
breuius aut longius, pro ratione earû rerum, de qui-
bus dicimus, tractanda est. Superius autem admo-
nimus D. Chrysostr. vbi aliqua similitudine aut ex-
emplo, id, quod dicit, ad summum vsque perdu-
xerit, operam dare, vt aliquarum circumstantiarum
comparatione rem, quam amplificat, maiorem ad-
huc faciat.

*De Contentione demonstratiua, qua ad exemplorum
ordinem spectat. I.*

Est & generalis quædam Contentio, præsertim
in genere Demonstratiuo: quoties laudandi vitupe-
randiue gratia personam cum persona conferimus.
Sic Gregorius Nazian. in homilia de laudibus Basi-
lijcum cum omnibus laudatissimis veteris & noui
testamenti Patribus, nempe cum Noe, Abraham,
Iacob, Ioseph, Moysè, Dauidè, Ioanne Baptista, Pe-
tro, Paulo, cæterisque patribus comparat, eorumq;
virtutes vel sectatum fuisse vel æquasse ait. Sic enim
incipit: Agè igitur, cum multi viri sù in veteri tum
in nouo testamento pietate illustres extiterint, le-
gislatores, militares duces, Prophetæ, doctores, for-
tes vsque ad sanguinis profusionem, cum istis Basi-
silius nostrum conferamus: vt hinc, qualis fuerit,
perspiciamus. Est & rerum comparatio: quod genus
est, si quis historiam laudis, eam cum laudatissimis
quibusque disciplinis comparat. Atque in his duplex
ratio. Aut enim alterius partis bona elcvas, alterius
ampli-

amplificas: aut alterius partis sic exaggeras laudes, ut præferas tamen, aut certe æques, quod laudandum susceperis. In vituperando attollis vitia, sed sic, ut scelestiorem tamen, aut æquè scelestum ostendas, quem in festaris. In his illud obseruandum, ut quæ adhibentur ad comparationem, sint tum confessa, tum insignia. Vt si bonum principem conferas cum Traiano, aut Antonino philosopho: contra malum cum Nerone aut Caligula. Rursus si hominem maledicum conferas cum Zoilo & Hyperbo. Io: aut hominem obtrectatorem cum Diopsade aut Regulo: hominem voluptatibus effeminatū, cum Sardanapalo. Crescet autem comparationis copia, si quemadmodum modo attigi, ad vnius hominis aut rei laudem seu vituperationem, complures aut personæ, aut res adhibeantur. Veluti si quis principem laudaturus, è multis excerptat, quod in vno quoque maximè excelluit. E Iulio Cæsare, felicitatem animique præsentiam: ex Alexandro, magnanimitatem: ex Augusto, urbanitatem: ex Tito Seniore, ciuilitatem: ex Traiano, sanctimoniam & clementiam: ex Antonino, glorie contemptum: atque item de cæteris. Similiter & in vituperando. Præterea si iracundiam detestaris, conferas eam cum enomi temulentia, cum phrenesi, cum morbo comitiali aut dæmoniaco. Aut si linguæ violentiam damnans, componas eam cum habitu hominis pestilentia laborantis, cum afflatu serpentum, quibus est venenū præsentissimum, cum exhalatione quorundam lacuum aut specuum subitam mortem afferentē.

Similitudo.

Ad Herz. lib. 4. Similitudo est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut orandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium.

trarium, per negationem, per collationem, per breuitatem. Ad vnamquamque sumendæ similitudinis causam accommodabimus singulos modos pronūciandi. Orandi causa sumitur, per dissimile siue contrarium, hoc modo: Non enim, ut domus noua, aut nauis, aut etiam vestis melior vetusta & vel senio confecta est: ita melior nouus amicus, quam antiquus: illius enim adhuc dubia parum firma fides est, hæc ut aurum, quod igne explorant, multis experimentis & longa die probata & perspecta est. Dicitur autem simile à contrario, quod negemus rem quam adducimus, ei similem esse, quam probamus. Per negationem verò dicitur simile probandi causa, hoc modo: Neque equus indomitus, quanuis natura benè compositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, quæ desiderantur ab equo: neque homo indoctus, quanuis sit ingeniosus, ad virtutem potest peruenire. Hoc probabilius factum est, quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari: quoniam nec equus quidem indomitus idoneus potest esse. Ergo sumptum est probandi causa. Dicitur autem per negationem: id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo.

Apertius dicendi causa similitudo dicitur per breuitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita conuenit exerceri, ut quoad necessè sit, peruenire possis: sed, ut productus studio & viribus ultra facile procurras. Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui rei causa post mortem amici liberos eius custodiant: propterea, quod in cursore tantum velocitatis esse oporteat, ut efferatur vsque ad finem: in amico tantum benevolentia studio, ut ultra, quam amicus sentire possit, procurrat amicitia studio. Dicitur autem simile est per breuitatem: non enim ita ut in cæteris rebus res ab re separata est, sed ut æque res coniunctè & confusè pronuncietur. Ante oculos ponendi

nendi negotij causa sumetur similitudo per collationem, sic: Vti citharædus, cum prodierit optimè vestitus, palla inaurata indutus, cum clamyde purpurea, coloribus varijs intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam: ipse præterea forma & specie sit & statura apposita ad dignitatem: si cum magnam populo commouerit his rebus expectationem, repente silentio factus, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu, quò melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eò magis derisus & contemptus eijcitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus & naturæ commodis omnibus abundabit, si virtutis & artium (quæ virtutis magistræ sunt) egebit: quò magis cæteris rebus erit copiosus, & illustris, & expectatus, eò vehementius derisus, & contemptus ex omni conuentu bonorum eijcietur. Hoc simile ex oratione vtriusque rei & alterius inastitia artificij, alterius stultia simili ratione collata, sub aspectum rem omnem subiecit. Dicitum autem est per collationem, propterea quòd proposita similitudine paria sunt relata omnia.

In similibus obferuare oportebit diligenter, vt cum rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attuleimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata: id est huiusmodi: Ita, vt hirundines æstiuo tempore præstò sunt, frigore pulsæ recedunt: ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: ita falsi amici sereno vitæ tempore præstò sunt, simul atque hyemem fortunæ viderint, deuolant omnes. Sed inuentio similibus facilis erit, si quis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres, & cælestes, & maritimas, artificij, casu, natura comparatas, visitatas, arque inuisitatas, frequenter ante oculos posuerit, & ex his aliquam

aliquam venari similitudinem studuerit, qua aut ornare, aut docere, aut apertiore rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota totirei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod confertur, similitudinem habeat oportet. Extat libellus quidam ex D. Chrystostomi, aliorumque autorum similitudinibus collectus, qui studiosum concionatorem ad similibus inuentioem non mediocriter iuuare poterit. Meminerit tamen nequaquam ex rebus sordidis & humilibus, neque item ex obscuris, nimiumque subtilibus & ad intelligendum difficilibus similitudines sumendas esse: illud, quia orationem sordidant, hoc verò, quia obscurant: & in id præcipuè nocent, ad quod similitudo reperta est.

Cæterum quod ad tractandi rationem attinet, quemadmodum exempla (sicut paulò antè diximus) quandoque breuius, quandoque latius tractantur, sic etiam similitudines. Nam aliquando vno verbo notantur: vt, Non intelligis tibi vertèda vela. Aut, Desine lauare laterem. Vt iam vel allegoria sit, vel metaphora. Aliquando latius explicatur, & apertius accommodatur. Quod facit Cicero pro Murena. Quòd si è portu soluentibus, qui iam in portum ex alto inuehuntur, prædicere summo studio solent tempestatum rationem, & prædonum, & locorum: quod natura fert, vt his fauceamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediuntur: quo me tandem animo esse oportet, propè iam ex magna iactatione terram videntem, in hunc cui video maximas tempestates esse subeundas? Hæc Ciceronis parabolam sic imitatur Diuus Hieronymus in epistola ad Heliodorum: Ego non integritate vel mercibus moneo: sed quasi nuper naufragio eiectus in littus, timida nauigaturis voce denuncio. In illo æstu Charybdis luxuriæ salutem vorat. Abi ore virgineo ad pudicitiam perpetranda naufragia Scyllæum renidens libido blanditur. Hic barbarum littus: hic Diabolus pyrata cum socijs portar

vincula capiendis. Nolite credere, nolite esse securi: licet in modum stagni fustum æquor arrideat, licet vix summa iacentis elementi spiritu terga crispentur, magnos hic campus montes habet. Intus est periculum, intus est hostis. Expedite rudetes, vela suspendite. Crux antennæ figuratur in frontibus. Tranquillitas illa tempestas est. Hic si quis singula pericula, quæ à vitijis aut improbis, aut aliundè bonis moribus imminet, velit conferre cum singulis, quæ nautis vitæ discrimen adducere solent: deinde per comparisonem maius aut minus, item dissimile aut contrarium ostendere: postremò sententijs & epiphonematis, vt inciderint, exornare: nimirum copiosissimè dilatabit orationem. Velut in hoc exemplo: Vt quò pretiosior est res, hoc & diligentius solet adseruari, & impendi circumspectius: ita temporis (quo nihil est pretiosius) summa habenda est ratio, ne quid effluat sine fructu. Etenim si curatores dari solent his, qui gemmas & purum temerè profundunt, quæ tandem erit insania, tempus, pulcherrimum immortalis Dei munus, aut otio, aut inhonestis studijs turpiter consumere? Quid enim perdis, cum tempus perdis, nisi vitam? At vita quid esse potest charius? Et cum vna gemmula perit, iacturam vocas: cum totus perit dies, hoc est, bona vitæ portio, iacturam non vocas? Præsertim cum illa perdita aliundè possint recuperari, temporis irreparabilis sit iactura. Præterea illa cum tibi pereunt, alijs plerumque lucro sunt: at temporis dispendium in nullius transit compendium. Nullum est damnatum, ex quo non aliquis emolumentum aliquod sentiat, præter damnatum temporis. Adde his, quòd illarum opum iactura sæpè salutis fuit. Nam diuitiæ plerumque vitiorum materiam ministrant, ita, vt præstet temerè profudisse, quàm attentè adseruasse. Quantò cuiusque rei vsus honestior, tantò turpior profuso. At nihil pulchrius, nihil præclariùs, quàm bonas horas benè collocare. Illas vt quàm maximè serues,

serues, sæpenumerò tamen vel casus eripit, vel homo tolit, vt iactura te calamitosum duntaxat, non etiam turpem reddat. At temporis amissio, quoniam non nisi nostro vitio contingit, non miseros solùm, verùm & infames reddit. Pessimum infamiæ genus, quoties culpa in nullum conferri potest, præterquam in eum, qui patitur malum. Illis fundos aut aedes mercari poteras, hoc præter alia animi ornamenta parare poteras immortalitatem. Nulla est tam brevis vitæ portio, in qua non magnus aliquis ad felicitatem gradus fieri possit. Postremò de illis malè insumptis, patri fortassis rationem redditurus eras: de horis malè transactis, Deo sed satis est indicasse, in quantam amplitudinem dilatari possit collatio, si quis ad eum modum singulas circumstantias velit componere atque ornare.

Hoc exemplum docendi gratia paulò fusius tractatum est. At cum in veritate dicemus, contrahenda est oratio: sic tamen vt cum à minori vel maiori ducitur similitudo, imparitas hæc maximè conspicua fiat: quò vis argumenti maior appareat. Sumamus exempli gratia hoc à minori argumentum. Si dominus de seruo delinquente suspiciare sumit, cur non Deus ab homine peccante idem faciat? Qui igitur artis expertus est, hoc sanè modo dixisset. Vide autem quanto aliter dixerit Cyprianus contra Demetrian. Ipse (inquit) de seruo tuo exigis seruitium, & homo hominem parere tibi & obedire compellis, & cum sit vobis eadem fons nascendi, conditio vna moriendi, corporum materia consimilis, animarum communis, æquali iure, & pari lege vel veniatur in hunc mūdum, vel de hoc mundo postmodum recedatur, tamen nisi pro arbitrio tibi seruiatur, nisi ad voluntatis imperium pareatur, imperiosus & nimius seruitutis exactor flagellis verberas, fame, siti, nuditate, frequenter ferro & carcere affligis & crucias, & non agnoscis Dominum Deum tuum, cum sic exerceas ipse dominatum? In hoc

exēplo. D. Cypria. summa tum copia, tum breuitate vsus est. Summa enim breuitas est, quod ait: Non agnoscis Dominum tuum, cum sic exerceas ipse dominatum? Totam enim collationem, quam diuina maiestatis amplitudine exposita, latius tractare poterat, breuissimo sermone comprehendit. Similitudo verò, quæ præcessit, copiose admodum explicata est.

Quauis autem exemplorum & similiarum vsus ad faciendam fidem non vulgariter adiuuent, tamen hoc præcipue præstant, cum per inductionem adhibentur. Quo in genere plurimus est Socrates Platonius. Exemplum per inductionem adhibetur hoc modo: Dic mihi quem tandem fructum attulit Demostheni insignis eloquentia? Nempe præter alia in commoda, infelicissimum & miserandum exitum, Quid autem præmij Tib. & C. Gracchis attulit? Nimirum eadem & miseram, nec satis honestam. Quod porro illi tantoperè laudato Antonio? Certè & hieclatronum sicis crudelissimè confossus est. Agè Cicero ni eloquentiæ parènti, quã mercedem attulit? Nonne mortem & acerbam & miserandam? I nunc, & tot vigilijs ad summam eloquentiæ laudem enitere, quæ præstantissimis quibusque viris semper exitio fuit. Simile adhibetur per inductionem, hoc modo: De nauigando num melius disputabit nauata, quàm medicus an nō medicus rectius de medendi ratione differet, quàm pictor? Num pictor de colorum, & umbrarum, ac linearum ratione melius dicet, quàm futor? Num auriga de ratione moderandi currum melius, quàm nauata? Ea si plurima conferantur, faciunt vt omnino probabile videatur, vnumquæque melius de ea re dicturum esse, quam melius norit. Sic D. Cypria. de simplicitate præla. Ecclesia vna est, quæ in multitudinem latius incremento fœcunditatis extenditur: quomodo Solis multi radij, sed lumen vnum: & rami arboris multi, sed robur vnum tenaci radicè fundatum: & cum de fonte vno riuus plurimi

plurimi defluunt, numerositas licet diffusa videatur, exundantis copię largitate, vnitas tamen seruat in origine. Auelle radium Solis à corpore, diuisionem lucis vnitas non capit. Ab arbore frange rami, fractus germinare non poterit. A fonte præscindere riuum, præscisus arefcet. Sic & Ecclesia Domini luce p̄fusa, per orbem totum radios suos porrigit, vnum tamē lumē est, quod vbiq̄e diffunditur, nec vnitas corporis separatur: ramos suos in vniuersam terram copia vbertatis extendit, profluentes lagiter riuos latius expandit: vnum tamen caput est, & origo vna, & vna mater fœcunditatis successibus copiosa.

Hæc de Tropis & figuris cum verborum tum sententiarum dicta sint: in quorum numero, nominibus, vi, & natura explicanda vehementer dissentiant autores tum Græci tum Latini: neque modò inter se ipsi discordant, sed (quod magis mirandum est) Cicero ipse sibi discrepat, qui vt ornatissimus in dicendo fuit, sic in præcipiēdo diligentissimus. Nã, vt Quintil. animaduertit, multas figuras in tertio de Oratore libro posuit, quas in Oratore postea scripto, quoniam de illis mentionem non fecit, videtur repudiasse. Quasdam posuit inter verborum exornationes, quæ sententiarum sunt lumina. Quædam ne figuræ quidem sunt. Iam numerus illarum nec fuit olim certus, nec verò vnquam esse poterit. Cuius rei duas ego reperio causas: altera est, quod nouæ figuræ. Quintiliano etiam autore, fieri adhuc & excogitari possunt; altera, quod tam verborum, quàm sententiarum figuræ non in formas seu species (quarum certus est numerus) sed in partes & quasi membra, quorum infinitior est numerus; distribuuntur.

*De Usu figurarum.**Cap. XV.*

NON multum prodest figurarum nomina & diffinitiones tenuisse, nisi earum usum, sciamus: hoc est, quonam modo & quibus potissimum in rebus illis uti debeamus. Hoc autem ex tribus præcipuis concionatoris officijs colligendum est. Ad eum enim spectat auditores primum docere, deinde delectare, ac postremo flectere. Et quidem docere necessitatis, delectare suauitatis, flectere victoriæ esse dicunt. Ex figuris igitur quædam ad docendum, quædam ad delectandum, quædam ad flectendum, & affectus concitandos potissimum seruiunt. Et quidem ad docendum figuræ, quas inter argumentorum formas posuimus, præcipue pertinent: quibus adiungi potest ratiocinatio, quam modo inter sententiarum figuras numerauimus: & nonnullæ aliæ, quæ vel ad probandum vel ad expositionem rerum conducunt. Inter quas merito collocatur Transitiō: quæ cum exponat quid dictum sit, quidque sit dicendum, hac distinctione lucem orationi affert. Quæ tamen interdum vim habet & acrimoniam, ut paulò antè admonuimus. Ad delectandum verò pertinent, cum aliæ figuræ, tum præcipue quas inter figuras verborum in secunda & tertia classe collocauimus: quæ similium & contrariorum proportionem constant. Ex alijs verò figuris siue verborum, siue sententiarum, pleræque vim & acrimoniam habere videntur. Sunt tamen aliæ, & quidem non paucæ, quæ ad hæc omnia valent. Constat enim, rerum, personarum, locorum, ac temporum descriptiones, modo ad delectandum, modo verò ad amplificandum, interdum etiam ad docendum valere. Idem de contrarijs diximus, quæ præter venustatem & gratiam, vim quoque & acrimoniam in loco habent. Iam verò exempla, ac præcipue similitudines, quid non efficiunt? Quid enim rebus obscuris maiore lucem, quam

quam similitudines præferunt? Quid non eisdem amplificamus, aut oculis spectandum subiicimus? Quantum præterea iucunditatis commodè inducta similitudo affert? Studiosi autem concionatoris erit, non solum numerum, & nomina, & naturam figurarum nosse, sed multò magis earum usum: ut quibus figuris in quauis concionis parte vtendum sit, probè teneat. Cum autem eadem sententia pluribus figuris explicari, & quodammodo vestiri possit, periti artificis erit, eam potissimum figuram deligere, quæ sensum animi sui apertissimè, breuissimè, atque appositisimè explicet. Hastenus de figuris: deinceps de compositione dicendum est.

De compositione. Cap. XVI.

Post tropos & figuras, de quibus hætenus dictum est, sequitur tertia pars ornatus, quæ est in compositione, & in apta, ac numerosa verborum collocatione posita. Quam D. August. non prorsus concionatori negligendam esse ait, licet ea in sacris literis minus inueniatur. Eius hæc verba sunt. Sanè hunc elocutionis ornatum, qui numerosis sit clausulis, deesse fatendum est autoribus nostris. Quod vtrum per interpretes factum sit, an (quod magis arbitror) consulto illi hæc plausibilia deuitauerint, affirmare non audeo, quoniam me fateor ignorare. Illud tamen scio, quod si quisquam huius numerositatis peritus, illorum clausulas eorundem numerorum lege componat (quod facillimè fit mutatis quibusdam verbis, quæ tantundem significatione valent, vel mutato eorum, quæ inuenerit, ordine) nihil eorum, quæ velut magna in scholis Grammaticorum aut Rhetorum didicit, illis diuinis viris defuisse cognoscet. Et multa reperiet elocutionis genera tanti decoris, quæ quidem & in nostra, sed maximè in sua lingua decora sunt: quorum nullum in eis, quibus isti instantur, literis inuenitur.

*Li. 4. de
doct. Chri-
stiana.*

nitur. Sed cauendum est, ne diuinis grauibuscq; fen-
 retijs dum addicitur numerus, pondus detrahatur.
 Nam illa musica disciplina, vbi numerus iste ple-
 nissimè discitur, vsque ad eò non defuit Prophetis
 nostris, vt vir doctissimus Hieronymus quorun-
 dam etiam metra commemoret in Hebræa duntaxat
 xat lingua. Cuius veritatem vt seruaret in verbis,
 hæc inde non transtulit. Ego autè vt de sensu meo
 loquar, qui mihi quàm alijs, & quàm aliorum est
 vtique notior, sicut in meo eloquio, quantum mo-
 destè fieri arbitror, non prætermitto istos numeros
 clausularum: ita in autoribus nostris hoc mihi plus
 placet, quòd ibi eos rarissimè inuenio. Hęc ille. Cui
 us exemplum sequi poterit, quisquis aliquid ele-
 ganter scribere parat. Habet enim hoc præcipuè ora-
 tio numerosa, & verba aptè collocata, vt sine osten-
 tatione & splendore verborum legentis animum
 ad eò latenter oblectet, vt idem ipse, qui delectatur,
 rationem reddere nequeat, cur tantopere delecte-
 tur. Eadem etiam compositio non mediocriter in-
 tellectum adiuuat, quando orationis membra ita
 sibi respondent & connexa sunt, vt planissimum
 orationis sensum efficiant. Verùm hæc ad scriben-
 dum. Ad concionandum autem (vt ij etiam, qui hæc
 de re scripsere, fatentur) huiusmodi numerosa com-
 positio minus necessaria est: ideoque prætermis-
 sis præceptis, quæ multa Rhetores hac de re tradunt,
 quàm breuissimè hanc partem absoluam. Cornifi-
 cius ergò de ea sic ait: Compositio est verborum
 constructio, quæ facit omnes partes orationis æqua-
 liter perpolitas. Et conferuabitur, si fugiemus cre-
 bras vocalium concursiones, quæ vastam atque hi-
 antem orationem reddunt, vt hoc est: Vacca æneæ
 amœnissime impendebant. Etsi vitabimus eiusdem
 literæ nimiam assiduitatè, cui vitio versus hic erit ex-
 emplo: O Tite tute Tati tibi tanta Tyræne tulisti. Et
 hic eiusdem poetæ: Quidquam quisquam cuiquam
 quod conueniet, neget? Et, si eiusdem verbi assidui-

tatem

tatem nimiam fugiemus. Ea est huiusmodi: Nam
 cuius rationis oratio non extet, ei rationi ratio non
 est fidem habere. Et, si non vtemur continenter si-
 milliter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plo-
 rantes, lachrymantes, obrestantes. Et, si verborum
 irraiectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna.
 Quo in vitio est Lucilius assiduus, vt hoc est in prio-
 ribus libro: Has res ad te scriptas Lucimissimus Aeli.
 Tale est illud Politiani: Legit epistolam mihi nu-
 per ad se tuam Picus hic Mirandula noster. Quæ qui-
 dem compositio puerilis, ab omni grauitate aliena
 videtur. Item fugere oportet longam verborum
 continuationem, quæ & auditoris aures, & orato-
 ris spiritum lædit.

De duplici specie compositionis. I.

Quisquis autem compositionis rationem ex-
 actius assequi cupit (quæ res ad artificiosè scribèdum
 necessaria est) scire debet, aliam esse compositio-
 nem simplicem, aliam duplicem, siue compositam.
 Simplex est à numerorum lege, & periodis longio-
 ribus soluta, qua in familiari sermone vtimur, qua-
 que plerisque in locis sacræ literæ vtuntur. Simplex
 enim veritas sermonis simplicitate gaudet. Tale
 est illud Genesios: In principio creauit Deus cœ-
 lum & terram. Terra autem erat inanis & vacua, &
 tenebræ erant super faciem abyssi, & spiritus Dei fe-
 rebatur super aquas. Dixitque Deus: Fiat lux, & fa-
 cta est lux. &c. Composita verò siue duplex oratio
 ab hac simplicitate recedens, flexuosa & longiori v-
 titur oratione: cuius partes & velut membra ex-
 plicare necesse est: vt eis cognitis, totum quod ex il-
 lis constat, facilius agnoscat. Vt autem in manu
 ipsam quidem manum velut torum quoddam con-
 sideramus, deinde digitum vt eius membrum, ac
 postremò digiti articulos, qui sūt varia huius mem-
 bri partes: ita in oratione similes partes attendimus.
 Sunt enim velut articuli ea, quæ Græci commata,
 Latini cæsa vel incisa vocant. Sunt deinde veluti

membra

membra, quæ Græci cola, Latini verò eodem nomine membra vocant. Sunt rursus periodi, quas Latini tum ambitum, tum comprehensionem, tum circumscriptionem appellant, quæ pluribus membris constant. Quia verò D. Aug. 4. de doct. Christ. hæc ponit, nos quod ille fecit. in hac parte sequemur. Cætera igitur vel incisa sunt quatuor illa: In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis super modum, in mortibus frequenter. Et illa item quatuordecim: In itineribus sæpè periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, & cætera quæ sequuntur. Membra verò sunt duo hæc: Quis infirmatur, & ego nõ infirmor qui scandalizatur, & ego non vrori? Periodus verò bimbis est apud eundem: Libenter suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Trimembris verò, cum ait: In quo quis audet, in insipientia dico, audeo & ego & cæt. Quadrimembris autem, cum ait: Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia, in hac substantia gloriæ. Potest autem periodus plura etiam membra habere. Cum verò membra constant pari ferè numero syllabarum, Isocolon siue Compar appellari inter figuras verborum diximus.

D. autem Aug. posteaquam totius loci huius diuinam eloquentiam miris laudibus extulisset, & dicendi flores annotasset, potissimum commendat compositionis varietatè, quod modò cæsis, modo membris, modò periodis hæc oratio fluat, quodque decemcentissimè modò post cæsa, modò post membra periodos intermiscet: quibus orationis compositio variatur, & tædium legentis excutitur, & respirandi spatium datur. Quod Apostolum non humana quidem arte, sed diuina sapientia (quam sequitur & comitatur) vera eloquentia fecisse constat. Sapientia enim est, rectè & pro dignitate concipere &

ponderare: eloquentia verò, quod ita conceperis, simili oratione proferre. Hanc verò sapientiam sequi solet vera & naturalis eloquentia, qua viri sancti maximè vtuntur, qui sine arte artificiosissimi & eloquentes sunt. Rectè enim ille, Si rem, inquit, potenter conceperis, nec facundia dicentis, nec sermo te deseret vllus. Eadem varietate vtitur Diuus Ambrosius, cum in lib. de virgin. beatissimæ Virginis virtutes laudesque perceret. Eadem enim venustate & gratia modò post incisa, modò post membra, periodos bimembres aut trimembres interponit, vt sequenti cap. videbimus.

Sciendum est etiam, duplicem esse periodi formam: alteram, qua vel cæsim, vel membratim dicimus: alteram verò, qua circumscriptè dicimus, quæ videlicet ab initio ad finem vsque quasi in orbem inclusa fertur oratio, quæ nisi in fine sententiam non absoluit. Itaque imaginem refert vel perfecti syllogismi, vel interdum etiam propositionis Hypothesis, idque modo breuius, modò longius, vt instituta ratio vel argumentatio postulauerit. Hoc autem præter ea exempla, quæ modò ex Pauli Epistola proposita sunt, sequentia quoque declarant. Membratim quidem fuit illa D. Cypriani periodus contra Demetrianum: Mundus occasum suorum labentium probatione testatur, non hęc me nutriendis feminibus tanta imbrum copia est, non frugibus æstate torrendis solita flagrantia est, nec sic verna de temperie sata læta sunt, nec ad arboris foetibus autumnæ foecunda sunt. Minus de effossis & fatigatis montibus eruuntur marmorum crustæ, minus argenti & auri opes suggerunt exhausta iam metalla, & pauperes venæ. Cæsim verò persuit, quæ deinde sequitur: Breuiatur in dies singulos ac deficit in agris agriola, in mari nauata, miles in castris, innocentia in foro, iustitia in iudicio, in amicitia concordia, in artibus peritia, in moribus disciplina. Huiusmodi autem periodo

di quāuis possint bimēbres esse, maiore tamē gratiā habent, cūm vel trimēbres sunt, vel etiā quadrimēbres: quorū illa Græci tricola, hæc verò tetracola vocāt. Tricola vt illud: Vicit pudorē libido, timorē audacia, rationē amentia. Tetracola, vt illud Cypriani: Quēadmodū sponte Sol radiat, dies illuminat, fons rigat, imber irrorat: ita se cœlestis ille spiritus infundit. Singula quoque verba cœsam orationem faciunt, vt illud: Acrimonia, voce, vultu inimicos perterrituisti. Periodus verò, qua circumscriptè dicimus, in qua (vt Aristoteles ait) principio ita respondet finis, vt plenum sensum faciat, absoluatque sententiam, quandoque breuior, quandoque longior est. Breuis est illa:

Finem qui quaris amori,

Cedit amor rebus res age, tutus eris.

Hic perfectus syllogismus est. Breuior item & illa D. Cypriani in Ser. de Lap. Nemo fratres, nemo hanc confessorum gloriam mutilet: cūm dies negotiis præstiturus excessit, quisquis professus intra diem non est, Christianum se esse confessus est. Paulò verò longior illa eiusdem, qua sermonem de patientia exorditur hoc modo: De patientia locutus fratres dilectissimi, & utilitates eius & commoda prædicaturus, vnde potius incipiam, quàm quòd nunc quoque ad audientiam vestram patientiam video esse necessariam: vt nec hoc ipsum, quod auditis & discitis, sine patientia facere possitis. Paulò etiam longior est ea, quæ deinde sequitur, periodus: Nec inuenio fratres dilectissimi, inter cæteras cœlestis disciplinæ vias, quibus ad consequenda diuinitus præmia spei ac fidei nostræ secta dirigitur, quid magis sit vel utilius ad vitam, vel maius ad gloriam, quàm vt qui præceptis dominicis obsequio timoris ac deuotionis innitimur, patientiam maximè tota obseruatione tueamur. Seruiunt autem huiusmodi periodis frequenter coniunctiones aduersatiuæ, quanquam, & si, licet: & item comparatiuæ, vt, si-

cutq

cut, ita, &c. quia vbi hæ particule intercedunt, sensus orationis nisi in eius fine non absoluitur: quòd huius periodi, quo circumscriptè dicimus, proprium est. Participia quoque in hoc præcipuè reperta sunt, vt plura verba sub vna circunductione continerentur. Participia namque verborum vim habent.

His tribus compositionis speciebus, cæsis, membris, & periodis additur quarta, Græcis peribole dicta, id est, circuitus, aut flexus. Ea verò est oratio sinuosa & prolixior, constans ferè pluribus membris, quàm vulgata periodus: & hic flexus proprius est historicorum, in quo plura membra & commata sua serie ita se æqualiter consequuntur, vt tamen perspicua sit continuata & longior constructio. Differt autem peribole à periodo non ita multum, nisi quòd in periodo tam rerum, quàm orationis consequentia & cohærentia requiritur benè coagmentata. Sed peribole est historica & longior constructio orationis, non ita nexis inter se antecedentibus & consequentibus, quin facillimè possit in sua membra resolui. Cauere tamen oportet, ne illa sit iusto prolixior, & obscuritatem vel tædium pariat. Summatim ergo, periodus est circuitus orationis oratoricæ. Peribole est circuitus orationis historice. Talis est illa Sanazarij de partu Virginis oratio, qua sanctorum Patrum in Lybæo residentium læticiam de filij Dei conceptu grandi orationis figura (de qua mox dicemus) his verbis describit.

Interea mancis descendit fama sub imos,

Pallentisq; domos Seris rumoribus implet:

Optatam aduentare diem, quo tristia linguant

Tartara, & caelitis fugiant Acheronta tenebris,

Immanemq; glulurum, & non latabile murmur

Tergemini canis, aduerso qui carceris antro

Excubat insomnis semper, rictusq; rris auci

Horrendum, stimulanre fame, sub nocte profunda

Personat, & morsu venientis adpetit Smbra.

Huic verò quintam addunt constructionis speciem,

X

ciem,

ciem, quam Aristoteles *Camptera*, Latini *tractum*, vel *nexum* vocant, aut productionem spiritus: quæ re vera idem est, quod *peribbole*, quam definiuimus: nisi quòd est paulò longior! & quò longior, eò elegantior, dum tamen (vt diximus) modum in hac longitudine seruet. Exemplo erit illud D. Cyprianus in Episto. ad Cornelium, quod etiam grandi figura profluit. Tu etiam vir sanctus Episcopus sui dignitatem aduersus hereticos, qui illum Episcopum esse negabant, eiusque vitæ & electionis detrahebant. Sic igitur ait: *Ceterum dico, dico enim prouocatus, dico dolens, dico compulsus, quando Episcopus in locum defuncti substituitur, quando populi vniuersi suffragio deligitur, quando Dei auxilio in persecutione protegitur, collegis omnibus deliter iunctus, plebi suæ in episcopatu quadriennio iam probatus, in quiete seruiens disciplinæ, in tempestate proscriptus, applicatus & adiuncto episcopatus sui nomine, toties ad leonem petitus, in circo, in amphiteatro dominicæ donationis testimonio honoratus: cum talis frater à quibusdam desperatis, & perditis, & extra Ecclesiam constitutis impugnari videtur, apparet quis impugnet: non scilicet Christus, qui sacerdotes aut constituit, aut protegit: sed ille, qui Christi aduersarius, & Ecclesie eius inimicus, ob hoc Ecclesie præpositum sua infestatione persequitur, vt gubernatore sublato, atrocibus atque violentius circa Ecclesie naufragia grassetur. Hæstenus ille. Illis igitur quinque constructionis speciebus pro rerum natura, quas tractamus, vtendum erit. Quo fiet, vt satietatem varietate vitemus, & rebus ipsis suum velut habitum & colorem tribuamus. Periti autem artificis erit, animaduertere, quando his vel illis vti debeat: neque enim huius rei plena obseruatio præceptis artis comprehendendi potest. Illud tamen constat, cæsa & membra non raro in standi gratia adhiberi, præsertim cum plura sint. Periodis tum in argumentando, tum in*

EXOR.

exordijs frequentius vtimur, quanquam hic longioribus, illic verò breuioribus. Peribole ad historiarum narrationes & amplificationes accommodatior est. Quanquam hæc omnia & in alijs quoque orationis partibus, non ineptè locum habeant. Hæstenus de Compositione (quam tertiam orationis partem esse diximus) qua leniter, iucundè, & apertè decurrit oratio. Deinceps de quarta elocutionis virtute, nempe aptè dicendi, agendum est.

De aptè dicendo. Cap. XVII.

Astenus de tribus Elocutionis virtutibus, nempe Latinitate, Perspicuitate, & Ornatu dictum est. De Ornatu quoque, qui est tum in verbis, tum in figuris, tum etiam in compositione differuimus. Sequitur aptè dicendi ratio, quæ & ipsa ornatè dicendi pars maxima est. Cicero autè paucis totam eius naturam atque rationem breuiter cõplexus est, cum 2. de Orato. lib. ait, non omni causæ, neque auditori, neque personæ, nec temporis congruere orationis vnum genus. His igitur rebus aptè atque appositè orationem accommodare, id demum aptè dicere est. Quod quidem (vt Fab. ait) non in Elocutione tantum, sed in Inventione quoque spectatur. Nam si tantum habent etiam verba momentum, quantum res ipsæ maius?

Cicero.

Quatuor sunt autem, quæ præcipuè obseruare debet, qui aptè dicere cupit, nempe vt oratio tum dicenti, tum audienti, tum rebus ipsis, quas tractat, & officio, quod gerit, maximè conueniat. Hoc est, quis dicat, cui dicat, qua de re dicat, & quid potissimum dicendo consequi velit. In his igitur omnibus, quid maximè deceat, considerandum est: quod quidem non ad artis præcepta solum, sed ad prudentiæ iudicium (quod sicut rerum omnium gerendarum, ita dicendarum moderator est) præcipuè pertinet. Inter eius autem officia, & maximum, &

X 2

difficil.

difficillimum est, quid ubique deceat, intelligere. Hinc enim decorum illud nascitur, quod omnibus in rebus captandum est. Cæterum quid in his quatuor rebus, quas supra memorauimus, maximè deceat, ordine tractandum est.

Primum igitur, eius qui dicit ratio habenda est. Non enim eadem oratio omnibus conuenit: aliter enim iuniores, aliter senes, aliter principes viri, aliter humiles atque priuati, aliter inferioris ordinis ministri, aliter Episcopi & superiores Prælati dicere debent. His enim multa licent, quæ alijs non perinde licent. Quod quidem in D. Chrysostom. concionibus apparet: in quarum exordijs auditorum beneuolentiam captat, suam erga illos charitatem, paternamque curam & prouidentiam declarans, illorumque interdum laudes & virtutes prædicans. Hoc autem, quod Episcopum & virum sanctissimum maximè decebat, alios non perinde deceret. Cum enim (iuxta Fabij sententiam) Rhetorica sit prudentia dicendi, præcipuum autem prudentiæ opus sit, intelligere quid maximè in agendo deceat, non minùs eiusdem erit, videre, quid vnamquamque personam deceat in dicendo. Vnde, cum Socrati Lysias orationem, quam in eius defensionem composuerat, recitasset: Præclara, inquit, & elegans oratio est, sed non conuenit Socrati. Erat enim forensi instituto aptior, quàm philosopho, ac tali philosopho. Rursus Lysias percontantis, cur si bonam iudicaret orationem, putaret sibi non conuenire: Nonne, inquit, fieri potest, vt amictus aut calceus elegans sit ac pulcher, qui tamen alicui non conueniat? Ad omnes tamen in vniuersum pertinet, ne quid dicant, quo auditores offendi iure possint: hoc est, vt nihil insolenter, nihil arroganter, nihil inuerecundè, nihil petulanter, nihil contumeliosè, nihil sordidè, nihil scurriliter, nihil abiectè, nihil licenter, aut aliàs indecenter & vitiosè dicant, sed totus orationis character modestiæ, humanita-

tem.

tem, charitatem, & communis salutis studium, & ardens veræ pietatis desiderium præferat. Hæc autem modestia cum alijs concionis partibus, tum exordijs maximè cõuenit, quæ submissa esse debet, & verecunda. Has in dicendo virtutes, cum alij Patres, tum præcipuè D. Cyprianus vbique præfert: nihil enim in eo reperies, quod ad ostentationem ingenij videri possit ascitum. Talis vbique sermonis habitus est, vt loqui sentias verè Christianum Episcopum, & martyrio destinatum. Pectus ardet Evangelica pietate, & pectori respondet oratio, loquitur diserta, sed magis fortia, quàm diserta. Hunc autem pietatis & dilectionis affectum declarat, cum in concionibus suis hanc vocem charitatis plenissimam frequentissimè repetit, Fratres dilectissimi. Sed hunc tamè affectum in sermon. de Lapsis præcipuè declarauit: cuius hæc verba sunt: Quid hoc loco faciam, dilectissimi fratres, fluctuans vario mentis aestu? Quid, aut quomodo dicam? Lachrymis magis, quàm verbis opus est ad exprimendum dolorem, quo corporis nostri plaga deflenda est, quo populi aliquando numerosi multiplex lamentanda iactura est. Quis enim sic durus ac ferreus, quis sic fraternæ charitatis oblitus, qui inter suorum multiformes ruinas, & lugubres ac multo squalore deformes reliquias constitutus, siccos oculos tenere præualeat? nec erumpente statim fletu prius gemitus suos lachymis, quàm voce depromat? Quis igitur in his verbis pectus Apostolicum & charitatem plusquam paternam non agnoscat? Hanc igitur mentem, hunc de tot pereuntium animarum interitu dolorem Ecclesiastes aliqua saltem ex parte imitari studeat, & quatenus cuique liceat, dicendo quoque manifestare curabit.

Verùm hoc in loco non tam virtutem nostram ostendere, quàm vitia sugere studemus. Illud enim ostentationi proximum est, si nimium sit, in hoc autem nihil esse potest nimium. Inter cætera au-

tem vitia, quæ fugere debemus, omnem vitiosam sui iactationem maximè fugiendam esse monet Fabius, quòd ea audientibus afferat non fastidium modò, sed plerunque etiam odium. Habet enim mens nostra natura sublime quidam, & erectum, & impatiens superioris. Ideoque abiectos aut submittentes se libenter alleuamus, quia hoc facere tanquam maiores videmur: & quoties discessit emulatio, succedit humanitas. At, qui se supràm extollit, premere ac despiciere creditur, nec tam se maiorem, quàm minores cæteros facere. Invident humiliores (nam hoc vitium est eorum, qui nec cedere volunt, nec possunt contendere), vident superiores, improbant boni. Hactenus ille. Ab hoc autem vitio non admodum abhorrent, qui ostentandi ingenij & eruditionis gratia, difficiles quaestiones, quæ nihil ad animarum salutem conducunt, in concionibus tractant. Hæc enim ratio, ne seipos ostentare & venditare populo volunt, Nec minùs peccant, qui eloquentiæ laudem affectantes, plurima verba idem significantia temerè congerunt: quibus apud imperitum populum & rudè concionem hæc loquendi facultate & volubilitate linguæ admirationem sui faciant, cum tamen nihil esse possit magis eloquentiæ contrarium. Hæc sunt igitur & his similia, quæ qui dicit, partim cauere, partim obseruare debet.

Nec solum quis dicat, sed apud quos etiam dicat, considerandum esse ratio ipsa monet. Aliter enim apud rusticos & agrestes homines, aliter apud eruditos aut nobiles, aut principes viros, & delicatas aures dicendum est. Apud hos enim sublimis & elaborata oratio, apud illos verò concitator esse debet. Præterea aliter apud monachos & virgines Deo dicatas, hominesque diuinarum rerum studio & contemplationi addictos, aliter apud eos, qui sine illo diuini numinis metu in omnia scelera ruunt. Denique pro varietate tum personarum,

tiorum,

tiorum, quæ in populo grassantur, variè sermo tractandus est. Cuius rei monitorem habemus Apostolum, qui Timotheo præscripsit, quid viros, quid vxores, quid seniores, quid iuniores, quid diuites docere debeat. Quin & Ecclesiasticus huius rei nos admonuisse videtur, cum ait: Cum viro irreligioso tracta de sanctitate: & cum iniusto, de iustitia: & cum muliere, de his, quæ emulatur: cum tumido, de bello: cum negotiatore, de traiectione: cum emptore, de venditione: cum viro liuido, de gratijs agendis: cum impio, de pietate: cum inhonesto, de honestate: cum operario annuli, de consummatione anni: cum seruo pigro: de multa operatione. His igitur verbis non obscurè Ecclesiasticus docet, pro auditorum varietate sermonem esse variè accommodandum. Hoc autem parum aduertunt, qui cum neque Episcopi, neque vrbium præfecti, neque cogitatores causarum in concione ad sunt, aduersus illos tonare ac fulminare solent, cum hoc non sit plebem erudire, sed indignationem atque odium, quod fortè aduersus illos conceperunt, irritare atque exsatiare: quod est à Christiana pietate maximè alienum. Sed hæc ad auditorum personam spectant.

Nunc quid res ipsas, de quibus dictaui, & concionatoris officium maximè deceat, consideremus. Quia verò hoc non solum ad eloquendi, sed etiam ad inueniendi rationem pertinet, quid in hoc genere concionatorem deceat, in superiori libro, cum de inueniendi ratione ageremus, nonnulla obseruanda esse docuimus. Sed ne nihil hoc in loco dicamus, ille aptè dicere, quod ad inueniendi rationem attinet, putandus est, qui pro ratione causa, quam tractat, commodissima, maximeque propria, & ad rem potissimum pertinentia dicit: neque ab ea, vel ad communia loca, vel ad peregrina, minimeque instituto suo deseruentia (nisi cum hoc ratio argumenti exigat) digreditur. Qui enim ita vagatur, quamuis eleganter fortassis dicat, aptè tamen

X 4

mini.

minimè dicit: quia non id agit, cuius gratia dicere instituit. In quo vitio sunt concionatores ij, qui instituti sui obliti (quod in hominum moribus castigandis & instituendis positum est) aliena, minimeque huic proposito seruiencia tractant, minimeque auditores (qui huius rei gratia conciones adeunt) ieiunos vacuosque domum dimittunt. Verùm hæc in rebus ipsis obseruatio (vt modò diximus) ad inuentionis rationem pertinet. Quod autem Elocutionis genus rebus ipsis pro ipsarum natura & varietate conueniat (in quo huius operis difficultas præcipuè sita est) deinceps aperiendum est. Quæ enim hæcenus diximus, quanuis maximè necessaria quouis concionator vel mediocriter eruditus facile aduertere & præstare poterit, præsertim si fraterna charitate præditus sit. Difficiliora sunt, quæ sequuntur, & quæ non tam à communi prudentia, quam ab artis præceptionibus, maturo iudicio, & dicendi exercitatione pendent.

Cuius modi elocutionem varia genera causarum, variarumque concionatoris officia exigant. I.

Sciendum est igitur, non idem Elocutionis genus omnibus causis & argumentis conuenire. Hoc enim perinde esset, atque idem indumenti genus diuersis personarum statibus, nempe dominis & seruis, viris & fœminis, sacris Deo hominibus & prophanis velle accommodare: cum constet vnicuique harum personarum suum peculiarè habitum & cultum, pro cuiusque personæ conditione & fortuna cõuenire. Sic igitur aliud Elocutionis genus in paruis causis, aliud in mediocribus, aliud in grauibus desideratur. Quæ de re sic Fab. ait: Parata facultate scribendi, &c. proxima est cura, vt dicamus aptè, quam virtutem elocutionis quartam Cicero demonstrat, quæque est (meo quidem iudicio) maximè necessaria. Nam cum sit ornatus orationis varius & multiplex, cõueniatque alius alij, nisi fuerit accõmo-

datus

datus rebus atque personis, non modò non illustrabit eam, sed etiam destruet, & vim rerum in contrarium vertet. Quid enim prodest esse verba & Latina, & significantia, & nitida, nisi cum his, in quæ auditorum duci formarique volumus, consentiant? Si genus sublime dicendi paruis in causis, limitatumque grandibus, lætum tristibus, lenè asperis, minax supplicibus, submissum concitatis, trux atque violentum iucundis adhibeamus, vt monilibus & margaritis, ac veste longa (quæ sunt ornamenta foeminarum) deformentur viri: nec habitus triumphalis (quo nihil cogitari potest augustius) fœminas deccat. Hæcenus Fab. Idemque lib. 8. de vario orationis ornatu differens, eandem fermè sententiam, aliquantò tamen apertius, explicat his verbis: Illud obseruatione dignius, quòd hic ipse honestus ornatus, pro materiæ genere debet esse variatus. Atque vt à prima diuisione ordiar, non idem demonstratiuis, & Deliberatiuis, & Iudicialibus causis conueniet. Namque illud genus ostentationi compositum, solam petit audientium voluptatem, ideoque omnes dicendi artes aperit, ornatumque orationis exponit: vt qui non insidietur, nec ad victoriam, sed ad solùm laudis & gloriæ finem tendat. Quare quid erit sententijs populare, verbis nitidum, figuris iucundum, translationibus magnificum, compositione elaboratum, velut institor quidam eloquentiæ intuentum, & penè pertractandum dabit. Nam euentus ad ipsum, nõ ad causam refertur. At ubi res agitur seria, & vera dimicatio est, vltimus sit fame locus. Præterea non debet quisquam, vbi maximarum promenta versantur, de verbis esse sollicitus. Neque hoc eò pertinet, vt in his nullus sit ornatus, sed vt pressior & seuerior, eò minus confessus, præcipuè verò ad materiam accommodatus. Nam & suadendo, sublimius aliquid exigit senatus, concitatius populus, & in iudicijs publicæ capitalisque causæ poscunt accuratius dicendi

Idē lib. 8.

genus. At priuatum consilium, causasq; paucorum, vt frequenter accidit, calculorū, purus sermo, & dil-
similis curæ magis decuerit. An non pudeat certam
creditam pecuniam periodis postulare? aut circa
stullicidia affici? aut mancipij rehibitione sudare
Haftenus Fabius.

*Ad He.
ren. li. 4.*

Cornificius autem hæc omnia dicendi genera
ad tria reuocat hisverbis: Tria sunt dicendi genera,
quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis ora-
tio non vitiosa cõsumitur: vnam grauem, alteram
mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Grauis
est, quæ constat ex verborum grauium magna &
ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex
humiliore, neque tamen ex infima & peruulgatissi-
fima verborum dignitate. Attenuata est, quæ de-
missa est, vsque ad vtilitissimam puri consuetudi-
nem sermonis. In graui consumetur oratio figura,
si quæ cuiusque rei potuerunt ornatissima verba re-
periri, siue propria siue extranea, vnamquamque in
seu accommodabuntur: & si graues sententiæ, quæ
in amplificatione & commiseratione transantur,
ellegantur: & si exornationes sententiarum aut ver-
borum, quæ grauitatem habebunt, adhibebuntur:
In mediocri autem figura versabitur oratio, si hæc
(vt antè dixi) aliquantulum demiserimus, neq; ta-
men ad infimum descenderimus. Attenuatum au-
tem figuræ genus, ad infimum & quotidianum ser-
monem demissum est.

*Augu. 4.
de doctri.
Christ.*

Hæc autem tria dicendi genera, quæ rebus ipsis,
quas dicimus, pro earum natura atque varietate ap-
tanda sunt, tribus etiam Oratoris aut Concionato-
ris officijs præcipuè conuenire, D. August. ex Cicer.
sententia auctor est. Eius hæc verba sunt: Dixit qui-
dam eloquens, & verum dixit, ita dicere debere elo-
quentem, vt doceat, vt delectet, vt flectat. Deinde
addidit: Docere necessitatis est, delectare suauitatis,
flectere victoriæ. Horum trium, quod primo loco
positum est, hoc est, docendi necessitas, in rebus
est

est constituta, quas dicimus: reliqua verò duo, in
modo quo dicimus. Sicut est autem vt teneatur ad
audiendum delectandus auditor, ita flectendus, vt
moueatur ad agendum. Et sicut delectatur, si suauiter
loquaris, ita flectitur, si amet quod polliceris, ti-
meat quod miraris, oderit quod arguis, quod com-
mendas amplectatur, quod dolendum exaggeras,
doleat: cum quid lætandum prædicas, gaudeat, mi-
seretur eorum, quos miserandos ante oculos di-
cendo constituis, fugiat eos, quos cauendos terren-
do proponis, & quicquid aliud grandi eloquentia
fieri potest, ad commouendos animos auditorum,
non quid agendum sit vt sciant, sed vt agant, quod
agendum esse iam sciunt. Si autem adhuc nesciunt,
prius vtique docendi sunt, quàm mouendi. Et for-
tasse rebus ipsis cognitis, ita mouebuntur, vt eos
non opus sit maioribus eloquentiæ viribus iam mo-
ueri. Quod tamen cum opus est, faciendum est. Tunc
autem opus est, quando cum scierint, quod agendū
sit, nō agunt, ac per hoc docere, necessitatis est. Pos-
sunt enim homines & agere & non agere quod sci-
unt. Quis autem dixerit, eos agere debere, quod ne-
sciunt? Et idè flectere necessitatis nō est, quia sem-
per opus non est, si tamen docenti, vel etiam dele-
ctanti consentit auditor. Idè autem victoriæ est
flectere, quia fieri potest, vt & doceatur, & delecte-
tur, & non assentiatur. Cum verò id docetur, quod
agendum est, & idè docetur, vt agatur, frustra per-
suadetur verum esse, quod dicitur, frustra placeat
modus ipse, quo dicitur, si non ita dicitur, vt aga-
tur. Oportet igitur eloquentem Ecclesiasticum,
quando suadet aliquid, quod agendum est, non so-
lùm docere vt instruat, verum etiam flectere vt vin-
cat. Haftenus Augustinus.

Ex his autem tribus concionatoris officijs col-
ligit idem Sanctus, tria esse dicendi genera, siue
tres formas atque figuras, quæ his tribus offi-
cijs respondeant. Sic enim eodè in loco ait:

Cum

Cum vir eloquens tria præstare debeat, id est, ut doceat, ut delectet, ut flestat, ad eundem etiam hæc tria dicendi genera pertinere, ait idem ipse Romani auctor eloquij. Sic enim inquit: Is erit eloquens, qui poterit parua submissè, modica temperatè, magna granditer dicere: tãquam si adderet etiam illa tria & sic explicaret vnam eandemque sententiam, dicens: Is igitur erit eloquens, qui ut doceat, poterit parua submissè: ut delectet, modica temperatè: ut flestat, magna granditer dicere. Hactenus Augustinus. Ex cuius verbis aperte liquet, hæc tria dicendi genera, ad tria illa concionatoris officia docendi, delectandi, atque mouendi pertinere.

De tribus eloquendi generibus, & quibus potissimum ornamentis, Numquodq; eorum conslet. II.

Cum igitur & varietates causarum, de quibus antè diximus, & hæc tria concionatoris officia, quæ modò exposuimus, variam elocutionis rationem habitumque requirant, de his modò, quot sunt, & quibus potissimum ornamentis consistant, ex D. Augustino sententia dicendum est. Sunt igitur (ut modò diximus) tria dicendi genera: vnum submissum, tenue, & acutum: alterum vehemens, copiosum, et graue: tertium est interiectum, & intermedium, & quasi temperatum: in quo nec est acumen superioris generis, nec vis posterioris.

In genere autem submissò & acuto forma debet esse orationis à vinculis numerorum libera & soluta, non tamen vaga, ut ingredi liberè, non ut licenter videatur errare. Diligentia etiam conglutinandi verba prætermittenda est, & omnis insignis ornatus remouendus. Ponentur tamen acutæ crebræque sententiæ: ornamenta verborum & sententiarum cum tropis verecundè parèq; adhibebuntur: translationes tamen poterunt esse crebriores, nec tam crebræ tamen, quàm in genere dicendi amplissimo. Genus temperatum vberius est aliquã-

to & robustius, quàm hoc humile, de quo dictum est: submissius autem, quàm illud (de quo dicitur) amplissimum. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, plurimumque est in hac oratione suauitatis. In idem cadunt lumina omnia & verborum, & sententiarum. Hoc in genere neruorum vel minimum, suauitatis autem est vel plurimum. At illud amplum, graue, copiosum, ornatum, vim profectò habet, vel maximam: modò enim perfringit, modò irrepit in sensus, inserit nouas opiniones, euellit infortas. Hic Orator, & defunctos excitabit, ut Apulum Cæcum. Apud hunc & patria ipsa exclamabit, aliquemq; (ut apud Ciceronem in oratione contra Carilinam in Senatu) alloquetur. Hic & amplificationibus quoque eriget, & omne genus affectuum (pro rei natura, quam tractat) excutere & concitare poterit. Ceterum quòd ad verborum delectum attinet, genus hoc dicendi amat verba ampla & magnifica, & in rebus atrocibus (ut antè diximus) auditu ipso aspera & veluti confragosa. Ex Tropis autem illustres metaphoras, Epitheta, & Hyperbolen, similesque tropos. Huiusmodi sunt illa Prophetæ verba: Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus deuorabit carnes. Et, Ignis accensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima: deuorabitque terram cum germinæ suo: & mortuum fundamenta comburet. Inebriare autem sagittas sanguine, & gladium deuorare carnes, insignes illæ & audaces metaphoræ sunt, de quibus antè diximus: deuorare autem terram, & mortuum fundamenta comburere, Hyperbole esse videretur, quæ ad rem augendam maximè accommodata est. Epitheta quoque & aduerbia epitalim, hoc est, incrementum significantia, ad hoc genus præcipuè pertinent. Hæc omnia breuiter indicat illa D. Cypriani oratio in Epistola ad Cornelium, vbi ait: Gentiles & Iudæi minantur, & hæretici atque omnes, quorum pectora & mentes Diabolus obsidet, ve-

nenatam rabiem suam quotidie furiosa voce testan-
tur: non tamen idcirco cedendum est, quia minas
tur, aut id eò aduersarius & inimicus maior est
Christo, quia tantum sibi vendicat & assumit in se-
culo. Manere debet apud nos frater fidei robur im-
mobile, & stabilis atq; inconcussa virtus contra om-
nes incurfus atq; impetus oblatrantium fluctuans,
velut petrae obiacentis fortitudine & mole debet
obstistere. Huius autem figuræ in Herenniana Rhetorica
commodissimum extat exemplum: quod
vel solum quid hoc dicendi genus requirat, absque
ylliseriam artis præceptionibus poterit indicare
ideoq; quanuis sententia, quæ in eo tractatur, ab in-
stituto nostro non nihil distideat, libuit tamen hoc
in loco ascribere: quoniam facile cuique erit, ex si-
milibus similia effingere atque perficere. Sic igitur
ait: Quis est vestrum Iudices, qui satis idoneam pos-
sit in eum poenam excogitare, qui prodere hostib;
patriam cogitarit: quod maleficio cum hoc sceleris
re comparari? quod huic maleficio dignum suppli-
cium potest inueniri? In his, qui violassent ingenu-
am, matrem familias consuprassent, pulsassent ali-
quem, aut postremo necassent, maxima supplicia
maiores nostri consumpsert: huic verò truculen-
tissimo ac nefario facinori singularè poenam non
reliquerunt? Atque in alijs maleficijs ad singulos
aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit
huius sceleris, qui sunt affines, omni consilio vni-
uersis ciuib; atrocissimas calamitates machinan-
tur. O feroces animos! O crudeles cogitationes!
O derelictos homines ab humanitate! Quid agere
ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto ho-
stes reuulsis maiorum sepulchris, deiectis mœni-
bus ouantes irruerent in ciuitatem: quomodo
Deum spoliatis templis, optimatibus trucidatis, a-
lijs arreptis in seruitutem, matrib; familias & inge-
nuis sub hostilem libidinem subiectis, vrbs acerbi-
simo concideret incendio conflagrata? qui se non
putant

putant id quod voluerint, ad exitum perduxisse, ni-
si sanctissimæ patriæ miseradum scelerati viderint
cinerem? Nequo verbis consequi Iudices indigni-
tatem rei, sed negligentius id fero, quia vos mei nõ
tegetis. Vester enim vos animus amantissimus Rei-
pub. facile edocet, vt eum, qui fortunas omnium
voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ipsa ci-
uitate, quam iste hostium spurcissimorum domina-
ti nefario voluit obruere. Hactenus Cornifi. qui
hoc amplissimo dicendi genere prodicionis indig-
nitatem & atrocitatem exaggerat. Ex figuris autè
verborum & sententiarum, quas vim & acrimo-
niam habere diximus, cum de illis loqueremur, &
præcipuè descriptiones rerum & personarum, Con-
formatio & Congeries illa, quæ Græcè Sinathrif-
mus dicitur, quæ multa simul, quæ rei magnitudi-
nem attollunt, vnum in locum congeruntur, ad
hoc genus pertinent. Compositio verò longiores
períodos, & flexuosam orationis formã, quæ mul-
ta cæsa & membra includit, desiderat: de quibus
paulò autè propositis eiusdem D. Cypriani exem-
plis locuti sumus. Omnes verò amplificandi ratio-
nes, de quibus etiam suo loco diximus, huic generi
præcipuè seruiunt. In hoc autem genere licet inter-
dum (cum rei dignitas postulat) tonare, ac fulmina-
re, & cœlum ac terram inuocare: quale est illud I-
saiæ exordium: Audi cœlũ, & auribus percipe ter-
ra: quia Dominus locutus est. Et apud Hierem. Domi-
nus, Obsupecite cœli super hoc, &c.

*Quibus in rebus, his tribus dicendi figuris sine
generibus vti debeamus: ex D. August.
sententia, li. 4. de doct. Christ.
Cap. XVIII.*

Voniam quid vnaquæq; harum figura-
rum exigat, & quibus potissimum orna-
mentis conficiatur, ostendimus, or-
do exigit, vt quando non omnes hæ
formæ

formæ omnibus causis & argumentis conueniunt, quibus potissimum vnaquæq; harum conueniat, explicemus. Hunc autem laborem D. Aug. in 4. de doct. Christiana lib. nobis ademit, qui varijs sanctarum scripturarum, & sanctorum Patrum propositis exemplis præcipuam hanc Rhetoricæ artis partem copiosè tractauit. Quia verò is, nonnulla illi huic præceptioni obiter admiscet, ne harum rerum admixtio lectori tenebras offundat, nos, quæ ad hanc præceptionem maximè pertinent, ab alijs seiuncta, eiusdem D. August. verbis hoc in loco ascribenda curauimus. Is igitur vbi ex Ciceronis merte dixisset, eum esse eloquentem, qui vt doceat, parua submissè: vt delectet, modica temperatè, magna granditer diceret, sic ait: Hæc tria insignis ille Orator in causis forensibus posset ostendere, non est autem hoc in Ecclesiasticis quæstionibus, in quibus huiusmodi, quem volumus informare, sermo versatur. In illis enim ea parua dicuntur, vbi de rebus pecuniarijs iudicandum est: ea magna, vbi de salute, ac de capite hominum: ea verò, vbi nihil horum iudicandum est, nihilque agitur, vt agat, siue decernat, sed tantummodo vt delectetur auditor, inter vtrumque quasi media, & ob hoc modica, hoc est, moderata dixerunt. Modicis enim modus nomen imposuit. Nam modica pro paruis abusiue, non proprie dicimus. In istis autem nostris, quandoquidè omnia maximè, quæ de loco superiore populis dicimus, ad hominum salutem, nec temporariam, sed æternam referre debemus, vbi etiam cauendus est æternus interitus, omnia sunt magna, quæ dicimus vsq; adeò, vt nec de ipsis pecuniarijs rebus, vel acquirendis, vel amittendis parua videri debeant, quæ doctor Ecclesiasticus dicit, siue sit illa magna, siue parua pecunia. Neq; enim parua est iustitia, quæ profectò & in parua pecunia custodire debemus, dicente domino. Qui in minimo fidelis est, & in magno fidelis est, ergo minimus est, minimus est: sed in mini-

mo fidelem esse, magnus est. Nam sicut ratio rotunditatis, id est, vt à puncto medio omnes lineæ pares in extrema ducantur, eadè est & in magno disco, quæ in minimo: ita vbi parua iuste geruntur, non minuitur iustitiæ magnitudo. Et tamen cum Doctor iste debeat rerum doctor esse magnarum, non semper eas debet granditer dicere, sed submissè cum aliquid docetur, temperatè cum aliquid vituperatur, vel laudatur. Cum verò aliquid agendum est, & ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec tamen volunt, tunc ea, quæ magna sunt, dicenda sunt granditer, & ad flectendos animos congruenter. Et aliquando de vna eademque re magna, & submissè dicitur, si docetur, & temperatè, si prædicatur: & granditer, si auersus inde animus, vt conuertatur, impellitur. Quid enim ipso Deo maius est? Nūquid idè non discitur? Aut qui docet vnitatem Trinitatis, debet nisi submissa disputatione agere, vt res ad intelligendum difficilis, quātum datur, possit intelligi? Nunquid hic ornamenta, & non documenta quæruntur? Nunquid vt aliquid agat, est flectendus auditor, & non potius vt discat instruendus? Porro cum laudatur Deus, siue de ipso, siue de operibus suis, quanta facies pulchræ ac splendide distinctiones oboritur ei, qui potest? quantum potest laudari, quem nemo conuenienter laudat? quem nemo quomodoque non laudat? At si non colatur, aut cum illo, vel etiam præ illo colantur idola, siue dæmonia, siue quæcunque creatura, quantum hoc malum sit, atque vtab hoc malo auertantur homines, debet vti quæ granditer dici. Submissæ dictionis exemplum est apud Apostolum Paulum (vt planius aliquid commemorem) vbi ait: Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim, quòd Abraham duos filios habuit: vnum de ancilla, & vnum de libera: sed ille quidem, qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per re promissionem: quæ sunt in allegoria. Hæc

enim sunt duo testamenta, vnum quidem in monte Sina, in seruitutem generans, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, quæ coniuncta est huic, quæ nunc est Hierusalem, & seruit cum filiis suis. Quæ autem sursum est Hierusalem, libera est: quæ est mater nostra: & cætera. Itemque ibi ratiocinatur & dicit: Fratres, secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit in seminibus, tanquam in multis, sed tanquam in vno, & se semini tuo, quod est Christus. Hoc autem dico testamentum confirmatum à Deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non infirmat ad euacuandas promissiones. Si enim ex lege hæreditas, iam non ex promissione. Abrahæ autem per promissionem donauit Deus. Et quia occurrere poterat audientis cogitationi: Vt quid ergo data est lex, si ex illa non est hæreditas? ipse sibi hoc obiecit, atque ait velut interrogans: Quid ergo lex? Deinde respondit: Transgressionis gratia posita est, donec veniret semen, cui promissum est, disposita per Angelos in manu mediatoris. Mediator autem vnus non est: Deus verò vnus est. Et hic occurrebat, quod sibi ipse proposuit: Lex ergo aduersus promissa Dei? Et respondit: Absit: Redditque rationem, dicens: Si enim data esset lex, quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. & cætera. Hæc igitur omnia, quæ docendi gratia indulta sunt, submissio dicendi genere tractantur.

In illis autem Apostolicis verbis dictio temperata est: Seniores ne increpaueris, sed obsecra vt patrem, iuniores vt fratres, anus vt matres, adolescentulas vt sorores. Et in illis: Obsecro autem vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuam, sanctam, Deo placentem.

Et totus ferè ipsius exhortationis locus temperatum habet elocutionis genus: vbi illa pulchriora sunt, in quibus propria proprijs tanquam debita red dita decenter excurrunt, sicuti est: Habentes dona diuersa secundum gratiam, quæ data est nobis: siue prophetiam secundum regulam fidei: siue ministerium, in ministrando: siue qui docet, in doctrina: siue qui exhortatur, in exhortatione. Qui tribuit, in simplicitate: qui præest, in sollicitudine: qui misertur, in hilaritate. Dilectio sine simulatione: odientes malum, adhærentes bono, charitatem fraternitatis inuicem diligentes, honore mutuo præuenientes, studio non pigri, spiritu feruentes, Domino seruientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum communitantes, hospitalitatem sectantes. Benedicite persecuentibus vos, benedicite, & nolite maledicere, gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus: id ipsum inuicem sentientes. Et quàm pulchrè ista omnia sic effusa, bimembri circuitu terminantur? Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Et aliquantò post, In hoc ipso, inquit, perseuerantes. Reddite omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vestigal, vestigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Quæ membratim susa clauduntur etiam ipso circuitu, quem duo membra connectunt. Nemini quidquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis.

Grande autem dicendi genus hoc maximè distat ab isto temperato genere, quod non tam verborum ornatibus acceptum est, quàm violentis animi affectibus. Nam capit etiam illa ornamenta pendè omnia, sed ea si non habuerit, non requirit. Fertur quippe impetu suo, & elocutionis pulchritudinem, si occurrerit, vi rerum rapit, non cura decoris assumit. Satis est enim ei propter quod agitur, vt verba congruentia non oris eligantur industria, sed pectoris sequantur ardorem. Nam si aurato gem-

2. Cor. 6.

matoque ferro vir fortis armetur intentissimus pugnae, agit quidem ille armis quod agit, non quia speciosa, sed quia arma sunt, idem ipse est tamen, & valet plurimum etiam cum rimanti telo mira facit. Agit Apostolus, ut pro Euangelico ministerio patienter mala huius temporis consolatione donorum Dei omnia tolerantur. Magna res est & granditer agitur, nec defunt ornamenta dicendi: Ecce nunc, inquit, tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: nullam cuique dantes offensionem, ut non reprehendatur ministerium nostrum: sed in omnibus commendantes nosmetipsos, ut Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs, in castitate, in scientia, in longanimitate, in Spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei: per arma iustitiae à dextris & à sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam: ut seductores & veraces, ut qui ignoramur & cognoscimur, quasi morientes, & ecce viuimus, ut coerciti & non mortificati, ut tristes, semper autem gaudentes: sicut egeni, multos autem ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Vide adhuc ardentem: Os nostrum patet ad vos ò Corinthij, cor nostrum dilatatum est, & caetera, quae perse qui longum est. Item ad Romanos ait, ut persecutiones huius mundi charitate vincantur, specerta in adiutorio Dei. Agit autem granditer & ornate: Scimus, inquit, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum his, qui secundum propositum vocati sunt sancti: quoniam quos ante praesciuit, & praedestinavit conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus: quos autem praedestinavit, illos & vocavit: & quos vocavit, ipsos & iustificavit: quos autem iustificavit, illos & glorificavit. Quid ergo dicemus ad haec? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio suo

non

non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quomodo non etiam cum illo nobis omnia donabit? Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat, quis est qui condemnet? Christus Iesus, qui mortuus est, magis autem qui resurrexit, qui est in dextera Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio? angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? sicut scriptum est: Quoniam propter te mortificamur tota die, estimati sumus ut oves occisionis. Sed in his omnibus superuincimus per eum, qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque praesentia, neque futura, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quae est in Christo Iesu Domino nostro. Ad Galatas autem quauis tota illa Epistola submisso dicendi genere scripta sit, nisi in extremis partibus, ubi est eloquium temperatum, tamen interponit quendam locum commotum animi, ut sine yllis quidem talibus ornamentis, qualia sunt in his, quae modò posuimus, non posset tamen nisi granditer dici. Dies, inquit, obseruatis, & menses, & annos, & tempora. Timeo vos, ne fortè sine causa laborauerim in vobis. Estote sicut & ego: quia & ego sicut vos. Fratres, precor vos, nihil me laesistis: Scitis quia per infirmitatem carnis iam pridem euangelizavi vobis, & tentationes vestras in carne mea non spreuistis neque respuistis: sed sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum. Quae ergo fuit beatitudo vestra? Testimonium vobis perhibeo, quoniam si fieri posset, oculos vestros cruissetis, & dedissetis mihi. Ergo inimicus factus sum vobis verum praedicans? Amulantur vos non benè, sed excludere vos volunt, ut eos emulemini. Bonum est autem in bono amulari semper, & non solum cum praesens sum apud

Psal. 49.

vos. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis: Vellem autem nunc adesse apud vos, & mutare vocem meam, quia confundor in vobis. Nunquid hic aut contraria contrariis verba sunt reddita, aut aliqua gradatione sibi subiecta sunt, aut cæsa & membra circuitusue sonuerunt? Et tamen non ideo tepuit grandis affectus, quo eloquium feruere sentimus. Sed apostolica ista sic clara sunt, vt & profunda sint: atque ita conscripta, memoriarumque mandata, vt non solum lectore, vel auditore, verum etiam expositore opus habeant, si quis in eis, non superficie contentus, altitudinem querat.

Quapropter videamus ista genera dicendi, in eis, qui istorum lectione ad rerum diuinarum atque salubrium scientiam profecerunt, eademque Ecclesiarum ministrarunt. Beatus Cyprianus submisso dicendi genere vtitur in eo libro, vbi de sacramento calicis disputat. Solutur quippe ibi questio, in qua queritur, vtrum calix Dominicus aquam solam, an etiam vino mixtam debeat habere. Sed exempli gratia aliquid inde ponendum est. Post principium ergo Epistolæ, iam soluere incipiens propositam questionem, Admonitos autem nos scias, inquit, vt in calice offerendo, Dominica traditio seruetur, neque aliud fiat à nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecit, vt calix, qui in commemorationem eius offertur, vino mixtus offeratur. Nam cum dicat Christus, Ego sum vitis vera: sanguis Christi non aqua est vti que, sed vinum, nec potest videri sanguis eius, quo redempti & viuificati sumus, esse in calice, quando vinum desit calici, quo Christi sanguis ostenditur, qui scripturarum omnium sacramento ac testimonio prædicatur. Inuenimus enim in Genesi circa sacramentum Noë hoc idem præcurrisse, & figuram Dominicæ passionis illic extitisse, quod vinum bibit, quod inebriatus est, quod in domo sua nudatus est, quod fuit recubens nudis & patentibus

bus fœmoribus, quod nuditas illa patris à medio filio denotata est, & foras nunciata, à duobus verò maiore & minore contexta: & cætera, quæ necesse non est exequi, cum satis sit hoc solum complecti, quo Noë typum futuræ veritatis ostendens, non aquam, sed vinum biberit, & sic imaginem Dominicæ passionis expresserit. Item in sacerdote Melchisedech Dominici sacramenti præfiguratum videmus mysterium, secundum quod scriptura diuina testatur & dicit: Et Melchisedech Rex salem protulit panem & vinum. Fuit enim sacerdos Dei summi, & benedixit Abraham. Quod autem Melchisedech typum Christi portaret, declarat in Psalmis Spiritus sanctus ex persona Patris ad Filium, dicens: Ante luciferum genui te. Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Hæc & alia, quæ sequuntur huius Epistolæ, submissæ dictionis modum seruant: quod facile est explorare legentibus. Sanctus quoque Ambrosius cum agat rem magnam de Spiritu sancto, vt eum Patri & Filio demonstret æqualem, submisso tamen dicendi genere vtitur: quoniam res suscepta non ornamenta verborum, aut ad flecendos animos commotionis affectum, sed rerum documenta desiderat. Ergo inter cætera in principio huius operis ait: Commotus oraculo Gedeon, cum audisset quod deficientibus licet populorum millibus, in vno viro Dominus plebem suam ab hostibus liberaret, obtulit hædum carparum. Cuius carnes secundum præcepta Angeli, & azima supra petram posuit, & ea iure perfudit. Quæ simul, vt virgæ cacumine, quam gerebat Angelus Dei, contigit, de petra ignis erupit, atque ita sacrificium, quod offerebatur, absumptum est. Quo indicio declaratum videtur, quod petra illa typum habuerit corporis Christi: quia scriptum est, Bibebant de consequenti petra: petra autem erat Christus. Quod vti que non ad diuinitatem eius, sed ad carnem relatum est, quæ stridentium corda populo-

pulorū perenni riuo sui sanguinis inundauit. Jam tunc igitur in mysterio declaratum est, quia Dominus Iesus in carne sua totius mundi peccata crucifixus aboleret, nec solum delicta factorum, sed etiam cupiditates animorum. Caro enim hædi ad culpam facti refertur, ius ad illecebras cupiditatū, sicut scriptum est: Quia concupiuit populus cupiditatē pessimam, & dixerunt; Quis nos cibabit carne? Quod igitur extendit Angelus virgam, & tetigit petram, de qua ignis exiit, ostēdit quod caro Domini & Spiritu repleta diuino, peccata omnia humanæ conditionis exureret. Vnde & Dominus ait; Ignem veni mittere in terram, &c. In quibus verbis Ambrosius rei docendæ ac probandæ maximè incumbit.

Cyprian. De genere temperato est apud Cyprianum virginis illa laudatio: Nunc nobis ad virgines sermo est, quarum quod sublimior gloria est, maior & cura. Flos est ille Ecclesiastici germinis, decus atque ornamentum gratiæ spiritualis, læta indoles laudis & honoris, opus integrum atque incorruptum, imago Dei respondens ad sanctimoniam Domini, illustrior portio gregis Christi. Gaudet per ipsas, atque in ipsis largiter floret sanctæ matris Ecclesiæ gloriosa fecunditas: quantoque plus gloriosa virginitas numero suo addit, tanto plus gaudium matris auget. Et alio loco in fine Epistolæ, Quomodo portauimus, inquit, imaginem eius, qui de limo est, sic portemus, & imaginem eius, qui de celo est. Hanc imaginem virginis portat integritas, sanctitas portat & veritas, portant disciplinæ Dei memores, iustitiæ cum religione retinentes, stabiles in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes, ad sustinendas iniurias mites, ad faciendam misericordiam faciles, fraterna pace vnanimes atque concordēs. Quæ vos singula obseruare, diligere, implere debetis, quæ Deo, & Christo vacantes, ad Dominum, cui vos dicatis, maiore & meliore parte præceditis. Prouectæ annis, iunioribus facite magisterium. Minores na-

tu,

tu, præbete paribus incitamentum: hortamentis vos mutuis excitate, æmulis de virtute documentis ad gloriam prouocate, durate fortiter, pergite spiritaliter, peruenite feliciter, tantum mementote tunc nostri, cum incipiet in vobis virginitas honorari. Ambrosius etiam genere dicendi temperato & ornato professis virginibus proponit matrem Domini tanquam sub exempli forma, quod moribus imitentur, & dicit: Virgo erat non solum corpore, sed etiam mente, quæ nullo doli ambitu syncerum adulteraret affectum, corde humilis, verbis grauis, animi prudens, loquendi parcior, legendi studiosior, non in incerto diuitiarū, sed in prece pauperis spem reponens, intenta operi, verecunda sermonibus, arbitrum mentis solita non hominē, sed Deum querere: nullum lædere, bene velle omnibus, assurgere maioribus natu, æqualibus non inuidere, fugere iactantiam, rationem sequi, amare virtutē. Quando ista velut læsi parentes? quando dissensit à propinquis? quando fastidiuit humilem? quando irrisit debilem? quando vitauit inopem? Eos solos sollicita cœtus virorum inuisere, quos misericordia non erubesceret, neque præteriret verecundia. Nihil toruum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inuerecundum, non gestus fractior, non incessus solutior, non vox petulantior: ut ipsa corporis species simulachrum fuerit mentis, & figura probitatis. Bona quippe domus in ipso vestibulo debet agnosci, ac primo prætendat ingressu, nihil intus latere tenebrarum, tanquam lucernæ lux intus posita, foris luceat. Quid ego exequar ciborum parsimoniam, officiorum redundantiam: alterum super naturam superfuisset, alterum ipsi naturæ penè defuisse: Illic nulla intermissa tempora, hic congeminati ieiunio dies: & si quando reficiendi successisset voluntas, cibus plerunque obuius, qui mortem arceret, non delicias ministraret, &c. Hæc autem propterea in exemplo huius temporati generis posui, quia non hic

Ambrosius.

X 5 agit

agit, vt virginitatem voueant, quæ nondum vouerunt, sed quales esse debeant, quæ iam votæ sunt. Nam vt aggrediatur animus tantum ac tale propositum, grandi vtique dicendi genere debet excitari & accendi. Sed martyr Cyprianus de habitu Virginum, nõ de fuscipiendo virginitatis proposito scripsit. Iste verò Episcopus etiam ad hoc eas magno accendit eloquio.

Verum ex eo, quod ambo egerunt, dictionis grandis exempla memorabo. Ambo quippe inuecti sunt in eas, quæ formam pigmentis colorant: vel potius decolorant: quorum prior ille cum hoc ageret, ait inter cætera. Si quis pingendi artifex vultum alicuius, & speciem, & corporis qualitatem amulo colore signasset, & signato iam consummatoque simulachro manus alius inferret, vt iam forniata, iam picta quasi peritior reformaret, grauis prioris artificis iniuria & iusta indignatio videretur. Tu te existimas impunè laturam tam improbæ temeritatis audaciam, Dei artificis offensam? Vt enim circa homines impudica & incesta fucis lenocinantibus non sis, corruptis violatisque, quæ Dei sunt, peior adultera detraheris. Quod ornari te putas, quod putas comi, impugnatio est ista diuini operis, præuaricatio est veritatis. Monentis Apostoli vox est: Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi. Etenim pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque festa celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiae, sed in azymis sinceritatis & veritatis. Num syncretitas perseverat & veritas, quando quæ sincera sunt, polluuntur, & adulterinis medicaminum fucis, in mendacium vera mutantur? Dominus tuus dicit: Non potes facere capillum vnum album, aut nigrum: & tu ad vincendam Domini tui vocem, vis te esse potiorum? Audaci conatu, & sacrilego contemptu crines tuos inficis, malo præfugio futurorum capillos iam tibi flammeos auspicias. Longum

gum est inferere omnia, quæ sequuntur. Ille vero posterior, vt in tales diceret: Hinc illa, inquit, nascuntur incentiua vitiorum, vt quæsitis coloribus ora depingant, dum viris displicere formidant, & de adulterio vultus, meditantur adulterium castitatis.

Quanta hæc amentia, effigiem mutare naturæ, picturam quærere? Et dum verentur maritale iudicium, suum perdidit. Prior enim de se pronunciat, quæ cupit mutare, quod nata est: ita dum alij studet placere, prius ipsa sibi displicet. Quem iudicem mulier veriore deformitatis tuæ requirimus, quam te ipsam, quæ videri times? Si pulchra es, cur absconderis? si deformis, cur te formosam esse mentiris, nec tuæ conscientia, nec alieni gratiam erroris habitura? Ille enim alteram diligit, tu adultero vis placere: & irascaris, si amet aliam, qui adulterare in te docetur. Mala magistra es iniuriæ tuæ. Lenocinari refugit etiam, quæ passa est lenonem. Ac licet vilis mulier, non alteri tamen, sed sibi peccat. Tolerabiliora propemodum in adulterio crimina sunt: ibi enim pudicitia, hic natura adulteratur. Satis, vt existimo, apparet, sceminas, ne suam fucis adulterent formam, & ad pudorem, & ad timorem hac facundia vehementer impelli.

Proinde neque submissum, neque temperatum, sed grande omninò genus hoc elocutionis agnoscimus. Et in his autem, quos duos ex omnibus proponere volui, & in alijs Ecclesiasticis viris, & bona, & bene, id est, sicut res postulat, acutè, ornate, ardentè dicentibus, per multa eorum scripta vel dicta possunt hæc tria genera reperiri, & assidua lectione, vel auditione, admixta etiam exercitatione studentibus inolescere.

Nec quisquam præter disciplinam esse existimet ista miscere: imò quantum congruè fieri potest, omnibus generibus dictio varianda est. Nam quando prolixæ est

lixa est in vno genere, minus detinet auditorē. Cū verò fit in aliud ab alio transitus, etiam si longius eat, decentius procedit oratio: quanuis habeant & singula genera varietates suas in sermone eloquentium, quibus non sinuntur in eorum, qui audiunt, frigescere vel tepescere sensibus. Veruntamen facilius submissum solum, quam solum grande diutius tolerari potest. Commotio quippe animi quanto magis excitanda est, vt nobis assentiat auditor, tanto minus in ea diu teneri potest, cū fuerit quantum satis est excitata. Et ideo cauendum est, necdum volumus altius erigere, quod erectum est, etiam inde decidat, quod fuerat excitatione perductum. Interpositis verò quæ sunt dicenda submissius, bene reditur ad ea, quæ opus est granditer dici, vt dictio nis impetus sicut maris æstus alternet. Ex quo fit, vt grande dicendi genus, si diutius est dicendum, non debeat esse solum, sed aliorum generum interpositione varietur: ei tamen generi dictio tota tribuitur, cuius copia præualuerit. Interest enim, quod genus cui generi interponatur, vel adhibeatur certis & necessarijs locis: nā & in grādi genere semper, aut penè semper temperata debet esse principia. Et in potestate est eloquentis, vt dicantur nō nulla submissè, etiā que possent granditer dici: vt ea, quæ dicuntur granditer, ex illorum fiant comparatione grandiora, & eorum tanquam umbris luminosiora reddantur. In quocunque autem genere aliqua quæstionum vincula soluenda sint, acumine opus est, quod sibi submissum genus propriè vendicat. Ac per hoc eo genere vtendum est, & in alijs duobus generibus, quādo in eis ista incidunt, sicut laudandum aliquid, vel vituperandum; vbi nec damnatio cuiusquam, nec liberatio, nec ad actionem quanlibet assentio requiritur: in quocunque alio genere occurrerit, genus adhibendum & interponendum est temperatum. In grandi ergo genere inueniunt suos locos duo cetera, & in submissio similiter. Temperatum autem ge-

nus, non quidem semper, sed tamen aliquando submissio indiget, si (vt dixi) quæstio, cuius nodus est solvendus, incurrat: vel quando nonnulla, quæ ornari possent, ideo non ornantur, sed submissio sermone dicuntur, vt quibusdam quasi thoris ornamentorum præbeant eminentiorem locum. Grande autem genus temperata dictio non requirit. Ad delectandos quippe animos, non ad mouendos ipsa suscipitur. Non sanè si dicenti crebrius & vehementius acclametur, ideo granditer putandus est dicere: hoc enim & acumina submissi generis, & ornamenta faciunt temperati. Grande autem genus plerunque potius suo voces premit, sed lachrymas exprimit. Denique cū apud Cæsaream Mauritania disuaderem populo pugnam ciuilem, vel potius plulquam ciuilem, quam cateruam vocabant (neque enim ciues tantummodo, verum etiam propinqui, fratres, postremò parentes, ac filij lapidibus inter se in duas partes diuisi, per aliquot dies continuos, & certo tempore anni solenniter dimicabant, & quicquæ, vt quenque poterat, occidebat) egi quidem granditer quantum valui, vt tam crudele atque inueteratum malum de cordibus & moribus eorum auellerem pelleremque dicendo: non tamen egisse me aliquid putavi, cū eos audirem acclamantes, sed cū flentes viderem. Acclamationibus quippe sedoceri & delectari, flecti autem lachrymis indicabant. Quas vbi aspexi, immanem illam consuetudinem à patribus & auis longè à maioribus traditam, quæ pectora eorum hostiliter obsidebat, vel potius possidebat, deuictam, antequam re ipsa id ostenderent, credidi. Moxque sermone finito, ad agendas Deo gratias, corda atque ora conuerti. Et ecce iam ferme octo vel amplius anni sunt, propitio Christo, ex quo illic nihil tale tentatum est. Sunt & alia experimenta multa, quibus dicimus homines, quid in eis fecerit sapientis granditas dictionis, non clamore potius, quam gemitu, aliquando etiam lachry-

mis,

mis, postremò vitæ mutatione monstrasse. Submis-
so etiam dicendi genere sunt plerique mutati, sed
vt, quod nesciebant, scirent, aut quod eis videbatur
incredibile, crederent: non autem vt agerent, quod
agendum iam nouerant, & agere nolabant. Ad
huiusmodi nanque duritiem flectendam, debet gra-
diter dici. Nam & laudes & vituperationes, quan-
do eloquenter dicuntur, cum sint in genere tempe-
rato, sic afficiunt quosdam, vt non solum in laudi-
bus & vituperationibus eloquentia delectentur,
verum etiam ipsi laudabiliter appetant, fugiantque
vituperabiliter viuere. Et mox. illud verò, quod a-
gitur genere temperato, id est, vt eloquentia ipsa de-
lectet, non est propter seipsum vsurpandum: sed
vt rebus, quæ vtiliter honesteque dicuntur (si nec
docente indigent eloquio, nec mouente: quia sci-
entes, & fauentes auditores habent) aliquantò
promptius ex ipsa delectatione elocutionis acce-
dant, vel tenacius adhæreat assensus. Nam cum elo-
quentiæ sit vniuersale officium, in quocunque isto-
rum trium generum dicere aptè ad persuasionem
finis autem, id quod intendis, persuadere dicendi
in quocunque istorum trium generum dicit qui-
dem eloquens ad persuasionem, sed nisi persuade-
at, ad finem non peruenit eloquentia. Persuadet
autem in submisso genere, vera esse, quæ dicit. Per-
suadet in grandi, vt agantur, quæ agenda iam esse
sciuntur, nec tamen aguntur. Persuadet in genere
temporato pulchrè ornateque se dicere. Quo sine
nobis quid opus est? Appetant eum, qui lingua glo-
riantur, & se in Panegyricis, talibusque dictionibus
iactant, vbi nec docendus, nec ad aliquid agendum
mouendus, sed tantummodò est delectandus au-
ditor. Nos verò istum finem referamus ad alterum
finem, vt scilicet quod efficere volumus cum gra-
diter dicimus, hoc etiam isto velimus: id est, vt bo-
na morum diligantur, vel deuitentur mala. si ab hac
actione non sic alieni sunt homines, vt ad eam gra-
di-
di ge

di genere dictionis vrgendi videantur: aut si iam id
agunt, vt agant studiosius, atque in eo firmiter per-
seuerent. Ita fiet, vt etiam temperati generis ornatu
non iactanter, sed prudenter vtamur: non eius sine
contenti, quo tantummodo delectatur auditor, sed
potius hoc agentes, vt etiam ipso ad bonum, quod
persuadere volumus, adiuuetur. Hæc omnia ex D.
August. ad verbum selecta sunt: quibus hæc præce-
ptio de triplici dicendi genere, siue de trib. orationis
formis adeò copiosè & apertè tradita est, vt facilè
quisque Concionator intelligat, quo dicendi cha-
racter in quauis concione, vel concionis parte sit
vsurus.

His autem, quæ vir sanctus adeò copiosè explica-
uit, totque commodissimis exemplis illustrauit, ni-
hil deesse videtur, nisi vt caueamus quod Cornificius
diligenter admonet, ne dum hæc tria dicendi gene-
ra consecramur, in finitima his virtutibus vitia inci-
damus. Nam graui figuræ quæ laudanda est, propin-
qua est ea, quæ est fugienda, quæ rectè videbitur ap-
pellari, si sufflata nominabitur. Nam vt corporis bo-
nam habitudinem tumor imitatur sepe: ita grauis
oratio sepe imperitis videtur ea quæ turget, & infla-
ta est, cum in aut nouis, aut priscais verbis, aut duriter a-
liunde trāslatis, aut grauioribus quàm res postulat,
aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui per duellioni-
bus venditat patriam, non satis supplicij dederit, si
pæceptus in neptunias depultus ierit lacunas. Pœnitet
igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos
sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declina-
uissent, & ab eo quo profecti sunt, aberrauerunt, &
specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt ora-
tionis tumore. Qui in mediocre genus orationis pro-
fecti sunt, si peruenire eò non potuerunt, errantes per-
ueniunt ad confiniū eius generis, quod appellamus
dissolurum, quod est sine neruis & articulis: vt hoc
modo appellem fluctuans: eo quòd fluctuat huc &
illuc, nec potest confirmare, nec viriliter sese expe-
dire.

dire. Id est huiusmodi: Socij nostri cum belligerare nobiscum vellent, profecto ratiocinati essent etiam atque etiam, quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, inde haberent, hinc adiutores multos malos homines & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem, diffluit enim totus, neque quicquam comprehendis perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facerissima verborum attenuatione commode versari, veniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cuiusmodi est hoc: Nam ille istic in balneis accessit, ad hunc postea dixit: hic tuus seruus me pulsauit: postea dixit hic illi: considerabo: post ille contumaciter fecit: & magis magisque presentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam & illiberalis est sermo: non enim ad aptus est id, quod habet attentam figuram, puris verbis & electis compositam orationem. Hactenus Cornificius.

De grandiloqui generis materia.

Cap. XIX.

QUIA verò grande genus orationis sublimitatem & vim ad commouendos animos habet (quod quidem est præcipuum & singulare concionatoris officium) danda illi opera est, vt in omni concione vnã aliquam rem, aut plures etiam eligat, quas hac dicendi figura prosequatur. Ad hoc autem pertinent (vt ex D. Aug. exemplis colligitur) quæcunque in suo genere maxima sunt, & ad mouendos animos potentissima: cuiusmodi nonnulla docendi gratia hoc in loco breuiter annotabimus. Periti autem concionatoris erant, eadem rationibus & ornamentis, quæ paulò antè exposuimus, exaggerare, & talia dicendo facere, qualia sunt.

Ad hoc ergo genus pertinent, quæ de seueritate

extre-

extremi iudicij, de atrocitate & æternitate poenarum, quas improbi apud inferos patiuntur, de letalis peccati grauitate dicuntur. Quæ amplificata vehementer aduersus eos, qui sine villo pungentis conscientia aculeo tot letalia peccata committunt, incandescere possumus. Similique ratione aduersus eos indignamur, qui leuissimis de causis, hoc est, propter exiguum lucrum, aut etiam sine villo suo commodo diuinam maiestatem gratis offendere, & eius amicitiam & gratiam amittere non verentur. Quam rem idem ipse Dominus sic apud Hieremiaam amplificat, cum ait: Obstupescite cæli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer. Duo enim mala fecit populus meus, &c. Hac item ratione illorum periculum amplificamus, qui statim à confessione nulla interposita mora in eadem crimina relabuntur, atque hunc tota vita ludum ludunt: & eorum etiam, qui de die in diem conversionem suam procrastinant: ac multo magis eorum, qui ad extremum vitæ diem poenitentiam differunt: & eorum etiam, qui quam diutissime peccatis assidue: quorum conuersio ad eum difficilis est, vt Dominus per Hieremiaam dicat: Si potest Aethyops mutare pellem suam, & pardus varietates suas: ita & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malè. Verum maius adhuc periculum est obdurati & excæcati cordis, ad quod eadem peccandi consuetudine peruenitur. Eodem modo amplificamus summum redemptionis nostræ beneficium: quo summus ille rerum omnium conditor, vt nos diuinitatis & gloriæ suæ participes afficeret, atrocissimum crucis supplicium subire, & sanguinem suum pretiosum pro nobis fundere dignatus est. In quo quidem beneficio omnia sunt ad eum magna, vt maiora esse nequeant, hoc est, & meritum, & præmium, & supplicium, & dignitas dantis, & indignitas recipientis. Hinc orationis imperum flectimus ad hominum tum malitiam, tum ingrari animi crimen exaggerandum: qui ne tanta quidem

Z

Domini

Domini sui bonitate à peccatis cohibentur, nec pro tanto beneficio dignas redemptori gratias agunt. Neq; dissimilis ratio est, cætera diuina beneficia, & ingratitude hominum amplificã di: atq; eorum præcipuè, qui diuinis muneribus, non ad largitoris gloriam, sed (quod est multò indignius) ad eius iniuriam abutuntur. Hoc autem genus argumèti mira orationis grandiloquentia Moyses non quidem rhetorico, sed prophetico spiritu atflatus tractat in Cantico illo, cuius initium est, audite cæli quæ loquor: in quo primum diuina beneficia, deinde populi ingratitude, & scelera, ac postremò diuinæ iustitiæ supplicia sceleratis hominibus inferenda amplissima oratione attollit. Similiq; ordine & facultate dicendi idem argumentum tractat Ezechiel cap. 17. sub metaphora virginis derelictæ, & à Deo in sponsam assumptæ, & multis opibus auctæ & ornata: quæ tamen fidem sponso datam violauerit, & adulterum admiserit. Eadem orationis figura Amos cap. 6. aduersus Israëlitiçi populi principes exclamat his verbis: Væ vobis, qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samaritæ, optimates, capita populorum, ingredientibus pompaticè domum Israël. Transite in Calenne: & cætera, quæ sequuntur. Huius autem loci grandiloquentiam Diuus August. 4. de doctr. Christiana libr. miratur, & varia eius ornamenta copiosè declarat. Verùm hæc, quæ docendi gratia subiicimus, exempla ad indignationis affectum commouendum pertinent. In quo quidem amplificationis genere, illa, quam Græci Dinosis vocant, præcipuè dominatur, quæ rei indignitatem magnoperè auget & attollit: de qua mox dicemus.

Nemo tamen his exemplis admonitus existimet, ad hos tantùm affectus hoc orationis genus deferuere. Quæcunque enim alia res, siue iniuriam fausta & læta, seu vehementer tristis & luctuosa existat, hoc orationis genere tractanda est. Vtriusque rei

com.

commodissimum extat exemplum apud D. Cyprianum in sermo. de lapsis: initio nanque rem tractat lætissimã. Gratulatur enim Ecclesiæ de insigni confessorum gloria atq; fortitudine, qua Christi fidem apud infideles iudices constanti animo confessi fuerant. Deinde verò miserandam lapsorum ruinam & inconstantiam, qui tormetorum metu à fide descuerant, mœstissima oratione lamentatur. Confessorum igitur gloriosos initio sermonis his verbis collaudat. Exoptatus votis omnibus dies venit, & post longæ noctis horribilem tetramq; caliginem, Dei luce radiatus mundus eluxit. Confessores præconio boni nominis claros, & virtutis atque fidei laudibus gloriosos, lætis conspectibus intuemur, sanctis oculis adhærentes, desideratos diu inexplebili cupiditate complectimur. Adest militum Christi cohortis candida, qui persecutionis vrgentis ferociam turbulentam stabili congressione frigerunt: parati ad patientiam carceris, armati ad tolerantiam mortis, repugnastis fortiter seculo: spectaculum gloriosum præbuitis Deo: secuturis fratribus fuistis exemplo. Quam vos læto sinu excipit mater Ecclesia de prælio reuertentes. Quam beata, quam gaudens portas suas aperit, vt adunatis agminibus intretis, de hoste prostrato trophæa referentes! Cum triumphantibus viris & foeminæ veniunt, quæ cum seculo dimicantes, sexum quoque vicerunt. Veniunt & geminata militiæ suæ gloria virgines, & pueri annos suos virtutibus transeuntes, & cætera. Sunt & argumenta alia, quæ hoc genus dicendi exigunt. Ea verò facillè quisque ex his, quæ diximus, intelligere poterit.

Illud tamen hoc in loco aduertendum est, vnus rei amplificationem alteri aditum præbere. Vt exempli causa, eum extremi iudicij sèueritatem aut gehennæ supplicium amplificauerimus, incandescere licebit aduersus multorum hominum stupiditatem atque cæcitate: qui cum hoc certissima fide

Z a

teneant,

reant, non verentur præcipites in omnia scelera, atque ad eò in ipsa gehennæ supplicia sine villo dolo ris sensu irruere.

De alijs ornatus Virtutibus, ac in primis de Energia, qua Latinè Euidencia dicitur. Cap. XX.

Ræter has autem quatuor ornatus virtutes, quas in Tropis, Figuris, Compositio- ne, & aptè dicendi ratione posuimus, figuræ & aliæ, quæ ad eundè ornatu pertinent, quas modò breuiter attingemus.

*Fab. l. 8.
c. 13.*

Est enim in primis Energia, q̄ Latinè dicitur Euidencia, siue repræsentatio: quæ rem oculis euidenter veluti spectandam proponit & repræsentat. Quæ de re sic Fabius ait: Magna virtus est, res, de quibus loquimur, clarè atque vt cerni videantur, enunciare. Quod aliquando breui oratione, aliquando longiori efficitur. Hoc modo Cicero luxuriosum conuiuium describit his verbis: Videbar videre alios intrantes, alios verò exeuntes, quosdam ex vino vacillantes, quosdam hesterna potatione oscitantes. Humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium. Quid plus videret qui intrasset? Sic vrbium captarum cre- scit miseratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam esse ciuitatem, complectitur omnia quæcun- que talis fortuna recipit, sed in affectus minus pe- netrat breuis hic velut nuncius. At si aperias hæc, quæ verbo vno inclusa erant, apparebunt effusa per domos ac templa flammæ, & iuentium tecto- rum fragor, & ex diuersis clamoribus vnus quidam sonus aliorum fuga incerta, alij in extremo com- plexu suorum coherentes, & infantium, foemina- rumque ploratus, malè vsque in illum diem seruati- fero senes, tum illa profanorum sacrorumque di- reptio, effertentium prædas, repetentiumque discursus, & acti ante suum quisque prædonem catenati, & conata retinere infantem suum mater, & sicubi maius

maius lucrum est, pugna inter victores. Licèt enim hæc omnia, vt dixi, complectatur euersio, minus est tamen totum dicere, quàm omnia. Hactenus Fabius. Ex cuius exemplis liquet, ad hoc genus virtutis rerum & personarum descriptiones (de quibus in tertio huius operis libro disseruimus) maximè pertinere. Eæ nanque rem oculis ira subiiciunt, vt qui dicit, non dixisse, sed pinxisse, & qui audit, non tam audisse, quàm inspexisse videatur.

Ad hanc etiam virtutem pertinet illud similitu- dinis genus obscuris rebus explicandis accommoda- tum: quo, ex rebus familiariter notis, ea quæ sunt reconditiora & obscuriora patefacimus, & velut ex tenebris in lucem producinus. Est enim (vt Aristoteles ait) innatum nobis, vt ex notioribus, & ijs quæ sensu percipiuntur, ad ignotiora & quæ in- tellectu cõprehenduntur procedamus. Hoc autem similitudinis genere aliquando quidem breuius, al- iquando latius sacræ literæ vtuntur. Tale est illud: Sicut ovis ad occisionem ducetur, & quasi agnus co- ram rudente se obmutescet, &c. Et apud Hieremi- am: Quis est iste, qui quasi flumen ascendit, & veluti fluuiorum intumescunt gurgites eius? A Egyptu fluminis instar ascendet, & velut flumina mouebun- tur fluctus eius. Et Dominus in Euangelio, Quoties, inquit, volui congregare filios tuos, quemadmo- dum gallina congregat pullos suos sub alas, & nol- uisti. Longiores sunt illæ apud Esaiam: Quomodo si rugiat leo super prædam suam, cum occurrerit ei multitudo pastorum, à voce eorum non formida- bit, & à multitudine eorum non pauebit: sic descen- det Dominus exercituum super montem Sion, vt prælietur. Et alio in loco idem: Sicut somniat esuri- ens & comedit, cum autem fuerit expergefactus, vacua est anima eius: & sicut somniat sitiens & bi- bit, & cæt. Sic erit multitudo omnium gentiũ, quæ dimicauerunt contra montem Sion.

Ad hanc etiam virtutem Emphasim quoque per-

tinere idem Fab. author est. Ea namque appositiffimo nomine, rei que naturam maximè significante, exprimit: quam inter verborum figuras collocauimus. Præciso quoque, quæ plus tacendo, quàm docendo significat, ad hoc genus pertinet: quam etiam inter sententiarum figuras numerauimus.

Diosis. I.

Est etiam virtus alia, quam Græci Diosim, id est, grauitatem vocant: qua vitur in exaggeranda rei indignitate. Qua virtute Demosthenes plurimum valuisse dicitur. Hac enim fit, vt rei indignitas tanta appareat, quanta est: & interdum etiam maior, quàm est. Vtinam autem eam nobis Dominus dicendi facultatem cõcederet, vt peccati indignitatem, & peccati supplicia, & multorum fidelium stuporem, & salutis suæ neglectum, cætera que his similia oratione nostra, non dico supra id quod sunt, at tollere, sed saltem exequare possẽmus, & tanta dicendo efficere, quanta sunt. Sed quæ dicendi facultas hæc ipsa pro dignitate amplificare queat? Danda tamen nobis opera est, vt quàm proximè fieri poterit, ad harum rerum magnitudinem explicandam accedamus: quò torpentium atque ignorantium animos saluari & necessàrio metu concutere & excitare possimus.

De Copia. II.

Pertinet etiam ad eloquendi rationem orationis vbertas & copia, qualem in D. Chrysostomo videmus. Vt enim eruditæ aures breuitate & acumine sententiarum, & pressâ oratione gaudent: ita rudes & indoctæ copia rerum maximè capiuntur. Ad hanc verò copiam pertinet, vt quicquid aptè & commodè pro ratione argumenti dici potest, ad causam afferamus: neque quicquam, quod eam magno perẽ tuearur, prætermittamus. Deinde vt ea ipsa, quæ adducimus, non indigesta & angusta, sed copiosa oratione ita prosequamur, vt quidquid virũ in rebus ipsis latet, eruiamus, & in medium proferamus.

ramus. Quod Exornationis propriam esse superius diximus, cum Collectionis partes explicauimus. Cuius rei exẽpla ex D. Cypriano, Gregorio Nisseno & Iulio Emiseno adduximus. Ad hæc etiã virtutẽ pertinet vitare Tautologã (cuius superius mẽtionẽ fecimus) quæ est eiusdẽ verbi vitiosa repetitio inopiã causa facta: cum is, qui dicit, ad eò inops verborum est, vt rem eandem significaturus, verbum aliud tantundem efficiens non inuenit, quo eam exprimat. Qui enim copię studet, non rerum modò, sed verborum etiam diues esse debet: ne inopiã causã idem verbum centies (vt multi faciunt) repetere cogatur.

Porrò autem quemadmodum liberalitatis virtuti duo vitia finitima sunt, nempe auaritia, & prodigalitas: quorum alterum defectu, alterum redundantia virtutis mediocritatem deserit: ita planè copię utroque modo sua vitia aduersantur. Nam illi primùm orationis ariditas contraria est, commune barbarorum & imperitorum vitium, qui animi sui sensus ieiuna & sterili oratione declarant. Hi enim non vident hoc vel maximè (vt antè diximus) dialecticam & scholasticam orationem ab oratoria distare: quòd illa neruis & ossibus tantum constat, hæc istis cutem, & carnem, & sanguinem, & coloris pulchritudinem addat. Per redundantiam verò illi aduersatur vitium illud, quod Asiaticum ab Asianis appellant: qui longissima oratione iniquè necessaria vtentur, inani que verborum congerie luxuriabant. Aduersatur etiam hoc eodẽ modo Macrologia, de qua mox dicemus.

De orationis Varietate. III.

Est etiam varietas, non vulgaris orationis virtus: cui contrarium est vitium mirè tediosum. Homilogia: quæ nulla varietatis gratia leuat tedium, estque tota coloris vnus. Est igitur primùm quidem in rebus ipsis adhibenda varia & multiplex supellex, quam varia autorum tum nostrorum, tum

etiam Ethnicorum lectio præstabit. Ad quod non modo sententiæ, sed etiam exempla, similia, & apophthegmata mirè faciunt. Vtendum etiam tribus illis dicendi generibus, de quibus hætenus diximus, infimo, temperato, atque grandi, quæ magnam orationi varietatem conciliant. Cùm autem multa membra in eadem orationis serie coniunguntur, ne longa rerum enumeratio fastidium pariat, varietas figurarum adhibenda est, quæ orationem à molesta illa rerum continuatione vendicet. Ad quod cùm alia figuræ, tum præcipuè interrogatio maximè conducit. Sic Ambro, in eo exemplo, quod paulò antè posuimus, cùm multas beatissimæ Virginis virtutes recto orationis ductu enumerasset, orationem hac interrogatione variavit, Quando illa vel nutu læsit parentes? quando vitauit inopem? quando fastidiuit humilem? &c. Deinde repetitione quoque varietatem auxit: Nihil toruum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inuerecundum: non gestus fractior, & cætera quæ sequuntur. Denique omnes tam verborum quàm sententiarum figuræ, huic orationis varietati deseruiunt. Vt enim personæ alio atque alio cultu, ita eadem sententiæ alio atque alio verborum & figurarum habitu vestiri possunt. Quod vt planiùs fiat, exempla aliquot, quibus hanc variandi rationem Rhetores commendant, subiiciemus. Non est miserum mori: & Vique adeo ne mori miserum est? Nihil est te vaniùs, an quicquam est te vaniùs? Hic per interrogationem variata est figura. Non magnam laudem assecutus es: egregiam verò laudem es assecutus. Non ista curat populus: Id populus curat scilicet. Hic per Ironiam commutata est sermonis facies. Vehementer amat pecuniam: Bone Deus, quàm amat pecuniam. Per admirationem versus est orationis color. Tum Deum contemnit, tum homines. Haud scio, magis ne Deum contemnat, an homines. Hic per dubitationem commutata est orationis forma. Nihil mihi chariùs

aut

aut antiquiùs fama: Dispercam, si quid mihi chariùs fama, Hic per adiurationem variatus est sermo. Est vir insigni vanitate: O singularem hominis vanitatem / Hic per exclamationem. Non modò virgines aliquot constuprauit, verùm etiam Vestalem incestu polluit, Virgines complures stuprauit, vt interim de vestali incestu polluta silcã. Hic per occupationem variatus est sermo. Cũ & genere sis obscurissimo, & re nulla, nullis literis, nulla forma, nullo ingenio, quid est cur te aded iactes? Quid habes cur tam sis insolens? Natalium splendorem? Atqui genere es obscurissimo. Opes? at vel Iro ipso pauperior es: Eruditionem? sed bonas literas neque attingisti vquam; Formam? at ipso Therfite desformior es: Ingenium? at istud profectò nactus es stupidissimum. Quid igitur ista tua iactantia est, nisi mera infantia? Hic per subiectionem variatus est orationis habitus.

Variatur etiam oratio per æquipollentiam: de qua Dialectici quoque disserunt. Ea constat negationis additione, detractione, geminatione, & verbis contrarijs. Vt, primas obtinet, non est in postremis. Vir egregiè doctus, vir minimè indoctus. Omnia fecit, nihil non fecit. Placet, non displicet. Accipio conditionem, non recuso conditionem. Ad hanc formam pertinent, quæ actionem & passionem declarât. Ab illo graue vulnus accipit, Influxit illi graue vulnus. In Cicerone quædam desiderantur à doctis. In Cicerone docti quædam desiderant.

Facilis est item variandi ratio per dictiones relativas, quæ & ipsa ad contrariorum genus pertinent. Vxor illius esse non vult? non vult illum maritum. Recusat illius esse focer: recusat illum generum. Pudet me huius nurus: pudet me huius focrum videri. Non alium mihi patrem: nullius malim esse filius. O me tali felicè præceptore. Felicem me, qui tuus sum discipulus. Hæc de Elocutionis virtutibus dicta sufficiant: nunc ad vitia illis aduersantia transcamus.

Z 5 De

*De Virij: Elocutioni ac præcipue ornatis opposi-
tis. Cap, XXI.*

Quoniam de Elocutionis, ac præcipue de orationis virtutibus diximus, reliquum est, ut quoniam virtutibus vitia contraria sunt, de vitijis quoque orationis non nulla dicamus, quod ea studiosè declinantes, virtutes plenius consecrari valeamus. Et quidem cum initio huius libri quatuor præcipuas Elocutionis virtutes esse dictum sit, ut videlicet oratio esset emendata, perspicua, ornata, & rebus quæ dicuntur apta & accommodata: quæ essent emendatæ & perspicuæ orationi contraria vitia, simul cum ipsis virtutibus exposuimus. Ornate autem atque aptæ orationis vitia, quoniam plurima sunt, in hunc locum referuimus: propterea quod ea nisi cognitis virtutibus haud facile dignosci poterant. Atque ut summam rem totam perstringamus, quæcumq; aduersus ea, quæ ad ornate apteque dicendum requiri diximus, pugnant, orationis vitia sunt. Cum igitur orationis tria illa potissimum exigat, delectum verborum cum rebus ipsis coherentium, accommodatas eisdem verborum & sententiarum figuras, lenem & numerosam compositionem: quidquid aduersus ista peccat, vitium est. Nec minus vitium est, si oratio personis & rebus apta non sit. Sed quia sub hac communi admonitione varia vitia continentur, operæpretium erit, eadem sigillatim enumerare, suisque nominibus, quod apertius cognoscantur, annotare. Incipiamus ab eo vitio, quod honestissimo cuique cum primis vitandum est, nempe cacemphaton, id est, obscena pronuntiatio, cum turpe aliquod verbum, vel parum honestum dicimus. Cuius rei exemplum ponere non decet, ne in id vitium incidamus, quod vitandum præcipimus. Verum cum aliquid huiusmodi significandum necessarium est, periphrasi, aut aliquo alio tropo utemur,

De.

Deformitati proximum vitium est Tapinosis, *Fab. li. 3.* qua rei magnitudo vel dignitas verbis aut sententijs minuitur, cum videlicet rei honestæ vel splendide tordidum nomen tribuimus, parumq; rei dignitati eius accommodatum. Cui natura contrarium, sed errore par est, paruis dare excedentia modum nomina: ut si quis parricidam appellauerit nequam hominem, aut deditum meretrici, nefarium. Illud enim parum, hoc nimium est. Debent enim verba rebus conuenire, nisi cum aliquid augere volumus: de quo in amplificandi rationibus dictum est.

Tautologia, hoc est, vitiosa eiusdem verbi repetitio, non nitoris, sed inopiæ causa facta: id quod aridis & inexercitatis euenit, ut eadem per eadem dicant, & eandem quasi cantilenam recantent, cordaque oberrent eadem. Vnde adagiū manauit, Cræbe bis posita mors. Varietas ergo verborum adhibenda est, cum res eadem sæpius est dicenda, ne idem verbum pluries in eodem contextu repetatur.

Pleonasmos adiectio verbi superuacua: ut, Sic ore locuta est. Itaque non inurbanè Cicero aduersus Pansam declamans, cum is dixisset, filium à matre decem mensibus in utero latum, ille contrà, *Idē ibidē.* Quid igitur? aliæ in penula gestare solent? Omne enim verbum, quod intellectum aut ornatum non adiuuat, vitiosum dici potest. Excusatur tamen hoc, cum asseuerationis gratia fit: quale est illud, Vocemque his auribus hausi, &, Hiscè oculis vidi: ne nega.

Macrologia, id est, iusto longior sermo, quale est illud: Legati non impetrata pace, retro domum, unde venerant, reuersi sunt. Verum hic in breui sententia peccatum est. Peius tamen est, cum hoc eodem modo in tota oratione peccatur, hoc est, quando quæ breuiter & dici & intelligi poterant, longa & perplexa oratione tractantur, quæ res prudentem auditorem obtundit enecatque.

Cacozelon, id est, mala affectatio, per omne dicendi genus peccat, Nā & tumida, & exilia, & prædulcia, & *Idē ibidē.* abun-

abundantia, & arcessita, & exultantia sub idem no-
men cadunt. Deniq; Cacozelon vocatur, quicquid
est ultra virtutem, quoties ingenium iudicio caret,
& specie boni fallitur, omnium in eloquentia vitio-
rum pessimum. Nam cætera parum vitantur, hoc pe-
titur. In hoc autem vitium incidit quisquis eam o-
rationem affectat, cui non est par neq; assuetus.

Brachilogia, id est, concisum, cum de re graui ni-
mis breuiter & angustè loquimur: quæ longiorem &
apertio rem requirebat sermonem. Quod si is quidi-
cit, aliò properans hoc ipsum præstare non poterit,
causam reddere conueniet, cur rem amplam angu-
stis terminis comprehenderit.

Miosis, id est, diminutio superiori vitio affinis, ni-
si quod pluribus verbis fit, vbi de re magna & ardua
est iusto tenuior & simplicior oratio, quæ eius digni-
tas, & natura postulat: vt si quis materiã grandè &
splendidam sermone quotidiano & iacente, serui-
liq;ue proferat. Hoc enim eloquentiæ proprium est,
sermonem dignitati rerum parem adhibere.

Bomphiologia, hoc est, tumiditas, contraria Mi-
osi, vbi res tenues & leuiculae efferruntur affectata,
tumida, & speciosa, nimisq; magnifica oratione: vt
si quis ad amicum in epistolio, vel ad rusticos & in-
doctos splendidis nugetur periodis. Quod vitium
sic irridet Horat. in Arte.

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatus?

Parurient montes, nascetur ridiculus mus.

Fab. li. 21.

cap. 1.

Hoc idem Fabius reprehendit his verbis: Vt orantè
pro capite sollicitudo doceat, & cura, & omnes ad
amplificandam orationè quasi machinæ: ita in pa-
uis rebus iudicijsq; vanæ sint eadem: redeaturq; me-
ritò, qui apud disceptatorem de re leuissima sedens
dicturus, vtatur illa Ciceronis confessione, non mo-
dò se animo comoueri, sed etiam corpore ipso per-
horrescere.

Asiatismus, id est, Asiaticum genus orationis, im-
modicum verbis & figuris, sed rebus inane. Hoc e-
nim

nim orationis genere Asiatici utebantur: à quibus hu-
ius vitij nomen desumptum est, vt paulò antè dixi-
mus.

Homœologia, mirè tædiosum vitium, quod nul-
la varietatis gratia leuat tædium, estq; tota coloris
vnus: quæ maximè deprehenditur carens arte ora-
toria. Eodem quippe ducitur semper tenore, sicut
cantilena aliqua tædiosior, neque numeris, neq; so-
nis probè distincta & variata: ideoq; non animis so-
lum, sed etiam auribus est ingratiissima. Estq; hoc vi-
tium superiori finitimum, & sequenti contrarium.

Picilogia, coloratum, superiori contrarium vitium,
vbi nihil in oratione rectum aut proprium est, sed
omnia immodicè figurata, & sicut versicolor vestis,
scurriliter picturata & confuta sunt: Talis est ferè
sermo Apulianus: atque hoc quidem vocatur aliàs
immodicè floridum, eò quod pueriliter & effœmi-
natè flokulis figurarum abutatur.

Periergia, id est, curiositas, & superuacua, vt sic
dixerim, operositas: vt à diligenti curiosus, & à reli-
gione superstitio distat. Ea verò est, cum de re nihili,
& in sententia leuicula multum verborum absumi-
mus, nimisq; futiliter immoramur. Quod vitium
copiam malè affectantibus est valde familiare.

Cacophonia, id est, absurditas, vel absonum: cum
duriter & confragosè inter se cohærent, & collidun-
tur, stridentq; literæ & syllabæ. Est autè hoc vitium
in versu maximè cauendum, nisi vbi res tumultuo-
sior requirit talem asperitatem. Peccat autem hoc vi-
tium cõtra compositionis lenitatè & concinnitatè.

Arithmon, id est, sine numeris, est oratio carens
numeris & compositione tolerabili: vt si quis merè
breuib. breuia, aut merè longis longa continuet, aut
perpetuis commatibus tinniat, vel continuatis mē-
bris abundet, vel perpetuis periodis incedat pōposè.
De quo vitio Fabius li. 9. cap. 4. & Cicero in Orato-
re perfecto præcipit. Etenim quædam temperatura
syllabarum est faciendâ, quam & aures mediocriter
pur-

purgata sentiant, & probent: vt Pontus scribit in opere de Euphonia.

Oniconomiton, id est, indistinctum, superiori affine vitium, peccans contra decorum orationis & dispositionis, in qua nulla est œconomia, sed omnia confusa sursum deorsumq; miscentur: & fir plerumque verbis pluribus in oratione longa, quæ caret arte & ordine, neque habet dispositionem artificialem, neque naturalem. Verùm hoc vitium non contra elocutionem, sed contra orationis dispositionem est: de qua superius diximus: in quod tamen non rarò multi concionatores incidunt: præsertim cum parùm meditati suggestum conscendunt.

Præter hæc autem vitia numerantur breuiter à Fabio alia. Est enim oratio hebes, in qua nihil est acuminis. Est item sordida, in qua nullus est nitor, nullus sermonis cultus & elegantia. Est sterilis & ieiuna, quam nulla dicendi vbertas & copia orationis ornat atq; dilatat, qualis imperitorum est, & arte caretium. Est item subtristis, quæ nihil habet lætæ, nihil floridum, quo capiat auditorem. Est & ingrata, quæ nihil habet suauitatis & iucunditatis. Est & vilis, sordidæ affinis, in qua nihil accuratè dicitur. Vt igitur hæc vitia fugienda, ita contrariæ virtutes captandæ sunt: quas quidem facillè consequetur quisquis ea, quæ de orationis ornatu habet.

Hæc de elocutionis virtutibus simul ac vitij dicta sunt. feruare conabuntur. Hæc de elocutionis virtutibus simul ac vitij dicta sunt. feruare conabuntur.

ECCLESIASTICÆ RHETORICÆ, SIVE DE RATIONE

concionandi liber sextus: in quo de actione, siue pronuntiatione, & quibusdam alijs ad concionandum adiumentis differitur.

PRAEFATIO.

Sperest vtilissima eademq; ad scribendum difficilima huius operis pars, quam Rhetores pronuntiationem, siue actionem nuncupant: sed illud nomen ad figuram vocis, hoc ad corporis gestum & motum pertinet. De hac virtute Fabius & Cornificius copiosius quam cæteri Rhetores scripserunt. Cui quidem facultati tantum idem Cornificius tribuit, vt non magis inuentionem, dispositionem, elocutionem, & memoriam sine pronuntiatione ad agendum cõlerre dicat, q̃ solam sine his omnib. pronuntiationem. Quam sit verò difficile de hac re præcepta tradere, idem etiã declarat his verbis: Quia nemo de pronuntiandi ratione diligenter scripsit (nam omnes vix putarunt posse de voce, vultu, & gestu dilucidè scribi, cum hæc res ad sensus nostros pertinerent) & quia magnopore ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res consideranda. Hæc ille. Idem etiam, vbi de gestu corporis præcepta dedisset, hæc verba subiicit: Nō sum nescius, quantum susceperim negotij, q̃ motus corporis exprimer e verbis, & imitari scriptura conatus sum vocis. Verū nec hoc cõsilius sum posse sic

ri, ut de his rebus satis commodè scribi posset: nec si id fieri non posset, hoc quod feci, fore inutile putabam: propterea quòd hic admonere volumus, quid oporteret: reliqua trademus exercitati. Hoc scire tamen oportet, pronunciationem bonam id perficere, ut res ex animo agi videatur. Hactenus ille. Nos igitur horum autorum vestigijs insistentes, prætermisissijs, quæ illi multa ad ciuiles causas tractandas literis commiserunt (quæ lectori fastidium parere possent) ea solùm eligemus, quæ instituto nostro fuerint commodiora: ne in tradenda hac re, quæ (ut paulò post videbimus) est omnium præstantissima, studioso concionatori defuisse videamur. Sed quoniam viri ad eò eloquentes difficile esse docent, pronunciationis præcepta tradere, danda nobis venia erit (qui vix quod sentimus, explicare dicendo possumus) si minùs plenè & apertè quæ decedenda erunt, exponemus. Quanuis enim de hac virtute nec omnia tradere, nec facili & dilucida oratione tradere valeamus: quia tamen res magni momenti est, nullo modo ea quæ præcipi possunt, negligenda sunt. Hac enim legentium ingenia ad ea quæ defunt, quæque verbis exprimi nequeunt, excitare poterunt. Incidi paucis antehac diebus in librū quendam Gallicæ lingua scriptum, qui de arte atque ratione venandi differabat: qui eousque ad singularia artis huius præcepta descendit, ut ijs notis quibus Cantores ea quæ concinunt, designare in libris solent, insinuaret, qua vocis figura atque sono canes venatoribus vocandi, atque ad venandum concitandi essent. Demiratus certè sum hominum diligentiam, qui ad hanc quoque rem non modò præcepta excogitarunt, sed etiam genus quoddam cantici & vocis, quo bruta animantia vocanda essent, non loquendo, sed scribendo, tradere tentarent. Si ergo isti ad eò studiosi in re nihili fuerunt, cur nos in tradenda re omnium præstantissima, maximeque concionatoribus necessaria, ab illis superabimur? Ego itaque

non modò ex his eloquentissimis viris (quos supra memorauimus) huius rei obseruationes & præcepta in medium offeram, sed etiam quæ ipse longo concionandi vsu consequi potui, illis adiungam, eaq; varijs exemplis illustranda atque exponenda curabo.

Pronunciationis necessitas & commendatio.

Cap. I.

Vanta sit rectæ pronunciationis necessitas & utilitas, nō video qua ratione magis explicare possim, quàm quòd non rarò mihi videre contigit, imò verò nemò nō passim videt, concionatores plurimos, quibus neque eruditio in disputando, nec eloquentia in scribendo, nec pietas & religio in vita deest, quorum tamen conciones vix ullæ aures patienter ferre possunt. cuius rei non alia profectò causa est, quàm quòd hac vna pronuncian-di virtute destituti sunt. Hos autem auditorum vulgus eruditos quidem viros, dicendi tamen gratia caruere ait: gratiæ videlicet nomine hanc agèdi & pronuncian-di virtutem designans. Hęc igitur vna pars maximè in dicèdo dominatur: sine qua summus etiam concionator esse in numero nullo potest: mediocrius verò hac instructus summos sæpè superare. Nam & infantes actionis dignitate eloquentiæ sæpè si uictum tulerunt: & disertis multi deformitate agendi infantes putati sunt. Cuius rei ea vel præcipua causa esse videtur, quòd auditores ita afficiuntur, ut ad eorum oculos & aures, vultus, sermoque peruenit. Hinc D. Bernard. Epist. 66. Solet, inquit, acceptior esse sermo viuus, quàm scriptus, & efficacior lingua, quàm litera: nec tam affectum exprimit scribens digitus, quàm vultus. Non tam enim quid dicas, aut quibus verbis dicas, quàm quo vultu & actione dicas, attendere homines solent. Id ad eò verum est, ut si rem indignissimam lenta & languida voce pronuncies, ita ipsi quoque eandem concipiant, neque pro rei indignitate

Bernard.

tate moueantur. Contrà verò si leuem aliqui inu-
riam acri voce & vultu enunciaueris, similem mo-
tum auditorum animis incuties. Est enim pronun-
ciatio (vt in priori libro diximus) velut extrema o-
rationis forma, quæ tales in auditorum animis mo-
tus & affectus ingenerat, quales dicentis vox, vul-
tus, & gestus præferunt. Nec ad motus animorum
tantum, sed ad fidem etiam faciendam apta pronun-
ciatio plurimum valet. Quam rem aduersus Calli-
dium ostendit Cicero. Callidius nanq; Gallum ac-
cusauit. M. Tullius defendente: eumq; accusator af-
firmaret, se testibus, chirographis, quæstionibus p-
baturum, sibi à reo fuisse præparatū venenum: sed
interim rem tam atrocem remisso vultu, languida
voce, ac reliquo gestu parum concitato pronuncia-
ret, M. Tullius: An ista, inquit, si vera essent, sic te
dicerentur? Tantum abest, vt inflammare nostros
animos, vt somnum isto loco vix teneremus. Sed
commodius erit, Fabium huius virtutis laudes com-
memorantem audire. Is igitur. ii. oratoriarum insti-
tutionum libro sic ait.

Habet pronuntiatio miram quandam in oratio-
ne vim ac potestatem. Neque enim tam refert qua-
lia sint, que intra nosmetipsos cõposuimus, quam
quo modo efferantur. Nam ita quisq; vt audit, mo-
uetur. Quare neque probatio vlla, quæ modo venit
ab oratore, tam firma est, vt non perdat vires suas,
nisi adiuetur asseueratione dicentis. Affectus om-
nes languescunt necesse est, nisi voce, vultu, & totius
propè habitum corporis inardescant. Nam cum hæc
omnia fecerimus, felices tamen si nostrū illum igne
iudex conceperit, ne dum eum supini securiq; mo-
ueamus, ac non & ipsi nostra oscitatione soluatur.
Documento sunt vel scenici actores, qui & optimis
Poëtarum tantum adijciunt gratiæ, vt nos infirmitate
magis eadem illa audita, quam lecta delectant, & vi-
lissimis etiam quibusdam impetent aures, vt qui-
bus nullus est in bibliothecis locus, sit etiam frequēs
in thea-

in theatris. Quòd si in rebus quas fictas esse scimus
& inanes, tantum pronuntiatio potest, vt iram, la-
chrymas, sollicitudinem afferat, quanto plus valeat
necesse est vbi & credimus? Equidē vel mediocrem
orationem commēdatam viribus actionis affirma-
uerim plus habituram esse momenti, quā optimam,
eadem illa destitutā. Siquidē & Demosthenes quid
esset in toto genere dicēdi summum, interrogatus,
pronuntiatiōi palmam dedit, eidemq; secundum
ac tertium locum: donec ab eo quæri desierit: vt
eam videri possit non præcipuam, sed solā iudicasse.
Ideoq; ipse tam diligenter apud Andronicum Hi-
pocritem studuit, vt admirantibus etiā eius oratio-
nem Rhodijs, nō immeritò Aeschines dixisse videat-
ur: Quid si ipsum audissetis? Et M. Cicero vnā in
dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentu-
lum plus opinionis consecutum, quā eloquentia
tradit. Eadem C. Gracchum in desceda fratris nece,
totius populi Rom. lachrymas concitasse, Antoniū
& Crassum multū valuisse, plurimum vero Q. Hor-
tensium: cuius rei fides est, quòd eius scripta tantum
infra famam sunt, qui diu princeps oratorum, ali-
quando æmulus Ciceronis existimatus est, nouissi-
mè quoad vixit, secundus: vt appareat placuisse ali-
quid eo dicente, quod legentes non inuenimus. Et
hercle cum valeant multū verba per se, & vox pro-
pria vim adijciat rebus, & gestus, motusque signi-
ficet aliquid, profectò perfectū quiddam fieri, cum
omnia coierint, necesse est. Sunt tamen qui rudē il-
lam, & qualem impetus cuiusque animi tulit, actio-
nem, iudicent fortiorem, & solam viris dignam, sed
non alijferē, quā qui etiam in dicendo curam, &
artem, & nitorem, & quicquid studio paratur, vt af-
fectata, & parū naturalia solent improbare, vel qui
verborum atq; ipsius etiā soni rusticitate (vt L. Cot-
tam dicit Cic. fecisse) imitationem antiquitatis affe-
gant. Verū illi persuasionē suā fruatur, qui homi-
nibus, vt sint oratores, satis putat nasci: nostro labo-

ri dent veniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi ubi natura cura iuuetur: in hoc igitur non contumaciter cōsentio, primas partes esse naturæ. Nam cetèrè benè pronuciare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in his quæ subito dicenda erunt, facilitas prompta defuerit, nec si inemendabilia oris incommoda obstabunt. Corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte vincatur. Sed ne vox quidem nisi liberalis, actionem habere optimam potest. Bona enim firmaque, ut volumus, uti licet: mala, vel imbecilla, & inhibet multa: ut insurgere, exclamare: & aliqua cogit, ut summittere, deflectere, & raucas fauces, ac latus fatigatum de formi canticopreficere. Sed nos de eo nunc loquamur, cui non si ultra præcipitur. Hactenus Fab.

Cùm sit autem omnis actio in duas diuisa partes, vocem scilicet & gestum: quorum alter oculos, alter aures mouet (per quos duos sensus omnis animam penetrat affectus) prius quidem de voce, deinde de gestu, qui voci accommodatur, dicendum est. Sed antequam singulares huius partis obseruationes & præcepta tradamus, quem ad finem ea omnia referantur, explicandum est: ut sine rei cognito, faciliùs ea quæ ad finem destinata sunt, percipiamus.

In quem finem sine scopum omnia huius partis præcepta referenda sint. Cap. II.

Vanis multa ac varia de rectè pronuciandi ratione à Rhetoribus sine tradita, tamen omnia ad vnum duntaxat finem referuntur: hoc est, ut ita dicamus, quem admodum natura ipsa, & communis ac naturalis loquendi modus dicat esse loquendum: à quo declinare, ut contra naturam, ita contra decorum est. Neque enim aliud tota artis obseruatio agit, quam ut hunc naturalem loquendi modum exprimat. Quia in re vehementer errant, qui aliam putant esse debere vocis figuram, cum concionantur, quam cum loquuntur.

loquuntur: cum eadem rerum natura eandem vtrouique agendi & pronuciandi rationem exigat: nisi quod cum loquimur, vox quidem submissior, cum verò concionamur, propter loci amplitudinem auditorumque frequentiam, eadem attollenda sit, ut ab omnibus audiatur. Quo magis mirandum est, tam paucos esse concionatores, qui in hac parte naturam ducem sequantur, cum nihil faciliùs esse prima fronte videatur, quam illius ductum & motum, qui natura omnibus insitus est, sequi. Ut autè quid in hac parte sentiam, apertiùs significare valeam, quid mihi & cuidam nouitio concionatori acciderit, indicabo. Is igitur rogauit me, ut concionantem audirem, quò illum postea, si quid mihi animaduersione dignum videretur, admonerem. At is concionem omnem (quam ad verbum edidicerat) sine vlla vocis varietate ita pronuciavit, ac si aliquem Davidis psalmum memoriter recitaret. Cùm autem finita concione domum repeterem, vidi in itinere duas mulierculas acriter inter se contententes atque rixantes. Quæ ut veris animi affectibus concitæ loquebantur, ita varias quoque vocis figuras & flexus, pro ipsorum affectuum varietate subinde commutabant. Tunc ego socio, qui mihi aderat, Si ille, inquam, concionator has mulierculas audisset, & hanc ipsam pronuciandi rationem imitaretur, nihil ei ad perfectam actionem (qua prorsus destitutus est) deesset. Quæ ex re colligitur, quòd quem admodum pictores cum vel aëborum, vel animi, vel aliorum animantium corpora effingunt, dant operam, ut quàm maximè possint, ad viuum ea expriment: ut qui illa cernit, non tam picta, quam veram se corpora cernere putet: ita concionator naturalem loquendi cunctorum hominum modum diligenter obseruet, atque eorum præcipuè, qui hoc apertiùs, & elegantius, & cum quadam dignitate faciunt: & hac vna obseruatione, quicquid hic longa oratione præcipimus, erit allèquutus. Animaduerti

aliquando pictorem quendam paruulum Iesum in tabula exprimentem, qui passerculū manu prehensum teneret: is autem, vt probè auiculam exprimeret, eandem in manu viuam contemplabatur, vt ita demum effigies auis veram eius formam repræsenteret. Idem ergo nobis agendum, vt diligenter & attentè naturalem pronunciandi rationem, qua viri eleganti ingenio præditi in familiarib. colloquijs vtuntur, obseruemus, vt eandem nos dum concionamur, pro virili nostra referre valeamus. Verū hoc quamlibet facile ac naturale esse videatur, multi, vt iam diximus, minimè assequuntur, ac multò minus illi, qui cum verborum inopes sint, & extemporali dicendi facultate careant, ad verbum cōcōnes ediscunt: & ita illas eodem vocis tenore, cæcorū mendantium more pronunciant. Hæc ideo à me dicta sunt, vt studiosus concionator intelligeret, in quem finem omnia huius partis præcepta referenda sint. Omnia enim eò tendunt, vt illam pronunciandi rationem sequamur, quam mortalibus cunctis natura ipsa nullo docente præscripsit. Quam qui probè fuerit assequutus, non admodum his nostris præceptionibus indigebit.

Quatuor esse præcipuas pronuntiationis virtutes, quarum prima est, vt sit emendata, hoc est, vt careat omni vitio. Cap. III.

HS T autem commodissima maxime, que naturalis illa Fabij partitio, quæ dicit eandem in pronuntiatione virtutes, quas in elocutione posuimus, spectandas esse. Sic enim ait: Non est alia ratio pro-

Fab. libr. xi. cap. 3.

nuntiationis, quam ipsius orationis. Nam vt illa emendata, dilucida, ornata, & apta esse debet: ita hec quoque primum emendata erit, id est, vitio carebit, si fuerit os facile, explanatum, inuicidum, vrbatum, id est, in quo nulla neque rusticitas, neque peregrinitas resonet. Non enim sine causa dicitur, Barbarū Græcūque. Nā sonis homines, vt æra tinnitu dignoscimur.

mus. Ita fiet illud quod Ennius probat, cūm dicit, sua uiloquenti ore Cethegum fuisse: nō quod Cicero in his reprehendit, quos ait latrare, non agere. Curabit etiam, ne simplicem vocis naturam pleniori quodam sono (quod quidam faciunt) circumliniat. Itaque si ipsa vox primum fuerit, vt sic dicam, sana, id est, nullum eorum, de quibus nunc dixi, patietur incommodum: deinde nō absurda, rudis, immanis, dura, rigida, varia, ppinguis, aut tenuis, inanis, acerbata, pusilla, mollis, effœminata: spiritus, nec breuis, nec parum durabilis, nec in receptu difficilis. Et quoniam in gestu quoque & motu corporis sua vitia sunt, de his quoque hoc in loco breuiter dicendum est, quod ea sint cū vitij pronuntiationis coniuncta: quoniam hæc de re copiosius suo loco (vt polliciti sumus) differemus. Curādum ergo est, vt quoties exclamandum erit, laterum conatus sit ille, non capitis: vt gestus ad vocem, vultus ad gestū accommodetur. Obseruandum erit etiam, vt recta sit facies dicētis, ne labra detorqueantur, ne inmodicus iarus rictum dislentat, ne supinus vultus, ne deiecti in terram oculi, nec inclinata vtrolibet ceruix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum supercilia ad singulos vocis conatus alleuantur, aliorum constricta, aliorum etiam distidentia, cum altero in verticem tenderent, altero pene oculus ipse premeretur. Insuper autem, vt mox dicemus, in his quoque rebus momentum est. Et nihil potest placere, quod non decet.

Secunda pronuntiationis virtus, vt sit dilucida.

I.

Dilucida verò erit pronuntiatio, primum, si verba tota exegerit, quorum pars deuorata, pars destituta solet, pleriq; extrinsecas syllabas non proferentibus, dum priorum sono indulgent: expicilla enim debent esse verba. Vt autē est necessaria verborum explanatio, ita oēs cōputare & velut annumerare hinc, molestū & odiosum. Nam & vocales si equitissimè

cōeunt, & consonantium quædam in sequente vocali dissimulantur. Præcipue verò ad hanc virtutem parandam adiuuat distinctio, hoc est, vt oratio vel ut ipsa corporis membra, articulis suis distincta sit; hoc est, vt qui dicit, & incipiat vbi oportet, & desinat. In ipsis tamè distinctio nib. tempus aliàs breuius, aliàs longius dabimus. Interest enim, sermonem finiat, an sensum. Vbi enim orationis sensus perfectè finitur, deponam & morabor, & nouum rursus exordium faciam. Sunt aliquando & sine respiratiōe quædam moræ etiam in periodis, vt in illa: In cætu verò pop. Rom. negotium publicū gerens, magister equitū, cui rustare turpe esset, & cætera, multa habent membra: sensus enim sunt alij atque alij, & sicut vna circunductio est, ita paulum morandū in his interuallis, non interrompendus est contextus: & è contrariò spiritum interim recipere sine intellectu moræ necesse est: quo loco quasi surripendus est, alioqui si in seipso recipiatur, non minus affectat obscuritatis, quàm vitiosa distinctio. Virtus autem distinguendi fortasse sit parua, sine qua tamen esse nulla alia in agendo potest. Hæc omnia ex Fab. qui paucis sanè verbis hanc virtutem ita commendauit, vt sine ea nullam aliam esse censeat. Qua ex reliquet, grauius eos delinquere, qui summa celeritate tota se è concione ita dicunt, vt nullo in loco sistant, nihil distinctè dicant, sed vno spiritu, atque vno impetu omnia percurrant. Aut enim memoria dissidentes ita dicunt, ne si aliter dixerint, aliquid è memoria excidat, aut ita metu & trepidatione eorū animus obfessus est, vt sui iuris esse non sinantur, quod metus ille omnem animi sensum quodammo do ebibat, & vix quid dicant, aut quomodo dicant, attendere permittat. Quod quidem vitium inter maxima computandum est: in quod tamen pleriq; concionatores incidunt, atque ij maximè, qui huius officij rudes & velut tyrones sunt, vel magno oppressi metu dicunt. Hinc idem Fabius. Nec volubilitate

nimia

nimia confundenda quæ dicimus, qua & distinctio perit, & affectus, & nonnunquã etiam verba aliqua sui parte fraudantur. Cui contrarium est vitium nimie tarditatis. Nam & difficultatem inueniendi fatetur, & segnitia soluit animos, Promptum ergo sit os, non præceps: moderatum, non lentum. Spiritus quoque nec crebro receptus, concidat sententiã, nec consque trahatur, donec deficiat. Quare longiorem dicturis periodum, colligendus est spiritus: ita tamè vt id neque diu, neque cum sono faciamus, neque omnino vt manifestū sit reliquis partibus, optimè inter iuncturas sermonis reuocabitur. Exercendus aut est, vt sit quàm longissimus: quod Demosthenes vt efficeret, scandens in aduersum continuabat quã posset plurimos versus.

Tertia pronuntiationis Virtus, et sit ornata. II.

Ornata est pronuntiatio, cui suffragatur vox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aëra, auribus sedens. Est enim quædam ad auditum accommodata, non magnitudine, sed proprietate ad hoc velut tractabilis, vtrique habens omnes in se qui desiderantur sonos, siue intentiones, quæ toto (vt aiunt) organo instructa, cui ad rit lateris firmitas, spiritus, cum spatio pertinax, tū labori nō facile cessurus. Nec grauius vt in musica sonus, nec acutissimus orationibus conuenit. Nam & ille parum clarus, nimiumque plenus, nullum afferre animis motum potest: & hic præternis, & inmodicæ claritatis, cum est vltra verum, tū neque pronuntiatione stecti, nec diutius ferre intentionem potest. Nam vox, vt nerui, quò remissior, hōc grauior & plenior, quò tensior, hōc tenuis & acuta magis est. Sic ima vim non habet, summa rumpi periclitatur. Medijs igitur vtendum sonis, hi que cum augenda intentio est, excitandi, cum summirtenda, sunt temperandi.

Ad hunc etiam ornatum pertinet, vt vox quate nus fieri possit, cum suauitate quadam non quidem

A a 5 femi-

foeminea, aut etiã affecta, sed virili & naturali prodeat: quæ quidem res, vt in cantu, ita etiam in dicendo aures mulcet ac detinet. Quod vt præstare possimus, curandum, ne cum sermo in contentione est, ita vocem ultra vires virgeamus, vt arteriæ lædantur. Sic enim velut exasperatur vox, & insuauem quandam raucedinem contrahit, quæ ipsas etiam auditorum aures exasperat. Hinc Fabius: Vox, inquit, ultra vires virgenda non est: nam & suffocata sæpe, & maiore nisu, minus clara est. Moderandus ergo est ille impetus, nec ex toto sic estlundendus, vt & vox lædatur, & sequentibus non sufficiat. Hoc autem efficere singularis cuiuslibet dexteritatis est. Impetus enim ille animi sæpe ita mentem obruit, vt hoc animaduertere non sinat. Quid autem ad hanc vocis suauitatem, & firmitatē conducat, paulò fusiùs Herenniana Rhetorica docet. Cuius sententiam hoc in loco attexere libuit.

Primum enim admonet, vt quàm maximè sedata & depressa voce principia dicamus. Nam læduntur arteriæ, si ante quàm leni voce permultæ sint, acri clamore complentur. Etiam interuallis longioribus vti conueniet. Recreatur enim vox spiritu, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuū clamorem remittere, & ad sermonem transire oportet. Commutationes enim faciunt, vt nullo genere vocis effuso, in omni voce integri simus. Et acutas vocis exclamationes vitare debemus. Ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta atq; attenuata nimis exclamatione: & si quis splendor est vocis, consumitur clamore vniuersus. Et vno spiritu continenter multa dicere in extrema conuenit oratione. Fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox quæ variè tractata est, reducitur in quendam sonū æquabilem atque constantem. Quod ergo ad vocis integritatem vtile sit, id est etiam auditoribus gratum. Sæper enim nature gratia quædam iure debetur, velut accidit in hac re. Nam quæ diximus ad vocem seruandam

dam prodesse, eadem attinent ad suauitatem pronunciationis: vt quod nostræ voci prodest, idem voluptate auditoris probetur. Vtilis est ad firmitudinem vocis sedata vox in principio. Quid verò insuauitatis, quàm clamor in exordio causæ. Interualla vocem confirmant: eadem sententiæ cōcinniores diuisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Conseruat vocem continui clamoris remissio: & auditorem quidem varietas maximè delectat, cum sermone animum eius retinet, aut exuscitat clamore. Acuta exclamatio vocem & fauces vulnerat, eadem lædit auditorem. habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio est voci. Quid? Hæc eadem nonne animum vehementissimè calefacit auditoris in totius conclusione causæ? Hætenus Herenniana Rhetorica.

Ornatam quoque facit pronunciationem vocis varietas rebus ipsis commodata: de qua tamen mox dicemus: quod hoc ad rationem aptè pronuncianti magis pertinet: id quod non minus ad eius ornatū facit. Ars enim variandi cum gratiam præbet, ac renouat aures, & dicentem ipse laboris mutatione reficit: vt standi, ambulandi, sedendi, iacendi vices sunt, nihilque horum pari vnum diu possimus.

QUARTA PRONUNCIATIONIS VIRTUS, Vt sit apta. Cap. IIII.

Hætenus de tribus pronunciationis virtutibus, hoc est, de ratione emendatæ, dilucidæ & ornatè pronuncianti diximus: superest quarta & ea quidem præcipua ac summa aptè pronuncianti virtus, quæ rebus ipsis quas dicimus, pro ipsarum natura vocis figuram accommodat. Quæ res ad attentionem auditorum excitandam, fastidiumque vitandum miro modo adiuuat. Ad singulas quippe vocis mutationes & flexus, auditoris animus qui ex loquente ore pendet, tot intra se concepit motus, quot ille lo-

nos subindè mutat. Intelligit enim, non frustra illum rectam pronunciandi formam in aliam atque aliam vocis figuram flectere: atque ita frequenter & attentionem renouat, & satietatem varietate vitat. Qua de re sic Fabius ait: Iam tempus est dicendi, quæ sit apta pronunciatio, quæ certè ea est, quæ his de quibus dicimus, accommodatur: quod quidem maxima ex parte præstant ipsi motus animorum, sonatque vox ut feritur. Sed cum sint alij veri affectus, alij ficti & imitati, veri naturaliter erumpunt, ut dolentium, irascentium, indignantium: sed carent arte: ideoque non sunt disciplinæ traditione formandi. Contrà qui effinguntur imitatione, artem habent, sed hi carent natura: ideoque in his primum est bene affici, & concipere imagines rerum, & tanquam veris moueri: sic velut media vox, quem habitum à nobis acceperit, hunc auditorum animis dabit. Est enim mentis index, & velut exemplar, ac totidem quot illa mutationes habet. Itaque lætis in rebus plena, simplex, & ipsa quodammodo hilaris fuit. At in certamine erecta, totis viribus, & velut omnibus nervis intenditur. At in blandiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando, lenis & submissa. Suadentium & monentium, & pollicentium & consolantium grauis: in metu & verecundia contracta: ad hortationibus fortis, disputationibus teres, miseratione flexa & flebilis, & consulto quasi obscurior: in expositione ac sermonibus recta, & inter acutum sonum & grauem media. Attollitur autem concitatis affectibus, compositis & sedatis descendit, pro vtriusque rei modo altius vel inferius. Hactenus Fabius. Ex cuius verbis haud obscure quænam sit apta pronunciatio colligitur. Ea namque est, quæ non vno & eodem tenore decurrit, sed quæ (ut antè diximus) pro rerum varietate & natura subindè vocem commutat: quæ grandia grauius, mediocria temperatè, submissa leniter, atrocia vehementer atque acriter asserat, ut & verbis & rebus quas dicimus atque animo vox ipsa

respon.

respondeat. Qua de re sic idem Fab. ait: Vitemus illam quæ Græcè monotonia vocatur, vna quadam spiritus ac soni intentio, non solum ne dicamus omnia clamosè, quod insanum est, aut intra loquendi modum, quod motu caret, aut submissio murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio: sed ut in iisdem partibus, iisdemque affectibus, sint tamen quædam non ita magnæ vocis declinationes, prout aut verborum dignitas, aut sententiarum natura, aut depositio, aut inceptio, aut transitus postulat: ut qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt: sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobilissima pro Milone principium, nonne ad singulas penè distinctiones, quantum in eadè facie, tamen quasi vultus mutandus est? Et si vereor iudices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere. Etiam si est toto proposito contractum atque submissum, quia & exordium est, & solliciti exordium, tamè fuerit, necesse est, aliquid plenius & erectius, dum dicit: Pro fortissimo viro dicere, & si vereor, & turpe sit, & timere. Iam secunda respiratio increseat oportet, & naturali quodam conatu, quo minus pauide dicimus quæ sequuntur, & quo magnitudo animi Milonis ostenditur: Minimeque deceat, cum T. Annius ipse magis de Reipub. salute quam de sua perturbetur. Deinde quasi obiturgatio sui est: Me ad eius causam parum animi magnitudinem afferre non posse. Tum inuidiosiora: Tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos. Illa vero iam penè apertis, ut auunt, tibijs: Qui quocumque inciderunt, veterem consuetudinem soni, & pristinum morem iudiciorum requirunt. Nam sequens latum etiam atque solum est. Non enim corona confessus vester cinctus est, ut solebat. Quod notauit, ut appareat non solum in membris, causis, sed etiam in articulis esse aliquam pronunciandi varietatem, sine qua nihil nec minus nec minus est.

Vocum

Verum hæc in genere de communibus pronun-
ciandi virtutibus dicta sunt: reliquum est, ut cuius
modi pronūciatio singulis orationis partibus adhi-
benda sit, diligenter inspiciamus. Atque ut ordine
hanc partem plenius tractemus, neque quicquam à
nobis prætermisum esse videatur, eam methodum
sequemur, quã Dialectici cæteræque disciplinæ ob-
seruare solent: quæ rem totam & partes eius ad pri-
ma vsque elementa reuocant. Itaque Dialectici, qui-
bus de syllogismo tractare propositum est, prius
quàm ad hoc veniatur, de syllogismi partibus, nem-
pe de propositionibus, ex quibus syllogismus confi-
citur, disserunt. Quia verò propositiones singularib.
vocib. constant, de illis etiam in libris Prædicamēto-
rum tractant: atque ijs omnibus prælibatis, ad syllo-
gismorum rationem explicandam veniunt. Hanc
igitur methodum nos quoque in pronun-
ciandi facultate tradenda sequemur: nisi quod primo loco
de præcipuis orationis partibus, secundo verò de va-
rijs sententijs, quæ in eisdem partibus cōtinentur, ac
postremo de singulis verbis, ex quibus sententiæ cō-
stant, quomodo pronun-
cianda sint, disseremus.

*Cuiusmodi pronūciatio tribus præcipuis orationis par-
tibus, hoc est, expositioni, argumentationi, & am-
plificationi conueniat. Cap. V.*

V igitur quod primo loco posuimus, ex-
pediamus, meminisse debemus, quid in
huius operis initio à nobis dictum sit: nem-
pe orationem omnē aut in expositione,
aut in argumentatione, aut in amplifica-
tione versari. Constat autem vel rudibus etiam, ali-
am pronun-
ciandi rationem in expositione, aliam
in argumentatione, aliam in amplificatione requi-
ri. Hæc autem tres partes alias etiam sub se continēt.
Expositioni namque exordium, narratio, proposi-
tio atque diuisio finitima sunt. In argumentatione
verò aliquando probamus, aliquando improbamus,

& confutamus: & interdum quidem sedatius atque
subtilius, interdum verò acrius, & concitatius, &
vehementius disputamus. In amplificatione autem
maior varietas est. In hac enim diuersarum rerum
magnitudinem attollimus & amplificamus, & va-
rios item affectus, nempe amorem, odium, admira-
tionem, dolorem & metum, aliosque similes animi
motus excitare nitimur: inter quos indignatio &
commiseratio à rhetoribus præcipuè numerantur.
In his ergo affectibus tractata adis tam varia esse actio
debet, quàm affectus ipsi varij sunt, ut suo loco mon-
strabimus. Nunc quid vnaquæque harum partium
exigat, consideremus.

I.

Expositioni igitur (quam ex tribus orationis par-
tibus primam fecimus) finitima est (ut diximus) ex-
ordij & narrationis actio: hæc enim tria non acrem
& concitatam, sed sedatam actionem postulant. In
expositione ergo cum citra argumentationem rem
aliquam, aut obscurem locum exponimus, sedata
pronunciatione opus est, interuallis tamen distin-
da, voces; paululum pro sententiarum natura va-
riata: ut ipsa pronunciatione eas res, quas demon-
strabimus, animis auditorum in serere videamur.

De exordio verò sic Fabius ait: Exordio frequen-
tissimè lenis conuenit pronun-
ciatio. Nihil enim ad
conciliandum gratius verecundia. Itaque & vox
temperata, ac gestus modestus, & sedens humero
toga, & laterum lenis in vtranque partem motus,
eodem spectantibus oculis decebit. Hactenus Fa-
bius. Quia in re non leuiter concionatores quidam
peccare solent, qui vel ostentandæ eruditionis, vel
ingenij, vel libertatis cuiusdam gratia ita dicere in-
cipunt, ut quadã arrogantia suspicione non care-
ant. Quin & auditores hac agendi libertate quodam-
modo se cōtemni arbitrātur. Alij verò in ipso etiã exor-
dio acri actione vtuntur. Quod tunc maximè faciunt,
cū frequentissimus ad audiendū populus cōfluit. Tunc

*Expositio**Exordium*

cuius

enim partim maiori ad dicendum calore atq; impetu concepto, partim vt vox ab omnibus audiatur, ea plus quam par est, vrgent atq; attollunt. Quò fit, vt eos non modò vox, sed vires etiam in medio orationis cursu destituant: atq; ita qui acriter cœperunt, lentè & languidè viribus fatiscens sermonem finiant. Hi autem non aduertunt, quod vulgò dici solet, non ex flamma fumum, sed ex fumo flammam excitari debere. Hoc ergo tempore peritus concionator prudenter animi sui impetū cohibeat, & ad maiora illum magisq; necessaria reseruet.

Narratio Sequitur narratio. Ea verò (vt Fabius ait) magis prolatam manum, gestum distinctum, & vocem fermoni proximam, Sonum autem simplicem frequentissimè postulat in his, quæ nullos continent animorum motus, aut quid simile, quod variam agendi rationem exigat. Est autem difficilior narrationis quam argumentationis, aut amplificationis actio. In his enim partibus disputandi aut amplificandi ardor & motus animi actionem instruunt & adiuuant. At cum narratio minus actiuosa, minimeque ardens & concitata esse debeat, sola dicentis arte atque prudentia moderanda est. Quamuis non inferior esse narrationes aliquas, quæ hos affectus recipiant: quarum actio non perindè difficilis est. In omni igitur narratione vocum varietate opus est, vt quo pacto quidque gestum sit, ita narrari videatur. Strenuè quod volumus ostendere factum, celeriusculè dicemus: Deinde modò acriter, tum clementer, moestè, hilariter in omnes partes commutabimus, vt verba, ita pronunciationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admiratio. nes, de quibus nos narrabimus, diligenter aduertemus, vt omnium personarum sensus atque animos voce exprimamus.

Argumentatio. Maximè varia est actio probationum: nam proponere quæ sis dicturus, atque in partes diuidere, & explicare quid conueniat, & quid in controuersia sit, expo.

expositioni de qua modò diximus, similia sunt. At argumentatio plerumq; agilior, & acrior, & instantior, cōsentientem orationi postulat etiam gestum: id est fortem celeritatem. Instandum quibusdam in rebus & defendenda oratio. Hic oportebit augere vocem & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba conficere, vt vim volubilem orationis vociferatio consequi possit. Aseueratio autem quæ inter probandum occurrit, interdum plus ipsis probationibus valet. Fiducia igitur appareat, & constantia, vtique si autoritas subest. Cæterum cum rationes ac probationes difficiles ad intelligendum sunt (vt ipse ex philosophiæ aut Theologiæ abditis petita) tunc impetus hic cohibendus est, & sedata actione, acuta voce, & longioribus interuallis vtendum est: vt hac distinctione apertior sit oratio, & auditoribus mora detur ac spatium cogitandi, & percipiendi, quæ dicta sunt. Celeritas enim & volubilitas linguæ non modò tardioribus, sed eruditis etiam impedimento est, quò minus ea quæ dicuntur, intelligant. Hæc igitur argumentandi ac probandi ratio, expositioni, ac demonstrationi, quam argumentationi similior est.

Amplificatio verò, quæ tertiam sermonis partem complectitur, in affectibus præcipuè locum habet: qui (vt paulò ante diximus) tam variam vocis & actionis figuram desiderant, quam sunt ipsi variis. Prima igitur ad hoc cura esse debet, vt affectus & motus animi in nobis sint: tunc enim ipsi naturali vi sua erumpent: & vt veri motus sunt, ita verè auditores afficient. Neque aliud agit ars, quam vt naturam imitetur: ad quam tamen ars nulla, quamlibet consummata sit, pertingere potest. Ideoq; nunquam declamatores id efficiunt, quod sancti viri spiritu Dei acti, & veris affectibus concitati, efficere dicendo potuerunt. Qui sic igitur commotus fuerit, is planè ipso affectu docente intelliget, quam distilli vocis figura affectus tractandi sint. Aliud enim

vocis genus postulat miseratio, ac mœror: flexibile plenum, interruptum, flebili voce. Aliud metus: demissum, & hæsitās, & abiectum. Aliud vis: contentum, vehemens, imminens, quadā incitatione grauitatis. Aliud voluptas: effusum, lenè, tenerum, hilaratum, ac remissum. Aliud iracundia: acutum, incitatum, crebrò incidens. Atrox enim vox esse debet in ira, aspera ac densa, & respiratione crebra: neq; potest esse lōgus spiritus, vbi immoderatè effunditur.

Sequitur deinde altera pronunciationis obseruatio, quæ ad peculiare sententias pertinet: quæ sub his præcipuis orationis partibus (quas supra memorauimus) continentur: de qua nonnulla iam diximus, cum de apta pronūciandi ratione disseruimus. Sed quoniam hæc pars præcipuā pronuncianti virtutē continet, de ea copiosius paulò post propositis varijs exēplis tractabimus. Nūc ad aliam veniamus.

Superest enim quod tertio loco polliciti sumus, de singularium verborum pronunciatione. Non enim in sententijs solūm, sed frequenter etiam in singulis verbis alia atque alia vocis figura adhibenda est. An non hæc, inquit Fab. Miscellus, & pauperculus, submissa atque contracta: fortis, & vehemens, & latro, erecta & concitata voce dicenda sunt? Accedit enim vis & proprietates rebus tali astipulatione: quæ nisi adsit, aliud vox, aliud animus ostendet. Quid? quod eadem verba mutata pronunciatione indicant, interrogant, irident, eleuant? Aliter enim dicitur. Tu mihi quodcumq; hoc regni. Et, Cantando tu illum? Et, Tu ne ille Aeneas? Et, Meq; timoris Argue tu Drance. Et ne morer, intra se quisque, vel hoc, vel aliud quod volet, per omnes affectus verset, verum esse quod dicimus sciet. Hactenus Fab. Plurima autem in scripturis sanctis verba inuenire licet, quæ hac vocis acrimonia enuncianda sint. Tale est illud: Ignis accensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima, deuorabitq; terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet.

Et;

Et: inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus deuorabit carnes. Hic singula verba peculiariter quandam vocis amplitudinem cum acrimonia constantam desiderant. Sic illud D. Chryosto. Vt leones ignem spirantes ab illa mēsa discedimus, terribiles Dæmonibus effecti. Videndum tamen in his, ne nimio boatu vocem affectata quadam amplitudine à naturali sono detorqueamus. Nihil enim affectatum, nihil à natura ipsa degenerans placere potest. In quo vitio sunt, qui cum tenuem & pusillam vocem habeant, inflatis (vt ita dixerim) buccis hanc vocis amplitudinem & acrimoniam referre volūt.

De gestu & motu corporis.

Cap. VI.

D

Iximus perfectā pronuncianti & agendi rationem apta vocis figura & gestus corporis contineri. Quia verò de vocis figura & varietate satis dictum est, proximum est, vt de gestu & motu corporis pauca dicamus: atque ea in primis, quæ à Fabio animaduersa sunt, qui hanc partem diligentissimè tractauit: vt pote qui nullam ferè corporis partem prætermisit, cui non suam faciem, gestumque præbuerit. Gestus ergo primum (vt idem ait) voci consentiat, & vtrunque, vox scilicet & gestus, animo simul pareat. Is verò quantum habeat in oratione momenti, satis vel ex eo patet: quod pleraq; etiam citra verba significant. Quippe nō manus solūm, sed nutus etiam declarant nostram voluntatem, & in mutis pro sermone sunt: & saluatio frequenter sine voce intelligitur, atque afficit, & ex vultu ingressuque perspicitur habitus animorum, & animalium quoq; sermone carentium, ira, læritia, aduulatio, & oculis, & quibusdam alijs corporis signis deprehenditur. Nec mirum si ista, quæ tamen in aliquo posita sunt motu, tantum in animis valeant, cum pictura tacet opus, & habitus semper eiusdem, sic in intimos penetret affe.

Bb 2 affe.

affectus, vt ipsam vim dicendi nonnunquam superare videatur. Contrà si gestus ac vultus ab oratione dissentiant, tristitia dicamus hilares, affirmemus aliquid renuentes, non autoritas modò verbis, sed etiam fides desit. Decor quoque à gestu atque à motu venit: ideoque Demosthenes grande quoddam speculum intuens, componere actionem solebat. Ad eò quauis fulgor ille sinistras imagines reddat, suis demum oculis credidit quod efficeret. Præcipuum verò in actione, sicut in corpore ipso, caput est, cum ad ipsum, de quo dixi, decorem, tum etiam ad significationem decoris illa sunt, vt sit primo rectum & secundum naturam. Nam & deiecto humilitas, & supino arrogãtia, & in latus inclinato, languor, & præduro ac rigente, barbaria quædam mentis ostenditur. Tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, vt cum gestu concordet, & manibus ac lateribus obsequatur. Aspectus enim semper eodem vertitur quò gestus, exceptis quæ aut damnare, aut concedere, aut à nobis remouere oportebit, vt idè illud vultu videamur auerſari, manu repellere: quale est illud,

*Dij talem terris auerſite peſtem. Et,
Haud equidem tali me dignor honore.*

Significat verò plurimis modis. Nam præter annuendi, renuendi, confirmandique motus, sunt & verecundiæ, & dubitationis, & admirationis, & indignationis noti & communes omnibus. Solo tamè eo facere gestum scenici quoque doctores vitiosum putauerunt. Etiam frequens eius nutus non caret vitio, adeò iactare id, & comas exequentem rotare, phanaticum est. Dominatur autem maximè vultus. Hoc supplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc submissi sumus: hoc pendentes homines, hunc intuentur, hunc spectant etiam antequam dicamus, hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus. Hic est sæpe pro omnibus verbis. Sed in ipso vultu plurimum valent oculi, per quos maximè animus emanat, vt ci-

Caput.

Vultus.

Oculi.

era motum quoque, & hilaritate eniteſcant, & tristitia quoddam nubilum ducant. Quin etiam lacrymas his natura mentis indices dedit: quæ aut erumpunt dolore aut lætitia manant. Motu verò intenti, remissi, superbi, torui, mites, asperi fiunt: quæ vt actus poposcerit, fingantur. Labra & porriguntur male, & ſcinduntur, & astringuntur, & diducuntur, & dentes nudant, & in latus ac penè ad aurem trahuntur. Lambere quoque ea & mordere deforme est, cum etiam in efferendis verbis modicus esse eorum debeat motus. Ore enim magis quàm labris loquendum est. Ceruicem rectam oportet esse, non rigidam aut supinam. Manus verò, sine quibus trunca esset actio ac debilis, vix dici potest quò motus habeant, cum penè ipsam verborum copiam persequantur. Nam cæteræ partes loquentem adiuuant, hæ (propè est vt dicam) ipsæ loquuntur. An non his poscimus? pollicemur? vocamus? dimitimus? minamur? supplicamus? abominamur? timeamus? interrogamus? negamus? gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus ostendimus? Non eadem concitant? inhihent? supplicant? probant? admirantur? verecundantur? Non in demonstrandis locis atque personis aduerbiorum atque pronominum obtinent vicem? vt in tanta per omnes gentes nationesque linguæ diuersitate, hic mihi omnium hominum cõmunis sermo videatur. Et hi quidem de quibus sum locutus, cum ipsis vocibus naturaliter exeunt gestus. Hactenus Fab. Idemq; multa de digitorum & manuum motu atque compositione docet: quæ nos, quòd minus instituto nostro conueniant, consultò missa fecimus.

Illam autem manus atque digitorum figuram probamus, qua cum pollice duo sequentes digiti coeunt: aut quando solus index cæteris sub pollice compressis, directus & protensus est. Hic autem digitorum positus ad omnia ferè quæ dicimus valer.

Labra.

Ceruicis.
Manus.

Interdum etiã diducto pollice quatuor reliqui aptè iunguntur, quando aut pectori manum admouemus, aut etiã aliquid auersantes ab eodem remouemus. Sinistra verò manus nunquam sola rectè gestum facit, dexteræ se frequenter accommodat, idq; præcipuè dexteræ manus indice in sinistra pollicè, aut indicem incidente, aut alternis motibus, modò pollicem, modò indicem feriente. Hic veteres artifices illud rectè adiecerunt, vt manus cum sensu & inciperet, & deponeret. Alioqui enim aut ante vocem erit gestus, aut post vocem: quod est vtrunq; defor-
me. Illud etiam aduertendum, ne vox à gestu, vel gestus à voce diffentiat. Vnde Polemon sophista histri-
onem tragœdiarum, qui in Olympijs, O Iupiter! pronun-
ciaret, ostensa terra: O terra! manu in cælum proiecta, submouit à præmijs (præsидebat enim ei certamini) dicens: Hic manu commisit solœcisimũ.
Cætera verò, quæ de corporis & membrorum gestu præcipi possunt, communis prudentiæ iudicio & naturæ instinctui relinquimus.

De Suijs pronunciationis & actionis.

Cap. VII.

QVemadmodum in superiori libro, post eã quàm elocutionis virtutes exposuimus, communia quædam eius vitia annotauimus: ita nunc idem facere visum est, cùm de pronun-
ciandi ratione agimus. Quanuis enim facile sit virtutibus cognitis, vitia cognoscere (vitium enim est quicquid virtutibus aduersatur) apertior tamen doctrina fuerit, si seorsum vitia designentur. Primum autem atq; vulgatissimum vitium est, vocis æqualitas (quod Græci monotoniam, hoc est, vnum quendam vocis sonum appellant) cùm is qui dicit, eodem vocis tenore sine vllò eius flexu ac varietate, tota serè cõcione decurrit, more eorum, qui quam orationem memoria complexi sunt, recitare solent. In hoc autem vitium huius officij tyrones frequenter in-
cidunt. Me-
tu enim

tu enim ac trepidatione quadam insoliti operis pres-
si, vix quicquam aliud, quàm ne quod dicturi sunt, memoria excidat, attendunt. Nunquã autem quisc-
que aptè dicet, nisi qui hoc metu & cura solutus, liber, & sui ipsius compos sit: quò & quid dicat, & quomodo dicat, prudenter inspiciat.

Huic autem cõtrarium vitium est, vocis inæqualitas: in quo peccant, qui prius illud vitium effugere contendunt. Sic enim frequenter accidit, vt qui vitium aliquod vitare student, in alterum quod ei aduersatur, incidant: vt ij faciunt, qui auaritiæ labem & infamiam fugientes, in prodigalitati foueam labuntur. Vt enim simplicem illum vocis tenorem declinēt, vocem ipsam, non pro natura rerum, sed pro suo arbitrato temerè illam modò in sublime attollunt, modò ad imum deprimunt: quæ res & graui-
ter auditorum aures lædit, & insanam ac temerariã libertatem præferre videtur. Ab hac autem pronun-
ciandi ratione graues homines & sana ingenia maxime abhorrent.

Est autem aliud æqualitatis vitium, quod vtriusque huius naturam referre videtur. Habes enim cū inæqualitate coniunctam æqualitatem. Est autem vitium hoc ad eò occultũ, vt vix verbis indicari possit. Quidam enim hunc simplicem vocis sonum fugere studentes, quandam pronun-
ciationis formam captant, quæ suos etiam vocis flexus & varietatem habeat: & neque à communi & familiari loquendi consuetudine abhorreat: quam tamẽ omnibus concionis partibus accommodant. Siue enim aliquid narrent, siue argumententur, siue rem attollant, atque amplificent, eandem serè pronun-
ciandi figuram retinent. Quod perinde est, ac si quis omnibus corporis partibus idem vestimenti genus aptare velit. Quod quidem vitium auditor minime itapidus in nonnullis concionatoribus deprehendet. Quia quidem animaduersione, facilius intelliget, quod nos hoc in loco vix verbis explicare possumus.

Est & aliud vitium nimiae tarditatis, quo quidam lenta pronuntiatione, longioribusque interuallis tota ferè concione utuntur. Quæ res tantum abest, vt auditores afficiat, vt somnum etiam frequenter illis incutiat. Cui contrarium est vitium nimiae celeritatis: quo multò plures laborant, siue quod memorie diffidant, nisi ita dicant, siue quòd ea libertate careant, qua dicunt, qui nullo trepidationis affectu oppressi, sui ipsorum & eorum quæ dicuntur, compotens sunt. Isti enim modò celerius, modò tardius, modò longioribus, modò brevioribus interuallis pro rerum natura & dignitate uti solent. Vt runque enim vitium est, & celeri omnia & tarda voce pronuntiare. Quocirca varietas, vt in vocis figura, ita in celeritate & tarditate adhibenda est: Quauis si in alteram partem peccandum sit, fortasse grauius peccant, qui nimia velocitate, quam tarditate dicunt. Initio tamen concionis (quandiu dicentis animus nondum incalescet) vt sedata & lenis sententia, ita sedata & lenis actio, & longioribus interuallis distincta (quæ aliquam dicenti, ad quæ dicit, excogitanda moram præbeat) non immerito commendatur.

Vt autem in tarditate & celeritate, ita in acrimonia, & remissione, atque languore sua vitia his non admodum dissimilia notantur. Sunt enim quidam acri & vehementi ingenio, qui tota ferè concione velut quodam perciti furore dicunt. Quod quidem nõ raro ex quadam animi trepidatione proficiscitur. Vt enim arbores arboribus, ita affectus affectibus, inseruntur: atque ita alij & ex alijs vim & impetum capiunt. Qui igitur ita dicunt, in hoc incommodum incidunt, vt cum rem indignam acri pronuntiatione dixerint, nequaquam tamen auditores commoueat, propterea quòd animaduertunt eos omnia quæ dicunt, siue leuia siue graua sint, simili vocis impetu pronuntiare. Quocirca delectum habere conuenit, vt sciamus quæ acriori, quæ leniore voce proferenda sint, vt suum cuique

cuique velut ius atque habitum præbeamus. Nõ abnuo tamen, magis ad dicendum cõpositos esse, qui acres & ardentes sunt, si hunc ardorem suum regere sciant, eo que suis in locis utantur: sic tamen, vt ne tunc quidem cum eo utendum est, totas feruori suo habenas permittant, ne fauces ita lædant, vt vocem exasperent, & illiberali quadam atque incondita raucedine inficiant. Videant hi quoque non protinus ad hanc pronuntiationem rationem initio statim concionis veniendum esse. Si enim nondum praparratis auditoribus in hunc affectum irruerint, insanire tanquam vinolenti videbuntur.

Quia verò multi concionatores sese ad aliorum, qui sunt huius artificij principes, imitationem accingunt, eorumque non modò eloquentiam, sed etiam agendi & pronuntiationis rationem referre student, monendi sunt, vt cautè hoc atque prudenter agant. Cum enim in actione præcipue spectetur decorum, sciant hi non omnia omnes decere. Est enim in hoc (vt Fab. ait) latens quædam ratio, & inenarrabilis, & vt verè dictum est, caput esse artis decere quod facias, ita id nec sine arte, nec totum arte tradi potest. In quibusdam virtutes non habent gratiam, in quibusdam vitia ipsa delectant. Maximos actores comædiarum Demetrium & Stratoelem placere diuersis virtutibus vidimus. Fuit enim eorum natura diuersa. Nam vox quoque Demetrii iucundior, illius acrior erat. Quare norit se quisque, nec tantum ex communibus præceptis, sed etiam ex natura sua capiat consilium formandæ actionis. Itaque quod idem Fabius in clarissimorum autorum lectione atque imitatione docet, idem in imitanda insignium concionatorum pronuntiatione consilium sequi debemus. Sic enim ait: Neque verò id statim legenti persuasum sit, omnia quæ magni autores dixerint, utique esse perfecta: nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum suorum voluptati: nec semper intendunt animos, & nonnun-

quam fatigantur, cum Ciceroni dormire interim Demosthenes, Horatio verò etiam Homerus ipse videatur. Summi enim sunt, homines tamen, acciditq; his, qui quicquid apud illos reppererunt, dicendilegè putant, ut deteriora imitètur: id enim est facilis, ac se abundè similes putent, si vitia magnorum consequantur. Hæc sunt communia pronuntiationis vitia: nunc simili ratione actionis, hoc est, gestus vitia, quæ ferè contingunt, indicanda sunt.

Gestus vitia. I.

Vt autem à digitis & manibus ordiamur, primū vitii est, diductis omnibus digitis supinā palmam, more eorū qui stipē postulant, protendere. Secundū verò ab hoc diuersum est, quo quidā digitos omnes ita cōprimunt, ut ij faciunt, qui è fonte aquam manū haurire volunt, quod non minus indecorū est. Averso autem pollice demonstrare aliquid, receptū magis putat Fabius, quàm oratori decorum.

Brachijs quoque non vno modo peccatur. Primum enim vitiosè dextrū præferunt, & cubito pronuntiant. Quod ego vitium in diserto etiam concionatore animaduerti. Aliud verò brachiorum vitium est, cum plus nimio vel in summum, vel in imum, vel in latera, instar eorum qui cruci affixi sunt, protendantur. Hinc Fab. Tolli, inquit, manum artifices supra oculos, demitti infra pectus verant: adeo à capite eam petere, aut ad imum ventrem demittere vitiosum est. Idemque palmas complodere (quod modò multi concionatores passim faciunt) scenicū esse ait. Quauis enim hoc in re maxima nonnunquā deceat, frequenter tamen illud facere, & aures & oculos auditorum offendit, cum præsertim is qui hoc facit, ardeat, illi verò sæpe lanqueant, vel minus fortasse attenti sint. Nec minus fœdè quidam suggestum palmis feriunt. Vitium enim hoc sicut & illud. Fœmur autem ferire (inquit Fabius) quod Athenis primus fecisse creditur Cleō, & vitiatum est, & indignantes decet, & excitat auditorem.

rem. Idq; in Callidio Cicero desiderat: Nō frons, inquit, percussa, non fœmur: quanquā si licet, de fronte dissentio. Hactenus ille. Idemq; humerorū vitii his verbis describit: Iactantur & humeri, quod vitii Demosthenes ita dicitur emendasse, ut cum angusto quodā pulpito stans diceret, hasta humero dependēs immineret, ut si calore dicendi vitare id excidisset, offensione illa commoneretur.

Quid autē hic illos referā, qui & pedibus, & brachijs, & irrequieto corporis motu digladiari magis quā agere vidētur? Modò enim mediū corpus frangūt, modò se intra suggestū demisso corpore condūt, modò inde velut emergūt, & in sublime attolūtur. Vt igitur languida actio motu caret, ita nimii actiosa deformis & indecora est. Modus enim est rebus adhibendus: quod enim aut supra modum, aut infra est, & à recto declinat, & intuentes offendit.

Superest aliud vitii, cui auditorū voluptas & ignorantia, virtutis nomen indidit: cū videlicet partim gestu, partim etiā voce aliorū dicta, aut facta histrionū more imitamur. Gestus autē exemplū ponit Fab. si videlicet agrū tentatis venas medici similitudine, aut citharcedū, formatis ad modū percutientis nervos manibus ostendas, q̄ genus quā longissimè in actione est fugiendū. Abesse enim plurimū à saltatore debet orator, ut sit gestus ad sensus magis quā ad verba accommodatus, quod etiam histrionibus paulò grauioribus facere moris fuit. Ergo ut ad se manum referre cum de se ipso loquatur, & in eum quem demonstrat, intendere, & alia his similia permiserim, ita nō effingere status quosdā, & quidquid dicet, ostēdere. Nec id in manib. solum, sed in omni gestu ac voce seruandum est. Non enim aut in illa periodo: Sterit soleatus Prætor Populi Ro. inclinatio incumbētis in muliereculā Veris effingenda est. Aut in illa: Cædebat in medio foro Mellanæ motus laterū, qualis esse ad verba solet, torquendus aut vox qualis dolor exprimitur, etuenda. Cui mihi comedi

mœdi quoque pessimè facere videantur, qui cùm in expositione aut senis sermo aut mulieris incidit, tremula vel effœminata voce pronunciant. Ad eò in illis quoque est aliqua vitiosa imitatio, quorum ars omnis constat imitatione. Hastenus Fab. qui si in oratore, qui de rebus ad breuis huius æui vsu pertinentibus disputat, hanc imitationem indecoram putat, quid idem faceret in concionatore, qui de æterna vita æternoq; supplicio differit? Neq; verò me mouet, quod frequenter auditores hanc imitationem laudant, laudant quippè quod eorum aures mulcet, quodq; illis voluptatis cuiusdam & risus materiam præbet, quemadmodum histrionem laudat, qui probè voces & actus hominum effingit. Quod tamen graues & eruditi viri reprehendunt: quorum magis iudicium sequi quàm populi plausum capere debemus. Hi nanque indignum esse putant Ecclesiastici doctoris autoritatem ad histrionum gestulationem & leuitatem degenerare.

Sunt & alia oris vitia, quæ Fab. in prima futuri rhetoris institutione vitanda esse docet his verbis: Curabit etiam, vt quoties exclamandum erit, laterum conatus sit ille, non capitis: vt gestus ad vocem, vultus ad gestum accommodetur. Obseruandum erit etiam, vt recta sit facies dicentis, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus rictum distendat, ne deiecti in terram oculi, ne inclinata vtrolibet ceruix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum supercilia ad singulos vocis conatus allearerunt, aliorum constricta, aliorum etiam distidentia, cum altero in verticem tenderent, altero penè oculus ipse premeretur. Insuper autem in his quoque rebus momentum est. Et nihil potest piacere quod non decet. Hastenus Fab. Cætera vel actionis vel pronuntiationis vitia facillè horum quæ breuiter exposuimus, admonitu, prudens concionator deprehendet.

De

De varia pronuntiationis ratione in sententijs.
Cap. VIII.

HÆC omnia quæ de pronuntiationis atq; legendi facultate dicta sunt, ex Quintiliano huius artis principe ad verbum penè desumpsimus: prætermisissis tamen his, quæ minùs apta instituto nostro essent, vel quæ lectori fastidium aut obscuritatem parere potuissent. Hæc autem satis esse putamus, vt concionator minimè stupidus his documentis instructus, reliqua per se intelligere queat. Sed quoniam hæc pronuntiationis virtus (vt initio diximus) summa est, & multi nullum laborem inutilem putabunt, dummodo eam plenius assequantur, his etiam morem gerendum esse duxi. Itaque eadem ipsa quæ hastenus in commune de vocis figura tradita sunt, rudis (vt ita dixerim) crassaq; Minerua explicare cõstitui. Nequaquam tamen hoc in loco absolutum concionatorem, sed nouitium, ac penè infantem à primis huius disciplinæ rudimentis instituendum suscipio. Vt enim ludi magistri, qui vel legendi, vel scribendi artem docent, ab ipsis primùm singularibus literarum elementis incipientes, ad maiora gradum facere solent (sic enim perficiunt, vt mox sensè postea vel legere, vel scribere sciant) ita ego per plurima sententiarum genera, ex quibus præcipuè concionis partes constant, decurrens, & qua vocis figura vnaqueque earum pronuntiationis sit, insinuans, facilem ipsi aditum aperiam, vt quonam modo cæteræ pronuntiationis sint, intelligat. Quæ enim Fabius in commune dixit, ego ad peculiare etiam & singulare sententias accommodabo, propositisq; varijs exemplis illustranda curabo. In quibus exemplis pronuntiationis exerceri poterit quisquis hanc facultatem plenius consequi desiderat.

Neque verò hoc ipsum sine eiusdem Fabij autoritate facio, qui edificare insignia autorum loca mon-

de

Fab. li. 11.

L. i. cap.

19.

net: in quibus variam pronuciandi rationē exercere valeamus. Eius hæc verba sunt, Ediscere autem, quo exercearis, erit optimum: nam ex tempore dicti auocatur cura vocis, ille qui ex rebus ipsis concipitur, affectus, & ediscere quàm maximè varia, quæ & clamorem, & disputationem, & sermonem, & flexus habeant, vt simul in omnia paremur. Hactenus ille. Idemq; rursus Rhetoricæ artis tyronem comædiarum actori tradi præcipit, vt ab illo hanc naturalem pronuciandi formam discat: quauis & ibidem, & vbique doceat, aliam oratoris, aliam verò actoris pronuciationem esse. Ibidem etiam præcipit quod modò diximus, nempe eligendos esse locos aliquot insigniores, in quorum pronuciatione tyrones exerceantur. Sic enim ait: Debet etiam docere Comædus, quomodo narrandum, qua sit autoritate suadendum, qua concitatione conflurgat ira, quibus flexus deceat miserationem. Quòd ita optimè faciet, si certos ex comædijs elegerit locos, & ad hoc maximè idoneos, id est, actionibus similes. Idem autè ad pronuciandum non modò vtilissimi, verùm ad augendam quoque eloquentiam maximè accommodati erunt. Et hæc dum infirma ætas maiora nō capiet. Cæterùm cum legere orationes oportebit, cum virtutes earum iam sentiet, tum mihi diligens aliquis ac peritus assistat, neque solùm lectione fornet, verùm discere etiam electa ex his cogat, & ea dicere stantem clarè: & quemadmodum agere oportebit, vt protinus pronuciatione vocem & memoriam exerceat. Hactenus ille. Quia verò nobis neque licet, neque decorum est ex comædijs loca eligere, in quorum pronuciatione exerceamur, aliqua ex literis sanctis loca in medium proferemus, atque ea in primis, quæ dialogorum specie præferunt: quæ ad huius facultatis exercitationem commodiora videbuntur. Quòd si diutiùs in his exemplis fuerim immoratus, nemo mihi iure succensere debet. Quia enim sapientibus & insipientibus debitor sum, vbi

hactè.

hactenus pronuciandi rationē sapientibus demonstrari, modò eandē rudioribus aperire contendam. Sed vt verum ingenuè fatear, illud me ad hunc laborem magis excitauit, quòd paucos admodum concionatores vidèam, qui rectam hanc & naturalem pronuciandi rationem teneant. Quòd eò magis dolendum est, quia huius rei ignoratio in nonnullos cadit, qui cæteris eloquentiæ partibus instructissimi, quoniam hac virtute destituuntur, omnè laboris sui & cõmunis vtilitatis fructū prorsus amittunt. Huic igitur publicæ vtilitatis iacturæ (siquid per nos præstari possit) hæc noua docendi ratioe consulendū putauit.

Varia sententiarum exempla è sanctis literis excerpta. Cap. IX.

Vid autem præcipuè hoc in loco persequi velim, paucis indicabo. Tripartitam esse pronuciandi rationem superiùs diximus. Aliam enim pronuciandi rationem præcipuis concionis partibus (hoc est expositioni, probationi, & amplificationi) aliam varijs sententijs, quæ in has partes incurrunt, aliam verò singulis sæpe verbis, quæ his sententijs contineantur, conuenire diximus. Quia verò summa pronuciationis obseruatio in huiusmodi sententijs aprè pronuciandis sita est, hanc partem (quam superiùs carpsim & breuiter attingimus) huic loco reseruauimus, vt de ea quàm fieri posset, copiosè ageremus, eamque varijs (vt dixi) exemplis illustraremus. Sed prius tamen infantiam meam confitebor, quòd nequaquam varios vocis flexus atque figuras scribendo exprimere potero. Vnū tamen illud præstabo, vt prudentem lectorem admoncam, aliam atq; aliam vocis figuram in diuersis propositæ cuiuslibet sententiæ partibus esse adhibendā: quā ipse p se, nisi stupidus admodū fuerit, faciliè deprehendet. Verū quia omnia sententiarū genera persequi, & variā pronuciandi rationē vnicuique illarum assignare, in finiti prope modum operis esset, hanc ego methodum commodissimam

iudi-

iudicauit, vt propositis aliquot verborum & sententiarum figuris, de quibus in secundo & quinto huius operis libro differuimus, quam pronuntiandi rationem vnaquaque exigat, expendamus. Vt enim figuræ omnes peculiarem quendam veluti gestum & formam elocutionis habent, ita peculiarem quoque pronuntiandi formam requirunt. Ab his autem primum incipiamus, quæ affectum aliquem & motum animi exprimunt: in his enim pronuntiandi ratio manifestior est.

I.

Optatio. Prima igitur figura (sic enim & hanc, & alias huiusmodi similes hoc in loco appellare libet) optatio est, quæ suam quandam pronuntiandi formam requirit, quæ videlicet desiderantis animi affectum exprimat: qualis illa Sponsæ in Cant. Quis det te fratrem meum fugentem vbera matris meæ, vt inueniam te foris, & deosculer te? Paulò tamen acrior & iragis anxia atque indignabunda illa Hieremiæ optatio. Quis dabit me in solitudinem, diuersorium viatorum, vt fugiam populum meum, quia omnes adulteri sunt, & coctus præuicatorum. Clementior tamen, & veluti commiserantis illa. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum, & plorabo die ac nocte interfectos filia: populi mei? Sic illa: Vtinam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderent. In his omnibus eadem vocis figuram cum aliis tamen dissimilitudine pro sententiarum natura retinenda est.

Imprecatio. Contraria huic est imprecatio, qualis illa: Perent dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est, conceptus est homo. Vehemens est & illa Didonis apud Maronem imprecatio. Sed mihi vel tellus optet prius ima dehiscat, vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras &c. antè pudor quam te violem, aut tua iurare soluam. Hæc autem imprecatio acris & horrenda voce pronuntianda est. Bonè precatio verò sicut huic contraria, ita longè diuersam vocis figuram desiderat.

desiderat: qualis illa Prophetæ: Dominus conseruet eum, & viuificet eum, & beatum faciat eum in terra, & quæ sequuntur. Hoc autem vocis tenore totus ille Psalmus pronuntiandus, cuius est initium: Exaudiat te Dominus in die tribulationis, &cæ. Similem vocis figuram exigunt, & benedictiones illæ in sacris literis frequentes, qualis illa Isaac ad Esau: Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus. Crescere te faciat Deus meus, det tibi de rore cæli, & de pinguedine terræ, & cætera quæ sequuntur.

Finitima est huic obsecratio, quæ blandem & mollem, non tamen effœminatam vocem requirit: cuiusmodi est illa Pauli: Ipse autem, ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis. Rogo autem vos, ne præsens audiam, &c. Obsecrationi finitima est inuitatio ad iustitiæ & pietatem, quæ similem vocis mollitudinem exigat, qualis est illa Domini in Euangelio: Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis. Simili vocis (vt ita dixerim) blandi loquentia illa regij vatis inuitatio proferenda est: Venite filij, audite me: timorem Domini docebo vos, &c.

Sunt præterea multi alij animorum motus & affectus, qui quàm sunt varij, tam variam pronuntiandi formam deponunt. Aliter enim quæritur, & vicem nostram lamentamur, vt cum in Prophetâ pio & mœsto animi affectu quæritur dicès: Vsq; quò Domine obliuisceris mei in finem? vsquequò auertis faciem tuam à me? quandiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem? vsquequò exaltabitur inimicus super me? &c. Sic sanctus Iob: Vsq; quò non parcis mihi, nec dimittis me, vt glutiam saliuam meam? Acridus tamen Abacuc Prophetâ queritur, cum ait: Vsq; quò timebo, & non exaudies, vociferabor ad te vim patiens, & non saluabis? Ne mihi, qui factus sum sicut

*Psal. 40.**Gen. 8.**Obsecratio.**110.**Ephes. 4.**2. Cor. 10.**Matt. 11.**Psal. 33.**Conquerio.**110.**Psal. 12.**Iob. 7.**Abac. 1.*

sicut qui colligit in autumno racemos vindemiarum, non est botrus ad comedendum, præcoquas ficus desiderauit anima mea. Perijt sanctus de terra, & re-
ctus in hominibus non est, &c.

*Commi-
natio.*

Amos. 6.

Esai. 29.

*Indigna-
tio.*

Ezech. 5.

Esai. 42.

Dent. 32.

Hac eadem interiectione *væ*, non modò fortem nostram dolemus, sed alijs etiam mortem & supplicium comminamur. Sic Amos: *Væ* vobis, qui opulenti estis in Sion, optimates, capita populorum, ingredientes pompaticè domum Israel. Sic Dominus in Euangelio: *Væ*, inquit, vobis Scribæ & Pharisei, hypocritæ, qui clauditis regnum cœlorum.

Finitimus autem comminationi est indignationis affectus. Sic Dominus apud Ezechielem: Et cõplebo, inquit, furorem meum in te, & dabo te in desertum, & in opprobrium gentibus, quæ in circuitu tuo sunt, & eris opprobriũ, & blasphemia, exemplum, & stupor in gentibus. quæ in circuitu tuo sunt, cum fecero in te iudicia in furore, & in indignatione, & in increpationibus: Ego Dominus locutus sum, quando misero sagittas famis pessimas in eos, quæ erunt mortiferæ, & immittã in vos famẽ, & bestias pessimas vsq; ad internecionem: pestilentia & fames transibunt per te, & gladium inducam super te, Ego Dominus locutus sum: In his verbis aperte constat atrocitatem indignationis similem in pronuntiatione atrocitatem postulare, vt habitus vocis orationi & sententiæ respondeat. Sic etiam idẽ Dominus apud Esaiam: Tacui, semper silui, patiens fui, quasi parturiens loquar, dissipabo & absorbebo simul, desertos faciam montes & colles, & omne gramen eorum exsiccabo. Sic idem Dominus in Cantico: Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsq; ad inferni nouissima: deus orabitque terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet. Dentes bestiarum mittam in eos cum furore trahentium super terram atq; serpentem, & cætera quæ in hanc sententiam sequuntur.

Incidit etiã non rarò admirationis affectus. Tale

est illud apud Esaiam: Quomodo cessauit exactor, quieuit tributum? Et, Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui manè oriebaris? Corruisti in terram, qui vulnerabas gentes, &c. Interdum etiã affectus hic alijs admisceatur. Sic apud eundem indignationi coniungitur: Quomodo facta es meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij? Dolori autem apud Hieremiã, cum ait: Quomodo sedet sola ciuitas plena populo: &c. Sic Dauid amicorum casum lamentatur: Quomodo, inquit, ceciderunt robusti, & perierunt arma belli?

Ironia verò, quæ est in sententijs, non vacat quodam amarulentia affectu, quam pronuntiationi præferre debet. Sic Dominus in Euangelio. Sinite illos, cæci sunt, & duces cæcorum, &c. Ironia quoq; speciem habet illud Apostoli: Comedamus & bibamus. Cras enim moriemur. Et in Apoca. Dominus: Qui nocet, noceat adhuc, & qui in sordibus est, sordescat adhuc.

Præcisio autem, quam inter sententiarum figuras numerauimus, ingentem sæpè affectum non loquendo, sed tacendo exprimit. Sic regius vates: Anima mea turbata est valde, sed tu Domine vsquequo? Substitit enim in hac voce desiderantis affectus, & doloris magnitudine impeditus ulterius progredi non valuit. Decet enim verbum, Non pareces mihi, vel aliud simile. Diuersum autem animi affectum insinuauit, cum dixit. Calix meus inebrians. Præcisã enim oratio est in Hebræo. Particula enim, Quã præclarus est, ab interprete perspicuitatis gratia addita fuit. Hac autem orationis præcisione ingentẽ animi affectum significare possumus, cum alicuius rei dignitatem vel (quod est frequētius) indignitatem ad summum vsq; extulimus. Ad quem vbi peruentum est, substitit oratio, quasi is, qui dicit, nullã satis dignã orationẽ inueniat, qua quod reliquũ est, explicare possit. Itaq; concionator velut attonitus heret, stupet, ac silet: quo quide siletio, cum verè dicitis animũ

Admiratio.

Esai. 14.

Esai. 1.

Thre. 1.

2. Reg. 1.

Ironia.

Matth. 15.

Apoc. 22.

Præcisio.

Psal. 6.

Psal. 22.

commotus est, vehementer auditorum animi concitantur. Tanta autem diuini Spiritus vis in concionatore esse poterit, vt concionem ipsam huiusmodi præcisione aliquando finiat: atque ita suspensos & tremebundos auditores relinquat. Quæ quidem res vt ridicula erit, si ex sola dicentis arte fiat: ita cū ex animo diuinæ gloriæ zelo faucio fit, ad permouendos animos efficacissima est.

Assueuerat
110.

Habent affectus aliquid hæc orationum genera, quæ mox subiiciemus, atque in primis assueueratio, quæ interdum (vt Fab. ait) plus ipsis probationibus valet. Ea enim vim quandam & acrimoniam in voce ac vultu requirit, quæ causæ suæ fiduciam præferat. Talis illa Pauli: Ecce ego Paulus dico vobis, si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit. Testificor autem rursus omni circumcidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ. Idemq; rursus: Si in hoc mundo tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Et apud eundem: Nolite errare: neque fornicari, neque idolis seruientes, neque ad alteri, neque molles, &c. regnum Dei possidebunt.

Ad Gal. 5

1. Cor. 6.

Cum assueueratione similitudinem quandam habet adiuratio: cuiusmodi est illa Caiaphæ Pontificis: Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis, si tu es Christus. Similem autem acrimoniam & assueuerandi vim iusiurandum requirit. Sic Dauid: Viuit Dominus Deus Israel, qui prohibuit me, ne malum facerem tibi, nisi citò venisses in occursum meum, non remansisset Nabal vsq; ad lucem matutinam, mingens ad parietem. Sic Elias trepidantem Abdiâ confirmas hoc iuramento: Viuit Dominus exercituum, in cuius conspectu sto, quia hodie apparebo ei (hoc est) Achab regi. Sic Ioab ad Dauidem Abfalonis filij mortem lamentantem ait: Nunc igitur surge, & procede, & alloquens satis fac seruis tuis. Iuro enim tibi per Dominum, quod si non exieris, ne vnus quidem remansurus sit tecum nocte hac: & pe-

& peius erit hoc tibi, quàm omnia mala, quæ veniunt super te ab adolescentia tua. Quis non videret, quantam vocis acrimoniam hæc oratio postulet?

Habet etiam adhortatio speciem quandam affectus, quæ præcipientis imperium & auctoritatem voce ipsa, & quadam pronuntiandi celeritate repræsentat: qualis est illa Domini apud Esaiam: Quærite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam, & venite, & arguite me, dicit Dominus. Sic apud eundem: Dissolue colligationes impietatis; solue fasciculos deprimentis, dimitte eos, qui contracti sunt liberos, & omne onus dirumppe, frange esurienti panem tuum, & cætera quæ sequuntur.

Adhortatio
110.

Cap. 1.

Esai. 58.

Castigat.

Nec longè distat ab adhortatione castigatio: qualis illa apud Salomonem: Vsq; quò piger dormies? quando consurges è somno tuo? paululum dormies, paululum dormitabis, &c. Idemq;: Vsq; quò paruuli diligitis infantiam? & stulti ea, quæ sunt sibi noxia, cupient? & imprudentes odibunt scientiam?

Pron. 1.

Ad affectus etiam commouendos plurimum commouentur Exclamatio & Apostrophe, quæ non vnum aliquem affectum exprimunt, sed ad omnes accommodantur. Ex quouis enim ingenti affectu in exclamationem & Apostrophen erumpere licet. Ad commiserationem quidem illa Hieremiæ exclamatione pertinet: O vos omnes qui transitis per viam, attendite & videte, si est dolor similis sicut dolor meus. Leniorem verò indignationem habet illa: O stulti & tardi corde ad credendum ea, quæ locuti sunt Propheta: Acrior tamen illa Pauli: O insensati Galathæ! quis vos fascinavit non obedire veritati? Sed multò tamen acrior illa: O generatio incredula & peruersa, quousque apud vos ero? quandiu vos patiar? Neque verò necesse est ad exclamationes omnes particula O: sine ipsa namq; & cum alijs etiam interiectionibus, quibus vehemens affectus

Exclamatio
110.

Thre. 1.

Luc. 24.
Ad Gal. 3

Luc. 9.

- Matt.* 23. erumpit, exclamatio fit. Talis est illa Ioannis Baptistæ: Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere à ventura irâ? Similiter & illa Domini vox apud *Esai.* 1. Esaiam: Heu consolabor de hostibus meis, & vindictam fumam de inimicis meis. Sic & Dominus in Euangelio, magno erumpente animi dolore ait, Væ mundo à scandalis. Et, Væ homini illi, per quem scandalū venit. Sic & Angelus in Apoca. *Apoc.* 18. homines ipsos inducit Babylonis casum admirantes & lamentantes: Væ vae ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis, quia vna hora venit iudiciū tuum. Numeratur etiā inter exclamations illa *Hier.* 14. *Thre.* 14. remia, A, a, a, Domine Deus, Prophetæ dicunt eis, Non videbitis gladiū, & fames nō erit in vobis. Vt enim litera, o, ita etiā, a, cōmodissimè exclamationibus seruit. Vtraq; enim, quoniā fauces implet, ad exclamandum commodissima est. Verū ex his, a, mihi cōmodior atq; facilior ad pronunciandū videtur, minusq; dicentis artificium deregit, cum sit velut naturalis quædā erumpentis affectus significatio. Qua si prudenter suis in locis Ecclesiastes vtatur, non parum auditorum affectus excitabit.
- Exclamatio finitima est Apostrophe: vt potè, quæ illi semper adiuncta est, eademq; sicut exclamatio, cunctis affectibus seruit. Vehemens illa, Audi cælum, & auribus percipe terra, quia os Domini locutum est. Nec minus illa Moysis: Testes inuoco hodie cælum & terrā. citò perituros vos esse de terra, quam transito Iordane possiduri estis. Nec minus vehemens illa: Obstupescite cœli super hoc, & portæ eius desolamini vehementer. Duo enim mala fecit populus meus: &c. Sic & illa apud Ezechiel: O mucro, mucro, euagina te ad occidendū, lima te vt interficias & fulgeas. Longè autè dissimili vocis figura pronuncianda est apostrophe illa suavissima: Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustū, aperiatur terra, et germinet Saluatorē. Sic & illa: Fleste ramos aibor alta, tēlā laxa viscera, &c. Vtrobique enim

enim pronunciationis vox desiderantis animi affectum exprimere debet. Diuersum autem ab hoc affectum requirit illa Dauidis Apostrophe: Montes Gelboë, nec ros, nec pluuia veniant super vos, neq; sint agri primitiarum, quia ibi abiectus est clypeus fortium.

Interrogatio quoq; & omnes recipit affectus, & Interrogatio apertè dissimilem à communi sermone pronunciationem requirit, eamq; cum primis pro affectuum & sententiarum ratione variam. Simplici autem & blanda voce adolescens ille interrogat: Magister bone, quid faciendū vitam æternam possidebo? Sic & illud: *Qui sunt hi sermones. Quos confertis ad inuicem ambulantes, & estis tristes? Dissimili autè voce optātes interrogamus: Quis mihi tribuat, vt scribantur sermones mei? quis mihi det, vt exarentur in libro? &c. Omnia huius interrogationis membra simili vocis tenore, cum quadam tamen vehementia atque instantia pronuncianda sunt. Sic & illa: Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vrer? Acrior tamen illa: Quare atteritis populum meū, & facies pauperū cōmolitis. Et, Generatio praua atq; peruersa, hæcine reddis Domino, popule stulte & insipiens? Hæc interrogatio cum quadam iræ & indignationis significatione proferenda est: Sicut etiam hæc: Nūquid super his non visitabo, dicit dominus, aut in genti tali non vleiscetur anima mea? Hærentis autem, dubitantis, & anxij animi voce pronuncianda est interrogatio illa: Cui loquar, aut quem contesta- bor, vt audiat? Et, Quis est vir sapiens, qui intelligat hoc, & ad quem verbū oris Domini fiat, vt annunciat istud, quare perierit terra, & exusta sit, quasi desertum, eò quòd non sit, qui pertranseat? Longū est ire per singula: huiusmodi namq; exemplorum in literis sanctis, nusquam non magna copia est, in quorum varia ac dissimili pronunciatione Ecclesiastes exerceri poterit, vt huiusmodi excitatione ve-*

ram ac naturalem pronuntiandi formam animo concipiat.

Sermocinatio. Sermocinatio quoque, quam inter sententiarum figuras numerauimus, quæ varias personas loquentes inducit, varijs quoque affectibus seruit. Ideoque dissimilem vocis figuram in eisdem requirit. Aliter enim sermocinationem illam pronunciamus; Et non dixerunt, Metuamus Dominum, qui dat nobis pluuiam temporaneam & serotinam, plenitudinem annuæ messis custodientem nobis. Aliter illa: Ne gemas in nouissimis tuis, & dicas, Cur detestatus sum disciplinam? & increpationibus non acquieuit cor meum? nec audiui vocem docentium me, & magistris non inclinaui aurem meam? Aliter illa: Dixerunt impij cogitantes apud se nõ rectè. Exiguum & cum tadio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis, & cætera quæ sequuntur, Sapient. 2. Aliter illa, qua impij felicissimam iustorum sortem admirantes dicunt. Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improprij. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos fors illorum est. Ergo errauimus à via veritatis, &cæ. Sapient. 5. Aliter illa: Visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur, Dixit enim, In fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi, & abstulij terminos populorum: &c. Esai. 10.

Sunt etiam inter figuras aliarum, quæ peculiarem quandam vocis habitum requirunt, quas non erit inutile hoc in loco exempli gratia recensere. Earum prima est repetitio, quæ idem nomen orationis initio repetit. Hæc autem postulat, vt eodem vocis tenore idem nomen repetatur. Sic apud Hieremiam: Gladius ad Chaldaeos, ait Dominus: & ad habitatores Babylonis, & ad principes, & ad sapientes eius: Gladius ad diuinos eius, qui stulti erunt: Gladius ad

ad fortes illius, qui timebunt: Gladius ad equos eius, & ad currus eius, & ad omne vulgus, quod est in medio eius: Gladius ad thesauros eius, qui diripietur. Conuersio quoque idem postulat in fine, quod repetitio in principio. Sic autem pronunciamus illud D. Pauli. Cum essem paruulus, loquebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus; cogitabam vt paruulus, &c. Complexio verò, quæ vtriusque figuræ naturam retinet, in qua initia inter se & fines conueniunt, vtriusque etiam figuræ formam in pronuntiando retinet, Cuius rei exemplum cum de hac figura loqueremur, subiicimus.

Conduplicatio quam Græci Epizeusim vocant, quæ idem verbum aut etiam orationem repetit, vt asseuerationi finitima est, ita similem ferè pronuntiandi formam requirit. Sic apud Esaiam Dominus, Propter me, propter me faciam, vt nõ blasphemet, & gloriam meam alteri non dabo. Et iterum: Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me. Acrior illa: Tu tu facis illas incendiisti. Et in oratione: Commotus non es? cum tibi mater pedes amplexaretur, commotus non es? Sic & illa: Tu in horum conspectum venire audes proditor patriæ? proditor inquam patriæ, tu in horum conspectum venire audes? Et, Matrem tuam occidisti: quid dicam amplius? matrem tuam occidisti.

Correctio quoque peculiarem quandam pronuntiandi rationem petit: qualis illa D. Gregor. Quid igitur miramur fratres? Mariam venientem, an Dominum susipientem? susipientem dicam? &c. Sic Terentianus ille senex, cum filium se habere dixisset, adiunxit: Quid dixi me habere? Imò habui Chremem: nunc habeam necne, incertum est.

Dubitatio quoque aliam pronuntiandi formam requirit: qualis illa Eusebij Emisii. Quid primum mirer, quid duc postremum? quod sine conceptu est collata fecunditas, an quod per partum magis est glorificata virginitas? Sed nõ mirum, si ita peperit:

*Conuersio.**1. Cor. 11.**Complexio.**Conduplicatio.**Esai. 48.**Esai. 43.**Correctio.**Dubitatio.**110.*

talis erat ille cui nupserat. Sic D. Cyprian. in Serm. de lapsis: Quid hoc loco faciam, dilectissimi fratres, fluctuans vario mentis æstu? Quid, aut quomodo dicam? lachrymis magis quàm verbis opus est.

*Ratiocinatio.
Subiectio*

Verùm inter alias figuras vix vlla maiorem in pronuciando varietatem desiderat, quàm Ratio. cinatio atq; subiectio: quæ similem penè naturam, similemque pronuciandi formam requirunt: propterea, quòd crebris interrogatiunculis & responsionibus constant. Quo fit, vt subinde vocis figura varianda sit, cum aliter interrogemus, & aliter nobis ipsis, tanquam alteri, respondeamus. Quocirca non erit tyronibus inutile, in harum duarum figurarum pronuciatione exerceri. Exempla verò eù de his duabus figuris ageremus, subiecimus: quæ hic repetere non est necesse. Verùm de his satis multa: quibus facilè quisq; intelliget, qua pronuciandi ratione in cæteris quoq; sententijs, quæ ad has reuocari non possunt, vlturus sit. Omnia enim, quæ hactenus præcepimus, eò pertinent, vt pronuciatio cum rerum & sententiarum natura aptè coheræat.

Exempla quadam è literis sanctis desumpta, in quorum pronuciatione rudes huius officij exerceri valeant. Cap. VIII.

Quoniam (vt paulò antè diximus) ediscere aliquid monet Fabius, in quo exerceri valeant, qui hanc pronuciandi facultatem consequi desiderant, operæ pretium me faciendum putavi, si præter ea exempla, quæ hactenus ex scripturis sanctis adduxi, alia quæ paulò longiora afferam, quæ variam pronuciandi rationem exigunt: in quibus huius artificij rudes exerceri queant, vt perfectam pronuciandi formam addiscant. Sumamus igitur in primis locù illum ex Psalm. 49. Peccatori autè dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Hæc duplex interrogatio figuratè ob-

ra obiurgantis atq; admirantis pronucianda est. Sequitur deinde alio vocis flexu proferendum, quod subdit: Tu verò odisti disciplinam, proiecisti sermones meos retrorsum: &c. quæ sequuntur vsq; ad illud: Aduersus filium matris tuæ ponebas scandalum. Hæc omnia membra eodem vocis tenore atq; acrimonia pronucianda, & suis interuallis distinguenda sunt: quoniam omnia eandem continent enumerationem scelerum, nisi quòd sententia illa: Si videbas furem, currebas eù eo, non nihil ab antecedentibus & consequentibus membris in pronuciatione distat. Sequitur deinde: Hæc fecisti & tacui. Hæc admirantis vox est, & velut ad tam diuturnum silentiù obstupescantis. Ideoq; paululum hoc in loco subsistere pronuciatio debet. Hoc enim admirationis ratio postulat. Quod verò deinde sequitur: Existimasti inique, quod ero tui similis? maiore decentis acrimonia & indignatione præfert, maioremq; adhuc, quod protinus subdit. Aiguam te, & sciam tuam contra faciem tuam: hoc enim minaci gestu atq; voce pronuciandum est. Sequitur deinde alia pronuciandi ratio, ab his longè dissimilis: Intelligite hæc, qui obliuiscimini Deum, ne quando rapiat, & non sit qui eripiat. Hæc enim sententia voce prudenter atq; opportunè admonentis, & ab imminenti periculo deterrētis proferenda est. Hoc igitur exemplo aperte liquet, quàm varia in his paucis versiculis pronuciandi ratio adhibenda sit.

Sumamus aliud exemplum ex prima Pauli ad 1. Cor. 6. Corinthios epistola: in qua Corinthiorum lites reprehendit, Sic igitur ait: Audet aliquis vestrum habens negotium aduersus alteriù, iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? Hæc interrogatio, & tres quæ deinde sequuntur, habitum vocis acriter obiurgantis, admirantis, & instantis exigunt. Quod verò sequitur: Secularia igitur iudicia si habueritis, contempribiles, qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandù. Hoc maiori adhuc vehemètia pronuciandum

ciandum est. Habet quippè oratio hæc, Contempti-
biles qui sunt in Ecclesia, speciem quandam vel Hy-
perboles, vel Ironiã, quam deinde corrigit, cum in-
fert, Ad verecundiam vestram dico. Quæ quidem
sententia aliam vocis figuram requirit. Sequitur
deinde: Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui
possit iudicare inter fratrem suum? Hæc interrogã-
tio admirantis vocem postulat, & apertissima ra-
tio admirantis vocem postulat, & apertissima ra-
tione eos qui litigabant, conuincens. In illa verò
particula, Sic, paululum immorandum esse vide-
tur. Habet enim & silentium in pronuntiatione,
aliàs quidem longius, aliàs breuius, non vulgarem
emphasim. Quod verò protinus adijcit: Sed frater
cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infide-
les. Hęc sententia eandem vocis acrimoniam & ad-
mirationem petit, sic tamen vt circumstantia illa,
Et hoc apud infideles, maiore nisu atque voce pro-
ferenda sit, quò indignitas rei magis emineat. Sequi-
tur deinde alia pronuntiationis ratio, cum subdit: Iã
quidem omnino delictum est in vobis, quod iudi-
cia habetis inter vos. Verùm multò acrius vrget, v-
bi continuo infert. Quare non magis iniuriam acci-
pitis? quare non magis fraudem patimini? Hæc enim
duplex interrogatio maiore spiritu atque impetu p-
nuntianda est. Aliam porrò vocis figuram exposcit
quod sequitur: Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis,
& hoc fratribus. In qua sententia particula illa,
Et hoc fratribus, emingere debet, sicut superior illa,
Et hoc apud infideles. Vtrobique enim rei indigni-
tas ex varijs personarum circumstantijs colligitur:
quam pronuntiationis præferre debet. Sequitur con-
tinuò alia vocis figura, cum addit: An nescitis, quia
iniqui regnum Dei non possidebunt? A qua nonni-
hil distat, quod deinde subiicit: Nolite errare: neque
fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque
molles, &c. regnum Dei non possidebunt. Hi om-
nes articuli vehementius atque celerius pronuntian-
di sunt: sic tamẽ, vt interuallis suis distinguantur.

Affe-

Affeueratio quippe, quæ ipsis interdum probatio-
nibus plus valere dicitur, vehementiam atque impetu-
m in affeuerante requirit.

Quia verò orationes illæ, in quas personarum
varietas incurrit, quæ instar dialogorum sunt, ad
facultatis huius exercitacionẽ plurimum conferunt,
ex his etiam exempla aliquot in mediũ proferam,
atque in primis illud Matthæi. 15. vbi Scribæ & Pha-
risæi Dominum adierunt, vt ipsum de neglecta disci-
pularum cura, ac disciplina obiurgarent. Sic igitur
aiunt: Quare discipuli tui transgrediuntur traditio-
nes Seniorũ? Hæc obiurgatio magna seueritate &
ampla voce proferenda est, vt Scribarũ & Phariseo-
rum personam referamus, qui ingentis piaculi esse
credebant, illotis manibus contra Seniorum tradi-
tionem edere. Sed quantum alia voce Dominica re-
sponso proferenda est, cum ait: Quare & vos trans-
gredimini mandatum Dei propter traditionem ve-
stram? Nam Deus dixit: Honora patrem tuum &
matrem, & cætera quæ sequuntur. Omnis hæc ora-
tio obiurgantis, & indignantis vocẽ desiderat. Sed
acrius tamen est & vehementius, quod deinde ad-
dit: Hypocritæ, benè prophetauit de vobis Esaias,
cum dixit: Populus hic, labijs me honorat, &c. Hoc
enim est, velut adacto verbi Dei pugione diuinam
legem adulterantes transfodere. Longè verò dissi-
mitem vocis figuram exigit, quod deinde discipuli
ad Dominum dicunt: Scis quia Pharisei audito ver-
bo hoc, scandalizati sunt? Hoc enim submissa voce
quasi ad aurem insurrando proferendum est. At
illud quod sequitur, libera affeuerantis voce pronũ-
ciandum: Omnis plantatio, quam non plantauit
Pater meus cælestis, eradicabitur. Dissimili proti-
nus voce proferendum est, quod subiecit Petrus, cū
ait: Ediffere nobis parabolam istam. Sed quantum al-
liter pronuntiationis, quod deinde respondit Do-
minus: Adhuc & vos sine intellectu estis? Non in-
telligitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem
vadit,

vadit, & in secessum emittitur, & cætera. quæ sequuntur.

Si quis alia exempla desiderat, habet in Evangelica historia nonnulla, atque ea in primis, quæ dialogorum speciem referunt, ut cum Dominus longa oratione cum muliere Samaritana, usque ad discipulorum adventum loquitur, illa interrogante & domino respondente. Sic etiam cum Petrus pedes à Domino ablui recusat, Dominus verò cæpto ministerio instat. Sed commodissimum huius rei exemplum extat apud D. Greg. Nazian. in funebri oratione, qua Basilij Magni virtutes, ac præcipuè mirabilem eius in fide constantiam aduersus Imperatoris Arriani præfectum commendat. Cuius rei historiam hoc in loco attingere libuit, non solum quia instituto nostro utilissima est, sed etiam quoniam historiam scitu dignissimam continet. Sic igitur Greg.

Quoniam autem modo vel Præfecti audaciã, vel Basilij virtutem, & sapientiã, cum qua ei restitit, satis digna oratione complectar? Quæ tua est, inquit Præfectus, ratio, heus tu? nomine illum suo compellans (nondum enim cum Episcopi nomine appellandum ducebat) ut tanto imperio obistere audeas? solusque omnium præfractè, & contumaciter obliectus: Quosum, respondit Basilius, hæc oratio spectat, & quoniam hæc est contumacia? Nondum enim id satis intelligo. Quoniam inquit ille, imperatoris religionem minime profiteris, omnibus alijs iam substratis ac superatis. Non enim inquit Basilius, hæc vult imperator meus: nec creaturam ullam adorare sustineo, cum & Dei creatura sim, & Deus esse iubeat. Nos verò inquit ille, qui hæc imperamus, quid tandem tibi videmus? nihil ne? Age verò non magnum, & honorificum existimas nobiscum adiungi, sociosque nos habere? Ad hæc Basilius: Vos quidè Præfecti estis, & illustres: non inficias eo: minime tamen Deo præstantiores. Socios autè vos habere mihi quidè amplum, & honorificum fuerit (quid enim,

nim, cum ipsi quoque Dei creaturæ sitis) sed ut alios quosdam ex his, qui nobis subiecti sunt. Non enim personarum dignitate, sed fidei integritate Christianismus dignoscitur. Hac oratione commotus Præfectus, ac maiori ira succensus, è cathedra surrexit, atque asperioribus verbis cum eo agere perrexit. Quid? Potestatem hanc non pertimescis? Cur verò pertimescam? respondit Basilius. Quid fiet? quid patiar? Quid pertieris? intulit ille, vnum è tam multis, quæ meæ sunt potestatis. Quoniam hæc subiunxit Basilius. Facito enim ut ea cognoscamus, Bonorum, inquit ille, proscriptionem, exilium, cruciatus, mortem. Tum Basilius: Si quid aliud habes, id nobis minutare. Horum enim, quæ adhuc commemorasti, nihil nos attingit. Quoniam, inquit ille, modo hæc intelligis? Quoniã, inquit Basilius, primùm bonorum proscriptioni obnoxius non sum, quippè qui nihil habeam: nisi fortè laceris ac detritis hisce pannis indiges, ac paucis libellis, in quibus omnis mihi vita sita est. Nec verò exilium vllum cognosco, qui nullo loco circumscriptus sum, ac neque terram hanc, quam nunc colo, meam habeo, & eam omnem, in quam proiectus fuevo, pro mea duco: imò ut rectius loquar, vniuersam terram Dei esse scio, cuius advena ego sum, & peregrinus. Iã quid accipere queant tormenta, cum corpore caream? nisi fortè primam plagam dixeris: huius enim solius inferendæ potestatem habes. Mors porrò beneficii mihi loco erit: citius me ad Deum transmitteret, cui vivo, & munere meo fungor, maximaque ex parte obij, & ad quem iam pridè propero. Quo sermone attonitus Præfectus, Nemo, inquit, me (nomenque suum adiunxit) ad hunc usque diem ita est allocutus, nec pari vel borum libertate. Neque enim, ait Basilius, fortasse in Episcopo pumincidisti. Alioqui hoc profus modo differuisset, pro huiusmodi rebus in certamen veniens. Nã cæteris quidè in rebus o præfecte, clementes & placidi sumus, atque omnium abiectissimi, quemadmodum

hoc

hoc nobis lege præscriptum est: ac non dicam aduersus tantam potētiam, sed ne aduersus plebeium quenquam & infimi ordinis hominem supercilium attollimus. Verum ubi Deus nobis periclitatur ac proponitur, tum demum alia omnia pro nihilo putantes, ipsum solum intuemur. Ignis autem & gladius, & bestia, & vngulae carnes lacerantes, volutpati nobis potius sunt, quam terrori. Proinde contumelijs nos affice, comminare, fac quicquid collibuerit, potestate tua fructe: audiat hæc etiam imperator: nequaquam profecto nos vinces, eoq; adduces, vt impiæ doctrinæ assentiamur: ne si his quidē atrociora miniteris. Hætenus Greg. Nazian. verba. In his igitur similibusque locis aptè pronuntiatis exerceri poterunt, quicunq; hanc facultatē perfectè consequi desiderant.

Qualis perfecti concionatoris vita esse, & quopotissimum tempore, quouē temperamento, & quo affectu concionandi munus exerceat. Cap. IX.

Absoluimus amice lector, quæ nobis de concionandi ratione atque officio in his libris dicenda esse vibebantur. Reliquum est, vt epilegi vice documenta quædam partim ex ijs, quæ dicta sunt, partim alium de breuiter colligamus: quæ concionator noster tāquam præcipua huius officij capita habere semper ante oculos debeat. Quæ qui diligenter obseruauerit, non dubium, quin egregius huius diuini operis artifex euasurus sit. Sed antequā hoc attingamus, ad memoriam reuocanda sunt, quæ de concionatore ipso in primo huius operis libro diximus. Quæ de re quatuor mihi breuiter prælibanda esse videntur: nempe, Quis, quando, & Quo temperamento, & Quo sine concionator munus suū exercere debeat.

Quod verò ad primum attinet, sancti illi Patres, qui deserta Aegypti loca incolebant, cum præcipue huius

huic officio maturum esse credebant, qui sibi iam consulisset, quiq; diuturna benè viuendi consuetudine omnes animi sui affectus motusq; cōposuisset: vt virtute iam in naturā quodammodo transiūte minima cura mores & actiones suas regere, & in officio continere posset. Qui enim desideriorū atq; affectuū suorum impotentia laborat, cui necesse adhuc est cum effrenatis carnis motibus continenter bellum gerere, nondum idoneus est, qui se totū alienis cupiditatibus frenandis impendat: quandoquidem se toto ad suarum moderationem indiget. Alios namq; erudire, & ad virtutis amorē trahere, perfectorum est, & eorū, qui firmas iam radices in virtutē iecerunt. Quod quidem natura nos & in arboribus & in animantibus docet: neq; enim arbores recentē plantatę fructus continuo ferunt, neq; animātia vbi primū in lucem edita sunt, fœtificā: nisi cum ad iustā corporis magnitudinem peruenerunt. Cumq; maximè naturale viuētibus sit, simile sibi generare, hoc tamen nisi in adulta perfectaq; ætate non præstant. Quocirca probata iā & corroborata virtus sit oportet, quæ virtutē in alijs ingenere rare debeat. Rectè enim D. Bern. cum concionatore agens: Dabis, inquit, voci tuæ vocem virtutis, si quæ suades, prius tibi illud persuasisse cognoueris. Efficacior enim operis, quam oris vox est.

Adde etiā, quod cum præcipuum concionatoris officium in virtutum atq; vitiorum natura explicanda versetur, quis hoc aut intelligere, aut eloqui commodius poterit, quā qui perpetuò vitij bellū indixit, seq; totum ad virtutum & diuinæ legis studium cōposuit. Quauis enim exquisita doctrina atq; eruditio ad concionandi officium necessaria sit (sine qua temeraria & caeca esset omnis oratio) tamen cum ad eā vitæ puritas & sanctitas accedit, dictum mirum est, quantum eius accessione doctrina iuuetur. Quā quidē rem sanctorū Patrum scripta faciē declarant: in quibus videre licet, quantā eorum

doctrinae vim & lucem vitae sanctitas & innocentia adiunxerit. Hinc regius Propheta, Super omnes inquit, docentes me, intellexi: quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mandata tua quaesivi. Duo sunt, quae plurimum ad sapientiam conferunt, studium, & experientia: illud ad doctores, haec ad seniores pertinet. In antiquis enim est sapientia, & in multo tempore prudentia. Attamen diuinæ legis amor atque studium usque adeo priorum mentes illustrat, ut & doctoribus & ætate prouectis anteferatur. Vnde est illud Ecclesiastici: Anima viri sancti annunciat aliquando vera, plusquam septem speculatores sedentes in excelso ad speculandum. Nam (ut omittam diuinæ gratiæ lumen, & egregia illa Spiritus sancti dona, quæ ad intellectus humani aciem illustrandam atque perficiendam conferuntur) quantum quaeso ad virtutum & vitiorum cognitionem parandam adiuuat, in virtutis & pietatis curriculo diu sudasse atque laborasse. Ut enim qui nauigant mare, narrant pericula eius: ita qui per iter virtutum gradiuntur, & latam victoriam fugere student, hi planè itineris huius ingressum & exitum, prælia & victorias, labores & dolores, variasque pugnandi artes & vitæ pericula non solum legendo, sed multo magis pugnando didicerunt. Quis enim melius de ratione venandi, quam venator, quis de piscandi arte quam piscator dicet? Quis verò anfractus & compendia viarum exploratis, quam assiduus viator, intelliget? Qui non est, inquit, tentatus, quid scit: qui spiritalia nunquam arma tractauit, qui nunquam cum inimico aperto Marte cõflixit, qui se illi vinculum atque captiuum tradidit, qui nunquam cum affectibus suis colluctatus est, qui nullum propter honestatem atque virtutem laborem suscepit, qua ratione de hac spiritali pugna disputare perfecte poterit? Hac enim de causa Annibal Phormionem Philosophum de re militari disputantem auersit, quod senex, qui nunquam hostem, nunquam ca-

stra

stra vidisset, coram se, qui tot annos cum populo Romæ orbis victore bella gessisset, de re militari disputare ausus esset. Quo exemplo non obscure intelligimus, quanto aliter de spiritali militia loquantur, qui in ea strenuè versati sunt, quam qui nunquam illam attigerunt. Iam verò de diuini Spiritus delicijs, de internis fidelis animæ cum cœlesti Sponso colloquijs, de charitatis ardore atque impetu, de sobria illa humane mentis ebrietate, qua sanctorum animæ rapiuntur in Deum, quis melius dicere poterit, quam qui hæc ipsa diu multumque expertus est? Quæ ex re liquido apparet, verissimè à Propheta dictum esse, A mandatis tuis intellexi. Hæc autem non eo consilio diximus, ut doctrinae vel necessitatem vel dignitatem minuamus (sine cuius luce mortales in densissimis errorum tenebris versarentur, & sine qua nemo docendi munus usurpare in Ecclesia debet) sed ut ostenderemus (quemadmodum paulò ante diximus) quantum lucis & caloris integritas & sanctimonia vitæ sacræ theologiæ studijs atque doctrinae adiungat.

Ex his autem intelligi facile poterit, quod secundo loco posuimus, hoc est, quo tempore concionator munus hoc aggredi debeat. Si enim hoc officium ad eos solum pertinet, qui firmas in virtute radices iecerunt, consequens est, ut nemo nisi ad hanc virtutis firmitatem peruenerit, munus hoc obire debeat. Ideoque merito Propheta iustum viuum ligno cõparat, iuxta decursus aquarum plantato: quod fructum, inquit, suum dabit in tempore suo. Neque enim omnia omnibus temporibus conueniunt. Rectè enim Salomon ait, Tempus amplexandi, & tempus longè fieri ab amplexibus. Illud autem spectat ad priuatam infortiorum vitam, in qua ijs spiritalibus delicijs atque amplexibus cœlestis Sponsi fruuntur: hoc autem ad publicam, quæ tota in aliorum salute procuranda intentata est. Eleganter admodum Origenes annotauit, quod magno ille sapientiæ amator eandem sapientiã modo sponsam, modo verò sororẽ appellet. Quãuis

Dd 2

disti.

diffimilis vtriusq; nominis ratio sit, vtraq; tamen in sapientiam cadit, quæ alio tempore spōsa, alio foror esse debet. Et quidem quo tempore spōsa est, solius sponsi sui amplexibus destinatur, nec alteri communicari potest: vbi verò foror est effecta, potest vtriq; alijs matrimonio copulari. Prius igitur tibi eam sponsam assume, cuius tu solus delicijs fruaris. Non enim habet amaritudinem conuictus illius, neq; tædium conuersatio illius, sed lætitiā & gaudiū. Deinde verò illā ceu castissimā fororem in publicum profer, & alijs fruendam trade. Huius autem ordinis inuestigatio facit, vt concionator & sibi ipsi noceat, & alijs prodesse nequeat. Non est enim iacentis alium erigere, neq; alijs quisquam dare potest, quod ipse non habeat. Immaturus siue arborū siue animantium partus ad frugem minimè peruenit. Ita fit, vt concionatoris immaturus labor alijs quidem inutilis, sibi autem damno atq; detrimento sit. Quod quidem damnum D. Bern. exponit his verbis: Quod tuū est, spargis & perdis, si prius quā infundaris tu totus, semiplenus festines effundere: contra legem arans in primogenito bouis, & ouis primogenitum rondens. Nimirum vita atq; salute, quam alteri das, te fraudas, cū sana vacuus intentio ne, gloriæ inanis vento inflaris. Hastenus Bern.

I.

Sequitur deinde, quod tertio loco posuimus, hoc est, quo temperamento munere suo sit concionatur vsurus. Quam rem tibi cui oratione Ecclesiasticus docet, cum ait. Recupera proximum secundum virtutem tuā, & attende tibi ne incidas. Hoc enim charitatis ordo exigit: de quo Spōsa in Cāt. gloriatur. Hic autem ordo petit, vt hac ratione concionator alijs proferat, ne sibi desit: sic aliorum salutem studeat, ne suam deferat: sic in alios liberalis, ne sibi parcus: sic pius, ne sibi immittis: sic deniq; salutaris, ne sibi inutilis & sui negligens existat. Hoc autem nos docent quinq; illæ virgines sapiētes, quæ fatuis virginibus

ginibus oleum postulantibus prudenter responderunt: Ne forte nō sufficiat nobis & vobis, ite potiùs ad vendentes, & emite vobis. Hoc idē nos Apōsto. docet, cū ad Timotheū ait: Attende tibi & doctrinæ. Hoc enim modo & te ipsum saluū facies, & eos qui te audiunt. Priori ergo loco sibi concionator prospicere monetur: secundo verò, vt tradendæ populo doctrinæ vacet. Vires igitur suas per spectas atque exploratas habere debet, vt quod sibi necessariū fuerit, prius sumat: deinde quod reliquum fuerit tēporis & officij, alijs impendat. Hoc est enim, quod Ecclesiasticus insinuauit, cum dixit, Recupera proximum secundum virtutem tuam: hoc est, ne maiora viribus tuis aggrediare, sed par sit virtuti atq; facultati onus. Quæ de re sic Seneca: Quoties aliquid conaberis, te simul, & ea quæ paras, quibusq; pararis, ipse metire. Idemq; rursus: Vt quietus possit esse animus, non est iactandus, nec multarum rerum a se fatigandus, nec magnarum supraq; vires appetitarum. Facile est leuia aptare ceruicibus, & in hanc aut in illam partem transferre sine lapsu. Illos igitur imitari concionator debet, qui ex alucarijs fauos decerpunt: qui nequaquam ita illa exhauriunt, vt non apibus alimenta mellis in huiusmodi reposita relinquunt. Sic etiā pastores, qui distenta lacte ouium vbera emulgent, agnorum quos lacte nutriunt, rationem habent, ne fetus alimenti inopia deficiat. Ad hunc igitur modum Ecclesiastes alios cœlestis doctrine pabulo alere debet, vt se quoque ipsum spiritalibus exercitijs, & interna cum Deo vacatione pascat. Famem quippe ipse & in ediam sustinebit, si se neglecto atque eluente, de aliorum tantum pabulo sollicitus sit. Quæ in re non animantium modò, sed arborum etiam & terrarum quoque ingenium atq; naturam imitabitur. A thores enim, quæ vno anno vberrimos prouentus ferunt, sequenti anno à solito ferendi si uelut labore feriāt: fertiles etiā agri, qui copiosam vno anno messem tulerunt,

Bern. super
per Can.

sequenti, quo se reficiant, à solito cultu vacare per-
mittuntur. Si ergo terra, cuius proprium est, fructus
germinare, hac alterna quiete indiget: quanto ma-
gis spiritus noster, qui aliundè quam à natura vires
haurit, eadem laboris & quietis vicissitudine indi-
gebit: ne videlicet exhaustus deficiat, si se totum a-
lijs, cura sui prorsus abiecta, permiserit?

Cæterum quoniam tantum in me auctoritatis
non est, vt mihi fides adhiberi debeat, sanctissimi
viri Bernardi, qui non tam humano studio, quàm
diuino haustu atque magisterio diuina tractauit,
hac de re sententiam proferam. Is igitur ad Euge-
nium Pontificem Max. sic scribit: Audi ergo quid
redarguam, quid suadeam. Si quod viuis & sapiens, to-
tum das actioni, considerationi nihil, laudo te, in
hoc non laudo. Puto quòd & nemo, qui à Salomo
ne audierit: Qui minoratur actu, percipiet sapien-
tiam. Certè nec ipsi actioni expedit consideratio,
ne nò præueniri. Sic itè si totus vis esse omnium, in-
star illius, qui omnib. omnia factus est, laudo huma-
nitate, sed si plena sit. Quomodo autem plena, te ex-
cluso? Er tu homo es. Ergo vt integra sit & plena hu-
manitas, colligat te intra se sinus, qui omnes reci-
pit. Alioqui quid tibi prodest, iuxta verbū Domini,
si vniuersos lucreris, te vnū perdens? Quam obrè cū
omnes habeant, esto etiam tu ex habentibus vnus.
Quid? solus fraudaris munere tuo? Vique quò vadēs
spiritus, & non rediens? Vique quò non recipis te &
ipse inter alios vice tua? Sapientibus & insipienti-
cus debitor es, & soli negas te tibi? Stultus & sapiens,
seruus & liber, diues & pauper, vir & femina, senex
& iuuenis, clericus & laicus, iustus & impius, om-
nes pariter participant te, omnes de fonte publico
bibunt pectore tuo, & tu seorsum sitiens stabis? Si
maledictus qui partem suā facit deteriorem, quid
ille qui se penitus reddit expertem? Sanè deriuentur
aquæ tuæ in plateas, homines, & iumentā, & pecora
bibant ex ijs: quin & camelis pueri Abrahæ potum
tribu-

tribuas: sed inter cæteros bibe tu de fonte putei tui.
Alienus, inquit, non bibat ex eo. Nunquid tu alic-
nus? Cui non alicnus, si tibi es? Hęc omnia ad verbū
ex D. Bern. cuius ego sententiæ nihil habeo, quod
adiocere possim: cūm satis superq; id, quod volu-
mus, à sanctissimo viro explicatum sit.

Quarto verò loco his, quæ hastenus diximus, il-
lud adijciendum puto: vt qui hoc diuinum munus
aggredi constituit, diligenter attendat, quo spiritu
atque animi destinatione ad hoc veniat. Hoc est, vi-
deat an per ostium in ouile ouium ingrediatur, an
aliundè ascendat. Ostium verò vel flagrans veræ
charitatis studium, vel maiorum obedientia est.
Nemo quippe ad hunc honoris gradum ascendere
debet, nisi vocatus à Deo tanquam Aaron. Rectè e-
nim Apostolus: Quomodo, inquit, prædicabunt, *Rom. 10.*
nisi mittantur? Mitti verò est, à Deo ad hoc opus de-
stinari. Neque verò satis est, vt opus ipsum ex natu-
ra sua pium atque sanctum sit, vt illud protinus ad-
oriri quisq; debeat, nisi pares oneri vires habeat:
hoc est, nisi his virtutū ornāmētis, quæ modò com-
memorauimus, instructus sit. Tutus aut ad hoc offi-
cium aditus obedientia est: quæ nihil deliberare, ni-
hil discutere tenetur, cūm ad hanc virtutem non
imperata examinare, sed diligenter exequi pertine-
at. Sed ne hic quidem securitatis tantum est, vt in
vtranq; aurem dormire liceat. Nam & Saul ex im-
perio Domini regni curā suscepit: quam ipse qua-
situs etiam latebris fugere voluit: eum tamen vide-
mus in obedientiæ quoque portu grauissimum vi-
tio suo fecisse naufragium. Sic etiam non pauci mu-
nus hoc ex maiorum imperio obeunt: qui muneris
ipsius occasione elati, aut popularis fauoris aurā ca-
ptant, & ad plausum populi concionantur, aut ex a-
liorū laudibus & prædicatione inaniter efferuntur:
ita fit, vt qui spiritu cœperunt, carne consumantur.
Cæterū si quā multis modis in hac parte peccetur,
& in quāto salutis discrimine multi versentur, quā

tumque ij boni operis specie decipiantur, explicare dicendo vellem, nullus esset dolorum & querelarū finis. Quocirca consultius esse duxi, rem tantam si- lentio præterire, quàm leuiter ac tenuiter eandem attingere. Hactenus de concionatoris persona & vi- tæ integritate diximus: nunc quod paulò antè pol- liciti sumus, aggrediamur.

*Quæ sint, quæ ad concionatoris officium rectè
exequendum præcipue inuuant.*

Cap. X.

Voniam multa in his libris ad concio- natoris munus vtiliter exequendum ne- cessaria explicuimus, quæ vix quisquâ ante oculos habere omnia possit, erit sanè opere precium, pauca quædam se- ligere, quæ in hoc opere præcipua sunt, quæque am- bitu suo ea ferè omnia, quæ diximus, cõplectuntur. Horum autem primum, & maximum, & aliorum penè omnium causa, cœlestis spiritus est: quo sanè plenus erat ille, qui dicebat: Ego autè replerus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio & virtute, vt annunciem Iacob scelus suum, & Irael peccatum suum. Hic autem spiritus vitæ integritatem atque sanctitatem donat, hic concionatoris pectus ardo- re charitatis inflammat, hic flagrantissimam frater- næ salutis sitim accendit, hic mœstissimum pereun- tium animarum dolorem excitat, hic assiduas pro illis preces ad Dominum fundere compellit: quæ omnia Euangelico concionatori necessaria esse di- ximus. Qua de re sic D. Bernardus: Illius doctoris libenter audio vocem, qui non sibi plausum, sed mihi planctum moueat. Verè tu turem te exhibes, si gemere doceas, & si persuadere vis, gemendo id magis quàm declamando studeas oportebit. Verū quoniam hac de re multa in primo huius operis li- bro dicta sunt, in præsentia hoc solū asseueranter af- firmare audeo, plus hunc cœlestem spiritum ad be- nè dicendum, quàm omnia Rhetorum præcepta in vnum

Mich. 2.

*Super Cõ-
ri. Serm.
39.*

vnum congesta iuuare. Cùm autem hoc Dei donū, & clarissimum quidem donum sit, continuis præci- bus ab eo flagitandum est, qui dat spiritum bonū petentibus se. Nemo enim arte & simulatione hu- ius diuini spiritus vim exprimere se posse confi- dat. Rectè enim Fabius. Prodit, inquit, se, quamli- bet custodiatur, simulatio: nec vaquam tanta fue- rit eloquendi facultas, vt nō ritubet ac hereat, quo- ties ab animo verba dissentiunt.

Secundo loco post diuini spiritus gratiam (cui primas partes tribuimus) pronuntiandi facultas est: quæ incredibile dictu est, quantum in dicendo do- minetur: de qua cum tam multa dicta sint, nihil est quod hoc in loco dicere amplius debeamus.

Tertio verò loco verborum copia paranda est: quam nisi multa eorum librorum lætione, qui pa- tria lingua (qua in cõcionibus vtimur) scripti sunt, nullo modo sibi quisquam perfectè comparare po- terit. Quæ res quàm sit concionatori necessaria, cau- sis redditus explicandum est. Constat igitur summiâ eloquentiæ in hoc sitam esse, vt dignitati rerū par- sermo tribuatur: hoc est, vt vnamquamq; rem tan- tam dicendo faciamus, quanta est: ne sermo rerum pondere & dignitate sit inferior. Sicut igitur vmbra corpus: ita sermo naturam rerum sequi, & cum ea coherere debet. Ad hoc autem præstandum duo sunt necessaria: alterum vt eas res, de quibus dicturi sumus, totamq; earum vim atq; naturam pro digni- tate concipiamus: alterum vero, vt hoc ipsum quod mente concepimus, verborum atq; orationis mini- sterio plenissimè declaremus, ipsamq; mentē nostrā in auditorum animos quodammodo transmitta- mus. Hoc autem quàm sit difficile præstare, exposi- to inter modum loquendi Angelorum & hominū discrimine intelligi poterit. Angeli enim, præsertim qui superioris ordinis sunt, quemadmodū per pau- ciores species plura intelligunt, ita breuissima tem- poris mora cõceptus suos alijs patefaciūt. Ceterū quod

ad homines attinet, ad eò angusta intellectus humani vena est, vt & longiori mora ad plura intelligenda, multisq; verbis ad ea explicanda egeat. Itaq; Angeli vt vasa oris latissimi quicquid intra se habent, momento tēporis effundunt: hominū verò mens, & lingua mentis interpres, vt vasa oris angusti guttatim (vt ita dixerim) & longo temporis spatio vnius rei naturā multis verbis exprimuat. Ad hoc igitur efficiendū, vbi res ipsas perfectē cōceperimus, multa verborum suppellex in promptu habenda est, vt necesse nō sit, dicentē ad singulos animi cōceptus herere, & velut ostiatim mendicare, quoniam modo illos afferre debeat. Nec multitudo solū verborum tumultuaria atq; promiscua, sed selectissima eorū copia paranda est, quæ significantissimē & apertissimē mentem nostram exprimant. Alia enim verba apertius, alia ornatiū, alia significantiū rerum naturā explicant. Sed illud adhuc difficiliū, vt verba rebus accommodentur. Alia enim verba rebus lætis, alia tristibus, alia grandibus, alia atrocibus seruiunt. Atrocibus namq; verba ipsa atrocibus & auditu aspera conueniunt.

Ad hanc ergo idoneorum verborum copiā velut in procinctu habendā, opus est (vt diximus) multorum librorum lectio, qui ornatissimē patrio sermone scripserunt. Nec satis est multa tumultuarie & prophanter legere, nisi diligenter & eius lingue phrasēs, & idiomatica, & verba omnia, quæ vel tropo aliquo à propria significatione deflexa sunt, vel quæ significantissimē aut apertissimē rem exprimunt, obseruemus. Præcipueque insignes metaphoræ & allegoriæ annotandæ: quæ (quoniam unico aut paucis verbis similitudinem quandam comprehendunt) incredibile dictū est, quantam orationi gratiam addant, quantumq; ad res ipsas non modo explicandas, & ornandas, sed multo magis ad amplificandas & augendas valeāt: quādo res magnas (quarum tamen magnitudinem non assequimur)

rerum

rerum maximarum translatis nominibus explicamus: vt cum, verbi gratia, Dæmonem appellamus leonem, draconem, serpentem antiquum, generis humani hostem, principem tenebrarum, truculentam bestiam, &c. Qua de causā libri Psalmorum & Prophetarū, metaphoris & allegorijs vbiq; scatent. Harum ergo insignium metaphorarū magnā vim sibi Ecclesiastes comparandam assidua lectione curabit. Quibus tamen prudenter ac sobriè vti debet: vt videlicet neq; metaphora sit nimium frequens, nec dura, aut sordida, aut obscura (quales quædam sunt ex Philosophiæ penetralibus excerptæ) ac multò minus humilis: quales sunt, quæ ex rebus vilibus & sordidis sumuntur. Nec longiū etiā progrediantur, vt multi faciunt, qui accepta semel metaphora recedere nesciunt. Quò fit vt cum multa & varia eodem quasi habitu vestire nitantur, multa duriter, improprie, & parum verecundè dicant. Nam oratio magna ex parte proprio sermone constare debet. Iuuabit autem memoriā, hæc eadem in libris subiectis vngulis aut signis aliquot, annotare: vt cum eadem relegimus, horum admonitu signorū ibidem pedem figamus, & memoriæ atq; imitationi, quod annotauimus, commendemus.

Nec troporum gratiam solū, sed insignes quoque figuras tam verborum quàm sententiarum (de quibus in superiori libro diximus) & quicquid postremo artis est, annotare legendo debemus. Sic enim fiet, vt artis præcepta varijs exemplis renouata, tenaciū memoriæ hæreant, & velut ante oculos habeantur, atque dicenti sese vel non quæsitā offerant. Qui verò diligentiores in hac parte sunt, insignia loca, quæ legentes obseruarunt, in albo ad hoc parato scribunt, vt frequenti lectione ad eorū imitationem, quæ selegerunt, promptiores fiant. Quod cum aliās, tum præcipuè cum concionaturi sunt, facere debent: vt hæc diligentia verborum copia illis faciliè suppetat.

Cuius

I.

Cuius verò utilitatis huiusmodi lectio sit, vel ex eo patet, quòd cum tria sint, quæ eloquentiam pari-
ant, nempe ars, imitatio, & exercitatio: lectio ad i-
mitationem pertinet: quæ nobis ante oculos ponit,
quid in dicendo sequi & imitari debeamus. Sed o-
peræpretium erit hæc ipsa quæ diximus, Fabij au-
thoritate, nõ solum comprobare, sed vberius etiam
explicare. Is igitur quàm sit dicenti verborum co-
pia necessaria, & quonam modo paranda sit, ostendit
his verbis.

Hæc eloquendi præcepta, sicut cognitioni sunt
necessaria: ita non satis ad vim dicendi valent, nisi
illis firma quædam facilitas, quæ apud Græcos E-
xis, id est habitus, nominatur, accesserit, ad quam
scribendo, plus, an legendo, an dicendo confera-
tur, solere quæri scio. Quod esset diligentius nobis
examinandum, si qualibet earum rerum possemus
vna esse contenti. Verùm ita sunt inter se connexa
& indisereta omnia, ut si quid ex his defuerit, fru-
stra sit in cæteris laboratum. Nam neque solida aut
robusta fuerit ynquam eloquentia, nisi multo sty-
lo vires acceperit: & citra lectionis exemplum la-
bor ille carens rectore fluit. Qui autem scierit quo
sint quæque modo dicenda, nisi tanquam in pro-
cinctu paratam quidem ad omnes casus habuerit e-
loquentiam, velut clausis thesauris incubabit. Et
mox: Non ergo dubium est, quin ei velut opes sint
quædam parandæ, quibus vti, vbiunque desidera-
rum erit, possit: eæ constant copia rerum ac verbo-
rum. Sed res propriæ sunt cuiusq; causæ, aut paucis
communis: verba in vniversas paranda: quæ si re-
bus singulis essent singula, minorem curam postu-
larent: nam cuncta sese cum ipsis protinus rebus
offerrent. Sed cum alijs sint alia aut magis propria,
aut magis ornata, aut plus efficiencia, aut melius so-
nancia, debent esse non solum nota omnia, sed in
promptu, atque (ut ita dicam) in conspectu: ut cū
sciu-

se iudicio dicentis ostēderint, facilis ex his optimo-
rū sit electio. Equidem scio quosdam collecta, quæ
idem significarent vocabula, solitos edificere: quò
facilius & occurreret vnum ex pluribus, & cum es-
sent vti aliquo, si breue intra spatium rursus deside-
raretur, effugiendæ repetitionis gratia sumerent a-
liud, quo idem intelligi posset: quod, cum est pueri-
le & cuiusdam infelicis operæ, tum etiam utile pa-
rum: turbam enim modò congregat, ex qua sine
discrimine occupet proximum quodque. Nobis au-
tem copia cū iudicio paranda est, vim orandi, non
circulatoriam volubilitatem spectantibus. Id au-
tem consequemur, optima legendo atque audien-
do. Non solum enim nomina ipsa rerum cognoscere
mus hac cura, sed cui quodq; loco sit aptissimum:
omnibus enim ferè verbis, præter pauca, quæ sint
parum verecunda, in oratione locus est: Et paulò
post: Omnia verba, exceptis de quibus dixi, sunt ali-
cubi optima: nam & humilibus interim & vulga-
ribus est opus, & quæ nitidiores in parte videntur
sordida, vbi res poscit, propriè dicuntur. Hæc vt
sciamus, atque eorum non significationem modò,
sed formas etiam mensurasque norimus, vt vbi-
que erunt posita, conueniant, nisi multa lectione
atque auditione assequi nullo modo possumus,
cum omnem sermonem auribus primum accipiamus.
Propter quod infantes à mutis nutricibus ius-
su regum in solitudine educati, etiam si verba quæ-
dam emisisse traduntur, tamen loquendi facultate
caruerunt. Sunt autem alia huius naturæ, vt idem
pluribus vocibus declarent, ita, vt nihil significa-
tionis quo potius vtaris, intersit, vt ensis & gladi-
us: alia quæ etiam si propria rerum aliquarum sint
nomina, tropicos tamen ad eundem intellectum fe-
runtur, vt ferrum & mucro. Nam per abusionem
sicarios etiam omnes vocamus, qui eadē telo quo-
cunq; commiserint: alia circutu verborum pluriū
ostendimus, quale est.

Et

Et pressè copia lectiæ.

Plurima verò mutatione figuramus: Scio, non ignoro: &, non me fugit, non me præterit, &, quis nescit? nemini dubium est. Sed etiam ex proximo mutuari licet: nam & intelligo, & sentio, & video, sæpè idem valent, quod scio, quorum nobis vbertatem ac diuitias dabit lectio, vt his non solum quomodo occurrerint, sed etiam quomodo oportet vtamur. Non semper enim hæc inter se idem faciunt, nec sicut de intellectu animi rectè dixerim, video, ita de visu oculorum, intelligo. Deinde verò cū legendo & audiendo verborum copia paretur, lectio nem auditioni idem Fabius anteponebat his verbis: In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter aut suus cuiq; fauor, aut ille laudatium clamor extorquet: pudet enim dissentire, & velut tacita quadam verecundia inhibemur plus nobis credere: cū & interim vitiosa pluribus placeant: & à corrogatis laudentur etiam, quæ non placent: sed de contrario quoq; accidit, vt optimè dictis gratiã praua iudicia non referant. Lectio libera est, nec actionis impetu transcurrit, sed repetere sæpius licet, siue dubites, siue memoriæ penitus affigere velis. Repetamus autem & tractemus, & vt cibos mansos ac propè liquefactos dimittimus, quò facilius digerantur: ita lectio non cruda, sed multa iteratione molita, & velut confecta, memoriæ imitationiq; tradatur: ac diu non nisi optimus quisq;, & qui credentem sibi minimè fallat, legendus est: sed diligenter, & penè ad scribendi sollicitudinem: nec per partes modò scrutanda omnia, sed perlectus liber vtiq; ex integro resumendus, præcipueq; oratio, cuius virtutes frequenter ex indulsia quoq; occultantur. Hæc omnia ad verbum ex Fabio.

I I.

Nunc quas vtilitates ex verborum copia concionator sit assecuturus, paucis absoluã. Primū quisquis copiosam idoneorū verborū supellectilē sibi cōparauerit,

rauerit, animi sui sensus plenissimè atq; significantiſsimè (quod eloquentiæ maximè propriū est) explicabit. Cū enim (vt Philosophi docent) ea quæ sunt in voce, sint eorū, quæ in anima sunt passionū notæ, qui his vocibus abundauerit, easq; velut ad manū assidua lectione habuerit, facilius, & breuius, & significantius animi sui sensum exprimet: Dein de etiã minori studio atq; labore concionē adornabit. Facile enim, qui verborū diues est, mentē suam vel dicendo vel scribendo poterit explicare: qui secundus atq; præcipuus post rerum inuentionem labor est. Postremò hic idem verborū apparatus hoc etiam præstat, vt à metu & trepidatione, qua concionatorum multi laborant, magna ex parte liberi simus. Hic autem metus duo grauissima incommoda parit, quæ totam penè vim dicendi exhauriunt. Primū enim mentem dicenti eripit, quæ timoris magnitudine oppressa, non satis prouidet, neque quid dicere, neq; quomodo dicere debeat. Hoc autē quid aliud est, quàm sopito gubernatori clauū in tempestate committere? Mens enim orationis clauum moderari, & quæ dicenda sunt, excogitare debet: ne lingua mentem, sed mens linguam præcurrat: quæ tamen metu urgente obruta, magna ex parte acumine suo, & luce destituitur: atq; ita agrè admodum quæ dicenda sunt, prouidet. Idem etiam metus (vt initio diximus) pronuntiationi obstat: quæ maximam in dicente libertatem, atq; (vt ita dixerim) dominium requirit: vt homo sui cōpos, eodem temporis spatio, & quid dicat, & qua vocis figura & varietate dicat, prudenter attendat. Hanc autem in dicendo libertatem plenius assequitur, cui verborum copia suppetit. Hæc enim præstat, vt in quauis periodo, vel temerè etiam cœpta, exitū tandem sine vllō erroris aut hesitationis dedecore, verborū copia suffragante, inuenire valeas. Quæ res magna ex parte dicenti timorè adimit, cū sciat facile sibi paratū ad omnia offendiçula remediū. Quocirca

non negligenter curanda ea res est, quæ tot nobis ad dicendum adiumenta præbet.

Nemo tamē arbitretur hanc verborum copiam idè parari, vt multis nominibus idem significantibus rem eandem (quod quidam nimis ineptè faciunt) exprimamus. Hoc enim nisi in loco fiat, inanissimum & vanā ostentatione plenum est: ideoq; nihil magis veræ eloquentiæ contrarium. Neque etiam hoc querimus, vt à communi sermone recedentes, selectissimis verbis semper utamur. Hoc enim & curiositatis, & vanitatis, & affectatæ eloquentiæ significationem dat: & ita fidem dicenti abrogat. In quid ergo hæc verborum copiam paramus? Sanè vt & breuiter, & facillè, & (quod caput est) significatissimè animi nostri sensum (vt paulò antè diximus) exprimamus: idque sine vlla sermonis aut improprietate, aut rusticitate. Ille autem verborum & orationis ornatus maximè probandus est; qui res ipsas sequitur: vt sermonis elegantia non aliundè ascita, sed cum rebus ipsis nata videatur. Imò verbum omne inusitatum, quodq; aliquam artis suspitione præferat, non aliter quàm scopolū in nauigando fugiendū esse moneo. Indignissimum quippe cordatis auditorib; videtur, vbi tam magna rerum momenta versantur, de verbis magis quàm de rebus esse sollicitum. Qua de re multa iam in superioris libri initio ex Fabij sententia diximus. Hæc tam longa oratione prosequutus sum, quod multis experientis edoctus, quantum facultas hæc utilitatis ad benè dicendū attulerat, intellexi. Non ignoro tamen aliquos citra hæc operā, imò verò citra vllū artis studium ornatissimè dicere: atq; ij præsertim, qui frequenti vsu concionandi copiosam verborū segetem sibi comparauerunt: sed hi tamen (vt Fabius ait) excellentis naturæ atque ingenij sui imitatores habent paucos, negligentia verò quàm plurimos. In hoc igitur arti operā damus, vt qui tã egregiam dicendi facultatē à natura nō accepimus, artis benefici-

beneficio consequamur: & quod illis præclara indoles ingenij dedit, nobis ars & industria conferat. Nam & illi ipsi qui à natura ad benedicendum facti & compositi sunt, multò vberius & ornatiùs id fecissent, si naturam arte atque disciplina iuuissent.

Sed quoniam eorum librorum lectionem, qui patria lingua scripti sunt, ad parandam verborum copiam conferre diximus, meminerit studiosus concionator, eloquentiam non in verbis tantum, sed multò magis in sententijs esse. Quod indicant non modò figuræ sententiarum (de quibus in superiori libro disseruimus,) sed etiam variæ amplificandi, probandi, narrandi, describendi, & exordiendi rationes, quas in cæteris libris exposuimus: quæ non tam verbis, quàm sententijs constant. Vt autem his quoq; virtutibus oratio nostra excolatur; alios nobis autores ad imitandum proponere debemus, nempe Cyprianum, Chrysostomū, Basilium, Greg. Nazianzenum, atque Nissenum magni Basilij fratrem, cæterosq; similes Patres: in quibus elegantissima oratoriæ facultatis exempla reperiemus. Vtrique igitur autores studiosè legendi, vt ex illorum lectione verborum copiam comparare, horum verò cæteras eloquentiæ virtutes referre atque imitari possimus. Sic enim fiet, vt his exemplis adiuti, aptè atque ornate dicere valeamus. Rectè enim Fab. Omnis, inquit, vitæ ratio sic constat, vt quæ probamus in alijs, facere ipsi velimus. Sic literarum ductus, vt scribèdi fiat vsus, pueri sequuntur: sic musici vocem docentium, pictores opera priorum, rustici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. Omnis deniq; disciplinæ initia ad propositū sibi præscriptum formari videmus. Et hercle necesse est, vt similes aut dissimiles bonis simus. Similem ratò natura præstat, frequenter imitatio. Hæc tenus Fabius.

III.

Vltimo loco illud admonendum est, artis præcepta,

Ec pta,

pta, atque horum authorum lectionem sine stylo & exercitatione scribendi (quod ad eloquendj rationē attinet) exigui admodū fructus esse. Hæc enim duō priora ad hoc postremum seu ad finem destinata sunt. quo sublato, necesse est illa frustra esse. Quia & illa ipsa plurimum scribēdi vsu & exercitatione iuuantur. Quæ in re illud euenire videmus, quod Philosophi aiunt, nempe causas sibi inuicem esse causas, hoc est, inuitis se auxilijs iuuare. Constat enim, artis præcepta, & bonorū authorum lectionem magno opere ad vsū scribendi atque dicendi conferre. Nam & ars dux est, quæ dicendi rationem ordinem, quæ describit: & lectio præterquam quod artis præcepta cōfirmat, idoneorum verborum copiam suppeditat, & veluti exemplar nobis ante oculos ponit, quod scribentes intueri & referre possimus. Contra verò stylus ipse præterquā quod exercitatione ipsa facultatē dicēdi parat, quid scribenti potissimū desit, hoc est, quibus præcipuē verborum aut sententiarum ornamentis desititurus sit, re ipsa experitur. Quod fit, vt multo attentius atque diligentius se in bonorum authorū lectione & artis obseruatione gerat, vt inopia suæ lectionis opibus consulere valeat. Qua ex re liquido apparet, verum esse quod dici solet, optimū dicēdi magistrum esse stylum: ideoque illum Fab. cōmendat his verbis: Vt laboris, sic utilitatis etiam longē plurimū affert stylus. Nec immeritō. M. Tullius hunc optimū effectorem ac magistrum dicēdi vocat. Scribendum ergo, quā diligentissimē, & quā plurimum. Nam vt terra altius effossa generandis alendisque seminibus fecundior fit, sic profectus non à summo petitus, studiorum fructus & fundit vberius, & fidelius continet. Nam sine hac quidem conscientia, illa ipsa ex tempore dicēdi facultas inanem modō loquacitatem dabit, & verba in labris nascentia. Illic radices, illic fundamenta sunt. Illic opes velut sanctiore quodam arario condita, vnde ad subditos quoque casus, cum res exi-

git, pro-

git, proferantur. Vires faciamus ante omnia, quæ sufficiant labori certaminum, & vsu nō exhauriantur. Nihil enim rerum ipsa natura voluit magnum effici citō, proposuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem: quæ nascēdi quoque hanc fecerit legem, vt maiora animalia diutius visceribus parentū continerentur. Hactenus Fabius.

Quauis autem multa sint argumentorum genera, in quibus eloquentiæ candidatus stylum exercere valeat, nulla tamen in re vtilius exerceri poterit, quā in aliquot sanctorum Patrum elegantissimis scriptis patria lingua vertendis: quales sunt plurimæ D. Basilij homiliæ, atque illæ in primis, quas in laudem Gorgonij & quadraginta militum martyrum scripsit. Sic multa ex D. Chrysof. verti possunt vt libri duo de ratione orandi, tres de diuina prouidētia ad Stagiritē monachum arreptitium, & sex item de sacerdotio: in quibus libris omnes eloquentiæ virtutes, ac præcipuē miras amplificandi rationes inueniet. In his igitur aut similibus scriptis vertendis Ecclesiastes non modō stylum exercebit atque formabit, sed multa etiam & præclara orationis ornamenta deprehēdet: ad quorū exemplar ipse sua, eū aliās scripserit, effingere curabit. Horū autem eloquentissimorum Patrum, aliorumque similibus exemplo, vt hoc obiter admoneamus, intelligere licebit, nequaquam rhetoriæ artis præcepta diuino Spiritui obistere: eū vtunque in his viris sanctissimis videamus: qui & Dei Spiritu pleni, & artis atque eloquentiæ studijs instituti, artificiosissimē & elegantissimē scripserūt. Legat qui volet D. Cypriani sermonem de lapsis, & dubitare meritō poterit, quid in eo magis mirari debeat, an summā eloquentiæ vim, an flagrantissimum charitatis & pij doloris affectum: quo miserandum lapsorum casum & ruinam mæstissima oratione lamētur. Ars enim diuturna consuetudine in naturam quodammodo versa, & intellectus iam pridem artis præceptis imbu-

Ec 2 tus

tus, nō tam ex arte, quā ex seipso, quæ dicenda sunt, arte incōnsulta prouidet: ideoq; non modò diuino Spiritui mentem hominis agenti atq; inflammanti nō obstitit, sed illi etiam ministerium vocis accommodat, vt flammæ suas verborum copia suffragante foras emittat. Quod idē dixi, ne me quisquā tot præceptis tradendis diuino Spiritui aditum præcludere, aut impedimentum apponere arbitretur: præfertim cū primū iam & summum locum huic Spiritui tribuerim.

IIII.

Quartum inter hæc loci inuentioni dāmus: quæ licet prima natura sit, quia tamen in eloquēdo materię vicem obtinet (quæ elocutionis atque pronuntiationis virtutibus ceu formis quibusdam, vt antè diximus, excolenda & velut informāda est) posteriori illi locum dedimus. Nec hoc mirum videri debet, cū passim cernere liceat, præclara quorundam concionatorum inuenta, si elocutionis & actionis gratia destituantur, auditoribus parum grata, ideoq; minus vtilia esse: vulgaria verò & quotidiana penè consuetudine detrita, si his virtutibus illustrentur, ab eisdem maximè probari. Inuentionis autem prima virtus est electio: quam (vt Fabius ait) multi ab inuentione tãquam nouam orationis partem secreuerunt: tantum in illa momenti esse putabant. Ad eã verò pertinet, vt non vulgaribus inuentis contenti simus, sed optima, & ad id quod efficere volumus, accommodata eligamus. Sunt enim humilia quorundam ingenia, qui res insigniores prætereuntes, aut earum vim minimè assequentes, vulgatissima quæque, & iudibus etiã peruisa consecantur. Quæ in re vis ingenij & acumen maximè desiderari: quod faciat, vt instar periti aurificis prudenter metallorum valorem & dignitatē expendamus, & purum ab adulterino auro discernamus. Sunt autem multi, qui ingeniorum suorum inuenta, quam-

libet

libet rudia sint (philautia cōmuni generis humani morbo decepti) plusquā par est, diligant: parentum more, qui liberos suos quanuis deformes, & amore suo dignissimos & pulcherrimos iudicant. A quo morbo qui immunis fuerit, multò rectius de inuentis poterit iudicare. Quanuis non desint alij, qui ad eò longè ab hoc affectu absint, vt nihil illis suum placeat. Vtrunque autem vitium, & omnia sua amare, & nihil. Et nescio (inquit Fabius) vtros peccare validiùs putem: an eos quibus omnia sua placent, an quibus nihil suum placet. Præclara autem inuenta & selectæ sententiæ hoc etiam præstant, quòd dicentis animum splendore & dignitate sua afficiūt: qui sic affectus, facilè & commodissima verba, & dicendi figuras rei accommodas eligit, quibus quod ipse animo concepit, enunciet. Quid, quòd hic ipse affectus non modò facultatem ad eloquēdum, sed vim etiam atque animum ad agendum confert: vt quem ipse affectum animo conceperit, in animos auditorum ipsa actionis vi atque calore transfundat? Quomodo ergo Philosophi dicunt, formas rerum corporearum ex materiæ sinu & potentia educi: ita planè ex præclara aliqua & insigni sententiâ duplex in dicendo forma, elocutionis videlicet & actionis educitur.

Altera verò inuentionis virtus est, ea potissimū dicenda eligere, quæ & argumenti natura, & auditorū conditio, & necessitas postulat. Ex his autem duobus aptè dicendi ratio præcipuè sumitur: quanuis diligentius auditorū, quàm argumentorū cura habenda sit: ad quorū institutionē tanquā ad scopū tota oratio dirigenda est. Quod multi nō attendentes, & quid argumenti natura exigat, solū perspicientes, longiùs in ea re, quā pro auditorū cōmoditate progressi, eosdem penè vacuos inanescq; relinquunt. Sic nonnulli, Pharisæorum aduersus Dominum calumnias & odium persequentes, cū multa sese illis iocæ ex Evangelica historia in eandē sententiâ offerāt,

Ec

ca om-

ea omnia congerere & accumulare student, in ea-
 quere vel totam, vel maximam concionis partem,
 auditorum institutione neglecta infumunt. Tales
 autem velut in ipso itinere positi, & rerum, quæ in
 via sese offerunt specie capti, quo tenderent, oblit-
 i sunt. Omnia enim quæ dicimus, ad bonos mores
 instituendos & malos reuellendos conferenda esse
 constat. Id ergo solum dicendum est, & tantum
 in eo immorandum, quantum ad hunc finem con-
 ducat. Itaque, vt fabri lignarij & cæmentari ad a-
 musum omnia expendunt, quæ moluntur, neque
 quidquam probant, quod vel parum ab ea defecti-
 tur: sic Ecclesiastes hanc semper ante oculos siue
 amulum siue scopum proponat: neque quidquam
 quamlibet nouum, aut subtile, aut auribus populi
 gratū ad se pertinere putet, quod ad hoc institutum
 non pertineat. Alias proditiōnis se reum existimet,
 si causam Christi & animarū agens, rem suam ma-
 gis quàm Christi curet, sui quæ magis quàm salutis
 animarum rationem habeat.

*Grego. in
 Pastoral.*

Ad hanc autem obseruationem spectat, vt pro-
 auditorum varietate sermo dicentis accommodetur.
 Quare sic Diuus Gregorius. Vt (inquit) lon-
 gè ante nos reuerendæ memoriæ Gregorius Nazi-
 anzenus edocuit, non vna & eadem exhortatio
 cunctis congruit: quia nec cunctos par morum qua-
 litas astringit. Sæpè nanque alijs officium, quæ alijs
 profunt: quia plerunque herbæ quæ alijs pabulum,
 alijs necem inferunt, & leuis sibilus equos mitigat
 & catulos instigat: & medicamentum quod hunc
 morbum mitigat, alteri vires iungit: & pastus, qui
 vitam fortium roborat, paruulorum necat. Pro
 qualitate igitur audientium formari debet sermo
 doctorum, vt sua singulis congruant, & tamen à
 communi ædificationis arte nunquam discedat. I-
 demque rursus in eodem libro de hac virtute sic ait:
 Lingua nostra bonis fomentum sit, prauis acu-
 leus:

leus: tumidos retundat, iratos mitiget, pigros exa-
 cuat, desides hortatu succendat, refugientibus sua-
 deat, asperis blandiatur, desperatos consoletur: vt
 qui doctores dicimur, viam salutis gradientibus of-
 fendamus.

Vt autem Ecclesiastes hæc ipsa commodè præsta-
 re valeat, diligenter mores hominum apud quos di-
 cit, & publica itè vitia, quæ maxime in populo gra-
 santur, perspecta, atque etiam in chartis descripta
 habere debet, eorundemque vitiorum medica-
 menta & remedia: vt ad hæc ipsa omnis eius oratio
 dirigatur, & quocumque in dicendo eum vis argu-
 menti rapuerit, meminerit ad hæc illi rursus esse
 redeundū: frustra enim dici videtur, quidquid ex-
 tra hunc finem vagatur.

Hoc autem vel maxime præstare solent, qui ita
 se huic officio dederunt, vt in eos fidelis operarij
 nomen (quo illos Dominus in Evangelio appella-
 uit) cadere merito possit. Hi nanque non modò cō-
 cionibus frequenter habendis, sed etiam quotidianis
 pœnitentium confessionibus audiendis, salutari ani-
 marū continenter incumbunt. In his autem nō mo-
 dō communes hominum mores & vana studia, &
 communia scelera quotidie addiscunt, sed etiā (quod
 maius est) iustā animo indignationē, piāque malo-
 rū compulsionem aduersus ea concipiunt. Quō fit,
 vt maiore aduersus illa impetu & ardore declamēt.
 Quin etiam quæ sint vera & salutaria vitiorum re-
 media, hoc eodē opere assequuntur: quando de hu-
 iusmodi morborū medicamentis quotidie tractare &
 cogitare coguntur. Nec cōmunia solum vitia, quæ in
 populo grassantur, sed peruersas etiā de rebus opini-
 ones, & sophisticas atque apparentes rationes, qui-
 bus ad ea rapiuntur, ibidem addiscunt: & aduersus
 illas grauisimarum rationum prælidia compa-
 rant. Est apud nos insignis quidam concionator,
 cuius hoc vel præcipuum studium est, vulgares atque
 fallaces perditorum hominum opiniones atque sen-
 tentias,

tentias, quibus ipsi vitia sua tuentur, acerrimis rationibus confutare atque proferendare. Cum enim omne vitium error aliquis in intellectu, aut prava persuasio antecedit, consultissimum est, securim ad radicem apponere, ut omnis plantatio quam non plantavit Pater cælestis, radicibus euellatur. Harum autem siue opinionum siue vitiorum cognitio facit, ut & aptissimè dicamus, & attentiores etiam auditores habeamus: quando quidem attentius ea homines audiunt, quæ ad se maximè pertinere intelligunt. Quæ autem cautio in huiusmodi vitij carpendis adhibenda sit, ne pro salutaribus pharmacis, venena, aut talicuius grauis offensionis materiam populo præbeamus, concionatoris prudentiæ relinquo. Illud autem admonendum esse duxi, ne facile delatoribus fidem habeat, cum aut præceptorum aut prælatorum suorum mores accusant. Sæpe nanque hi vel lenibus causis inducti, vel priuatis affectibus incitati, falsa in illos crimina intendunt: quibus concionatores fidem adhibentes, ea statim in concionibus sine ullo graui delationis testimonio, aut examine criminantur: qua quidem re non leuem contra se maiorum suorum indignationem atque inuidiam conflat: & non modo apud illos doctrinæ fructum, sed fidem etiam amittunt. Quocirca nullibi magis, quam in aliquarum personarum vitij perfringendis concionatoris prudentia desideratur: ne vel dicenda fileat, vel non dicenda temerè effutiat.

Dissimili autem ratione, sed non minori fortasse incommodo peccant, qui diuersijs & facetijs popululum ad risum mouent. Hi nanque in se ipsos iniurij sunt, quando quidem sibi in dicendo fidem abrogant: cum nemo credat illos ex animo à vitij deterrere, qui hac ratione aures demulcere, & plausum atque risum populi captare student. Hinc D. Hiero. illum Esaiæ locum explanans, Popule meus qui te beatum dicunt, ipsi te seducunt, sic ait: Ille est doctor Ecclesiasticus, qui lachrymas non risum mouet: qui

uet: qui corripit peccatores, qui nullum beatum, nullum dicit esse felicem. Et ad Nepotianum: Docente te, inquit, in Ecclesia, non clamor populi, sed gemitus suscitur: lachrymæ auditorum laudes tuæ sint.

Illud etiam concionator admonendus est, ut nimium subtilia, & quæ populi captum excedunt, silentio premat frustra enim dicitur, quod non intelligitur: qui verò contra faciunt, magis se ipsos venditare, quam populū docere student. Hinc D. Greg. locum illum beati Iob exponens: Super ipsos stillabat eloquium meum, sic ait: Debet prædicator inspicere, ne plus prædicet, quam ab audiente capi possit: ne dum paruis sublimia & non profutura iungit, se magis curet ostendere, quam auditoribus prodesse.

Vltimo loco illud adiiciendum, hæc ipsa quæ diximus, sine pertinaci studio atque labore non ita multum iuuare. Non enim hic vulgarem ac triuiale concionatorem, sed singularem maximeque hominibus salutarem instruimus. Quod si Cicero nullam iudicat eloquentiam, quæ admirationem non habeat, cum in illa Ethnicorum eloquentia vix quidquam aliud præter verba, & elocutionis ornamenta sint, quæ admirationem commoueant: quid de Christiana eloquentia sentiendum est, quæ tota in altissimis admirandisque cælestis philosophiæ sacramentis explicandis versatur, quæque non tam verborum, quam rerum pondere & maiestate, mentes hominum in admirationem rapit? Quanta ergo Euangelici concionatoris ignominia erit, si suspensos non teneat auditorum animos, qui non tam verba splendida, quam admiranda mysteria illis ante oculos ponit? Ad hanc igitur tantam laudem non inertio otio atque segnitie, sed pertinaci studio atque labore peruenitur. Nam & multa & varia in omni vita legisse opus est, & multo labore ac studio vnaquæque concio apparanda est. Hoc enim studio se

Demosthenes ad dicendum componebat. Vnde de eius orationibus vulgò dicebatur, quòd lucernam olerent: eius videlicet in apparada oratione vigilias hoc verbo notantes. Quod quidem vulgi testimonium ipse confirmauit, qui distitare solebat, molestè se ferre, si quis fabrorum ferrariorum, aut aliorum opificum antelucanas eius vigilias anteuertisset. Idem quærogatus, qua ratione tantam eloquentiam vim comparasset, Plus, inquit, olei quàm vini absumendo. Hoc igitur studio ac labore id assequutus est, vt eum inter Græcos oratores locum assequeretur, quem inter Latinos Cicero: quin & is (vt Fabius ait) Ciceronem ipsum, quantus est, fecit. In quem Ciceronem (vt D. Hiero. in Epistola quadam scribit) pulcherrimum illud extat elogium: Demosthenes tibi præcipuit, ne esses primus orator, tu illi ne esset solus. Vtrunque autem flagrantissimus humanæ gloriæ ardor ad hanc dicendi facultatem magno labore parandam excitauit. Nobis verò non licet hoc affectu atque animo huic studio incumbere, quibus lege prohibitum est, ne offeramus Domino sacrificium igne alieno. Quo circa ignem illum, quem super Apostolos Dominus misit, assiduis ab eo precibus postulare debemus, vt ardentissimo eius gloriæ & fraternæ salutis amore incensi, nihil non faciamus, nullumq; studiorum laborem recusemus, quò multorum animas salutis nostræ auctori Christo lucrifaciamus. Multa quippe lectione, multa meditatione, atque agitatione animi, multaque cura & studio opus est, vt egregiam concionem rebus & verbis instructissimam parare valeamus. Quod quidè studium graui molestia non caret, cum eadem sæpè repetere, & memoriæ mandare necessè sit: quæ res fastidio & molestia non caret: quam tamen flagrans in Christum charitas superare debet.

Neque verò quisquam satis se ad concionandum instructum putet, si præclaras insignis alicuius viri conciones apud se retineat. Nemo enim munus hoc tractare

tractare pro dignitate poterit, nisi quæ aliunde congescit, ita cum animo suo verset ac voluat, vt ex alienis multarum rerum adiectione, tractandæque ratione sua quodammodo faciat: vt videlicet non aliunde ascita, sed domi suæ nata videantur: quod non leuis operæ atque negotij est. Quò autem is quem imitari studet, in hac dicendi facultate præstantior est, eò est difficilius humili ingenio sublimia aptare. Hoc enim perinde est, ac si quis aurea Saulis arma exiguo Dauidis corpori accommodare velit.

Hæc sunt igitur quæ studio sus concionator prouidere ante omnia debet, quò fideliter munus suum administrare valeat. Reliqua paucis expedicimus.

Qua ratione Ecclesiastes concionem adornare debeat. Cap. XI.

HIS ita constitutis, quoniam modo Ecclesiastes concionem adornare & scribere debeat, breuiter indicandum est. Meminisse igitur ad hoc oportet, ex quinque Rhetoricæ partibus, quas in. 2. huius operis libro numeramus, tres esse ad scribendum necessarias, inuentionem, dispositionem, & eloquentiam. Primus ergo labor est inuenire quid dicas. Hanc autem inuentionem dabit primum quidem parata antè factas & sententiarum thesaurus: deinde inuentionis ars, de qua in superioribus libris disceruimus: tum præterea diligens & studiosa lectio, quæ præfenti labore inuentionis opes augere solet. Sed quoniam de inuentionis ratione modo diximus, nihil hic addere opus est, nisi hoc solum, quod Ecclesiastes piæ mentis affectum, quatenus fieri potest, huic præfenti lectioni adiungat: vt quem ipse piæ affectum intra se legendo conceperit, in auditorum annos dicendo transmittat. Si quid autem inter legendum offenderit, quod ipsum magis afficiat, ibi pedem figat, & cum animo suo verset atque retrahet, nec oblatâ piæ affectus occasione vacua abire sinat.

Ea verò omnia quæ vel legendo vel meditando inuenierit, breuissimè in chartula describat: quo uideat licet in prospectu cuncta, quæ inuenierit, habeat: ut commodiora ex illis eligere, & in ordinem redigere possit.

Post inuentionem, proxima dispositionis cura est, Vbi enim ex tumultuaria illa rerum congerie, & ueluti sylua, aptissima elegerit, ea in ordinem disponere, & suis in locis collocare necesse est. Quod ita facere debet, ut nihil in sententijs aut scripturarum testimonijs afferendis detortum, nihil sit violentum: sed omnia suis in locis aptè collocentur, & uelut ad numerum cadant: ut non aliunde ascita, sed cum rebus ipsis nata uideantur. Quam rem D. Chryf. diligentissimè obseruare solet. Hanc autem orationis partem prudentiam maximè & iudicio constare, autor est Cicero. Quæ verò arte tradi possunt, in. 4. huius operis libro exposuimus: ad quem locum studiosum concionatorem remittimus.

Vbi verò inuenta disposuerimus, postremus ac maximus eloquutionis labor sequitur: quæ est ueluti ultima inuentionis forma. Prior enim forma est dispositio: quæ uelut corporis ossa iuncturis distincta, suis locis aptat: posterior uerò eloquutio est: quæ (ut suo loco diximus) carnem & sanguinè, & colorem suum ac speciem ossibus ac neruis addit. Huius autem eloquutionis uelut parens quædam cogitatio est: à qua omnis eloquutionis vis ornatusque procedit. Ut enim pictores quam imaginem effingere uolunt, mente prius concipiunt, cuius exemplar manus sequitur: sic concionator res primum concipere pro dignitate debet, ut deinde calamus propositi exemplaris ductum ordinemque sequatur. Qua quidem similitudine intelligimus, talia esse quæ proposito exemplari sunt, quale exemplar ipsum est. Quid enim ex deprauato exemplari, nisi deprauatum opus consequi potest? Quò fit, ut quisquis res optimè conceperit, sit etiam eas optimè dictu-

rus. Verissimè enim dictum est: Si rem potenter conceperis, nec facundia dicendi, nec sermo te deseret ullus. Huic ergo cogitationi se totum Ecclesiastes tradat. Hæc enim (ut Fab. ait) paucis admodum horis magnas etiam causas complectitur. Hæc quoties intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid inuenit uacui, nec otium patitur. Neque uerò rerum ordinem modò, quod ipsum satis erat, intra se ipsa disponit, sed uerba etiam copulat, totamque ita contextit orationem, ut ei nihil præter manum desit. Nam memoriæ quoque plenius inhaeret fidelius, quod nulla scribendi securitate laxatur. Hactenus Fabius.

Ad hanc igitur cogitationem & tempora & loca idonea captanda sunt. Tempus autem uel antelucanum uel nocturnum, cum nec familia per strepitum, nec tumultus ullus partem nobis mentis eripit, commodissimum est. Loci quoque solitudo & obscuritas aciem mentis ad cogitandum efficit clariorem. Sacer uerò locus, & is in primis in quo sacra Eucharistia adseruatur, super omnes alios aptissimus est. Sacramentalis enim Christi Domini præsentia miro modo pij hominis mentem & componit & afficit, & ad salutaria atque uitalia magis quam curiosità & subtilia cogitanda inducit. Hoc tamen admonendum, ut cum primum ea quæ parauimus, cogitare cum animo nostro ceperimus, ab ijs præcipue cogitandi initium faciamus, quæ animum nostrum maximè cum legerentur, commouebunt, quæque auditoribus maximè salutaria esse intelleximus. Hæc nanque facillè pectus nostrum, ut ante fecerunt, incendant: quo affectu incensa mens ad reliqua ab initio usque ad finem cogitanda magis apta erit. In hac autem cogitatione danda nobis opera est, ut quoties argumentationem aliquam suemus persequuti, aut mysterium aliquod explicauerimus, ad officij nostri scopum, hoc est, ad Christianæ uitæ institutionem

stitutionem, aut pium animorum motum hæc ipsa quæ diximus, quatenus fieri possit, conuertamus. Illa etiam quæ grandis figuræ materiam esse in superiori libro diximus, ubi locus postulauerit, tractanda erunt. Hæc enim ad flectendos auditorū animos potentissima sunt. Flectere autem, esse inter tria concionatoris officia præcipuum, ex D. Aug. sententia superiùs diximus. Ad hoc autem, orationis cursum assidue vertere, & utilissimū, & laudatissimum, & cordatis auditoribus populoque gratissimum est: cui omnibus ferè natura docente persuasum sit, concionatoris officium ad Christianæ vitæ institutionem & morum correctionem institutum esse.

Hanc porro cogitationem stilus deinde feliciter & facillè sequetur. Vt enim D. Hiero. ait. Quæ benè scimus, benè & loquimur. Ea autem benè scimus, quæ diu multumque cum animo nostro retractauimus, in eisque penetrandis aciem mentis infiximus. Ea initio quidem, quandiu stilus formatus non est, expediet sanè totam concionem patria lingua ad verbum scribere, quanquam hic non nihil periculi est (nisi diligenter pronunciandi leges attendamus) ne omnia vno vocis tenore pronuntiamus: vt ij faciunt, qui ea, quæ memoria complexi sunt, recitare solent. Vbi verò stilus ipse assidua exercitatione vires collegerit, tunc scribendi laborè moderari oportebit. Quæ enim plana atque facilia sunt, breuiter siue latino siue patrio sermone scribenda erunt. Poterit enim ea ex tempore concionator commodè explicare. Loca verò difficiliora oportebit eo modo scribere, quo dicenda sunt. In quo genere ponimus membra illa atque comparia, quibus D. Cyprianus frequentissimè & elegantissimè vritur, qualia sunt illa: Evangelica præcepta, fratres dilectissimi, nihil sunt aliud quàm magisteria diuina, fundamenta edificandæ spei, firmamenta corroborandæ fidei, nutrimenta fouendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, præsidia obtinendæ salutis: quæ dum dociles

etc.

credentium mentes in terris instruant, ad celestia regna perducunt. idemque rursus ad Donatum: Tenebris semper illecebris necesse est (vt solebat) violentia inuitet, instet superbia, iracundia inflammet, rapacitas inquietet, crudelitas stimulet, ambitio delectet, libido præcipitet. Hastenus ille. Huiusmodi ergo orationes, si quando inciderint (incidere autem aliquando, quoniam sunt venustissima, debet) prius quidem ad verbum scribendæ, & memoriæ etiam, ne nos sermo destituat, fideliter sunt commendandæ.

*Quomodo Ecclesiastes preparare animum suum
debeat, quando concionem habiturus est. Cap. XII.*

Thuc institutioni nostræ finem apponamus, illud etiam scribendum esse iudicavi, quoniam modo Ecclesiastes preparare animum suum debeat, cum iam concionaturus est. Vt enim disciplina venatoribus est, accipitres ad inuadendam prædam inedia preparare: ita nos ad hanc spiritualem animarū venationem (de qua Dominus apud Hieremiam meminit) compositis animi affectibus preparari debemus. Ad hoc autem primum est, vt ea nocte quæ concionis diem antecedit, in oratione perseveremus, suppliciter illum obsecrantes, qui sapientiæ author & gubernator est: in cuius manu sumus & nos, & sermones nostri: illum, inquam, qui linguas infantium discretas facit, vt feliciter sermonis nostri cursum ad nominis sui gloriam dirigat, & nobis quidè puritatem intentionis, auditoribus autem proficèndi studiū clementer impartiat. Noui piissimum quendam concionatorem, qui non modo lachrymis, sed cæso etiam verberibus corpore, hæc ipsa à Domino postulabat. Sequenti verò die sacra dominici corporis & sanguinis mysteria quanta poterit animi submissione atque deuotione celebrat.

det.

Hier. 16.

detque operam, vt deuotionis calorem, quæ in uera
 cra celebratione Domino aspirante conuenienter in manu
 ad suggestum deferat. Plurimum enim hoc opus
 ad bene dicendum iuuabit. Vbi uero suggestum in-
 scenderit, priusquam dicendi initium faciat, quæ di-
 sturus est, omnia ad communis Domini gloriam &
 animarum salutem dirigat, suppliciterque ab eodem
 misericordiae parente poscat, vt nihil ante oculos
 suos, nisi sola eius gloria obseruetur. Indignissimū
 enim est, ubi tam magna rerum momenta versan-
 tur, ubi Deus ipse, cuius causa agitur, praesens adest,
 ad inane popularis aera plausum, post habito mū-
 di iudice Deo, oculos desistere. Hac igitur in parte
 Ecclesiastes Armenite inclitæ feminae fidem atque
 pudorem imitari studeat, quæ à Cyri conuiuio do-
 minum rediens, Cyri pulchritudinem omnibus lau-
 dantibus, interrogata à viro, quid de Cyri dignitate
 sentiret, ait: A te mihi uir oculos nunquam deslexi. I-
 faque qualis alieni uiri forma sit, prorsus ignoro. Si
 igitur femina hæc praesente viro, ne in Cyrum quid-
 dem & regem & forma praestantem oculos conijce-
 re ausa est, quis ferat praesente seculorū rege ad ina-
 nes vulgi rumusculos mentem conuertere. Et quo-
 niam sæpe hostis antiquus uelut ex insidijs occupa-
 rum concionatorem adoritur, dum inter dicendum
 latenter uanas ingenit cogitationes, ipse antequam
 dicere incipiat, quidquid dicenti sibi uanitatē obre-
 perit, mitio adiuret atque detestetur, Deoque men-
 tem suam puram castamque exhibeat. Quod ut præ-
 stare rectius ualeat, Christum Dominum ad iudiciū
 sanctorum millibus stipatum uenientem, seque an-
 te illum tumulo conditum in aduerso pariete cogi-
 tatione depingat, vt hinc superni iudicis timor, in-
 de mortis paulo post futuræ metus concionatoris
 mentem à periculosissimo & occultissimo uanis
 gloriæ flatu incolumem seruet: quæ (vt D. Bernart)
 leuiter quidem uolat, leuiterque penetrat: sed non
 leue uulnus ingent,

Vt

vt autem & a lacriis & purius manus suam ag-
 mirabilem eius fructum atque utilitatem
 primo huius operis libro exposuimus, ad
 autem reuocet: quæ nouo hoc exemplo uicun-
 que explicare tentabo. Fingamus esse principem ali-
 quem pietate & uirtute praestantem, eundemque
 non solum opibus, sed etiam misericordia & beni-
 gnitate diuitem: qui inter cætera uirtutum insigni-
 a, hoc etiam habeat, vt septimo quoque die mille
 pauperes in domum suam conuocet, certamque pe-
 cuniæ summam in uniuscuiusque sinu ad inopis uitæ
 sustentationem condat. Quis non hunc principem
 summis laudibus efferret? quis non hoc opus & Deo
 pauperum amator gratissimū, & principi maxime
 salutare esse non uideat? Si hoc igitur opus eximij
 laudibus dignissimum est, quibus quæso laudibus
 pij concionatoris opus dignum putabimus, qui om-
 nibus diebus Dominicis proposita ante se si uenti
 hominum turba, non pecuniam perituris corpori-
 bus profuturam, sed animabus spiritualem alimo-
 niam, uitæ pabulum, & salutis æternæ poculum sub-
 ministrat. Vnico enim uocis ministerio omnes affli-
 ctum animas reficit, erudit, consolatur, & ita illu-
 minat, vt cum ad omnes doctrinæ lumen pertingat,
 non minus unicuique luceat, quam si solus ille hoc
 beneficio fruere.

Hoc etiam tempore duo illi antequam dicere in-
 cipiatur, prouidenda sunt, eloquentio & pronuncia-
 tio: hoc est, quonam modo animi sui sensa uerbis
 explicare, & qua uocis figura eadem pronunciat
 debeat. Ad illud autem hoc præcipue spectat, ne
 lingua mentem præcurat, ne uerba in labristan-
 tum naseantur, sed ab imo pectore cum iudicio pro-
 grediantur. Vt enim musices periti mente prius di-
 cant, quod manus pulsando exequuntur: mens enim
 magistra, manus uero ministra obsequens est. Ita
 uir eloquens sollicito & prudenti iudicio prouidet,
 quæ deinceps lingua prolatura est. Quæ ex se liquet,
 ff quam

DE RATIONE CONCIONANDI

quam libera ab omni metu & perturbatione mens esse debeat, quæ vno atque eodem temporis spatio sermonis velocitatem & linguæ volubilitatem antequerere, & regere, & actionem etiam moderari debet. Alioquin nisi dicendi magistra mens omnia præueniat, nihil neque prudenter dici, neque aptè pronuciari poterit. Quæ de causa concionis exordia, quandiu dicentis animus non incaluit, submissa, & intervallis longioribus distincta esse debent, quò ad providenda quæ dicimus, detur aliqua cogitationi mora. Paulatim enim animus dicendo incallescet, quò tempore facilius omnia sese dicenti offerent. Hic enim mentis ardor si rectorem habeat, magnus dicendi magister est.

Maius autem est moderandæ actionis negotium. Eloquutio enim antecedentis labore ac studio iuuatur: at pronuciatio tota præsentis temporis est. Ex vniuersa autem illa pronuciandi ratione, quæ superius tradidimus, hæc sibi tunc ante oculos ponat. Primum quidem frequentissima illa æqualitatis & inæqualitatis vitia, quæ ibidem perstrinximus, fugiat. Deinde verò curet, vt distinctè, aptè, atque ornatè, quæ dicenda sunt, pronuciet. His enim virtutibus tota rectè pronuciandi facultas continetur. Sic enim fiet, vt pronuciatio, quemadmodum eloquutio, emendata, dilucida, apta, & ornata sit. Et quidem distinctè dicimus, cum intervallis suis orationis partes & membra, articulosque distinguimus. Aptè verò cum & sententijs & verbis suam vocis figuram, & corporis gestum accommodamus: quam rem paulò antè copiosè tractauimus. Ornatè verò pronuciamus, cum damus operam, vt vocem ipsam cum naturali quadam suauitate fundamus: quæ videlicet nulla asperitate auditorum aures lædat, quæ si non demulceat, certè non exasperet. Hoc autem præstare facilius poterunt, qui clara & suauis voce natura donati sunt: si hæc in pronuciando curâ non neglexerint. Vocis autem actionem non tem-

per-

LIBER SEPTIMVS

per, sed cum res postulat, vt ceterum est: quæ ne languescat oratio, non infrequens esse debet. Quæ in re impetus hic & ardor animi (vt antè diximus) sic regendus & moderandus est, ne ardentè lædantur, & vox incondita quadam & insuauis asperitate aures offendat. Hæc igitur præcipuas agendi virtutes Ecclesiastes in prospectu semper habeat. Quas vt vno simplicique intuitu contempletur, non erit inutile. si fortè insignem aliquem ætatis suæ concionatorem audierit, aut quemuis alium, citra concionem hæc pronuciandi virtute præstantem, cum sibi ante oculos ponat: imò & eius effigiem in aduerso pariete depingat. Sic enim fiet, vt sola hæc imagine ante oculos posita, tota pronuciandi ratio (quæ multis, vt antè vidimus, præceptis constat) hoc vno intuitu sibi offeratur. Quòd si duos etiam, varijs inter se dicendi pronuciandi que virtutibus insignes audierit, eos etiam ante se simili ratione statuatur: vt multæ virtutes multaque agendi præcepta sub hæc specie sese illi obijciant. Illud autè providere diligentissimè debet, vt cum dicit, totamque vim cogitationis ad benè dicendum confert, partem etiam cogitationis pronuciationi tribuat. Dantur enim in intervallis morulæ quædam, in quibus citra elocutionis iacturâ hoc etiam provideri possit. Mens enim quæ magno diuinitatis beneficio mortalibus data est, tantam habet vim, vt eodem temporis spatio, & quid dicere, & quomodo dicere, & quemadmodum rebus quas dicit, vocis figuram & corporis gestum accommodet, animaduertere possit. Si enim ea rectè prius fuerit instituta, hæc omnia providere

ita potest, vt prima illa dicendi cu-

ras alias non excludat.

PERORATIO.

HÆC habui candidè lector, quæ de
 ratione concionandi dicerem, plu-
 ra quæ mihi sese ingerebant, di-
 cturus, si per alias occupationes
 & impedimenta licuisset. Sed hæc
 tamen (vt arbitror) studioso con-
 cionatori satis erunt, vt cætera ip-
 se perse inuenire atque obseruare queat. Verè enim
 à Salomone dictum est, Da sapienti occasionem, &
 addetur ei sapientia. Audio etiam insignes aliquot
 viros hac nostra ætate præclara volumina de con-
 cionandi ratione edidisse, quæ nondum ad manus
 meas peruenerunt: quæ monco diligenter euolui.
 Sic enim fiet, vt hæc diuina facultas multorum in-
 uentis & accessionibus aucta, numeris omnibus ab-
 soluta sit. Hæc enim ratione disciplinas omnes cre-
 uisse, & ad perfectionis culmen peruenisse, Aristote-
 les autor est. Multorum autem inuenta atque obser-
 uationes ad concionandi officium esse necessarias,
 officij huius excellentia declarat: cuius nescias æsti-
 mare, maior ne utilitas, an difficultas sit. Quam rem
 insignium concionatorum raritas, quam in omni-
 bus sæculis ætatibusque videmus, non obscure decla-
 rat. Nec maior olim oratorum copia, quam sæculo
 nostro insignium concionatorum fuit. Ipse enim e-
 loquutiæ patiens Cicero in primo de orato. libro plu-
 rimos & Philosophos, & Mathematicos, & iurisperi-
 ros, & musicos, & pœtas, & belli duces, in sua quoq;
 facultate præstantissimos, in sola vrbe Roma fuisse
 memorat: eum tamen singulis ætatibus vix singulos
 tolerabiles oratores extitisse dicat. Cuius rei cau-
 sam esse docet multiplicem rerum omnium scientiam,
 Variasq; ingenij & naturæ dotes, q; ad orandi munus
 feliciter obeundum requiruntur: inter quas pronun-
 ciandi & agendi gratiam numerat: quæ sola ipsa (vt
 idem

idem ait) quanta sit, histrionum leuis ars & scena
 delarat: in qua cum omnes in oris, & vocis, & motus
 moderatione elaborent, quis ignorat quàm pauci
 sint, fuerintq;, quos animo æquo spectare possimus?
 Hæc igitur omnia ad perfectam huius muneris fun-
 ctionem ita requiruntur, vt si vnum aliquod eorum
 desit, facultas dicendi mutila & manca, si verò sola
 pronunciationis gratia desit, nulla futura sit. Desit
 enim instrumentum & organum, quod animi no-
 stri sensus atque conceptus ad auditorum aures com-
 modè perferat. Cum sint autem tres præcipuè con-
 cionatoris partes, inuentio, eloquutio, & pronuncia-
 tio, & de inueniendi ratione multi multa dixerint,
 nos omittas ab alijs partes, eloquutionem & pronun-
 ciationem copiosius persequi volumus: quòd hæc
 ab alijs neglectæ ad concionandum maximè neces-
 sariæ sint. Boni ergo candidus lector operam no-
 stram consulat: quæ si parum utilis visa fuerit, hoc
 tamen præstabit, quòd eruditorum ingenia
 ad vtiliora & meliora inuenienda ex-
 acuet: quod abundè magnum
 laboris nostri præ-
 mium exi-
 stimabi-
 mus.

Explicit Ecclesiasticæ Rhetoricæ
 siue de ratione concio-
 nandi liber.

Colonia Typis Godefridi Kem-
 pensis.